

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: теорія та практика

№ 4 (2025)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Засновано Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка у 2003 році.
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 860 від 21.03.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03606.

Суб'єкт у сфері медіа – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(вул. Віктора Новікова, 2, м. Лубни, Полтавська обл., Україна, 37500; тел.: +38 095-105-6005; e-mail: mail@luguniv.edu.ua)

Мови видання: українська, англійська, мови Євросоюзу

Журнал «Соціальна педагогіка: теорія та практика»
внесено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 220 від 21.02.2024

Виходить чотири рази на рік.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол №5 від 21.11.2025 року)

Офіційний сайт видання: <http://socped.luguniv.edu.ua>
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Юрків Я. І., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Заступник головного редактора

Данильчук Л. О., доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Відповідальний секретар

Отраченко О. В., кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Члени редакційної колегії

Бахов І. С., доктор педагогічних наук, професор, ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ)

Бєлова О. Б., кандидат педагогічних наук, доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський)

Вайнола Р. Х., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

Ваховський Л. Ц., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Желанова В. В., доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (м. Київ)

Караман О. Л., доктор педагогічних наук, професор, ректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Коваленко В. Є., доктор психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри спеціальної педагогіки, Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди (м. Харків)

Кравченко О. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (м. Київ)

Кравчина Т. В., кандидат психологічних наук, доцент, Хмельницький національний університет (м. Хмельницький)

Кривонос О. М., кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка (м. Житомир)

Курило В. С., доктор педагогічних наук, професор, перший проректор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Лебідь О. В., доктор педагогічних наук, професор, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)

Петришин Л. Й., доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка (м. Тернопіль)

Починкова М. М., доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Проскурняк О. І., доктор психологічних наук, професор, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків)

Ростока М. Л., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, НАПН України (м. Київ)

Самойленко О. А., доктор педагогічних наук, Дніпровський інститут ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Дніпро)

Сисосв О. В., доктор педагогічних наук, доцент, професор, ПЗВО «Київський міжнародний університет» (м. Київ, Україна); професор, Мазовецька Академія в Плоцку (м. Плоцк, Республіка Польща)

Сич Т. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри публічної служби та управління навчальними закладами, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)

Степаненко В. І., доктор педагогічних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Тимчук Л. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)

Цибал-Міхальська Агнешка, доктор габілітований, професор, голова Комітету педагогічних наук Польської академії наук, професор Університету ім. Адама Міцкевича в Познані (Республіка Польща)

Цибулько Л. Г., доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувачка кафедри педагогіки, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)

Чернета С. Ю., доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Лисенко М. М., Юрків Я. І. Міждисциплінарний підхід у контексті інтеграції психосоціальної підтримки студентів в освітній процес переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану.....	7
Нохріна І. С. Гендерні особливості формування соціальної успішності в студентському середовищі.....	13
Шевченко Є. О. Теоретико-методологічний аналіз проблеми самозбереження майбутніх соціальних працівників.....	23

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Островська Н. О., Польовик О. В. Роль неформальної освіти в розвитку соціальної згуртованості в молодіжній роботі.....	28
---	----

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Андрійчук М. А. Методологічні засади принципів дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів.....	36
Білоус О. Л. Роль територіальної громади у формуванні безпечного середовища для сімей ветеранів.....	44
Захарченко О. О. Материнство як наукова проблема.....	52
Калінін Є. М., Харченко Л. Г. Оптимізація соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти.....	59
Канарова О. В., Мільчевська Г. С. Інноваційні технології як ефективний засіб формування професійних якостей фахівців соціальної сфери.....	66
Лічман К. В. Теоретичний аналіз концепту «ментальне здоров'я».....	72
Парфанович А. Я. Соціально-педагогічні умови впровадження здоров'язбережувальних технологій.....	82
Плоткін Д. О. Нормативно-правова база захисту внутрішньо переміщених осіб у громаді.....	89
Протас О. Л. Соціальна підтримка ветеранів і їхніх родин: моделі реабілітації та інтеграції.....	100
Сидун І. В. Транскультурні аспекти стратегічних комунікацій в управлінні територіальною громадою.....	113
Товстуха О. М. Ветерани війни та члени їхніх сімей як новий виклик сучасної соціальної роботи.....	120

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

Павлюк О. М. Організація самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти галузі знань А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)»: сучасні підходи та виклики.....	127
--	-----

СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Ігнатенко К. В. Організаційна культура інклюзії в закладах вищої освіти: ставлення до осіб з інвалідністю як потенційних працівників.....	134
---	-----

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Бачісва Л. О. Закон масштабного переходу та моделювання як методологічна основа професійного мислення кухаря.....	143
Безгинський Ю. С. Сутність і структура резильєнтності суб'єктів публічного управління.....	151
Гурчонок В. Ю. Сутність і структура інформаційної компетентності майбутніх учителів математики.....	161
Краснова Н. П. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі закладу вищої освіти засобами фасилітації.....	169
Пирог Д. А. Нормативно-правова база підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-економічного захисту молоді в громаді.....	176
Пирог А. А. Сутність і структура готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення.....	183
Стежко С. О., Кондратенко Н. Ю., Ситник Л. І. Психологічні та лінгвістичні чинники ефективності професійно орієнтованого мовного навчання у вищій школі.....	190
Умяров К. Т. Когнітивно-прагматичні аспекти англomовного вебінару.....	198

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

Казаннікова О. В. Роль соціальних працівників у підтримці соціальної адаптації осіб з інвалідністю: ефективні стратегії та підходи.....	204
---	-----

CONTENTS

METHODOLOGY OF SOCIAL PEDAGOGY AND SOCIAL WORK

- Lysenko M. M., Yurkiv Ya. I.** An interdisciplinary approach in the context of integrating psychosocial support for students into the educational process of displaced higher education institutions under martial law.....7
- Nokhrina I. S.** Gender characteristics of social success formation in the student environment.....13
- Shevchenko Ye. O.** Theoretical and methodological analysis of the problem of self-preservation among future social workers..... 23

SOCIAL EDUCATION AND SOCIALIZATION OF PERSONALITY

- Ostrovska N. O., Polovyk O. V.** The role of non-formal education in the development of social cohesion in youth work.....28

SOCIAL WORK WITH DIFFERENT CATEGORIES OF POPULATION

- Andriichuk M. A.** Methodological foundations of the principles for studying the problem of preventing social alienation of children from labor migrant families.....36
- Bilous O. L.** The role of territorial communities in creating a safe environment for veterans' families.....44
- Zakharchenko O. O.** Motherhood as a scientific problem.....52
- Kalinin Ye. M., Kharchenko L. H.** Optimization of social support for IDP children in general secondary education institutions.....59
- Kanarova O. V., Milchevska H. S.** Innovative technologies as an effective means of forming the professional qualities of specialists in the social sphere.....66
- Lichman K. V.** Theoretical analysis of the concept of "mental health".....72
- Parfanovych A. Ya.** Socio-pedagogical conditions implementation of health-care technologies....82
- Plotkin D. O.** The regulatory and legal framework for the protection of internally displaced persons in communities.....89
- Protas O. L.** Social support of veterans and their families: models of rehabilitation and integration.....100
- Sydun I. V.** Transcultural aspects of strategic communications in territorial community administration.....113
- Tovstukha O. M.** War veterans and their family members as a new challenge for modern social work.....120

GENERAL PEDAGOGY AND METHODOLOGY OF EDUCATION

- Pavliuk O. M.** Organization of independent work of applicants to higher education institutions in the field of knowledge A4 "Secondary education (by subject specialization)": modern approaches and challenges.....127

SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION (SIE)

- Ihnatenko K. V.** Organizational culture of inclusion in higher education institutions: attitudes toward persons with disabilities as potential employees.....134

PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN SPECIALISTS

- Bachiiava L. O.** The law of scale transition and modeling as a methodological basis of the cook's professional thinking.....143
- Bezghynskiy Yu. S.** The essence and structure of resilience of public administration subjects.....151
- Hurchonok V. Yu.** The essence and structure of information competence of future mathematics teachers.....161
- Krasnova N. P.** Implementation of a competency-based approach in the educational process of a higher education institution through facilitation.....169
- Pyroh D. A.** The regulatory framework for training future social workers for the socio-economic protection of youth in the community.....176
- Pyroh A. A.** Essence and structure of future social workers' readiness for socio-psychological work with vulnerable categories of the population.....183
- Stehzko S. O., Kondratenko N. Yu., Sytnyk L. I.** Integrating psycholinguistic and pedagogical approaches to enhance professionally oriented Ukrainian language learning in higher education.....190
- Umyarov K. T.** Cognitive-pragmatic aspects of an English-language webinar.....198

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND METHODS

- Kazannikova O. V.** The role of social workers in supporting the social adaptation of persons with disabilities: effective strategies and approaches.....204

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 378:316.6

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-7-12>

Лисенко Михайло Миколайович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.

m.n.lysenko@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-5025-167X>

Юрків Ярослава Ігорівна,

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.

yurkiv.yara@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9890-7855>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Проблема психосоціальної підтримки студентів в умовах вимушеного переміщення через воєнні конфлікти є актуальною у світовому контексті. Досвід України може стати цінним прикладом для розробки адаптивних моделей освітньої та психологічної підтримки в кризові часи. У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні система вищої освіти стикається з безпрецедентними викликами, які охоплюють організаційні й логістичні аспекти, а також значно впливають на психосоціальне благополуччя учасників освітнього процесу. Переміщення закладів вищої освіти із зони бойових дій до відносно безпечних регіонів призвело до масштабних змін в освітньому середовищі, порушення звичних соціальних зав'язків, втрати житла, роботи, сімейного середовища та загального відчуття безпеки серед здобувачів освіти. У таких умовах необхідність цілісної

системної міждисциплінарної моделі психосоціальної підтримки студентської молоді має виняткове значення.

Студенти залишаються вразливою категорією, особливо ті, хто не має достатніх ресурсів (матеріальних, емоційних, соціальних) для подолання стресу та адаптації до нових умов. Рівень тривожності, депресивні розлади, почуття ізоляції – усе це знижує ефективність освітнього процесу.

Міждисциплінарний підхід, який поєднує психологію, педагогіку, соціальну роботу, медицину, управління освітою та ін. галузі, дає змогу забезпечити цілісну підтримку, яка відповідає реальним потребам студентів. Такий підхід допомагає подолати вузьку фрагментацію допомоги, створити стійкі механізми реагування на кризи, побудувати систему підтримки, профілактики та реабілітації на всіх етапах освітнього процесу. Важливо

інтегрувати принципи психосоціальної підтримки в освітній процес, підвищити кваліфікацію викладачів та адміністративного персоналу, впровадити цифрові рішення для дистанційної психологічної допомоги та сформувати нову культуру взаємодії в освітньому середовищі, орієнтовану на стійкість, емпатію та інклюзивність.

Науковці досліджували питання психосоціальної підтримки студентів в освітньому процесі переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. Зазначену проблему вивчали такі дослідники, як А. Данко (проаналізовано роль взаємодії державних організацій та суспільства в наданні психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу); М. Кічула, В. Заворотна, Л. Трущенко, А. Вишньовський (досліджено психологічні наслідки навчання в умовах невизначеності); Л. Потапюк (розкрито особливості формування стресостійкості студентів в умовах війни) та ін.

Однак проблема міждисциплінарного підходу в контексті психосоціальної підтримки студентів в освітньому процесі переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану залишається малодослідженою. Потреба в додатковому осмисленні та систематизації порушеного питання визначила вибір напряму дослідження – «Міждисциплінарний підхід у контексті інтеграції психосоціальної підтримки студентів в освітній процес переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану».

Мета статті – розкрити особливості міждисциплінарного підходу в контексті інтеграції психосоціальної підтримки студентів в освітній процес переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Одним із найскладніших викликів повномасштабної війни є забезпечення повноцінного освітнього процесу для студентів переміщених закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Однак не менш важливим складником цього процесу є надання якісної психосоціальної підтримки здобувачам освіти, які пережили травматичні події, втратили звичне середовище, а іноді

навіть відчуття безпеки. У цих умовах міждисциплінарний підхід є критично необхідним. Міждисциплінарний підхід є взаємодією різних галузей знань для вирішення складних проблем, які неможливо вирішити в межах однієї дисципліни. У контексті психосоціальної підтримки здобувачів такий підхід передбачає тісну співпрацю між фахівцями психології, соціальної роботи, педагогіки, медицини, права, управління освітою та ін. (Слюсаревський & Григоровська, 2022).

У науковій праці М. Біскупа та Н. Волинець доведено, що підвищення стресостійкості внутрішньо переміщених осіб є складним, але надзвичайно важливим завданням. Дослідники переконані, що може значно покращити якість життя ВПО впровадження комплексних психологічних заходів, спрямованих на підтримку психічного здоров'я, розвиток навичок саморегуляції, зміцнення соціальних зв'язків і забезпечення базових потреб. Спільні зусилля урядів, громадських організацій та професійних психологів є ключем до створення умов, у яких ВПО зможуть ефективно адаптуватися до нових обставин і зберегти своє психічне здоров'я (Біскуп & Волинець, 2023, с. 526).

Інтеграція психосоціальної підтримки в освітній процес переміщених закладів вищої освіти є критично важливою для збереження стресостійкості здобувачів освіти у воєнний період. Використання міждисциплінарного підходу надає змогу зберегти психічне здоров'я молоді, а також забезпечити її ефективну соціальну адаптацію та академічний успіх.

А. Ільшова та В. Іванцов розкрили чинники формування й шляхи підтримки психоемоційної стійкості здобувачів закладів вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ під час воєнного стану України. Науковці вважають, що психоемоційна стійкість у період війни – це не лише результат особистої сили, а й наслідок колективної підтримки, ефективного освітнього середовища та культурної зрілості. Гармонійне поєднання цих чинників створює умови, за яких здобувачі освіти можуть зберігати психічне здоров'я й розвивати його, формуючи готовність до викликів,

які чекають їх у майбутній професійній діяльності. А. Ільяшова та В. Іванцов переконані, що розвиток психоемоційної стійкості має стати пріоритетом як на інституційному рівні, так і на рівні особистісного самовдосконалення здобувачів освіти. Успішна реалізація програм підтримки емоційного здоров'я сприятиме підвищенню якості професійної підготовки, зниженню рівня психоемоційного вигорання та зміцненню кадрового потенціалу системи МВС України (Ільяшова & Іванцов, 2025, с. 56).

Висновки А. Ільяшової та В. Іванцова слушно узгоджуються з проблемою щодо міждисциплінарного підходу, а саме стосовно того, що психоемоційна стійкість студентів формується не лише через індивідуальні зусилля, а й завдяки колективній підтримці та освітньому середовищу, що створює умови для збереження психічного здоров'я здобувачів освіти, знижує ризики емоційного вигорання та підвищує якість професійної підготовки в умовах кризи.

Вартим уваги є дослідження О. Овчаренко, де у висновках наукової розвідки зазначається, що війна в Україні впливає на зниження показника життєстійкості. Студенти не відчувають безпеку, повітряні тривоги суттєво впливають на освітній процес, який або зупиняється, або продовжується в умовах тривожного стану. Тому студенти не можуть контролювати свої вчинки та не вірять у свої сили. Аргументовано, що студентам з інвалідністю все ж таки важче долати стресові умови та адаптуватися до навколишніх подій, адже люди з інвалідністю весь час перебувають у стані боротьби, їм весь час потрібно адаптуватися до тих чи інших умов та долати життєві труднощі. З'ясовано, що на студентів без інвалідності впливає підвищена відповідальність за близьких і те, що деяким студентам довелося працювати та підтримувати родину, також студенти чоловічої статі належать до категорії можливих мобілізованих, що є тригером до заниження цих показників. Дослідницею зазначено, що для зниження напруження, стресу та виснаження студентської молоді в умовах війни необхідно посилити психологічну

підтримку, яка має бути реалізована в закладі вищої освіти для створення безпечних, комфортних умов навчання (Овчаренко, 2023).

Важливими в нашому дослідженні є висновки наукової праці Н. Дзеружинської та А. Гиндич. Дослідниці переконані, що важливу роль у психічному здоров'ї студентів відіграє соціальне функціонування. Ті, хто має міцну мережу соціальної підтримки, як правило, відчувають менше страждань і краще справляються зі стресом. Однак ізоляція, спричинена війною, соціальна тривога та розірвані соціальні зв'язки сприяють погіршенню психічного здоров'я і зниженню якості життя. Такі заходи, як фізична активність, психоосвіта та центри життєстійкості, є перспективними для покращення психічного здоров'я, а індивідуальні особливості часто впливають на ефективність цих заходів, що вказує на необхідність більш персоналізованих підходів. Дослідницями підкреслюється важливість індивідуалізованих втручань, пристосованих до психологічних особливостей і потреб студентів, а також роль інституційної та громадської підтримки через центри життєстійкості, соціальні ініціативи та оздоровчі програми (Дзеружинська & Гиндич, 2025).

З медичного боку, психічне здоров'я студентів тісно пов'язане з рівнем їх соціального функціонування та підтримки, що особливо актуально в ситуаціях переміщення й воєнного стану. Інтеграція персоналізованих психосоціальних втручань в освітній процес сприяє профілактиці психосоматичних розладів і формуванню ресурсів життєстійкості у молоді.

Розділяємо думку дослідників В. Пундева та К. Вольської щодо виокремлених основних особливостей психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні: 1) головним завданням психологічної допомоги є відновлення психологічного добробуту переміщених осіб; 2) невід'ємним складником явища вимушеного переміщення є необхідність адаптувати переселенців до нових умов життя; 3) психологічна допомога в реабілітації внутрішньо переміщеним особам; 4) розуміння соціально-психологічних аспектів допомоги переселенцям; 5) використання

профілактичних засобів збереження психічного здоров'я та технік розвитку психологічного благополуччя (Пундев & Вольська, 2024, с. 72).

Водночас, незважаючи на очевидні переваги впровадження міждисциплінарного підходу, є низка труднощів щодо нього, а саме: нестача спеціалістів, недостатнє фінансування, брак методологічних розробок та ін. Перспективним є залучення міжнародного досвіду та партнерських організацій, які розробили моделі реагування на гуманітарні кризи в освіті. Важливим напрямом є підготовка нового типу спеціалістів – мультидисциплінарних консультантів для роботи в освітньому середовищі під час війни й післявоєнної відбудови.

Міждисциплінарний підхід може бути реалізований шляхом створення центрів психосоціальної підтримки в закладах вищої освіти. Такі центри повинні функціонувати як інтеграційні платформи, де студенти можуть отримувати психологічну допомогу, консультації із соціальних питань, підтримку в навчанні та допомогу в працевлаштуванні. Особливу увагу слід приділяти індивідуалізації підходу з урахуванням досвіду кожного студента. Необхідно використовувати інтеграцію елементів

психосоціальної підтримки в освітні курси (розвиток емоційного інтелекту, стресостійкості, критичного мислення, ненасильницького спілкування), що допоможе формувати в студентів навички самопомоги та допомоги іншим, що надзвичайно актуально у воєнний час.

Висновки. Міждисциплінарний підхід у контексті інтеграції психосоціальної підтримки студентів в освітній процес переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану є відповіддю на сучасні виклики й стратегією довгострокового розвитку вищої освіти. Особливостями досліджуваного підходу є: 1) тісна співпраця фахівців різних галузей, 2) індивідуалізація втручань відповідно до потреб студентів, 3) включення елементів психосоціальної підтримки безпосередньо в освітній процес. Зазначений формат дає змогу створити стійке освітнє середовище, здатне підтримувати студентів у кризових умовах і сприяти їхньому особистісному та професійному розвитку.

У перспективах планується дослідити заходи інтеграції психосоціальної підтримки студентів в освітній процес переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Література

1. Данко А. О. Психосоціальна підтримка як складова державно-суспільної взаємодії в умовах воєнного стану. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Серія «Педагогічні науки»*. 2023. № 2(31). С. 63–71. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-63-71](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-63-71)
2. Кічула М. Я., Заворотна В. М., Трущенко Л. В., Вишньовський А. В. Психічне здоров'я студентів в умовах воєнного стану як соціальна парадигма. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 4(98). С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2023.4.14422>
3. Потапюк Л. М. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. № 2. С. 34–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.6>
4. Слюсаревський М. М., Григоровська Л. В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4, № 1. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129>
5. Біскуп М., Волинець Н. Психологічні заходи підвищення стресостійкості внутрішньо переміщених осіб. *Grail of Science*. 2024. № 40. С. 521–526. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.088>
6. Ільяшова А. С., Іванцов В. О. Психоемоційна стійкість здобувачів освіти закладів вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ під час воєнного стану України: чинники формування та шляхи підтримки. *Стратегії сталого розвитку суспільства в умовах сучасних глобальних викликів (м. Кам'янське, 10 квіт. 2025 р.)*. Кам'янське : ГО МОПЛ, 2025. С. 53–57. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/23356>
7. Овчаренко О. Життєстійкість студентів з інвалідністю та без інвалідності в умовах війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія*. 2023. № 1(17). С. 47–55. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.1\(17\).7](https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.1(17).7)

8. Дзеружинська Н., Гиндич А. Дослідження психічного здоров'я студентів, які постраждали від війни: коморбідність, якість життя та ефективні терапевтичні підходи. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2025. Т. 10, № 1. С. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.26766/pmgrp.v10i1.596>

9. Пундєв В., Вольська К. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам в адаптації до нових умов життя. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 3. С. 68–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-12>

References

1. Danko, A. O. (2023). Psykhosotsialna pidtrymka yak skladova derzhavno-suspilnoi vzaiemodii v umovakh voiennoho stanu [Psychosocial support as a component of state-society interaction under martial law]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy. Seriiia «Pedahohichni nauky» – Pedagogical Innovations: Ideas, Realities, Prospects. Series «Pedagogical Sciences»*, 2(31), 63–71. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-63-71](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-63-71) [in Ukrainian].

2. Kichula, M. Ya., Zavorotna, V. M., Trushchenkova, L. V., & Vyshniovsky, A. V. (2023). Psykhichne zdorovia studentiv v umovakh voiennoho stanu yak sotsialna paradyhma [Mental health of students under martial law as a social paradigm]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of Social Hygiene and Health Protection Organization of Ukraine*, 4(98), 23–28. DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2023.4.14422> [in Ukrainian].

3. Potapiuk, L. M. (2023). Osoblyvosti formuvannia stresostiikosti studentiv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Peculiarities of forming students' stress resistance in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, (2), 34–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.2.6> [in Ukrainian].

4. Sliusarevskiy, M. M., & Hryhorovska, L. V. (2022). Psykholohichna pidtrymka uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh viiny [Psychological support for participants in the educational process during wartime]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 4(1), 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129> [in Ukrainian].

5. Biskup, M., & Volynets, N. (2024). Psykholohichni zakhody pidvysychennia stresostiikosti vnutrishno peremishchenykh osib [Psychological measures to increase stress resistance of internally displaced persons]. *Grail of Science*, (40), 521–526. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.088> [in Ukrainian].

6. Iliashova, A. S., & Ivantsov, V. O. (2025). Psykhoemotsiina stiikist zdobuvachiv osvity zakladiv vyshchoi osvity systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav pid chas voiennoho stanu Ukrainy: chynnyky formuvannia ta shliakhy pidtrymky [Psycho-emotional resilience of higher education applicants in the system of the Ministry of Internal Affairs during martial law in Ukraine: factors and support strategies]. *Stratehii staloho rozvytku suspilstva v umovakh suchasnykh hlobalnykh vyklykiv – Strategies for sustainable development of society in the context of contemporary global challenges*. (pp. 53–57). Kamianske: HO MOPL. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/23356> [in Ukrainian].

7. Ovcharenko, O. V. (2023). Zhyttiistiikist studentiv z invalidnistiu ta bez invalidnosti v umovakh viiny [Resilience of students with and without disabilities in wartime]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia: Psykholohiia – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Psychology*, 1(17), 47–55. DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.1\(17\).7](https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.1(17).7) [in Ukrainian].

8. Dzeruzhynska, N., & Hyndych, A. (2025). Doslidzhennia psykichnoho zdorovia studentiv, yaki postrazhdaly vid viiny: komorbidnist, yakist zhyttia ta efektyvni terapevtychni pidkhody [Study of mental health of students affected by war: comorbidity, quality of life and effective therapeutic approaches]. *Psykhosomatychna medytsyna ta zahalna praktyka – Psychosomatic Medicine and General Practice*, 10(1), 1–12. DOI: <https://doi.org/10.26766/pmgrp.v10i1.596> [in Ukrainian].

9. Pundiev, V., & Volska, K. (2024). Psykholohichna dopomoha vnutrishno peremishchenym osobam v adaptatsii do novykh umov zhyttia [Psychological assistance for internally displaced persons in rehabilitation to new live conditions]. *Mental Health – Mental Health*, (3), 68–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-12> [in Ukrainian].

Лисенко М. М., Юрків Я. І. Міждисциплінарний підхід у контексті інтеграції психосоціальної підтримки студентів в освітній процес переміщених закладів вищої освіти в умовах воєнного стану

У статті зазначається, що міждисциплінарний підхід може бути реалізований шляхом створення центрів психосоціальної підтримки в закладах вищої освіти. Такі центри повинні функціонувати як інтеграційні платформи, де студенти можуть отримувати психологічну допомогу, консультації із соціальних питань, під-

тримку в навчанні та допомогу в працевлаштуванні. Особливу увагу слід приділяти індивідуалізації підходу з урахуванням досвіду кожного студента. Необхідно використовувати інтеграцію елементів психосоціальної підтримки в освітні курси: розвиток емоційного інтелекту, стресостійкості, критичного мислення, ненасильницького спілкування. Такий підхід формує у студентів навички самопомоги та допомоги іншим, що надзвичайно актуально у воєнний час. Установлено, що, незважаючи на очевидні переваги впровадження між-дисциплінарного підходу, є труднощі: нестача спеціалістів, недостатнє фінансування, брак методологічних розробок, освітні бар'єри та ін. Перспективним є залучення міжнародного досвіду та партнерських організацій, які розробили моделі реагування на гуманітарні кризи в освіті. Важливим напрямом установлено підготовку нового типу спеціалістів – мультидисциплінарних консультантів для роботи в освітньому середовищі під час війни та післявоєнної відбудови. Міждисциплінарний підхід до психосоціальної підтримки студентів у переміщених ЗВО в умовах воєнного стану є відповіддю на сучасні виклики й стратегією довгострокового розвитку вищої освіти. Зазначений підхід дає змогу бачити студента не як пасивного об'єкта освітнього процесу, а як людину з унікальним досвідом, потребами та потенціалом. Міждисциплінарний підхід до інтеграції психосоціальної підтримки студентів у переміщених ЗВО є ефективною відповіддю на виклики воєнного часу й інструментом збереження психічного здоров'я та підвищення якості освіти. Особливостями досліджуваного підходу визначено: 1) тісну співпрацю фахівців різних галузей; 2) індивідуалізацію втручання відповідно до потреб студентів; 3) включення елементів психосоціальної підтримки безпосередньо в освітній процес.

Ключові слова: міждисциплінарний підхід, студенти, психосоціальна підтримка, заклади вищої освіти, воєнний стан, умови.

Lysenko M. M., Yurkiv Ya. I. An interdisciplinary approach in the context of integrating psychosocial support for students into the educational process of displaced higher education institutions under martial law

The article notes that an interdisciplinary approach can be implemented by creating psychosocial support centers in higher education institutions. Such centers should function as integration platforms where students can receive psychological assistance, consultations on social issues, support in learning and assistance in employment. Particular attention should be paid to the individualization of the approach, taking into account the experience of each student. It is necessary to use the integration of elements of psychosocial support into educational courses: the development of emotional intelligence, stress resistance, critical thinking, non-violent communication. Such an approach forms in students the skills of self-help and helping others, which is extremely relevant in wartime. However, despite the obvious advantages, the implementation of an interdisciplinary approach faces a number of difficulties: a shortage of specialists, insufficient funding, lack of methodological developments, educational barriers, etc. It is promising to involve international experience and partner organizations that have developed models of responding to humanitarian crises in education. An important direction is the training of a new type of specialists – multidisciplinary consultants to work in the educational environment during war and post-war reconstruction. An interdisciplinary approach to psychosocial support for students in displaced HEIs under martial law is a response to modern challenges and a strategy for the long-term development of higher education. Such an approach allows us to see the student not as a passive object of the educational process, but as a person with unique experience, needs and potential. An interdisciplinary approach to integrating psychosocial support for students in displaced HEIs is an effective response to the challenges of wartime and a tool for preserving mental health and improving the quality of education. The features of this approach are: 1) close cooperation between specialists from different fields, 2) individualization of interventions according to the needs of students, 3) inclusion of elements of psychosocial support directly into the educational process.

Key words: interdisciplinary approach, students, psychosocial support, higher education institutions, martial law, conditions.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

УДК 378.011.3-057.87:316.61-027.233.2]:305

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-13-22>

Нохріна Ірина Сергіївна,

викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

спеціальності 231 Соціальна робота

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна.

i.nokhrina.asp@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0004-3955-4489>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Постановка проблеми. Формування соціальної успішності студентів залежить від гендерних факторів, які впливають на академічні досягнення, побудову міжособистісних стосунків та адаптацію до університетського середовища. Незважаючи на проголошення рівності у вищій освіті, зберігаються приховані форми гендерної нерівності через стереотипи, очікування та упередженість. Соціальна успішність містить не лише навчальні результати, а й уміння ефективно взаємодіяти, лідерські якості, визнання одногрупниками, психологічне благополуччя та підготовку до професійної кар'єри. Водночас гендерна специфіка цього феномену залишається недостатньо дослідженою, попри емпіричні дані диференційованого сприйняття успіху, відмінностей у стратегіях його досягнення та специфічних бар'єрів, з якими стикаються представники різних гендерних груп. Актуальність проблеми посилюється трансформацією традиційних гендерних конструктів у сучасному суспільстві й переосмисленням значущості комунікативних компетентностей та емоційного інтелекту – характеристик, що раніше стереотипно асоціювалися з фемініністю, проте нині визнаються універсально необхідними незалежно від гендерної ідентичності. Дослідження гендерних особливостей соціальної успішності студентської молоді має теоретичне та прикладне значення для розуміння механізмів репродукції гендерної

нерівності в освітньому просторі та розробки інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечує рівні можливості для самореалізації всіх суб'єктів освітнього процесу незалежно від їх гендерної належності.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика гендерних аспектів освіти активно досліджується в різних галузях знань. Зарубіжні науковці аналізують гендерний розрив в академічній успішності, виборі спеціальностей та професійних траєкторіях, спираючись на теоретичні концепції Дж. Батлер, П. Бурдье, Р. Коннелл щодо гендеру як соціального конструкту. К. Двек досліджує гендерну специфіку установок на успіх, тоді як А.-Р. Вербрі, Ш. Корелл, Дж. Легеві, С. Б. Лофтман, К. Ріджвей, Т. А. Ді-Прете вивчають вплив гендерних стереотипів на оцінювання компетентності та лідерського потенціалу. В українському науковому дискурсі гендерна рівність в освіті представлена працями Н. Беляєвої, Г. Білоконенко, Ж. Богдан, Т. Голованової, С. Голубєва, О. Кашаби, Н. Островської, Т. Семігіної, М. Скорик, Л. Смоляр, К. Кальницької, Т. Шматко. Т. Семігіна, Т. Голованова, О. Кашаба зосереджуються на гендерній соціалізації та формуванні гендерної ідентичності. М. Скорик, Л. Смоляр досліджують гендерні стереотипи в студентському середовищі та їх вплив на професійне самовизначення. Ж. Богдан, Г. Білоконенко, Н. Беляєва, С. Голубєв виявили відсутність значущих відмінностей

у самоефективності молоді 20–31 року. Н. Островська аналізує інклюзивну молодіжну роботу, акцентуючи на забезпеченні рівного доступу до освіти та подоланні дискримінації вразливих груп. Проте комплексні дослідження гендерних особливостей формування соціальної успішності студентів у вітчизняній науці відсутні, що актуалізує це дослідження.

Мета статті – виявити та проаналізувати гендерні особливості формування соціальної успішності в студентському середовищі, дослідити відмінності в розумінні та стратегіях досягнення соціальної успішності студентами і студентками, а також визначити вплив гендерних стереотипів на можливості для самореалізації в університетському просторі.

Методологія та методи дослідження. Застосовано комплекс теоретичних методів (аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури) та емпіричних методів (анкетне опитування респондентів щодо розуміння соціальної успішності).

Виклад основного матеріалу. Соціальна успішність у гендерному вимірі є комплексним феноменом, що охоплює не лише академічні та професійні досягнення, а й соціальні практики, стратегії побудови відносин, самопрезентацію та адаптацію до соціального середовища. Вона формується під впливом гендерних норм, стереотипів та соціальних конструктів, які визначають, як чоловіки і жінки сприймають успіх, інтерпретують невдачі та реалізують свій потенціал. Теоретичні основи цього дослідження ґрунтуються на роботах зарубіжних та українських науковців, які аналізують гендер як соціальний конструкт, його вплив на мотивацію, компетентність та соціалізацію.

Концепція «успішності» є дискусійною в науковому дискурсі через відсутність універсального визначення. Її змістове наповнення варіюється залежно від суб'єктивних систем оцінювання та ціннісних орієнтацій індивіда, що зумовлює множинність інтерпретацій цього феномену.

О. Голентовська виокремлює об'єктивний (соціальний) та суб'єктивний компоненти в структурі поняття «успішність». Згідно із

цією позицією дослідниці, соціальний аспект успішності формується через досягнення в діяльності та співвідноситься з експертною оцінкою, ефективністю роботи, характеристиками кінцевого результату, темпом реалізації операцій і цілей, здобуттям суспільного визнання та винагород, а також загальним соціальним контекстом і культурними особливостями конкретного суспільства (Голентовська, 2017). За визначенням Б. Прядко, гендерні особливості уявлень про професійний успіх студентів формуються через маскулінну та фемінну ідентичність, де маскулінна орієнтація сприяє професійній самореалізації та амбіціям, а фемінна – меншою мірою (Прядко, 2024, с. 123).

Гендерний підхід до вивчення соціальної успішності ґрунтується на розумінні гендеру як соціального конструкту, що формується через систему практик, норм та очікувань. Згідно з концепцією Р. Коннелл, гендер є структурою соціальних відносин та сукупністю практик, які втілюють цю структуру в дію (Connell & Messerschmidt, 2005). Так, соціальна успішність не є гендерно нейтральною: маскулінність корелює з домінуванням та конкурентністю, фемінність – з реляційністю та емпатією, що зумовлює диференційовані стратегії досягнення визнання в студентському середовищі.

Згідно з теорією соціального конструювання гендеру К. Веста та Д. Зіммермана, гендер є не атрибутом, а результатом перформативних практик повсякденної взаємодії (Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України, 2014). У студентському середовищі через академічні та неформальні практики конструюються гендерні ідентичності, що визначають траєкторії соціальної успішності. Для жінок самооцінка частіше ґрунтується на міжособистісних взаємодіях та соціальних зв'язках, натомість для чоловіків – на досягненнях у професійній сфері (Подкоритова & Зоріна, 2023).

Теорія соціального конструювання гендеру К. Веста та Д. Зіммермана трактує гендер як постійний процес, що створюється через щоденні практики та поведінку (Впровадження гендерного підходу в систему вищої

освіти України, 2014). Застосування цієї теорії до аналізу студентського середовища дає змогу побачити, як через різноманітні практики – від академічної діяльності до неформального спілкування – студенти конструюють та відтворюють гендерні ідентичності, що, своєю чергою, впливає на траєкторії їхньої соціальної успішності (Подкоритова & Зоріна, 2023).

Дослідження К. Двек щодо установок на успіх (*growth mindset vs. fixed mindset*) виявили гендерну специфіку атрибутів невдач: дівчата інтерналізують їх причини, пов'язуючи з власними здібностями, хлопці – екстерналізують, атрибутуючи зовнішнім обставинам (Харченко, Гришак, Шабасєва, 2013). Такі атрибутивні патерни формують диференційовані стратегії подолання труднощів та мають довгострокові наслідки: фіксована установка в жінок обмежує самореалізацію, установка на зростання в чоловіків сприяє конкурентності.

Сучасні дослідження визначають самоефективність як ключовий чинник соціальної успішності. Ж. Богдан, Г. Білоконенко, Н. Беляєва, С. Голубєв (2025) фіксують відсутність значущих гендерних відмінностей у рівні самоефективності молоді 20–31 року, але виявляють її вплив на мотивацію досягнень, емоційну регуляцію та копінг-стратегії. Гендерні стереотипи модулюють поведінкові прояви самоефективності: у чоловіків вона корелює з надмірною впевненістю та орієнтацією на досягнення, у жінок – з емоційною саморегуляцією. Це узгоджується з дослідженнями Л. Подкоритової та К. Зоріної (2023) – жінки демонструють реляційне самосприйняття з вищою соціальною самооцінкою, чоловіки – ідеалізоване, орієнтоване на досягнення, що детермінує різні стратегії адаптації в студентському середовищі.

Так, гендерні особливості соціальної успішності в студентському середовищі є результатом взаємодії соціальних конструктів, стереотипів та індивідуальних ресурсів (самоефективність, самосприйняття), що детермінують диференційовані стратегії досягнення визнання. Гендерні стереотипи можуть обмежувати потенціал самореалізації, однак освітні

та психологічні інтервенції здатні нівелювати їх вплив і сприяти гендерній рівності.

З метою вивчення особливостей гендерної соціальної успішності студентської молоді проведено емпіричне дослідження на базі Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. У дослідженні взяли участь 100 респондентів-здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Вибірка охопила студентів 13 структурних підрозділів (факультетів) закладу: економіки та управління, здоров'я, фізичного виховання і спорту, музичного мистецтва і хореографії, педагогічної освіти, психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, східних мов, української філології, культури і мистецтва, журналістики, інформаційних технологій та математики, образотворчого мистецтва і дизайну, права та міжнародних відносин, романо-германської філології, суспільно-гуманітарних наук.

Розподіл учасників за курсами навчання був відносно рівномірним: другий курс становив 28,2% вибірки, третій – 26,1%, перший – 24,5%, четвертий – 21,2%, що забезпечило репрезентативність даних для всіх років навчання на бакалаврському рівні. За віковим складом вибірка репрезентувала контингент: 68,5% респондентів були віком 17–20 років, 29,7% – 21–24 роки, 1,8% – 25 років і старше. Співвідношення за статтю становило 60% жінок та 40% чоловіків.

Оцінювання факторів соціальної успішності за 5-бальною шкалою виявило чіткі гендерні відмінності (див. рис. 1). Жінки вище оцінюють підтримку сім'ї (4,6 проти 3,7), комунікативні навички (4,5 проти 3,8), зовнішність (3,8 проти 2,7), громадську діяльність (4,0 проти 3,5), стресостійкість (4,1 проти 3,7), демонструючи орієнтацію на міжособистісні стосунки. Чоловіки акцентують на фінансовій забезпеченості (4,2 проти 3,4), впевненості (4,3 проти 3,7), лідерстві (4,4 проти 3,6). Універсальними детермінантами виявилися наполегливість (4,3 і 4,2) та академічні здібності (4,1 і 4,0). Отримані дані засвідчують, що жінки сприймають успішність інтегративно

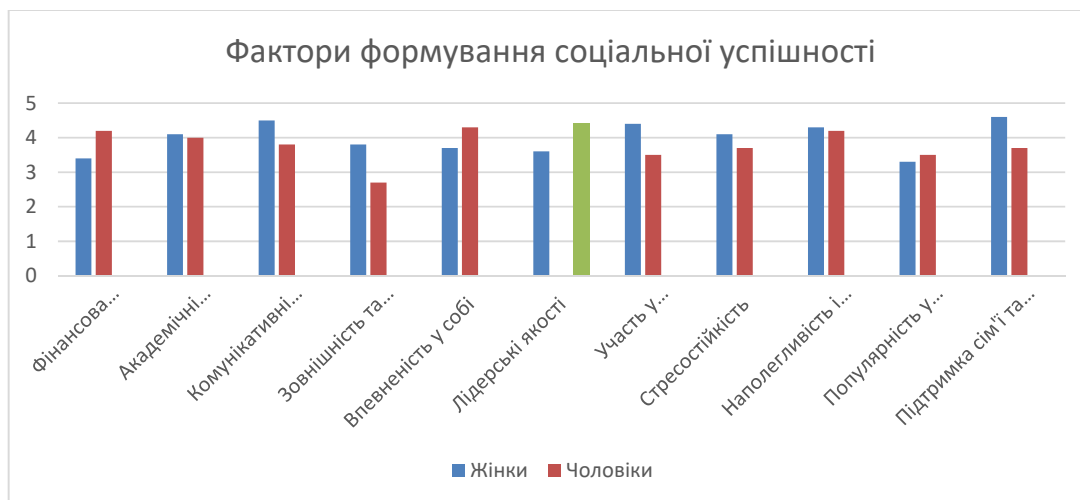

Рис. 1. Розподіл відповідей на питання: «Оцініть, наскільки кожен із наведених чинників впливає на формування вашої соціальної успішності в університеті?»

Джерело: складено автором самостійно.

з акцентом на емоційно-соціальних факторах, тоді як чоловіки фокусуються на інструментальних аспектах досягнень.

Наступне опитування щодо сприйняття характеристик успішного студента показало (див. рис. 2), що домінантними критеріями є високі академічні досягнення (88%) та активна участь у житті університету (72%), що свідчить про збереження пріоритету формальних показників успішності в освітньому середовищі. Середній рівень значущості мають

креативність і творчий підхід (65%), емпатія та взаємна підтримка (60%) й участь у громадській діяльності (56%), що відображає визнання соціальних та особистісних компетентностей поряд з академічними. Периферійну позицію посідають участь у наукових проєктах (45%), гнучкість та адаптивність (40%), лідерські якості (36%) та гармонійний баланс навчання і життя (30%).

Наступний блок питань щодо найбільш цінуваних якостей студентів різної статі виявив

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання: «Які з наведених характеристик, на вашу думку, найбільше асоціюються з успішним студентом / студенткою?»

Джерело: складено автором самостійно.

значну гендерну диференціацію в очікуваннях та сприйнятті бажаних характеристик. Для студентів респонденти найвище цінують якості, асоційовані з маскулінністю: лідерські здібності (80%), упевненість та рішучість (73%), раціональне мислення та логіку (67%), амбіційність і цілеспрямованість (62%), конкурентоспроможність (55%), Натомість для студенток профіль очікуваних якостей суттєво відрізняється: старанність та відповідальність (85%), комунікабельність (78%), емоційний інтелект та емпатія (73%), організаційні здібності (68%) й зовнішня привабливість (58%), причому останній аспект взагалі не фігурує серед очікувань щодо чоловіків, демонструючи виразну гендерну асиметрію. Така диференціація

відображає традиційний розподіл гендерних ролей: від чоловіків очікують лідерства, конкурентності та орієнтації на досягнення, від жінок – емоційної підтримки, уваги до стосунків та зовнішнього вигляду.

Щодо критеріїв оцінювання, більшість опитаних (70%) не помічають суттєвої гендерної диференціації в академічному оцінюванні, проте жінки частіше схильні помічати відмінності, що може відображати підвищену чутливість до гендерних упереджень (див. рис. 3).

Аналіз особистого досвіду показав, що жінки частіше відчувають вплив статі на своє навчання – як позитивний, так і негативний (табл. 1). Зокрема, негативний вплив на оцінювання викладачами відзначили 10% жінок

Рис. 3. Розподіл відповідей на питання: «Чи спостерігаєте ви гендерну диференціацію в критеріях оцінювання академічної успішності студентів на вашій спеціальності?»

Джерело: складено автором самостійно.

Таблиця 1

Сприйняття студентами впливу власної статі на академічні та соціальні можливості

Критерії	Жінки, негативний вплив (%)	Чоловіки, негативний вплив (%)	Жінки, позитивний вплив (%)	Чоловіки, позитивний вплив (%)
Оцінювання викладачами	10% (6 осіб)	5% (2 особи)	20% (12 осіб)	10% (4 особи)
Вибір на лідерські позиції	8% (5 осіб)	15% (6 осіб)	25% (15 осіб)	5% (2 особи)
Участь у наукових проєктах	8% (5 осіб)	3% (1 особа)	15% (9 осіб)	10% (4 особи)
Неформальне спілкування	10% (6 осіб)	5% (2 особи)	20% (12 осіб)	30% (12 осіб)
Участь у студентських організаціях	8% (5 осіб)	3% (1 особа)	30% (18 осіб)	25% (10 осіб)

Джерело: складено автором самостійно.

проти 5% чоловіків, а позитивний – 20% жінок та 10% чоловіків. Це може свідчити про те, що гендерні динаміки в університеті залежать від конкретної ситуації.

Аналіз частоти зміни поведінки під впливом гендерних очікувань показав неоднорідність досвіду: по 25% респондентів або іноді змінюють поведінку, або ніколи цього не роблять; 20% рідко адаптуються, 15% коригують поведінку часто, ще 15% взагалі не звертають уваги на гендерні норми, демонструючи або незалежність, або нечутливість до них. Загалом 60% респондентів певною мірою коригують свою поведінку відповідно до гендерних очікувань, що підтверджує реальний вплив стереотипів на повсякденне життя студентів в університетському середовищі (див. рис. 4).

Завершальний блок дослідження спрямовувався на виявлення студентських уявлень щодо найефективніших заходів подолання гендерної нерівності та формування інклюзивного освітнього середовища, де критеріями успішності будуть здібності й зусилля особистості, а не гендерна належність.

Респондентам запропоновано обрати до трьох заходів, які, на їхню думку, найбільше сприяли б забезпеченню рівних можливостей для соціальної успішності студентів різної статі. Результати виявили чіткі пріоритети,

а також деякі відмінності в баченні проблеми жінками та чоловіками.

Пріоритетними заходами респонденти визначили (табл. 2) підвищення обізнаності про гендерні стереотипи (60%), уніфікацію критеріїв оцінювання (55%) та протидію дискримінації (50%). Помірну підтримку отримали розвиток soft skills (30%), менторство (25%), заохочення різноманітності (20%) та психологічна підтримка (15%). Найменшу актуальність продемонстрували гнучкі форми навчання (10%) та квотування представництва на керівних посадах (8%), що засвідчує пріоритетність культурних трансформацій над структурними змінами. Високий рівень визнання необхідності змін (95%) свідчить про готовність студентського середовища до трансформації гендерних відносин в університетському просторі.

Результати емпіричного дослідження підтверджують наявність гендерного розриву у формуванні соціальної успішності, який проявляється в трьох вимірах. Когнітивний вимір: студентки демонструють інтегративне бачення успішності (баланс сфер життя, міжособистісні стосунки, емпатія), студенти орієнтуються на формальні маркери (фінансова забезпеченість, лідерство, визнання). Поведінковий вимір: жінки використовують

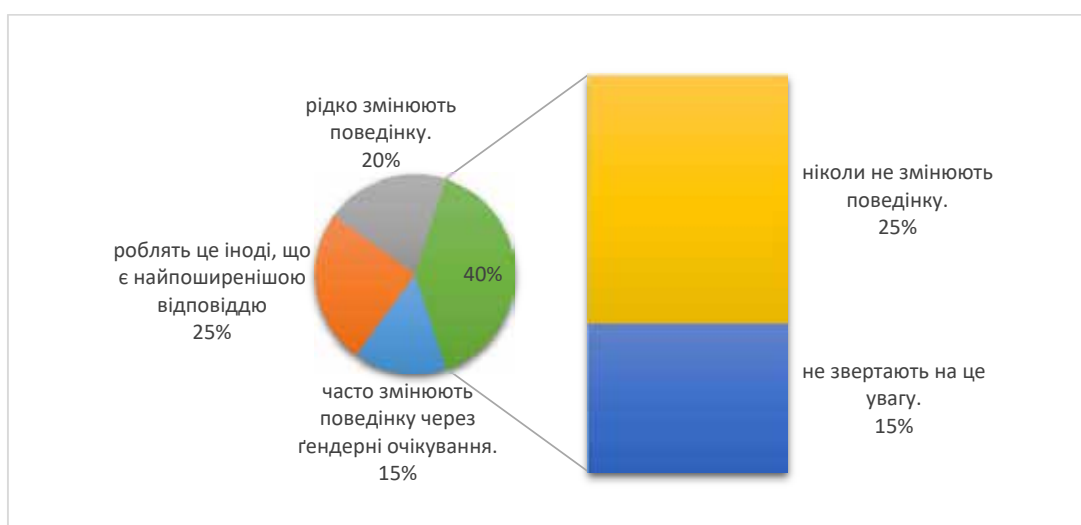

Рис. 4. Розподіл відповідей на питання: «Чи доводилося вам змінювати свою поведінку або манеру спілкування через гендерні очікування оточення?»

Джерело: Складено автором самостійно.

**Пріоритетні заходи щодо подолання гендерної нерівності в університеті
(за оцінками респондентів)**

Заходи	% респондентів	Кількість осіб	Жінки (%)	Жінки (осіб)	Чоловіки (%)	Чоловіки (осіб)
Підвищення обізнаності про гендерні стереотипи	60	60	65	39	52.5	21
Однакові критерії оцінювання для всіх	55	55	60	36	47.5	19
Боротьба з дискримінацією	50	50	55	33	42.5	17
Розвиток soft skills	30	30	30	18	30	12
Створення системи менторства	25	25	25	15	25	10
Заохочення різноманітності в студентських організаціях	20	20	20	12	20	8
Психологічна підтримка	15	15	17	10	12.5	5
Гнучкі форми навчання та участі в активностях	10	10	10	6	10	4
Більше жінок / чоловіків на керівних посадах	8	8	8	5	7.5	3
Нічого змінювати не потрібно	5	5	5	3	5	2

Джерело: складено автором самостійно.

кооперативні стратегії, чоловіки – конкурентні, причому 60% студентів адаптують поведінку до гендерних очікувань. Структурний вимір: жінки стикаються з додатковим тиском щодо зовнішності, очікуваннями старанності, обмеженим визнанням лідерського потенціалу.

Для подолання гендерного розриву та створення інклюзивного освітнього середовища необхідне: впровадження програм підвищення гендерної чутливості; розробка об'єктивних критеріїв оцінювання, які враховують різноманітність підходів до навчання та форм прояву лідерства; розвиток системи менторства із залученням успішних людей як рольових моделей; заохочення різноманітності в студентських організаціях та забезпечення рівного представництва; організація тренінгів з розвитку як фемінних, так і маскулінних компетенцій для всіх студентів; створення механізмів

протидії дискримінації та безпечних шляхів для повідомлення про порушення.

Перспективи подальших досліджень передбачають поглиблений якісний аналіз механізмів відтворення гендерної нерівності в університетському просторі з використанням глибинних інтерв'ю та фокус-груп; лонгitudне вивчення впливу гендерних факторів на професійні траєкторії випускників для простеження довгострокових наслідків стереотипів; порівняльний аналіз ситуації в різних типах закладів вищої освіти та на різних спеціальностях для виявлення специфіки гендерних особливостей залежно від освітнього контексту; розробку та апробацію програм гендерно чутливого супроводу студентів з оцінкою їх ефективності в подоланні стереотипів та забезпеченні рівних можливостей для соціальної успішності.

Література

1. Богдан Ж., Білоконенко Г., Беляєва Н., Голубєв С. Гендерні особливості самоефективності особистості. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2025. № 3. С. 127–150. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2025.3.09>
2. Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012–2014 роки / Т. Дрожжина, Т. Ісаєва, Н. Світайло, О. Давліканова. Харків, 2014. 42 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf> (дата звернення: 21.10.2025).

3. Голентовська О. Ціннісно-рольові параметри регуляції особистісного успіху в командній діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2017. № 2(43). С. 72–82.
4. Гендерні аспекти соціальної роботи : антологія / упоряд. Т. Семігіна. Київ, 2021. 240 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/355972305_Genderni_aspekti_socialnoi_roboti_Antologia/links/6186c6d107be5f31b74fa512/Genderni-aspekti-socialnoi-roboti-Antologia.pdf (дата звернення: 21.10.2025).
5. Голованова Т. Технологізація формування гендерної рівності студентської молоді. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 74–80. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/red_2008_1/2008-26-06/golovanova.pdf (дата звернення: 25.10.2025).
6. Кальницька К., Шматко Т. Вплив гендерних стереотипів на професійну кар'єру жінки. *Юність науки – 2014 : тези студент. наук.-практ. конф.* Чернігів : ЧДІЕУ, 2014. С. 178.
7. Ляхович Т. Гендерні особливості мотивації до лідерства у студентській молоді: теоретичний аспект. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 87–89. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/4913> (дата звернення: 21.10.2025).
8. Подкоритова Л., Зоріна К. Емпіричне дослідження гендерних особливостей самосприйняття студентської молоді. *Психологічні тревелогі*. 2023. № 4. С. 221–229. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2023-4-23>
9. Прядко Б. Гендерні особливості уявлень студентів закладів вищої освіти про кар'єрний успіх. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 2. С. 122–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-18>
10. Харченко С., Гришак С., Шабаєва Н. Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації: теорія та практика : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 258 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Golovanova/0039614.pdf> (дата звернення: 21.10.2025).
11. Connell R., Messerschmidt J. Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*. 2005. Vol. 19. № 6. P. 829–859. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
12. Låftman S., Almquist Y., Östberg V. The boy paradox: exploring motivational factors in gender differences and academic achievement across ages 9–14 years. *Educational Psychology in Practice*. 2025. Vol. 41. № 2. P. 211–230. DOI: <https://doi.org/10.1080/02667363.2025.2469242>
13. Legewie J., DiPrete T. Gender achievement gaps: the role of social costs to trying hard in high school. *Social Psychology of Education*. 2021. Vol. 24. P. 589–612. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11218-020-09588-6>
14. Verbree A.-R., Hornstra L., Maas L., Wijngaards-de Meij L. Conscientiousness as a Predictor of the Gender Gap in Academic Achievement. *Research in Higher Education*. 2022. Vol. 64. P. 451–472. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11162-022-09716-5>
15. Voytovska A. Gender aspects of socialization of the students. *Social Work and Education*. 2017. Vol. 3. № 2. P. 119–125.

References

1. Bohdan, Zh., Bilokononko, H., Biliaieva, N., & Holubiev, S. (2025). Genderni osoblyvosti samoefektyvnosti osobystosti [Gender characteristics of personality self-efficacy]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy – Theory and Practice of Social Systems Management*, (3), 127–150. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2025.3.09> [in Ukrainian].
2. Drozhzhyna, T., Isaieva, T., Svitaylo, N., & Davlikanova, O. (2014). Vprovadzhennia gendernoho pidkhodu v systemu vyshchoi osvity Ukrainy: dosvid ta krashchi praktyky Vseukrainskoi merezhi osieredkiv gendernoi osvity VNZ 2012–2014 roky [Implementing a gender approach in the higher education system of Ukraine: Experience and best practices of the All-Ukrainian network of gender education centers of higher education institutions 2012–2014]. Kharkiv. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf> [in Ukrainian].
3. Holentovska, O. (2017). Tsinnisno-rolivni parametry rehulatsii osobystisnoho uspihku v komandni diialnosti [Value-role parameters of regulating personal success in team activities]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii – Theoretical and Applied Problems of Psychology*, 2(43), 72–82 [in Ukrainian].
4. Semihina, T. (Ed.). (2021). Genderni aspekty sotsialnoi roboty [Gender aspects of social work]. Kyiv. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/355972305_Genderni_aspekti_socialnoi_roboti_Antologia/links/6186c6d107be5f31b74fa512/Genderni-aspekti-socialnoi-roboti-Antologia.pdf [in Ukrainian].

5. Holovanova, T. (2008). Tekhnolohizatsiia formuvannia hendernoi rivnosti studentskoi molodi [Technologization of forming gender equality among student youth]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhzhia National University, (1)*, 74–80. Retrieved from https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/ped_2008_1/2008-26-06/golovanova.pdf [in Ukrainian].

6. Kalnytska, K., & Shmatko, T. (2014). Vplyv hendernykh stereotypiv na profesiinu karieru zhinky [The impact of gender stereotypes on a woman's professional career]. *Yunist nauky – 2014: tezy student. nauk.-prakt. konf. – Youth of Science – 2014: Abstracts of the Student Scientific-Practical Conference*. Chernihiv: ChDIEU [in Ukrainian].

7. Liakhovych, T. (2019). Genderni osoblyvosti motyvatsii do liderstva u studentskoi molodi: teoretychnyi aspekt [Gender characteristics of motivation for leadership among student youth: Theoretical aspect]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky v krainakh Yevropy ta Azii – Problems and prospects for the development of modern science in European and Asian countries: materials from the XIV International Scientific and Practical Internet Conference*. (pp. 87–89). Pereiaslav-Khmelnitskyi. Retrieved from <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/4913> [in Ukrainian].

8. Podkorytova, L., & Zorina, K. (2023). Empyrychna doslidzhennia hendernykh osoblyvostei samospriyniatia studentskoi molodi [Empirical study of gender characteristics of self-perception among student youth]. *Psykholohichni travelohy – Psychological Travelogues, (4)*, 221–229. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2023-4-23> [in Ukrainian].

9. Pryadko, B. (2024). Genderni osoblyvosti uivlen studentiv zakladiv vyshchoi osvity pro karierni uspikh [Gender characteristics of students' perceptions of career success in higher education institutions]. *Naukovi zapysky. Seriya: Psykholohiia – Scientific Notes. Series: Psychology, (2)*, 122–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-18> [in Ukrainian].

10. Kharchenko, S., Hryshak, S., & Shabaieva, N. (2013). Genderna osvita i vykhovannia studentskoi molodi v protsesi sotsializatsii: teoriia ta praktyka [Gender education and upbringing of student youth in the process of socialization: Theory and practice]. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». Retrieved from <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Golovanova/0039614.pdf> [in Ukrainian].

11. Connell, R., & Messerschmidt, J. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender and Society, 19*(6), 829–859. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>

12. Laftman, S., Almquist, Y. B., & Östberg, V. (2025). The boy paradox: Exploring motivational factors in gender differences and academic achievement across ages 9–14 years. *Educational Psychology in Practice, 41*(2), 211–230. DOI: <https://doi.org/10.1080/02667363.2025.2469242>

13. Legewie, J., & DiPrete, T. (2021). Gender achievement gaps: The role of social costs to trying hard in high school. *Social Psychology of Education, 24*, 589–612. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11218-020-09588-6>

14. Verbree A.-R., Hornstra L., Maas L., & Wijngaards-de Meij L. (2022). Conscientiousness as a predictor of the gender gap in academic achievement. *Research in Higher Education, 64*(3), 451–472. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11162-022-09716-5>

15. Voytovska, A. (2017). Gender aspects of socialization of the students. *Social Work and Education, 3*(2), 119–125.

Нохріна І. С. Гендерні особливості формування соціальної успішності в студентському середовищі

Статтю присвячено дослідженню гендерних особливостей формування соціальної успішності в студентському середовищі сучасного українського університету. В умовах трансформації традиційних гендерних ролей особливої актуальності набуває проблема забезпечення рівних можливостей для самореалізації студентів незалежно від статі, оскільки латентні механізми гендерної диференціації продовжують впливати на академічні досягнення, стратегії побудови міжособистісних стосунків та адаптацію до освітнього середовища. Розглянуто вплив гендерних стереотипів на траєкторії соціальної успішності, відмінності в розумінні критеріїв успіху та бар'єри на шляху до самореалізації. Значну увагу приділено аналізу когнітивного, поведінкового й структурного вимірів гендерного розриву в університетському просторі, зокрема диференціації в сприйнятті детермінант успішності, стратегіях її досягнення та досвіді стикання з дискримінацією. Авторка підкреслює стратегічне значення гендерно чутливого підходу в освіті як інструменту забезпечення рівних можливостей, подолання стереотипів та формування інклюзивного академічного середовища. У статті систематизовано основні теоретичні підходи до вивчення гендеру як соціального конструкту, концепції соціальної успішності та самоефективності, визначено роль гендерної соціалізації у формуванні диференційованих стратегій досягнення визнання. Окремо розглянуто відмінності в пріоритетах факторів успішності. Наголошено на важливості створення гендерно справедливого освітнього простору, що дає змогу мінімізу-

вати вплив стереотипів на академічне оцінювання та соціальні можливості. Висвітлено ключові виклики, що постають перед закладами вищої освіти в забезпеченні гендерної рівності, а також окреслено напрями подальшого розвитку інклюзивних практик, спрямованих на підвищення гендерної обізнаності, протидію дискримінації та забезпечення рівних можливостей для соціальної успішності всіх студентів.

Ключові слова: гендерна нерівність, соціальна успішність, студентське середовище, гендерні стереотипи, вища освіта.

Nokhrina I. S. Gender characteristics of social success formation in the student environment

The article is devoted to the study of gender characteristics of social success formation in the student environment of a modern Ukrainian university. In the context of the transformation of traditional gender roles, the issue of ensuring equal opportunities for self-realisation of students regardless of gender is becoming particularly relevant, as latent mechanisms of gender differentiation continue to influence academic achievement, strategies for building interpersonal relationships, and adaptation to the educational environment. The influence of gender stereotypes on the trajectory of social success, differences in the understanding of success criteria, and barriers to self-realisation are considered. Considerable attention is paid to the analysis of the cognitive, behavioural, and structural dimensions of the gender gap in the university space, in particular the differentiation in the perception of the determinants of success, strategies for achieving it, and experiences of discrimination. The author emphasises the strategic importance of a gender-sensitive approach in education as a tool for ensuring equal opportunities, overcoming stereotypes and forming an inclusive academic environment. The article systematises the main theoretical approaches to the study of gender as a social construct, the concepts of social success and self-efficacy, and defines the role of gender socialisation in the formation of differentiated strategies for achieving recognition. Differences in the priorities of success factors are considered separately. The importance of creating a gender-equitable educational space that minimises the influence of stereotypes on academic assessment and social opportunities is emphasised. The key challenges facing higher education institutions in ensuring gender equality are highlighted, and directions for the further development of inclusive practices aimed at raising gender awareness, combating discrimination and ensuring equal opportunities for the social success of all students are outlined.

Key words: gender inequality, social success, student environment, gender stereotypes, higher education.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

УДК 378.015.3:364+159.923+613.86

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-23-27>

Шевченко Єгор Олексійович,

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради,

м. Харків, Україна.

hgra.shevchenko.yehor@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-9474-4475>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

На сучасному етапі розвитку української держави, що характеризується умовами воєнного стану та необхідністю подолання наслідків гуманітарної кризи, система соціального захисту зазнає безпрецедентного навантаження. Соціальні працівники опинилися першими, працюючи з найбільш вразливими категоріями населення: внутрішньо переміщеними особами, ветеранами війни, сім'ями загиблих, особами, які пережили окупацію чи полон. У цьому контексті професійна діяльність фахівця соціальної сфери набуває ознак екстремальної, що висуває принципово нові вимоги до його особистісної та професійної підготовки.

Актуальність проблеми дослідження. Особливої гостроти набуває проблема самозбереження фахівця. Специфіка соціономічних професій (типу «людина-людина») містить ризики емоційного вигорання, вторинної травматизації та психосоматичних розладів.

В умовах війни ці ризики посилюються, перетворюючи здатність до збереження власного фізичного, психічного та духовного здоров'я з особистої потреби на критично важливу професійну компетентність. Втрата фахівцем ресурсності призводить не лише до зниження ефективності надання соціальних послуг, але й до деформації особистості та швидкого відтоку кадрів із галузі.

Варто зазначити, що в науковому дискурсі проблема самозбереження традиційно розглядалася переважно у площині психології праці

або безпеки життєдіяльності. Однак педагогічний аспект підготовки майбутніх соціальних працівників до збереження власного здоров'я та професійного довголіття залишається розробленим недостатньо. Аналіз практики підготовки у закладах вищої освіти свідчить про домінування когнітивного компонента (формування знань та вмінь технологічного характеру) над особистісним. Студенти часто не володіють інструментами психогігієни, навичками саморегуляції та стрес-менеджменту, що робить їх вразливими вже на етапі входження в професію.

Таким чином, соціальний запит на фахівців з високим рівнем стресостійкості та професійної життєздатності, а також недостатня теоретична розробленість педагогічних умов їх підготовки, зумовлюють вибір теми статті та необхідність глибокого аналізу проблеми самозбереження майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професія соціального працівника, що належить до категорії «людина – людина», вимагає високого рівня емпатії та психологічної стійкості. В умовах глибокої соціальної кризи, спричиненої війною в Україні, навантаження на цих фахівців зросло експоненційно (Садрицька, Селевко, 2023). Вони працюють з травмою, втратами та переміщенням, що підвищує ризики професійних деформацій. Дослідження підтверджують, що 36%

українських соціальних працівників мають сформований синдром професійного вигорання, а 35% перебувають на стадії його формування (Романовська, 2023). Це ставить під загрозу не лише їхнє здоров'я, а й про якість соціальних послуг. У таких умовах самозбереження стає ключовим елементом професіоналізму.

Дослідженню проблеми професійного здоров'я та самозбереження фахівців соціальної сфери присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, теоретичні основи самозбережувальної поведінки та концепцію конструктивного самозбереження розкрито в роботах І. Карася (2020) та О. Віговської (2014). Проблематика професійного вигорання, вторинної травматизації та їх наслідків в умовах соціальних криз висвітлена в дослідженнях С. Миколюк (2023), О. Романовської (2023) та інших. Педагогічні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності аналізуються в праці Т. Веретенко та М. Лехолетової (2017). Роль супервізії як інструменту підтримки досліджували Х. Стельмах (2025). Однак, незважаючи на значну кількість публікацій з окремих аспектів, проблема потребує комплексного теоретико-методологічного аналізу та розробки цілісної педагогічної моделі формування компетентності самозбереження у майбутніх соціальних працівників.

Мета статті – здійснити комплексний теоретико-методологічний аналіз проблеми самозбереження майбутніх соціальних працівників, обґрунтувати його значущість як ключової професійної компетентності та окреслити шляхи її формування в системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття «самозбереження» еволюціонувало від базового інстинкту, спрямованого на фізичне виживання, до складного психологічного конструкту, що охоплює збереження особистісної цілісності та добробуту. Цей підхід розширив межі поняття, включивши до нього когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові аспекти (Олійник, Марциняк-Дорош, Медянова, Паньковець, 2025).

Самозбережувальна поведінка є інтегративною системою, що вміщує мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-аналітичний компоненти.

Найбільш релевантною для соціальних працівників є концепція «конструктивного самозбереження», що знаменує перехід від реактивної моделі уникнення шкоди до проактивної, спрямованої на самореалізацію та професійне довголіття. Вона базується на трьох векторах: безпека стосовно себе, безпека стосовно інших та соціально-психологічна компетентність у сфері безпеки (Віговська, 2014; Карась, 2020; Миколюк, 2023; Стельмах, 2025; Shigley, 2025).

Для соціального працівника самозбереження стає етичним імперативом, оскільки лише ресурсний фахівець здатний надавати якісну допомогу, що допомагає подолати почуття провини за пріоритезацію власного добробуту.

Професійне вигорання є наслідком хронічного стресу на робочому місці, спричиненого переважно організаційними чинниками: надмірним навантаженням, браком ресурсів та психологічним тиском. Воно проявляється в емоційному виснаженні, деперсоналізації та редукції професійних досягнень, що веде до зниження якості соціальних послуг.

Окрім вигорання, соціальні працівники стикаються з вторинною травматизацією (далі – ВТС) – гострою стресовою реакцією, схожою на ПТСР, що може виникнути навіть після одного контакту з травматичним досвідом клієнта. Більш глибоким процесом є вікарна травматизація (далі – ВТ), що описує стійку трансформацію світогляду фахівця внаслідок тривалої роботи з травмою (Stamm, 2010). Нерозуміння відмінностей між цими явищами може призвести до неефективних стратегій втручання.

В умовах війни в Україні ці ризики заострюються, оскільки фахівці стикаються з масовою травматизацією населення і часто самі є учасниками травматичних подій, що створює подвійний тягар.

Для протидії професійним ризикам необхідно формувати в майбутніх соціальних

працівників «здоров'язбережувальну компетентність» – інтегровану характеристику, що об'єднує знання, уміння, цінності та готовність до збереження власного здоров'я. Її структура вміщує мотиваційний, інформаційний, технологічний та рефлексивний компоненти (Токарева, 2010). Формування цієї компетентності вимагає створення специфічних психолого-педагогічних умов: підвищення мотивації студентів, створення здоров'язбережувального освітнього середовища та використання різноманітних технологій, як-от інтерактивні методи, техніки майндфулнес, програми розвитку життєстійкості та міжнародні моделі самопіклування (Веретенко, Лехолетова, 2017).

Супервізія є ключовим інструментом професійної підтримки, що виконує освітню, адміністративну та підтримувальну функції. Саме підтримувальна функція відіграє центральну роль у самозбереженні, створюючи безпечний простір для рефлексії та опрацювання емоційних навантажень, що запобігає вигоранню. Традиційно супервізія застосовується для фахівців-практиків, однак для

побудови стійкої системи самозбереження доцільно інтегрувати її елементи (інтерв'їзійні групи, рефлексивні щоденники) ще на етапі університетської підготовки. Такий підхід діє як «професійна вакцинація», формуючи звичку до рефлексії та нормалізуючи звернення по допомогу, що стає ознакою професіоналізму, а не слабкості.

Висновки. Отже, проведений аналіз показує, що самозбереження майбутніх соціальних працівників є складною проблемою, вирішення якої вимагає системного підходу. Ефективна система його формування має базуватися на концепції конструктивного самозбереження, цілеспрямованому розвитку здоров'язбережувальної компетентності, трансформації інституційної культури через роботу з «прихованим навчальним планом» та ранній інтеграції механізмів підтримки, як-от супервізія.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та валідації комплексних навчальних програм для українських ЗВО та вивченні специфіки «прихованого навчального плану» на факультетах соціальної роботи.

Література

1. Садрицька С. В., Селевко М. О. Чинники професійного вигорання соціальних працівників, які працюють з людьми літнього віку. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2023. № 14. С. 17–27. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2024-14-02>
2. Романовська О. О. Психологічні особливості професійного вигорання соціальних працівників в умовах війни : кваліфікаційна робота магістра. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2023.
3. Миколюк С. М. Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 6. С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.5>
4. Карась І. Організаційно-педагогічні умови формування самозбережувальної поведінки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 2. С. 104–117.
5. Віговська О. О. Самореалізація як ознака конструктивного самозбереження особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 23. С. 89–99. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/download/159434/158689/350> (дата звернення: 20.10.2025).
6. Веретенко Т. Г., Лехолетова М. М. Змістові характеристики здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 2(66). С. 20–40. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19767/> (дата звернення: 20.10.2025).
7. Стельмах Х. Г. Супервізія як складова соціальної роботи : кваліфікаційна робота магістра. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2025. 58 с. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/54725/1/%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D1%85_%D0%A1%D0%A0-41_2025.pdf (дата звернення: 20.10.2025).

8. Олійник Л. Г., Марциняк-Дорош О. М., Медянова О. В., Паньковець В. Л. Самозбережувальна поведінка особистості як психологічний феномен. *Наукові перспективи*. 2025. № 3(57). С. 1477–1486. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-1477-1486](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-1477-1486)

9. Токарева Н. М. Психологічна детермінація особистісного становлення суб'єкта у змінних умовах буття. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2010. Т. 1. С. 142–150. DOI: <https://doi.org/10.31812/psychology.v1i.7582>

10. Shigley B. The Importance of Self-Care for Social Workers. *Indiana Wesleyan University*, March 28, 2025. URL: <https://www.indwes.edu/articles/2025/03/the-importance-of-self-care-for-social-workers> (дата звернення: 03.11.2025).

11. Stamm B. H. The ProQOL Manual: The Professional Quality of Life Scale: Compassion Satisfaction and Fatigue Version 5. 2010. URL: <https://novopsych.com/assessments/clinician-self-assessment/the-professional-quality-of-life-scale-5-proqol/>

References

1. Sadrytska, S., & Selevko, M. (2023). Chynnyky profesiinoho vyhorannia sotsialnykh pratsivnykiv, yaki pratsiuiut z liudmy litnoho viku [Factors of professional burnout in social workers who work with elderly people]. *SOCIOPROSTIR: mizhdystsylinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty – SOCIOSPACE: interdisciplinary electronic collection of scientific papers on sociology and social work*, (14), 17–27. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2024-14-02> [in Ukrainian].

2. Romanovska, O. O. (2023). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho vyhorannia sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh viiny [Psychological features of professional burnout of social workers in war conditions]. *Master's thesis*. Kyiv: Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/8da56605-b3e9-4370-8b50-5666a3099455/download> [in Ukrainian].

3. Mykoliuk, S. M. (2023). Profesiine vyhorannia sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh viiny [Professional burnout of social workers in war conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 6, 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.5> [in Ukrainian].

4. Karas, I. (2020). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia samoberezhivalnoi povedinky maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u zakladakh profesiinoyi (profesiino-tekhnichnoy) osvity [Organizational and pedagogical conditions for the formation of self-preservation behavior of future skilled workers in professional (vocational-technical) education institutions]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy – Theory and practice of social systems management*, (2), 104–117. Retrieved from <http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/260357/256723> [in Ukrainian].

5. Vihovska, O. O. (2014). Samorealizatsiia yak oznaka konstruktyvnoho samoberezhennia osobystosti [Self-realization as a sign of constructive self-preservation of personality]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, (23), 89–99. Retrieved from <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/download/159434/158689/350> [in Ukrainian].

6. Veretenko, T. H., & Lekholetova, M. M. (2017). Zmistovi kharakterystyky zdoroviazberezhivalnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv [Content characteristics of health-preserving competence of future social pedagogues and social workers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2(66), 20–40. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19767/> [in Ukrainian].

7. Stelmakh, Kh. H. (2025). Superviziia yak skladova sotsialnoi roboty [Supervision as a component of social work]. *Master's thesis*. Ternopil: Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet. Retrieved from https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/54725/1/%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D1%85_%D0%A1%D0%A0-41_2025.pdf [in Ukrainian].

8. Oliinyk, L. H., Martsyniak-Dorosh, O. M., Medianova, O. V., & Pankovets, V. L. (2025). Samoberezhivalna povedinka osobystosti yak psykholohichni fenomen [Self-preserving behavior as a psychological phenomenon]. *Naukovi perspektyvy – Scientific prospects*, 3(57), 1477–1486. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3\(57\)-1477-1486](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-3(57)-1477-1486) [in Ukrainian].

9. Tokareva, N. M. (2010). Psykholohichna determinatsiia osobystisnoho stanovlennia subiekta u zminnykh umovakh buttia [Psychological determination of the personal formation of the subject in changing conditions of being]. *Aktualni problemy psykholohii v zakladakh osvity – Current issues in psychology in educational institutions*, 1, 142–150. DOI: <https://doi.org/10.31812/psychology.v1i.7582> [in Ukrainian].

10. Shigley, B. (2025). The Importance of Self-Care for Social Workers. *Indiana Wesleyan University*. Retrieved from <https://www.indwes.edu/articles/2025/03/the-importance-of-self-care-for-social-workers>

11. Stamm, B. H. (2010). The ProQOL Manual: The Professional Quality of Life Scale: Compassion Satisfaction and Fatigue Version 5. Retrieved from <https://novopsych.com/assessments/clinician-self-assessment/the-professional-quality-of-life-scale-5-proqol/>

Шевченко Є. О. Теоретико-методологічний аналіз проблеми самозбереження майбутніх соціальних працівників

У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз проблеми самозбереження майбутніх соціальних працівників. Актуальність дослідження зумовлена зростанням професійних ризиків, зокрема вигорання та вторинної травматизації, в умовах сучасних соціальних криз в Україні. Проаналізовано еволюцію поняття «самозбереження» від інстинктивної реакції до конструктивної, проактивної поведінки, спрямованої на самореалізацію та професійне довголіття. Розкрито структурно-функціональні характеристики самозбережувальної поведінки, виокремлено її ключові компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-аналітичний.

Проведено диференційний аналіз основних професійних деструкторів: професійного вигорання, вторинного травматичного стресу та вікарної травматизації; систематизовано їх причини, симптоматику та наслідки. Обґрунтовано, що самозбереження має формуватися як ключова здоров'язбережувальна компетентність у процесі фахової підготовки. Визначено психолого-педагогічні умови її формування, що передбачають підвищення мотивації студентів, створення здоров'язбережувального освітнього середовища та інтеграцію сучасних технологій розвитку стресостійкості й життєстійкості.

Особливу увагу приділено ролі інституційних чинників, зокрема «прихованого навчального плану», який може суперечити формальним настановам щодо самопіклування, та супервізії як превентивного інструменту підтримки. Запропоновано інтегрувати елементи супервізії в освітній процес для формування культури рефлексії і професійної підтримки з перших етапів навчання.

Ключові слова: самозбереження, конструктивне самозбереження, здоров'язбережувальна компетентність, соціальні працівники, професійне вигорання, вторинна травматизація, супервізія, прихований навчальний план.

Shevchenko Ye. O. Theoretical and methodological analysis of the problem of self-preservation among future social workers

This article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of the problem of self-preservation among future social workers. The relevance of the study is driven by the increasing professional risks, particularly burnout and secondary traumatization, amid contemporary social crises in Ukraine. The evolution of the «self-preservation» concept is analyzed, tracing its development from an instinctive reaction to a constructive, proactive behavior aimed at self-realization and professional longevity. The structural and functional characteristics of self-preservational behavior are detailed, highlighting its key components: motivational, cognitive, operational-activity, and reflexive-analytical.

A differential analysis of major professional destructors – professional burnout, secondary traumatic stress, and vicarious traumatization – is conducted, systematizing their causes, symptoms, and consequences. The article argues that self-preservation must be developed as a core health-preserving competence during professional training. The psychopedagogical conditions for its formation are identified, including enhancing student motivation, creating a health-preserving educational environment, and integrating modern technologies for developing stress resistance and resilience.

Special attention is given to the role of institutional factors, particularly the «hidden curriculum», which can contradict formal self-care guidelines, and supervision as a preventive support tool. The article proposes integrating elements of supervision into the educational process to foster a culture of reflection and professional support from the earliest stages of training.

Key words: self-preservation, constructive self-preservation, health-preserving competence, social workers, professional burnout, secondary traumatization, supervision, hidden curriculum.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 374.7:316.354-053.6

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-28-35>

Островська Наталія Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
nata_ostrovska@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7935-5469>

Польовик Ольга Віталіївна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Хмельницького інституту соціальних технологій,
м. Хмельницький, Україна.
polyovik21@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4709-8282>

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ В МОЛОДІЖНІЙ РОБОТІ

Постановка проблеми. Сучасні суспільні трансформації, зумовлені війною, економічною нестабільністю, посиленням соціальної поляризації та міграційними процесами, актуалізують потребу в зміцненні соціальної згуртованості, особливо серед молоді як стратегічного ресурсу розвитку держави. Соціальна згуртованість є важливою умовою стабільності суспільства, громадянської солідарності та соціальної інтеграції. У цьому контексті зростає значення молодіжної роботи як простору соціальної взаємодії, партнерства, волонтерства та розвитку громадянських компетентностей.

Особливу роль у формуванні згуртованості молоді відіграє неформальна освіта, яка забезпечує можливості для самореалізації, набуття соціальних навичок, розвитку критичного мислення, емпатії, толерантності й готовності до співпраці.

Упродовж останніх десятиліть освіта в більшості країн світу, зокрема й в Україні, набула особливого значення як ключовий чинник розвитку суспільства. Протягом тривалого часу формальна освіта залишалася обмеженою, а можливість здобувати додаткові знання поза межами обов'язкової шкільної програми була доступна лише окремим категоріям населення. Запровадження в 60–70-х роках ХХ століття в більшості європейських держав політики масової освіти стало важливим кроком до забезпечення рівного доступу громадян до освітніх послуг. Разом із базовою освітою з'явилися можливості для саморозвитку та навчання в позааудиторному середовищі. Такі форми навчання виконували роль доповнення до традиційної освіти, розширюючи простір для розвитку особистості та сприяючи формуванню соціальних і творчих компетентностей. Вони мали добровільний характер й орієнтувалися

на індивідуальні інтереси та потреби молоді. Сьогодні головним принципом функціонування освітніх систем у розвинених країнах є концепція «навчання впродовж життя», яка передбачає безперервне залучення людини до процесу здобуття нових знань, умінь і компетентностей упродовж усього життєвого шляху (Савельєв, 2021).

Водночас у практиці молодіжної роботи в Україні неформальна освіта часто залишається недостатньо інтегрованою в системну діяльність із розвитку соціальної згуртованості. Це зумовлює потребу в науковому осмисленні її потенціалу, визначенні ефективних форм, методів та інструментів неформальної освіти, спрямованих на зміцнення соціальної єдності молоді.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз актуальних досліджень свідчить, що проблематика формування соціальної відповідальності молоді безпосередньо пов'язана з розвитком молодіжної політики та неформальної освіти. Зокрема, сутність категорій «молодіжна політика» та «молодіжна робота» розглядали у своїх працях М. Головатий, М. Птуха, Н. Метьолкіна, В. Головенько, В. Барабаш, В. Орлов та інші науковці. Вони підкреслюють, що ефективна молодіжна політика має ґрунтуватися на принципах партнерства, участі та соціальної активності молодого покоління.

Водночас вагомий внесок у дослідження історії, особливостей функціонування й перспектив розвитку неформальної освіти дорослих у світовому, європейському та національному вимірах зробили В. Андрущенко, Т. Десятов, С. Закревська, О. Лазоренко, В. Луговий, Н. Махиня та інші. Їхні праці дають змогу розглядати неформальну освіту як дієвий інструмент формування соціальної активності та громадянської відповідальності. Особливості становлення неформального складника освіти студентської молоді досліджували О. Бондаренко, Ю. Деркач, П. Кряжев, Л. Шаповалова та ін., які наголошують на ролі освітніх і волонтерських практик у розвитку соціально значущих компетентностей та формуванні активної громадянської позиції молоді.

Так, у науковій літературі активно розглядаються аспекти формування громадянських компетентностей, розвитку волонтерського руху та неформального навчання, цілісне розуміння неформальної освіти як системного інструменту зміцнення соціальної єдності молоді залишається недостатньо сформованим (Шелевер, Шевченко, Квятковська, 2023). Актуальність цього питання зростає в умовах соціальних криз, воєнних дій та внутрішнього переміщення, коли саме неформальна освіта стає дієвим механізмом відновлення довіри, розвитку комунікативних навичок, формування емпатії та солідарності. Тому необхідне подальше поглиблене дослідження теоретичних і практичних засад реалізації неформальної освіти у сфері молодіжної роботи як одного з ключових чинників розвитку соціальної згуртованості та громадянської відповідальності молоді.

Метою статті є аналіз процесу формування соціальної відповідальності молоді як одного з пріоритетних завдань сучасної молодіжної політики, а також визначення ролі неформальної освіти, волонтерства та громадянської активності в зміцненні соціальної згуртованості молодого покоління.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс теоретичних методів, зокрема аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел, що дало змогу всебічно дослідити сутність, процесу формування соціальної відповідальності молоді як одного з пріоритетних завдань сучасної молодіжної політики, а також визначити роль неформальної освіти в зміцненні соціальної згуртованості молодого покоління.

Виклад основного матеріалу. Неформальна освіта й молодіжна робота визнаються як важливі інструменти для розвитку соціальної згуртованості, інклюзії та громадянської активності молоді. Це зафіксовано в офіційних документах Ради Європи та ЄС, які підкреслюють роль неформальної освіти в запобіганні дискримінації та в роботі з молоддю з «меншими можливостями».

Європейські ініціативи й проєкти (Erasmus+, Youthpass, практики ЄС) напра-

цьовують методики та моделі НФО, орієнтовані на розвиток соціальних, громадянських та міжкультурних компетентностей, що прямо пов'язані зі згуртованістю. Є збірки методик і готові інструменти (наприклад, «21 метод»), які застосовують у транснаціональних проєктах (Non-Formal Education Methods, 2021).

У контексті криз (воєнні дії, переміщення, біженство) неформальна освіта є альтернативним (інколи єдиним) каналом підтримки молоді: забезпечує простори для психологічної реабілітації, побудови соціальних зв'язків і відновлення довіри. Звіти UNICEF та інші міжнародні організації підкреслюють роль неформальних програм у підтримці дітей і молоді під час тривалої кризи в Україні.

Так, європейський досвід демонструє, що неформальна освіта стає не лише ефективним інструментом соціальної інтеграції, а й важливим чинником розвитку особистості. Вона сприяє формуванню активного громадянина, здатного до саморозвитку, адаптації та взаємодії в динамічному соціальному середовищі.

Такі підходи знаходять відображення і в українських наукових дослідженнях. Так, за В. Горленко, неформальна освіта розглядається як форма адаптації до інтеграційних процесів сучасності та джерело здобуття необхідних особистісних знань, що є більш усвідомленою і вмотивованою формою навчання, яка відкриває широкі можливості для самореалізації впродовж усього життя (Горленко, 2017).

Н. Павлик виокремлює два основні напрями фахового розвитку особистості, на які впливає неформальна освіта, – соціальний та особистісний. Вектор особистісного розвитку сприяє самореалізації людини через задоволення її інтересів і потреб, а також створення умов для прояву ініціативи, активності та творчого потенціалу (Павлик, 2016).

Закон України «Про освіту» визначає, що неформальна освіта, як правило, не передбачає присвоєння державних кваліфікацій за рівнями освіти, проте може забезпечувати здобуття професійних або часткових освітніх кваліфікацій. Її роль у розвитку, самовдосконаленні та самореалізації особистості визнана й закріплена на законодавчому рівні. Зокрема,

у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» наголошується, що неформальна освіта належить до найпоширеніших і найбільш затребуваних форм освітніх послуг у межах молодіжної роботи. Вона сприяє залученню молоді до суспільного життя, розвитку громадянської активності й компетентностей, а також підвищує конкурентоспроможність особистості. Одним із важливих напрямів державної політики визначено заохочення молоді до участі в неформальних формах навчання.

Неформальна освіта виконує низку функцій, що безпосередньо впливають на згуртованість молоді:

- *освітню* – формування соціальних і громадянських компетентностей, необхідних для активної участі в житті громади, розвитку критичного мислення, навичок ухвалення рішень, відповідальності та усвідомлення власної ролі в суспільстві;
- *комунікативну* – розвиток навичок ефективної взаємодії, діалогу, емпатії, толерантності та співпраці, що сприяє побудові конструктивних міжособистісних і міжгрупових відносин;
- *інтеграційну* – подолання соціальної ізоляції, упереджень, стереотипів і дискримінаційних установок, створення інклюзивного простору для молоді з різних соціальних груп, регіонів та культурних середовищ;
- *мотиваційну* – стимулювання громадської активності, ініціативності, лідерських якостей, прагнення до участі в соціальних змінах і розвитку місцевих громад;
- *культуротворчу* – збереження й популяризація національних і загальнолюдських цінностей, формування поваги до культурного різноманіття та зміцнення ідентичності молоді в умовах глобалізації;
- *психосоціальну* – підтримка психологічного добробуту, розвиток емоційного інтелекту, подолання наслідків стресу та сприяння позитивній соціалізації через участь у колективній діяльності.

Важливою функцією неформальної освіти також є створення безпечного простору для самовираження, міжособистісного спілкування та розвитку довіри. Такі освітні платформи

дають змогу молоді вчитися співіснувати, спільно розв'язувати проблеми й діяти задля досягнення суспільно значущих цілей. Це, своєю чергою, сприяє формуванню соціального капіталу – основи згуртованих і стійких громад.

Досвід участі в неформальній освіті часто стає поштовхом до самореалізації, формування громадянської свідомості, зростання відповідальності за власну громаду й суспільство загалом. Залучення молоді до освітніх ініціатив, волонтерських і соціальних проєктів підсилює соціальний капітал громад, сприяє зміцненню взаємної довіри, партнерства та відчуття спільної мети, що є основою соціальної згуртованості.

За даними UNICEF, неформальні освітні програми в Україні стали дієвим засобом підтримки дітей і молоді, які постраждали від війни: вони забезпечують психологічну реабілітацію, формують навички взаємопідтримки та сприяють соціальній згуртованості в громадах. Так, неформальна освіта є стратегічним чинником стійкого розвитку суспільства, який поєднує освітню, соціальну та гуманістичну місії.

Згідно із чинним законодавством України, неформальна освіта визначається як організоване навчання, що не передбачає присудження державних освітніх кваліфікацій, але може завершуватися отриманням часткових або професійних кваліфікацій. Вона вирізняється високим рівнем гнучкості, варіативністю змісту, форм і методів навчання, а також орієнтацією на потреби учасників незалежно від їхнього віку, статі чи професійного статусу (Про освіту, 2017).

Неформальна освіта вирізняється високою гнучкістю, варіативністю організаційних форм і тематичним розмаїттям. Її особливістю є здатність задовольняти освітні потреби різних категорій населення незалежно від віку, статі чи професійної належності, а також сприяти особистісному розвитку, самовихованню й засвоєнню нових соціальних ролей. Такий тип освіти має цілеспрямований і структурований характер, будучи доповненням або альтернативою формальній системі навчання

в межах концепції освіти впродовж життя. Неформальне навчання може здійснюватися у форматі короткотермінових освітніх програм різної інтенсивності – тренінгів, курсів, семінарів, воркшопів чи практичних занять, що забезпечують гнучкість та доступність освітнього процесу.

Її ключовою рисою є відсутність уніфікованих стандартів оцінювання результатів навчання, що робить цей тип освіти максимально адаптивним до потреб конкретних груп. У сфері молодіжної роботи неформальна освіта є важливим інструментом розвитку соціальної згуртованості, адже сприяє формуванню в молоді навичок комунікації, співпраці, взаємоповаги та солідарності.

Такі освітні практики зазвичай орієнтовані не лише на розширення знань і розвиток особистісних компетентностей, а й на формування активної громадянської позиції. Через участь у тренінгах, молодіжних таборах, волонтерських програмах, воркшопах чи інших формах неформального навчання молоді набуває досвіду колективної взаємодії, спільного ухвалення рішень, взаємопідтримки. Це, своєю чергою, сприяє налагодженню міжособистісних зв'язків, підвищенню рівня довіри та розвитку почуття належності до спільноти – базових компонентів соціальної згуртованості.

Так, неформальна освіта в молодіжній роботі виконує подвійну функцію: з одного боку, вона задовольняє пізнавальні й особистісні потреби учасників, а з іншого – сприяє побудові соціального капіталу, зміцненню громадянських спільнот і формуванню соціально активної, відповідальної молоді, здатної до спільного вирішення суспільних проблем.

Цей процес містить три ключові засади: 1) «вчитися в дії» – здобуття знань під час практичних завдань; 2) «вчитися взаємодіяти» – робота в командах та групах для досягнення спільних цілей; 3) «вчитися вчитися» – аналіз власного досвіду та формування нових знань. Ці засади забезпечують не лише професійний розвиток, а й формування соціальної компетентності та здатності до інтеграції у громаду.

В умовах соціальних криз, воєнних дій, масових переміщень населення неформальна освіта набуває особливого значення як механізм соціальної підтримки та реабілітації. Вона створює простори для психологічної адаптації, розвитку соціальних зв'язків і відновлення довіри. Звіти UNICEF та інших міжнародних організацій підтверджують ефективність неформальних освітніх програм у підтримці дітей і молоді під час тривалої кризи в Україні, сприяючи їх інтеграції в суспільство та формуванню спільних цінностей.

У сучасному суспільстві одним із ключових завдань неформальної освіти, поряд із формальною та інформальною, є підготовка молоді й дорослого населення до самостійного, відповідального життя. У контексті динамічних соціально-економічних змін традиційна система формальної освіти поступово втрачає свою винятковість, оскільки вже не гарантує повної інтеграції людини в ринок праці. Саме неформальна освіта є важливим інструментом, який руйнує цю монополію, пропонуючи альтернативні підходи до навчання, нові змісти й методи, що сприяють гнучкості та адаптації особистості до постійних трансформацій у суспільстві.

У багатьох країнах Європи неформальна освіта розглядається як складник громадянської освіти, покликаний формувати активного, відповідального та демократично орієнтованого громадянина. Основна її ідея полягає в тому, щоб навчити людину усвідомлювати свою роль у суспільстві, брати участь у його розвитку, відповідально ставитися до подій, що відбуваються навколо, і діяти не лише як громадянин за законом, а й за переконанням. Саме ці принципи лежать в основі сучасних програм неформальної освіти, які сприяють формуванню соціальної згуртованості, розвитку громадянських компетентностей і зміцненню довіри між членами суспільства.

Проблематика освіти сьогодні залишається предметом активних дискусій. Розроблення та впровадження національних навчальних програм останніми роками стало центральною темою освітньої політики, однак ухвалення рішень у цій сфері зазвичай зосереджене в руках

обмеженого кола осіб. На противагу цьому неформальна освіта пропонує більш відкриту та гнучку модель організації освітнього процесу, у якій важливу роль відіграє залучення самих учасників до створення змісту та структури навчання.

Якщо формальна освіта надає базові знання й загальну підготовку, то неформальна освіта виконує функцію їх розширення й поглиблення – орієнтуючись на інтереси, потреби та життєвий досвід учасників. Вона сприяє розвитку компетентностей, що виходять за межі стандартних навчальних програм, зокрема здатності до критичного мислення, уміння розв'язувати життєві та стресові ситуації, брати участь у громадському житті, взаємодіяти в умовах соціального різноманіття та швидких змін, а також постійно навчатися й самовдосконалюватися. Так, неформальна освіта є не лише доповненням до формальної, а й важливим чинником розвитку соціальної згуртованості та громадянської активності (Журавель & Рогозна, 2018).

Розвиток і впровадження послуг неформальної освіти є одним із пріоритетних напрямів діяльності молодіжних центрів на місцевому рівні. Такі центри здійснюють молодіжну роботу, сприяють особистісному та соціальному становленню молоді, залучають її до процесів ухвалення рішень у громадах, а також забезпечують умови для змістовного й корисного дозвілля. У молодіжних центрах України впроваджуються різноманітні програми неформальної освіти, спрямовані на гармонійний розвиток молоді, створення сприятливого середовища підтримки, самореалізації та підвищення рівня особистих компетентностей. Дотримання ключових принципів неформального навчання, як-от навчання через практичний досвід, розвиток уміння працювати в команді, налагоджувати взаємодію з іншими та визначати власні освітні цілі – забезпечує створення простору, у якому молода людина активно залучається до освітнього процесу й мотивована до самовдосконалення. Здобуті знання й навички сприяють подальшій особистісній і професійній (Гомоляко, 2024).

Так, неформальна освіта орієнтована на формування активної, рефлексивної та соціально відповідальної особистості, здатної до саморозвитку й ефективної взаємодії в сучасному суспільстві.

Висновки. Неформальна освіта є потужним механізмом розвитку соціальної згуртованості в молодіжній роботі. Вона доповнює формальну освіту, забезпечує інтеграцію молоді в громаду, сприяє формуванню громадянської відповідальності та розвитку компетентностей, необхідних для сучасного демократичного суспільства. Для подальшого розвитку української молодіжної політики необхідно інтегрувати формальну, неформальну та інформальну освіту, створювати стандарти та механізми оцінювання результатів неформальної освіти, а також розширювати використання цифрових технологій та інноваційних методик у роботі з молоддю.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження у сфері неформальної освіти та молодіжної роботи можуть бути спрямовані на оцінку впливу неформальної освіти на соціальну згуртованість молоді шляхом розробки комплексних кількісних та якісних методик, що дають змогу визначити ефективність програм у формуванні громадянських цінностей, соціальної солідарності та активної участі молоді в житті громади. Важливим напрямом є також дослідження інтеграції формальної, неформальної та інформальної освіти, зокрема моделей взаємодії різних освітніх форматів у контексті підготовки соціально компетентної і відповідальної молоді та визначення механізмів їх ефективного поєднання в навчальних закладах і громадських організаціях.

Література

1. Non-Formal Education Methods: a youth worker's handbook. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/d7f2a8c2-2722-4e44-8c2c-bf1d95f4ffaa/Youth%20Work%202.0%20-%2021%20Methods%20_%20Final%20Version.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.10.2025).
2. Гомоляко Р. Організація неформальної освіти молоді: на прикладі програми «Дозрілі». *Проблеми освіти*. 2024. Вип. 1(100). С. 262–278. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-100.2024.18>
3. Горленко В. Неформальна освіта як чинник розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності вихователів дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 1 (40). С. 67–73.
4. Журавель Т., Рогозна Ю. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1–2. С. 20–21. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23725/1/T_Zhuravel_Y_Rogozna_PLP_SPSR_IL.pdf
5. Павлик Н. П. Неформальна освіта як інструмент фахового розвитку майбутніх соціальних педагогів. *Збірник сценаріїв інтерактивних вистав з дисципліни «Основи сценарної роботи соціального педагога»: метод. матер.* / укл. І. Палько, К. Марчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 6–10.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Савельєв Є. В. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 1(61). С. 228–232. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-228-232>
8. Шелевер О. В., Шевченко І. А., Квятковська А. О. Роль неформальної освіти в умовах воєнного стану в Україні. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61. Т. 2. С. 202–206. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.40>

References

1. Non-Formal Education Methods: a youth worker's handbook. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/d7f2a8c2-2722-4e44-8c2c-bf1d95f4ffaa/Youth%20Work%202.0%20-%2021%20Methods%20_%20Final%20Version.pdf?utm_source=chatgpt.com [in English].
2. Homoliako, R. (2024). Orhanizatsiia neformalnoi osvity molodi: na prykladi prohramy «Dozrili» [Organization of Non-Formal Youth Education: The Case of the «Mature» Program]. *Problemy osvity – Education Issues*, 1(100), 262–278. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-100.2024.18> [in Ukrainian].
3. Horlenko, V. (2017). Neformalna osvita yak chynnyk rozvytku informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti vykhovateliv doshkilnoho navchalnoho zakladu [Non-formal Education as a Factor in the Development

of Information and Communication Competence of Preschool Educators]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 1(40), 67–73 [in Ukrainian].

4. Zhuravel, T., & Rohozna, Yu. (2018). Neformalna osvita yak instrument pidvyshchennia liderskoho potentsialu uchniv PTNZ [Non-formal Education as a Tool for Enhancing the Leadership Potential of Vocational School Students]. *Osvitolohichnyi dyskurs – Educational Discourse*, (1–2), 20–21 [in Ukrainian].

5. Pavlyk, N. P. (2016). Neformalna osvita yak instrument fakhovoho rozvytku maibutnikh sotsialnykh pedahohiv [Non-formal Education as a Tool for the Professional Development of Future Social Educators]. *Zbirnyk stsensariiv interaktyvnykh vystav z dystsypliny «Osnovy stsensarnoi roboty sotsialnoho pedahoha» – A collection of scripts for interactive performances on the subject of «Fundamentals of scriptwriting for social educators»*. (pp. 6–10). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

6. Pro osvitu: Zakon Ukrainy (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

7. Saveliev, Ye. (2021). Neformalna osvita yak instrument rozvytku dodatkovykh mozhlyvostei molodi [Non-formal Education as a Tool for Developing Youth's Additional Opportunities]. *Vcheni zapysky Univer-sytetu «KROK» – Scientific Notes of KROK University*, 1(61), 228–232. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-228-232> [in Ukrainian].

8. Shelever, O. V., Shevchenko, I. A., & Kviatkovska, A. O. (2023). Rol neformalnoi osvity v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [The Role of Non-formal Education in the Context of Martial Law in Ukraine]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 61(2), 202–206. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.40> [in Ukrainian].

Островська Н. О., Польовик О. В. Роль неформальної освіти в розвитку соціальної згуртованості в молодіжній роботі

У статті розглянуто роль неформальної освіти як одного з ключових чинників розвитку соціальної згуртованості в контексті молодіжної роботи. Актуальність дослідження зумовлена потребою українського суспільства у формуванні стійких соціальних зв'язків, взаємної довіри та солідарності між молодими людьми в умовах воєнних дій, соціальної нестабільності та процесів відновлення країни. З огляду на це, неформальна освіта постає важливим інструментом реалізації державної молодіжної політики, спрямованої на підтримку активної громадянської позиції, соціальної відповідальності, розвитку лідерських і комунікативних навичок, а також підвищення рівня участі молоді в суспільному житті.

Проаналізовано сучасні наукові підходи до трактування поняття «неформальна освіта» в працях українських та зарубіжних дослідників, визначено її основні принципи – добровільність, гнучкість, орієнтація на практичний досвід, партнерські відносини між учасниками освітнього процесу. Показано, що неформальна освіта виконує освітню, виховну, інтеграційну, комунікативну, культуротворчу та психосоціальну функції, сприяючи формуванню в молоді компетентностей, необхідних для ефективної взаємодії в громаді та розбудови демократичного суспільства.

Особливу увагу приділено аналізу діяльності молодіжних центрів і громадських організацій, які реалізують програми неформальної освіти, спрямовані на розвиток критичного мислення, міжкультурного діалогу, емпатії, толерантності та відповідальності. Підкреслено, що в період воєнної агресії Росії проти України неформальна освіта виконує роль інструменту соціальної підтримки, психологічної реабілітації та зміцнення соціальних зв'язків серед молоді, сприяючи процесам соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб і відновленню довіри в суспільстві.

Ключові слова: неформальна освіта, молодіжна робота, соціальна згуртованість, громадянська активність, соціальний капітал, молодіжна політика.

Ostrowska N. O., Polovyk O. V. The role of non-formal education in the development of social cohesion in youth work

The article examines the role of non-formal education as one of the key factors in fostering social cohesion within the context of youth work. The relevance of the study is determined by the need of Ukrainian society to build sustainable social connections, mutual trust, and solidarity among young people in the context of war, social instability, and national recovery processes. In this regard, non-formal education emerges as an important tool for implementing state youth policy aimed at promoting civic engagement, social responsibility, leadership and communication skills, as well as increasing youth participation in community life.

Modern scientific approaches to defining the concept of “non-formal education” are analyzed based on the works of Ukrainian and foreign scholars. The main principles of non-formal education voluntariness, flexibility, practical orientation, and partnership between participants in the educational process are identified. It is shown that non-formal

education performs educational, developmental, integrative, communicative, cultural, and psychosocial functions, contributing to the formation of competencies necessary for effective community interaction and the development of a democratic society.

Special attention is paid to the activities of youth centers and civil society organizations that implement non-formal education programs aimed at developing critical thinking, intercultural dialogue, empathy, tolerance, and responsibility. It is emphasized that during the period of Russia's military aggression against Ukraine, non-formal education plays a vital role as a tool for social support, psychological rehabilitation, and strengthening social ties among young people, facilitating the social integration of internally displaced persons and rebuilding public trust.

Key words: non-formal education, youth work, social cohesion, civic engagement, social capital, youth policy.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

УДК 316.6:159.9.018.4:364-78

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-36-43>

Андрійчук Михайло Андрійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.

misha.andri4uk@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-4271-6169>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДЧУЖЕНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтенсифікації трудової міграції, що набула масштабного характеру в Україні, проблема соціальної відчуженості дітей, батьки яких працюють як за кордоном, так і в межах України, постає як гострий соціально-психологічний виклик. За даними соціологічних досліджень, кількість таких дітей сягає сотень тисяч, і вони часто залишаються без належного емоційного супроводу, підтримки, контролю та зразків соціальної поведінки. Відсутність батьківської присутності порушує емоційну прив'язаність, призводить до фрустрації, формує почуття самотності, байдужості або, навпаки, компенсаторної агресивності. У цих умовах наріжним постає питання соціальної відчуженості дітей трудових мігрантів, що проявляється у втраті почуття емоційної безпеки, зниженні довіри, деформації соціальних зв'язків і труднощах у самореалізації. За умов вищезазначеного актуалізується наукова потреба в розробці методологічних засад дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів як важливого складника державної соціальної політики та освітньо-виховної практики.

Проблема соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів є однією

з найгостріших у сучасному українському соціумі, що переживає тривалі соціально-економічні трансформації та наслідки трудової міграції. В умовах глобалізаційних процесів і масового відтоку робочої сили за кордон діти трудових мігрантів часто залишаються без належної емоційної підтримки, батьківського контролю та соціального виховання. Це призводить до деформації особистісного розвитку, соціальної ізоляції, втрати ціннісних орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади принципів і підходів практики соціальної роботи та соціальної педагогіки закладено в працях вітчизняних учених: О. Беспалько, Р. Вайноли, І. Звереві, Г. Лактіонової, Л. Міщик, І. Трубавіної та ін. Базис профілактичної діяльності соціальних працівників / соціальних педагогів представлено в працях: Л. Данильчук, Т. Журавель, Т. Лях, В. Лютого, І. Парфанович та ін. Проблеми соціалізації та соціальної адаптації дітей із сімей трудових мігрантів досліджували: О. Белкіна-Ковальчук, А. Ваврик, Ю. Грищук, А. Колесник, І. Лизун, В. Рюль, С. Стельмах, І. Шваб та ін. Однак у вітчизняному науковому просторі проблема соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів залишається невисвітленою.

Мета статті – обґрунтувати методологічні засади принципів дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів, їх сутність та функціональні можливості.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості із сімей трудових мігрантів насамперед потребує глибокого методологічного осмислення щодо принципів соціальної роботи як науки та практики. Методологічні засади дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів становлять цілісну систему наукових принципів, що забезпечують логічну, змістову та технологічну узгодженість процесу наукового пізнання цього складного соціально-педагогічного явища. Їх завдання полягає у створенні концептуальної основи для виявлення закономірностей формування, прояву та подолання соціальної відчуженості в дітей, чії батьки працюють за кордоном, а також у визначенні ефективних профілактичних стратегій у сфері соціальної роботи, освіти та виховання.

У дослідженні соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів особливе значення мають принципи **гуманізму, системності, міждисциплінарності, превентивності**. Їх сукупна дія сприяє розумінню феномену соціальної відчуженості як багатовимірного процесу, що охоплює психологічні, соціальні, педагогічні, культурні та правові аспекти.

Принцип гуманізму. У науковій методології гуманізм розглядається як система цінностей, орієнтована на визнання гідності, свободи та самоцінності кожної людини. Він є етичним і філософським підґрунтям усіх гуманітарних наук, а в контексті соціальної роботи – основоположним принципом взаємодії з особистістю, що перебуває в складних життєвих обставинах.

Фундаментальність і загально визнаність принципу гуманізму зумовлена системою його імперативів і субімперативів, його структурних компонентів. Розглядаючи формальні та практичні аспекти реалізації принципу гуманізму, ми неминуче стикаємося з проблемою його поліструктурності, тому що реалізація

цього принципу зачіпає необхідність реалізації його складників (Момот, 2010, с. 25). Гуманістичний принцип у соціальній роботі базується на визнанні права дитини на щасливе дитинство, на саморозвиток і повноцінну участь у суспільному житті.

Як методологічний орієнтир гуманізм передбачає аналіз соціальної дійсності крізь призму цінностей добра, справедливості, солідарності та відповідальності. У дослідженні проблеми соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів він задає напрям інтерпретації фактів не лише як соціальних явищ, а і як морально-ціннісних процесів, що стосуються сфери міжособистісних стосунків, емоційного благополуччя та духовного розвитку дитини.

Гуманістичний принцип у дослідженні проблеми соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів виконує кілька *функцій*:

- *ціннісно-нормативну* – орієнтує дослідника на дотримання прав дитини, повагу до її індивідуальності та гідності;

- *інтерпретаційно-смыслову* – сприяє глибшому розумінню причин відчуженості через призму внутрішніх переживань дитини, а не лише зовнішніх соціальних факторів;

- *практикоорієнтовану* – визначає гуманістичні критерії ефективності профілактичних програм (зменшення емоційної ізоляції, підвищення самооцінки, розвиток комунікативності);

- *емпатійну* – передбачає залучення до процесу дослідження емпатії, співпереживання та діалогу як інструментів пізнання.

Загалом, методологічні засади принципу гуманізму в дослідженні проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів полягають у поєднанні наукового пізнання з моральним змістом соціальної роботи. Гуманістична методологія не лише задає морально-етичну рамку дослідження, а й стає інструментом реального впливу на профілактику соціальної ізоляції, сприяючи гармонізації внутрішнього світу дитини та її включенню в соціум. Гуманізм спрямовує дослідження на глибинне розуміння особистісного досвіду дитини, забезпечує етичну відповідальність науковця та

практичного соціального працівника, визначає орієнтири для побудови системи підтримки, що базується на повазі, довірі та співучасті; сприяє формуванню нової парадигми соціальної профілактики, у центрі якої – дитина як найвища соціальна цінність. У контексті профілактики соціальної відчуженості гуманістичний принцип вимагає побудови таких програм соціальної підтримки, у яких дитина є не пасивним об'єктом допомоги, а активним суб'єктом взаємодії, співтворцем власного соціального досвіду.

Принцип гуманізму інтегрується з іншими методологічними принципами сучасного соціально-педагогічного пізнання – системності, міждисциплінарності, превентивності.

Принцип системності ґрунтується на положеннях загальної теорії систем, відповідно до якої будь-який соціальний чи педагогічний об'єкт є складною відкритою системою, що має внутрішню структуру, взаємозалежні елементи, динаміку розвитку і зв'язки із зовнішнім середовищем. Н. Сидорчук, покликаючись на міркування В. Кузьміна, зауважила, що принцип системності, якщо його схарактеризувати в загальному вигляді, означає, що явище об'єктивної дійсності, яке розглядається з позицій закономірностей системного цілого і взаємодії складових його частин, утворює особливу гносеологічну призму або особливе «вимірювання» реальності (Сидорчук, 2006). У контексті соціально-педагогічного пізнання системність є способом організації наукового дослідження, який дає змогу розглядати явища не ізольовано, а у взаємодії структур, процесів, функцій і результатів та забезпечує цілісність методологічної конструкції дослідження, де системність є об'єднувальним чинником, який формує єдине наукове бачення проблеми.

Соціальна відчуженість дітей із сімей трудових мігрантів є багатовимірним явищем, що формується під впливом зовнішніх (соціально-економічних, освітніх, культурних) та внутрішніх (психологічних, емоційних, когнітивних) факторів. Для наукового осмислення феномену соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів важливо спиратися на методологічний принцип системності,

який забезпечує цілісне бачення об'єкта дослідження, виявлення взаємозв'язків між його структурними елементами та закономірностей функціонування системи профілактики, побудову багаторівневої системи профілактичної роботи.

У межах дослідження проблеми соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів принцип системності виконує кілька *функцій*:

- *аналітичну* – забезпечує структурування об'єкта дослідження на взаємопов'язані елементи: соціальне середовище, сім'я, дитина, інституції підтримки, механізми профілактики;
- *діагностичну* – сприяє виявленню причин, форм і наслідків соціальної відчуженості як системного результату порушення зв'язків у соціальному середовищі дитини;
- *прогностичну* – дає змогу моделювати розвиток ситуації, передбачати ризики та визначати потенційні напрями вдосконалення профілактичної діяльності;
- *інтегративну* – забезпечує узгодження різних теоретичних підходів (гуманістичного, особистісно орієнтованого, культурологічного, діяльнісного) у єдиній логіці наукового пошуку;
- *практикоорієнтовану* – створює основу для побудови системи профілактичної роботи як сукупності взаємопов'язаних заходів, суб'єктів і механізмів впливу.

Зауважимо, що методологічні засади принципу системності в дослідженні проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів полягають у цілісному підході до вивчення феномену відчуження, у виявленні його структурних компонентів, взаємозв'язків і механізмів впливу. Системний принцип забезпечує інтеграцію різнорівневих факторів, дає змогу створити науково обґрунтовану модель профілактики, де взаємодіють сім'я, школа, соціальні служби, громада і держава. Застосування цього принципу сприяє переходу від епізодичних форм допомоги до сталих соціально-педагогічних систем підтримки, що відповідають реальним потребам дітей та сприяють їхній соціальній інтеграції.

Принцип міждисциплінарності відображає сучасну тенденцію розвитку науки, коли складні соціальні явища досліджуються не у вузьких предметних межах, а у взаємодії різних наукових галузей. Його сутність полягає в синтезі теоретичних концепцій, методів і підходів із різних дисциплін для досягнення комплексного розуміння об'єкта дослідження. Підтвердження знаходимо в міркуваннях А. Колота, «міждисциплінарність» у широкому, функціональному її розумінні – це зіткнення, взаємопроникнення, синергія різних наук (дисциплін), що передбачає розвиток інтеграційних процесів, дедалі більшу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання (Колот, 2014, с. 77). Міждисциплінарність у науководослідній діяльності передбачає, що окремі науковці можуть застосовувати методи з інших галузей до питань, які вони намагаються вирішити в межах їхньої основної спеціальності (Клименко, 2016; Нечитайло, 2020, с. 370; Павловський, Павловська, Шупляк, 2024).

Соціальне відчуження дітей із сімей трудових мігрантів є складним соціально-психологічним явищем, яке не може бути осмислене в межах лише однієї наукової дисципліни. Воно охоплює широкий спектр аспектів – соціальних, педагогічних, психологічних, культурних, правових, економічних, демографічних. Тому дослідження цієї проблеми потребує застосування принципу міждисциплінарності, який забезпечує інтеграцію знань і методів різних галузей науки для формування цілісного розуміння причин, механізмів та шляхів профілактики соціального відчуження. Саме принцип міждисциплінарності дає змогу не лише виявити соціально-психологічні наслідки трудової міграції для дітей, а й розробити системну модель профілактики, що спирається на поєднання педагогічної підтримки, психологічної допомоги, соціального супроводу та правового захисту.

У контексті досліджуваної проблеми цей принцип передбачає: подолання фрагментарності знань про дитину як соціальний суб'єкт; інтеграцію гуманітарних, соціальних і поведінкових наук для формування багатовимірної

картини соціального розвитку; координацію міждисциплінарних дій у практичній сфері – між педагогами, психологами, соціальними працівниками, юристами, представниками органів влади та громадських організацій. Так, міждисциплінарність постає не лише науковим принципом, а й **методологічною стратегією** пізнання соціальних проблем дитини в міграційному контексті.

Уважаємо за необхідне зауважити, що дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів без урахування міждисциплінарних взаємозв'язків неминуче призводить до редуцціонізму – звуженого бачення проблеми, відрваного від її реального соціального контексту.

У межах наукового пізнання принцип міждисциплінарності виконує низку ключових *функцій*:

- *інтегративну* – забезпечує об'єднання різних наукових знань у єдину дослідницьку систему, що дає змогу уникнути однобічності в поясненні причин соціальної відчуженості;
- *синергетичну* – сприяє взаємному збагаченню дисциплін, створенню нових теоретичних моделей та концептуальних узагальнень;
- *методичну* – визначає використання комплексних методів дослідження: анкетування, психодіагностики, педагогічного спостереження, соціометрії, контент-аналізу, інтерв'ю, статистичного аналізу;
- *практикоорієнтовану* – формує основу для розроблення міжвідомчих програм профілактики соціального відчуження, які поєднують педагогічні, психологічні та соціальні ресурси;
- *комунікативну* – сприяє діалогу між наукою та практикою, між представниками різних професійних спільнот, що працюють на благо дитини.

Загалом, методологічні засади принципу міждисциплінарності в дослідженні проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів полягають у синтезі наукових знань, інтеграції методів і формуванні цілісного підходу до розуміння феномену відчуження. Застосування цього принципу сприяє подоланню меж між дисциплінами,

створенню нових наукових рішень, що відображають складну природу соціальної реальності дитини. Принцип міждисциплінарності формує підґрунтя для комплексних програм профілактики, у яких поєднуються педагогічна підтримка, соціальна допомога, психологічний супровід і правовий захист. У цьому полягає його ключова методологічна місія – забезпечити цілісність наукового пізнання та ефективність практичної дії в інтересах дитини, яка переживає наслідки трудової міграції батьків.

Принцип превентивності є базовим орієнтиром у дослідженні та практиці профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів. Він забезпечує зсув акценту з реагування на наслідки проблеми на її запобігання через своєчасне виявлення ризиків замість реагування на вже сформовану відчуженість, формування захисних механізмів і створення сприятливого соціального середовища для розвитку дитини.

Превентивність (від лат. *praevenire* – попереджати) у науковій методології розглядається як стратегічний принцип, що передбачає активне запобігання виникненню соціально негативних явищ шляхом своєчасного прогнозування, діагностики та усунення причин їх виникнення (Бардаш, 2010, с. 313; Вавілова, Сівоха, Леонов, 2016, с. 13). У соціально-педагогічній науці принцип превентивності спирається на низку наукових теорій, серед яких: *теорія соціального розвитку особистості, теорія ризику і захисних факторів, теорія соціальної профілактики, педагогічна превенція*. Він відображає орієнтацію дослідження на виявлення потенційних ризиків соціальної дезадаптації дітей, створення системи підтримки, яка діє на ранніх стадіях формування проблеми, чим мінімізує її соціальні наслідки.

Як методологічна категорія, превентивність передбачає: перехід від реактивної до проактивної парадигми дослідження і практики; зосередження уваги на детермінантах і причинах соціального відчуження, а не лише на його зовнішніх проявах; розроблення системи ранньої діагностики соціально-психологічних проблем дитини; побудову профілактичних стратегій,

заснованих на взаємодії сім'ї, школи, громади, соціальних інституцій. Отже, принцип превентивності формує методологічну установку на випереджувальний характер наукового пізнання та соціальної дії, що дає змогу формувати комплексну систему раннього запобігання відчуженості; визначити соціальну відчуженість не як уже сформований стан, а як поступовий процес, який можна вчасно розпізнати й скоригувати через систему профілактичних заходів, що є вкрай вагомим як для побудови програми емпіричного дослідження, так і для практичних засад профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів.

Принцип превентивності виконує в науковому пізнанні низку методологічних *функцій*:

- *прогностичну* – забезпечує виявлення тенденцій розвитку соціальної ситуації, визначення потенційних груп ризику серед дітей трудових мігрантів;
- *діагностичну* – спрямована на вивчення ознак раннього формування соціальної ізоляції, відчуття самотності, зниження соціальної активності;
- *корекційно орієнтовану* – визначає шляхи оптимізації виховного середовища, розроблення індивідуальних програм підтримки дитини;
- *інтеграційну* – поєднує ресурси різних інституцій (освітніх, соціальних, медичних, культурних) для створення єдиної системи профілактики;
- *ціннісно-світоглядну* – утверджує ідею людяності, емпатії, соціальної відповідальності як основи превентивної діяльності.

Так, методологічні засади принципу превентивності в дослідженні проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів полягають у випереджувальному, аналітичному та проактивному характері наукового пізнання. Принцип превентивності не лише визначає предмет і завдання наукового аналізу, а й формує стратегію дій, зорієнтовану на розвиток соціальної безпеки дитини, а тому постає не лише методологічним орієнтиром, а й стратегічним напрямом гуманістично спрямованої соціальної політики щодо дітей трудових мігрантів.

Зважаючи на вищевикладене, уважаємо за необхідне наголосити, що тільки комплексне застосування зазначених вище принципів забезпечує: цілісність наукового пізнання явища соціальної відчуженості; адекватність методологічного інструментарію до специфіки соціального контексту; гуманізацію профілактичної діяльності, орієнтацію на інтереси дитини; інтеграцію практики і теорії, що дає змогу розробити ефективні соціально-педагогічні моделі профілактики; підвищення наукової валідності результатів дослідження через міждисциплінарний аналіз і системне осмислення феномену.

Висновки. Так, методологічні засади принципів дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів ґрунтуються на інтеграції гуманістичності, системності,

міждисциплінарності, превентивності. Їх сутність полягає в поєднанні теоретичного осмислення соціальних процесів із практичною орієнтацією на зміцнення соціальної включеності, соціально-психологічного комфорту та особистісного розвитку дітей із сімей трудових мігрантів. Функціональні можливості цих принципів виявляються у створенні науково обґрунтованих стратегій профілактики, які забезпечують комплексний соціальний захист і підтримку дітей трудових мігрантів у сучасному соціокультурному просторі.

Перспективи подальших розвідок щодо заявленої проблеми вбачаємо в дослідженні ефективних соціально-педагогічних моделей та технологій профілактики, а також розробці програми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів.

Література

1. Бардаш С. В. Превентивність контрольного процесу: сутність та процедури забезпечення. *Таврійський науковий вісник*. 2010. Вип. 72. С. 312–317. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tavnv_2010_72_47 (дата звернення: 14.10.2025).
2. Вавілова Н. В., Сівоха І. М., Леонов В. В. Превентивне застосування сили в системі міжнародних відносин. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2016. № 2. С. 12–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrcvdsd_2016_2_4 (дата звернення: 14.10.2025).
3. Клименко А. Л. До питання принципів організації соціального захисту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Т. 1. Вип. 38. С. 112–118. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/2fc6327a-c118-4865-abe8-6b1bc43544ef> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Колот А. М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. *Соціальна економіка*. 2014. № 1–2. С. 76–83. URL: <https://files.core.ac.uk/download/pdf/32609714.pdf> (дата звернення: 12.10.2025).
5. Момот М. О. Діалектика справедливості та гуманізму в правотворчості. *Право і суспільство*. 2010. № 3. С. 24–29.
6. Нечітайло І. М. Міждисциплінарність як основа розвитку сучасного університету та його освітніх програм. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)*. Харків, 2020. С. 369–372. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b3c3cefa-ac7a-463d-8abe-9d9d93e6f33e/content> (дата звернення: 12.10.2025).
7. Павловський Ю. В., Павловська Н. Т., Щупляк М. Я. Педагогіка партнерства: сутність, основні ідеї та принципи. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 13. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/530> (дата звернення: 15.10.2025).
8. Сидорчук Н. Г. Теоретичні основи побудови педагогічної системи професійно-педагогічної підготовки студентів університетів у контексті транснаціональних проблем. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 29. С. 62–65. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/1257/1/5.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).

References

1. Bardash, S. V. (2010). Preventyvnist kontrolnoho protsesu: sutnist ta protsedury zabezpechennia [Preventiveness of the control process: Essence and procedures of ensuring]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk – Taurian Scientific Bulletin*, (72), 312–317. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tavnv_2010_72_47 [in Ukrainian].

2. Vavilova, N. V., Sivokha, I. M., & Leonov, V. V. (2016). Preventyvne zastosuvannia syly v systemi mizhnarodnykh vidnosyn [Preventive use of force in the system of international relations]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho – Collection of Scientific Papers of the Center for Military-Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi*, 2, 12–17. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2016_2_4 [in Ukrainian].
3. Klymenko, A. L. (2016). Do pytannia pryntsyviv orhanizatsii sotsialnoho zakhystu [On the issue of the principles of social protection organization]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Seriya Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Series Law*, 1(38), 112–118. Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/2fc6327a-c118-4865-a6e8-6b1bc43544ef> [in Ukrainian].
4. Kolot, A. M. (2014). Mizhdystyplinarnyi pidkhid yak dominanta rozvytku ekonomichnoi nauky ta osvitnoi diialnosti [Interdisciplinary approach as a dominant factor in the development of economic science and educational activity]. *Sotsialna ekonomika – Social economy*, 1–2, 76–83. Retrieved from <https://files.core.ac.uk/download/pdf/32609714.pdf> [in Ukrainian].
5. Momot, M. O. (2010). Dialektyka spravedyvosti ta humanizmu v pravotvorchosti [Dialectics of justice and humanism in law-making]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, (3), 24–29 [in Ukrainian].
6. Nechitailo, I. M. (2020). Mizhdystyplinarnist yak osnova rozvytku suchasnoho universytetu ta yoho osvitnikh prohran [Interdisciplinarity as the basis for the development of the modern university and its educational programs]. *Shliakh uspikhu i perspektyvy rozvytku (do 26 richnytsi zasnuvannia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav) – The Path of Success and Development Prospects (to the 26th Anniversary of the Founding of Kharkiv National University of Internal Affairs)*. (pp. 369–372). Kharkiv. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b3c3cefa-ac7a-463d-8abe-9d9d93e6f33e/content> [in Ukrainian].
7. Pavlovskiy, Yu. V., Pavlovska, N. T., & Shchupliak, M. Ya. (2024). Pedahohika partnerstva: sutnist, osnovni idei ta pryntsyvy [Partnership pedagogy: Essence, main ideas, and principles]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (13). Retrieved from <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/530> [in Ukrainian].
8. Sydorchuk, N. G. (2006). Teoretychni osnovy pobudovy pedahohichnoi systemy profesiino-pedahohichnoi pidhotovky studentiv universytetiv u konteksti transnatsionalnykh problem [Theoretical foundations of constructing the pedagogical system of professional and pedagogical training of university students in the context of transnational problems]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University*, 29, 62–65. Retrieved from <https://eprints.zu.edu.ua/1257/1/5.pdf> [in Ukrainian].

Андрійчук М. А. Методологічні засади принципів дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів

У статті розкрито методологічні засади принципів дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів у контексті сучасних соціальних викликів в Україні. Обґрунтовано актуальність проблеми у зв'язку з масштабними міграційними процесами, які спричиняють дестабілізацію емоційного, соціального та ціннісного розвитку дітей. У межах дослідження визначено науково-методологічні орієнтири, що забезпечують цілісність і системність пізнання феномену соціальної відчуженості та шляхів її профілактики. Здійснено детальний аналіз сутності й функціональних можливостей основних принципів: гуманізму, системності, міждисциплінарності, превентивності. Показано, що принцип гуманізму задає ціннісно-етичні орієнтири дослідження, спрямовані на забезпечення прав дитини, її гідності та емоційного благополуччя; принцип системності забезпечує цілісне бачення явища соціальної відчуженості як складного соціально-педагогічного процесу; принцип міждисциплінарності сприяє інтеграції знань із соціальної роботи, педагогіки, психології, права та соціології, що дає змогу комплексно аналізувати причини й наслідки соціальної ізоляції дітей; принцип превентивності формує методологічну орієнтацію на раннє виявлення ризиків і запобігання соціальній дезадаптації. Доведено, що синергетичне поєднання цих принципів створює концептуальну основу для розроблення ефективних соціально-педагогічних моделей профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів. Визначено, що інтеграція зазначених методологічних принципів сприяє формуванню нової парадигми соціальної профілактики, орієнтованої на дитину як на центральну цінність соціальної політики та гуманістично спрямованого наукового пізнання.

Ключові слова: соціальна відчуженість, діти трудових мігрантів, профілактика, методологічні принципи, гуманізм, системність, міждисциплінарність, превентивність.

Andriichuk M. A. Methodological foundations of the principles for studying the problem of preventing social alienation of children from labor migrant families

The article reveals the methodological foundations of the principles for studying the problem of preventing social alienation of children from labor migrant families in the context of modern social challenges in Ukraine. The relevance of the problem is substantiated in connection with large-scale migration processes that destabilize the emotional, social, and value development of children. Within the framework of the research, scientific and methodological guidelines ensuring the integrity and systematic understanding of the phenomenon of social alienation and ways to prevent it have been identified. A detailed analysis of the essence and functional potential of the main principles – humanism, systemacy, interdisciplinarity, prevention – has been carried out. It is shown that the principle of humanism sets value-ethical guidelines for the study aimed at ensuring the rights, dignity, and emotional well-being of the child; the principle of systemacy provides a holistic vision of social alienation as a complex socio-pedagogical process; the principle of interdisciplinarity promotes the integration of knowledge from social work, pedagogy, psychology, law, and sociology, which allows a comprehensive analysis of the causes and consequences of children's social isolation; the principle of prevention forms a methodological orientation toward early risk detection and prevention of social maladaptation. It is proved that the synergistic combination of these principles creates a conceptual basis for developing effective socio-pedagogical models for preventing the social alienation of children from labor migrant families. It is determined that the integration of the mentioned methodological principles contributes to the formation of a new paradigm of social prevention, focused on the child as the central value of social policy and humanistically oriented scientific cognition.

Key words: social alienation, children of labor migrants, prevention, methodological principles, humanism, systemacy, interdisciplinarity, prevention.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 37.091

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-44-51>

Білоус Олександр Леонідович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна.

Olexandr9111@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-4445-715X>

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ СІМЕЙ ВЕТЕРАНІВ

Постановка проблеми. Після повернення з війни ветерани та їхні родини опиняються в нових умовах, де необхідна комплексна підтримка. Найважливішим середовищем адаптації ветерана до мирного життя є саме місцева громада. Дослідники зазначають, що «урядова підтримка сімей ветеранів (зокрема, безоплатне навчання дітей, гарячі обіди в школах, доступ до вищої освіти тощо) позитивно впливає на морально-психологічний стан бійців, зменшує фінансовий тягар на їхні родини та зміцнює довіру військових до держави» (Гончаренко, 2025). З огляду на це, Україна потребує ефективних місцевих моделей підтримки ветеранів та їхніх сімей. Відмічено, що саме громада має ідентифікувати нинішнього військового, а завтра – ветерана, та передбачати шляхи підтримки цих людей через доступні послуги й інтеграційні процеси (Полтавська ОВА, 2024). Водночас дослідження засвідчують, що жодна з опитаних громад повністю не задовольняє основні потреби ветеранів та членів їхніх сімей (Денькович & Єгорова, 2025). Отже, виникає проблема максимізації потенціалу громади для забезпечення психологічної, соціальної, інфраструктурної та економічної безпеки ветеранів війни і їхніх родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема ролі громади в підтримці ветеранів недосліджена в українській науковій літературі в повному обсязі, проте є окремі напрацювання та аналітичні матеріали. А. Глебова дослідила теоретико-методологічні підходи до формування стратегій розвитку територіальних

громад з урахуванням впливу військової агресії, децентралізації та необхідності реінтеграції ветеранів у життя громад. Також науковиця узагальнила світовий досвід і нею запропоновано напрями вдосконалення нормативно-методичного забезпечення цього процесу (Глебова, 2024).

Актуальними є й напрацювання К. Джунковської та К. Пугачевської, у яких висвітлено досвід Мукачівської міської громади щодо реалізації програм і проєктів соціально-економічного розвитку, зокрема підтримки ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб та вразливих груп населення, акцентовано на ефективності програмного й проєктного підходів в управлінні розвитком громади та залученні грантових ресурсів (Джунковська & Пугачевська, 2025).

В аналітичній доповіді Інституту реінтеграції ветеранів «Архітектура стійкості» підкреслюється, що підтримка родин захисників – стратегічна необхідність, а не лише соціальна справедливість (Гончаренко, 2025). Міжнародні організації наголошують на тому, що для відновлення психічного здоров'я ветеранів необхідна міжвідомча співпраця на місцевому рівні, адже саме місцеві органи влади та НУО найкраще знають потреби ветеранів і можуть організувати психосоціальну допомогу (ОБСЄ & Міністерство у справах ветеранів, 2021). Експерти U-LEAD з Європою вказують на необхідність комплексного підходу: ветеран і його сім'я стикаються з «фізичними, психологічними, економічними та соціальними

аспектами», тому підтримка вимагає злагодженої взаємодії різних відомств та інституцій (Стельмах, 2024).

Аналіз практик показав, що важливим інструментом є ветеранські хаби (простори) – центри для соціалізації і самопідтримки ветеранів та членів їхніх сімей. Такі хаби надають психологічну, юридичну та соціальну допомогу, сприяють працевлаштуванню й підтримують економічну стабільність родин ветеранів (Горбата, 2024). Хоча повних наукових розробок щодо ветеранських просторів обмаль, є локальні ініціативи, тобто новації місцевого рівня. Наприклад, у багатьох громадах створили або планують створити ветеранські простори, де ветеранам та їхнім родинам надають або надаватимуть психологічну підтримку, реабілітацію, юридичні консультації, допомогу в працевлаштуванні, організацію спортивно-оздоровчих заходів та ін. Як бачимо, аналіз показує, що роль громади в підтримці сімей ветеранів війни є дуже важливою (як для адаптації ветерана, так і для національної безпеки).

Мета статті – проаналізувати роль територіальної громади у формуванні безпечного середовища для сімей ветеранів, окреслити основні виклики, з якими стикаються родини захисників, та узагальнити напрями діяльності громад щодо забезпечення їх благополуччя.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовано комплекс методів, як-от аналіз та узагальнення наукової літератури й нормативно-правових документів, аналіз державних програм і місцевих ініціатив, компаративний аналіз та експертні оцінювання практик підтримки ветеранів, наукового узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Сім'ї ветеранів війни часто стикаються із цілим комплексом проблем після повернення військового з фронту. Експерти відзначають, що це не одна, а відразу кілька сфер труднощів – фізичних, психологічних, економічних та соціальних (Стельмах, 2024).

Адже багато ветеранів мають поранення або проблеми зі здоров'ям, що потребує тривалого лікування, реабілітації, протезування й постійного медичного нагляду. Належне медичне обслуговування та фізична реабілітація

мають бути доступними, інакше страждає не тільки сам ветеран, а й родина, яка його доглядає.

Уважаємо, що психологічні виклики є одними з найскладніших. Пережитий бойовий досвід дуже часто призводить до посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), депресії, тривожності, емоційної нестабільності. Це може проявлятися в тому, що ветеран стає дратівливим, замкненим, має проблеми з контролем гніву або сну. Члени сім'ї – подружжя, діти, батьки – також переживають стрес, пов'язаний з довгим очікуванням, страхом за життя близької людини й адаптацією до її зміненої поведінки. Відсутність розуміння з боку оточення тільки посилює ці проблеми. На жаль, дослідження Українського ветеранського фонду виявило, що понад чверть ветеранів стикаються з дискримінацією чи упередженим ставленням у суспільстві (Український ветеранський фонд, 2025). Це проявляється не обов'язково у відкритій агресії, а часто в прихованих формах – соціальній ізоляції, униканні спілкування, надмірній обережності оточення, яку ветеран сприймає як байдужість чи неприйняття. Така стигматизація створює небезпечне психологічне середовище, у якому ні сам військовий, ні його родина не відчувають себе повноцінними членами громади.

Соціально-економічні труднощі містять проблеми працевлаштування та фінансового забезпечення сім'ї. Повернувшись з військової служби, багато ветеранів втрачають попередню роботу чи не можуть продовжувати службу, що призводить до зниження доходів сім'ї (Гончаренко, 2025). Знайти нове місце роботи інколи заважають як об'єктивні фактори (стан здоров'я, відсутність цивільної спеціальності), так й упередження роботодавців. Ветеран може потребувати перекваліфікації, професійного навчання або започаткування власної справи, а це вимагає підтримки. Тим часом сім'я переживає фінансовий стрес, адже зростають витрати на лікування, реабілітацію, при цьому може зменшитися загальний дохід родини. Додатковим тягарем є бюрократичні процедури для отримання належних пільг та виплат. Дружина чи батьки ветерана

нерідко беруть на себе клопоти зі збору довідок, оформлення статусу учасника бойових дій, звернення до різних інстанцій – і натикаються на черги, затримки, недосконалість системи. Якщо родина залишається сам на сам із цими труднощами, без сторонньої допомоги, це підриває її віру в державу та справедливість.

Також варто звернути увагу на загрози безпеці всередині сім'ї. Мається на увазі підвищений ризик конфліктів та навіть насильства в родинях, де ветеран страждає на важку психотравму або зловживає алкоголем як способом подолання стресу. Світовий досвід показує кореляцію між бойовим ПТСР і домашнім насильством. Тому питання захисту від насильства є складником безпечного середовища. Громади мають бути готовими запобігати таким випадкам та реагувати на них.

Отже, проблематика сімей ветеранів є комплексною та охоплює фізичне здоров'я, психологічний стан, соціальну інтеграцію та матеріальний добробут. Її вирішення вимагає комплексного підходу та злагодженої роботи різних служб. В умовах децентралізації перша лінія допомоги перебуває саме на рівні місцевої громади, де проживає родина ветерана.

Територіальні громади відіграють ключову роль у створенні безпечного середовища для сімей ветеранів, адже саме на місцевому рівні забезпечується більшість соціальних послуг і повсякденна взаємодія з людьми. Органи місцевого самоврядування (міські, селищні, сільські ради) після реформи децентралізації отримали ширші повноваження у сфері соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, розвитку інфраструктури. Це відкриває можливість для гнучкого та адресного реагування на потреби ветеранів і їхніх родин безпосередньо за місцем проживання.

Найперше громада повинна забезпечити доступ ветеранів та членів їхніх сімей до всіх гарантованих державою пільг і послуг. На практиці це означає інформування родин про їхні права, допомогу в оформленні необхідних документів, сприяння отриманню виплат, компенсацій, земельних ділянок тощо. Якщо закон передбачає певну пільгу – наприклад,

безоплатне навчання дитини ветерана чи безоплатне протезування – то на території громади вона має бути реалізована повною мірою (Стельмах, 2024). Місцева влада повинна контролювати, щоб жодна ветеранська родина не була позбавлена належної допомоги через бюрократичні перепони або брак поінформованості.

Також територіальна громада виконує важливу функцію надання соціальних послуг і соціального супроводу сімей ветеранів. Саме на місцях ветерани та їхні сім'ї мають швидший та простіший доступ до необхідних послуг. Ідеться про послуги психологічної підтримки, реабілітації, соціальної адаптації, сприяння зайнятості, догляду за пораненими тощо. Більшість цих послуг поки що не централізовані, а надаються або комунальними установами (територіальні центри соціального обслуговування, центри соціальних служб, реабілітаційні установи), або у співпраці з громадськими організаціями. Громада, знаючи своїх ветеранів особисто, краще розуміє їхні потреби та життєві обставини. Це дає змогу напрацювати дієві механізми підтримки, враховуючи індивідуальний підхід. Фахівці U-LEAD з Європою зазначають, що на місцевому рівні можна гнучко організувати роботу з ветеранами, зважаючи на їхні індивідуальні потреби, сімейні відносини та взаємозв'язок з соціумом (Стельмах, 2024). Так, громада здатна надати саме ту допомогу, якої першочергово потребує конкретна родина – чи то психологічну реабілітацію для травмованого бійця, чи то соціальний супровід для його дружини в пошуку роботи, чи то догляд на дому для його літніх батьків.

Важливим кроком останнього часу стало введення в громадах нової посади – фахівця із соціального супроводу ветеранів (помічника ветерана). Це інноваційний інститут адресної роботи із захисниками. Помічник ветерана – спеціально підготовлена особа, яка на рівні громади забезпечує індивідуальний супровід ветерана та його сім'ї, інформує про всі доступні сервіси від держави і громади, допомагає взаємодіяти з різними службами та навіть запобігати конфліктним ситуаціям (Громадський простір, 2024). У 2023 р. в Україні

започатковано відповідний державний проєкт, і багато громад одразу долучилися до нього. На Волині вже 47 територіальних громад ввели до штату посаду фахівця із супроводу ветеранів, причому станом на кінець 2024 р. фактично працювало 27 таких спеціалістів (серед них 4 – ветерани війни) (Новини ветеранів, 2025). Заробітна плата цих фахівців фінансується державою, а громади надають робоче місце в комунальних установах. Завдяки цьому кожен ветеран після демобілізації отримує «точку входу» – конкретну людину в рідній громаді, до якої можна звернутися з будь-яких питань соціального захисту. Помічник ветерана оцінює потреби родини, складає індивідуальний план підтримки, координує дії соцслужб, медиків, центрів зайнятості, освітніх та інших органів на допомогу як самому ветерану, так і членам його сім'ї. Такий індивідуальний супровід значно підвищує ефективність роботи: замість того щоб родина самотійно оббивала пороги різних кабінетів, більшість проблем вирішується проактивно за посередництва помічника.

Громада має також дбати про психологічну підтримку та реабілітацію ветеранів і членів родин. Психічне здоров'я – делікатна сфера, де важлива довіра та доступність. На місцевому рівні можна організувати роботу психологів, соціальних педагогів, груп підтримки, щоб вчасно надавати допомогу тим, хто переживає стрес чи втрату. Наприклад, у Львові відкрито Міський центр підтримки родин військовополонених та зниклих безвісти, де надають юридичну і психологічну допомогу родинам захисників, що перебувають у полоні чи зникли (Піняжко & Дейнека, 2024). Хоча такі центри поки поодинокі, вони демонструють модель комплексної підтримки родини в кризовій ситуації. Громади можуть переймати цей досвід і засновувати власні програми психологічної допомоги, наприклад, безоплатні консультації сімейного психолога, тренінги з подолання стресу, групи взаємопідтримки для дружин ветеранів або батьків загиблих воїнів. Важливо також проводити інформаційні кампанії, щоб зруйнувати стигму щодо звернення по психологічну

допомогу й запевнити: піклування про ментальне здоров'я – це нормально й необхідно.

Підтримка дітей ветеранів – окремий напрям відповідальності громади. Діти захисників переживають розлуку з батьком або матір'ю, а деколи й втрату близької людини, тому потребують особливої уваги. Освітні заклади в громаді мають створювати дружнє, інклюзивне середовище для таких дітей, вільне від булінгу чи упереджень. Органам самоврядування варто забезпечити соціальні гарантії: безоплатне харчування в школах і дитсадках, допомогу зі шкільним приладдям, безоплатний доступ до позашкільних секцій і гуртків. Це не лише знижує фінансове навантаження на родину, а й демонструє турботу про майбутнє дітей. Позитивний приклад – Луцька міська громада, яка впровадила комплексну програму соціальної підтримки на 2024–2026 рр. Ця програма охоплює фінансову, освітню, медичну, психологічну та соціальну підтримку ветеранів і родин загиблих, зниклих безвісти чи полонених захисників. Зокрема, у Луцьку діти військовослужбовців забезпечені безоплатним харчуванням у школах, а сім'ї загиблих отримують компенсацію на оплату комунальних послуг (800 грн на особу щомісячно). Також передбачені щорічні одноразові допомоги до Дня матері (для матерів загиблих) та до Дня пам'яті захисників, матеріальна допомога на лікування тощо. Одночасно Луцьк запроваджує окрему програму забезпечення житлом ветеранів та їхніх родин шляхом співфінансування придбання житла або виплати компенсацій (Романенко, 2025). Такий системний підхід на рівні громади фактично створює для сімей ветеранів «подушку безпеки» – набір гарантій, що дають змогу відчувати впевненість у завтрашньому дні.

Громада може сприяти економічній самореалізації ветеранів та членів їхніх родин. Це передбачає допомогу в працевлаштуванні, професійному навчанню, відкритті власної справи. Ветеран, який знайшов своє місце в економіці, забезпечує добробут сім'ї і краще адаптується психологічно. Місцева влада разом із центрами зайнятості може організовувати ярмарки вакансій для ветеранів, навчальні

курси з нових спеціальностей, підприємницькі тренінги. Варто залучати й сам бізнес до вирішення цього питання. У деяких громадах України запроваджують програми підтримки ветеранського бізнесу – надання грантів на стартапи, пільгові умови оренди комунальних приміщень під майстерні чи крамниці, менторська підтримка підприємців з числа ветеранів. Міністерство у справах ветеранів також ініціює загальнодержавні кроки, зокрема підготовлено законопроект про підтримку підприємницької діяльності ветеранів. На місцевому рівні такий напрям дуже перспективний, адже малий бізнес ветерана часто залучає до роботи всю сім'ю, дає почуття спільної справи і фінансової незалежності. Як зазначають у Мін-ветеранів, розвиток ветеранського підприємництва позитивно впливає на спроможність родини та її інтеграцію, оскільки вся родина нерідко допомагає створювати і вести бізнес (Громадський простір, 2024). До того ж активні ветерани стають новими лідерами громади, переймаючи ролі підприємців, менеджерів, громадських діячів, і своїм прикладом мотивують інших.

Важливим завданням громади є формування шанобливого ставлення та суспільної інтеграції ветеранів. Безпечне середовище – це не тільки про матеріальні блага чи послуги, а й про атмосферу в соціумі. Кожна родина захисника має відчувати повагу, вдячність та емпатію з боку сусідів, односельців, місцевої влади. Для цього громади можуть проводити заходи на вшанування захисників (мітинги пам'яті, дні ветерана, відзначення пам'ятних дат), залучати ветеранів до громадського життя (наприклад, запрошувати в школи для патріотичного виховання молоді, залучати до рад ветеранів при виконкомах, дорадчих органів). Важливо налагодити комунікацію і зворотний зв'язок: проводити опитування потреб ветеранів, громадські слухання, круглі столи за участі сімей військових. Це сприятиме кращому розумінню проблем і пошуку спільних рішень. Крім того, просвітницька робота серед населення допоможе подолати можливі стереотипи про ветеранів, уникнути випадків дискримінації чи непорозуміння. Як показує

досвід, нерідко причиною упередженого ставлення є нестача інформації – люди в цивільному житті просто не розуміють досвіду військового. Тому зараз у деяких містах реалізуються кампанії із підвищення обізнаності про ПТСР, про те, як правильно підтримати ветерана, як спілкуватися без зайвих табу. Такі ініціативи можна впроваджувати силами місцевих соціальних педагогів, психологів, ветеранських ГО, залучати медіа. Саме тоді родини ветеранів почуватимуться в безпеці й достойно.

Уважаємо, що громада повинна діяти проактивно та на випередження. Підтримка сімей військових має починатися ще до того, як ветеран демобілізується. Представники Міністерства соціальної політики справедливо зазначають: усе починається з того моменту, коли людина покидає домівку і йде до військкомату (Громадський простір, 2024). Уже на етапі призову чи мобілізації слід з'ясувати, хто залишається в громаді у військового (наприклад, літні батьки, маленькі діти, дружина з інвалідністю, чи це сім'я переселенців). Ці дані мають бути передані органам соцзахисту, щоб громада взяла родину під опіку на час відсутності годувальника. У військових частинах також запроваджуються посади соціальних працівників, які опікуються сім'ями військовослужбовців. Отже, ефективна ветеранська політика має бути комплексною на всіх етапах, включно з підготовкою громади до повернення ветерана (Громадський простір, 2024).

Висновки. Отже, територіальні громади відіграють визначальну роль у формуванні безпечного, підтримувального середовища для сімей ветеранів – того середовища, куди повертаються захисники після війни і де їм належить будувати мирне життя. Громада є одночасно і провайдером соціальних послуг, і спільнотою людей, здатних забезпечити ветеранам повагу та прийняття. Проведений аналіз показує, що для успішної реінтеграції ветеранів необхідний комплексний підхід на рівні громади, який повинен передбачати: соціальний захист і матеріальну підтримку; розвиток системи соціальних послуг; забезпечення доступу до якісної медицини та реабілітації;

підтримку освіти й розвитку дітей ветеранів; сприяння працевлаштуванню та підприємництву; протидію домашньому насильству та кризову підтримку; інтеграцію та вшанування; міжвідомчу взаємодію. Тому громада має діяти як єдина команда різнопрофільних спеціалістів, що спільно вирішують проблеми родин ветеранів.

Так, територіальна громада відіграє вирішальну роль у забезпеченні безпечного середовища для сімей ветеранів через комплексний підхід. Громада, залучаючи власні ресурси й партнерів, може гарантувати психологічну стійкість ветерана, соціальну інтеграцію, інфраструктурний комфорт та економічну

стабільність його сім'ї. Практика показує, що за наявності політики підтримки ветеранів на місцевому рівні (програм, фахівців, ветеранських просторів) спостерігається зростання довіри ветеранів до влади й скорочення соціальних ризиків.

Перспективами подальших досліджень є розробка індикаторів безпечного середовища для сімей ветеранів, а також емпіричне вивчення ефективності конкретних громадських проєктів. Варто також дослідити механізми мотивації місцевого бізнесу до підтримки ветеранів і родин загиблих, а також узагальнити досвід міжнародних програм з економічної допомоги.

Література

1. Глебова А. О. Методичні аспекти процесу формування стратегії розвитку територіальних громад в умовах ВАНІ-середовища: ветеранський аспект. Сталій розвиток економіки. 2024. № 4(51). С. 20–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-51-3>
2. Гончаренко А. Системна підтримка сімей ветеранів – ключовий фактор стійкості та безпеки держави. *EnableMe*, 2025. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/sistemna-pidtrimka-simej-veteraniv-klucovij-faktor-stijkosti-ta-bezpeki-derzavi-12560> (дата звернення: 30.10.2025).
3. Горбата Л. П. Ветеранські хаби (простори) як інструмент соціальної безпеки ветеранів та членів їх сімей. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.11.20>
4. Джунковська К., Пугачевська К. Впровадження програм та проєктів розвитку територіальної громади в умовах децентралізації. Управління економічним розвитком, безпекою та цифровою трансформацією в умовах глобальних викликів: *колективна монографія* / за заг. ред. В. Ф. Проскури. Мукачівський державний університет, 2025. С. 157–174.
5. Денькович О., Єгорова Є. Дослідження: «Забезпечення основних потреб ветеранів та рівень їх залученості в громадах». *Право на захист*, 7 липня 2025 р. URL: <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-osnovnyh-potreb-veteraniv-ta-riven-zaluchenosti-v-gromadah> (дата звернення: 30.10.2025).
6. На Волині 47 громад уже ввели посади фахівців супроводу ветерана. Новини ветеранів, 2025. URL: <https://nova.net.ua/na-volyini-47-gromad-uzhe-vvely-posady-fahivcziv-suprovodu-veterana> (дата звернення: 30.10.2025).
7. Організація психосоціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей. Рекомендації для місцевих органів влади. *ОБСЄ, Міністерство у справах ветеранів*. Київ : ВАІТЕ, 2021. 32 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/524325.pdf> (дата звернення: 30.10.2025).
8. Піняжко В., Дейнека О. У Львові відкрили Центр підтримки родин військовополонених та зниклих безвісти. Суспільне Львів, 2024. URL: <https://suspilne.media/lviv/792705-u-lvovi-vidkrili-centr-pidtrimki-rodin-vijskovopolonenihta-zniklih-bezvisti> (дата звернення: 30.10.2025).
9. Підтримка ветеранів війни та членів їх сімей у територіальних громадах області. *Полтавська ОВА*, 2024. URL: <https://poda.gov.ua/news/170072> (дата звернення: 30.10.2025).
10. Працевлаштування ветеранів та ветеранок: бар'єри та адаптаційні рішення. *Український ветеранський фонд*. Київ, 2025. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/06/Pratsevlashtuvannia_veteraniv_ta_veteranok_bariery_ta_adaptatsiyuni.pdf (дата звернення: 30.10.2025).
11. Романенко І. У Луцьку діють три програми підтримки ветеранів та їхніх родин: що передбачає кожна. Суспільне Луцьк, 2025. URL: <https://suspilne.media/lutsk/1134176-u-lucku-diut-tri-programi-pidtrimki-veteraniv-ta-ihnih-rodin-so-peredbacae-kozna> (дата звернення: 30.10.2025).
12. Соціальна політика щодо ветеранів: як громади підтримують військових та їхні сім'ї. Громадський простір, 31 січня 2024 р. URL: <https://www.prostir.ua/?news=sotsialna-polityka-schodo-veteraniv-yak-hromady-pidtrymuyut-vijskovyhtajihni-simji> (дата звернення: 30.10.2025).

13. Стельмах О. Хто у громаді відповідає за підтримку ветеранів і їхніх родин? U-LEAD з Європою, 2024. URL: <https://u-lead.org.ua/news/482> (дата звернення: 30.10.2025).

References

- Glebova, A. O. (2024). Metodichni aspekty protsesu formuvannia stratehii rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh BANI-seredovyshcha: veteranskyi aspekt [Methodological aspects of the process of forming a strategy for the development of territorial communities in the BANI environment: The veteran aspect]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable Development of Economy*, 4(51), 20–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-51-3> [in Ukrainian].
- Honcharenko, A. (2025). Systemna pidtrymka simey veteraniv – kliuchovi faktor stiikosti ta bezpeky derzhavy [Systemic support for veterans' families as a key factor of resilience and national security]. *EnableMe*. Retrieved from <https://www.enableme.com.ua/ua/article/systemna-pidtrimka-simej-veteraniv-klucovij-faktor-stiikosti-ta-bezpeki-derzavi-12560> [in Ukrainian].
- Horbata, L. P. (2024). Veteranski khaby (prostory) yak instrument sotsialnoi bezpeky veteraniv ta chleniv yikh simei [Veteran hubs (spaces) as a tool for the social security of veterans and their families]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.11.20> [in Ukrainian].
- Dzhunkovska, K., & Puhachevska, K. (2025). Vprovadzhenia proham ta proektiv rozvytku terytorialnoi hromady v umovakh detsentralizatsii [Implementation of programs and projects for the development of territorial communities under decentralization]. In V. F. Proskura (Ed.), *Upravlinnia ekonomichnym rozvytkom, bezpekoiu ta tsyfrovuiu transformatsiieiu v umovakh hlobalnykh vyklykiv – Management of economic development, security, and digital transformation under global challenges*. (pp. 157–174). Mukachevo: Mukachivskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
- Denkovich, O., & Yehorova, Ye. (2025). Zabezpechennia osnovnykh potreb veteraniv ta riven yikh zaluchenosti v hromadakh [Meeting the basic needs of veterans and their engagement in communities]. *Pravo na zakhyst – Right to Protection*. Retrieved from <https://r2p.org.ua/page/doslidzhennia-osnovnyh-potreb-veteraniv-ta-riven-zaluchenosti-v-gromadah> [in Ukrainian].
- Na Volyni 47 hromad uzhe vvely posady fakhivtsiv suprovodu veterana [In Volyn 47 communities have already introduced veteran support specialists]. (2025). *Nova Volyn. Novyny veteraniv – Nova Volyn. Veteran News*. Retrieved from <https://nova.net.ua/na-volyni-47-gromad-uzhe-vvely-posady-fahivcziv-suprovodu-veterana> [in Ukrainian].
- Orhanizatsiia psykhosotsialnoi dopomohy veteranam viiny ta chlenam yikhnikh simei [Organization of psychosocial assistance to war veterans and their families]. (2021). *OSCE, Ministry of Veterans Affairs of Ukraine*. Kyiv: VAITE. Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/524325.pdf> [in Ukrainian].
- Piniashko, V., & Deineka, O. (2024). U Lvovi vidkryly Tsentrid pidtrymky rodyn viiskovopolonenykh ta znyklykh bezvisti [A center for supporting families of prisoners of war and missing persons was opened in Lviv]. *Suspilne Lviv*. Retrieved from <https://suspilne.media/lviv/792705-u-lvovi-vidkrili-centrid-pidtrimki-rodin-vijskovopolonenykh-ta-znyklykh-bezvisti> [in Ukrainian].
- Pidtrymka veteraniv viiny ta chleniv yikh simei u terytorialnykh hromadakh oblasti [Support for war veterans and their families in territorial communities of the region]. (2024). *Poltavska OVA – Poltava Regional Military Administration*. Retrieved from <https://poda.gov.ua/news/170072> [in Ukrainian].
- Bilovodska, O. A. (Ed.). (2025). Pratsevlashtuvannia veteraniv ta veteranok: bariery ta adaptatsiini rishennia [Employment of veterans and women veterans: Barriers and adaptation solutions]. Kyiv: Ukrainyskyi veteranskyi fond. Retrieved from https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/06/Pratsevlashtuvannia_veteraniv_ta_veteranok_bariery_ta_adaptatsiyni.pdf [in Ukrainian].
- Romanenko, I. (2025). U Lutsku diut try prohramy pidtrymky veteraniv ta yikhnikh rodyn: sheho peredbachaie kozhna [Three veteran support programs operate in Lutsk: What each provides]. *Suspilne Lutsk*. Retrieved from <https://suspilne.media/lutsk/1134176-u-lucku-diut-tri-programy-pidtrimky-veteraniv-ta-ihnih-rodin-so-peredbachaie-kozna> [in Ukrainian].
- Sotsialna polityka shchodo veteraniv: yak hromady pidtrymuyut viiskovykh ta yikhni simi [Social policy on veterans: How communities support military personnel and their families]. (2024). *Hromadskyi prostir – Civil Space*. Retrieved from <https://www.prostir.ua/?news=sotsialna-polityka-schodo-veteraniv-yak-hromady-pidtrymuyut-vijskovykh-ta-jihni-simji> [in Ukrainian].
- Stelmakh, O. (2024). Khto u hromadi vidpovidaie za pidtrymku veteraniv i yikhnikh rodyn? [Who in the community is responsible for supporting veterans and their families?]. *U-LEAD z Yevropoiu – U-LEAD with Europe*. Retrieved from <https://u-lead.org.ua/news/482> [in Ukrainian].

Білоус О. Л. Роль територіальної громади у формуванні безпечного середовища для сімей ветеранів

Стаття концептуалізує роль територіальної громади як базового рівня формування безпечного середовища для сімей ветеранів у післявоєнний період. Метою статті є розкриття ролі територіальної громади у формуванні безпечного середовища для сімей ветеранів, окреслення основних викликів, з якими стикаються родини захисників, та узагальнення напрямів діяльності громад щодо забезпечення їхнього благополуччя. Методологія поєднує аналіз нормативно-правових актів і місцевих програм, синтез наукових й аналітичних джерел, компаративний аналіз кейсів та експертне оцінювання інструментів підтримки. Показано, що дієвими елементами є інститут фахівця із супроводу ветерана, мережі ветеранських хабів / просторів, інтегровані пакети послуг (медична та психосоціальна допомога, реабілітація, працевлаштування, підтримка підприємництва), таргетовані заходи для дітей ветеранів і системи запобігання домашньому насильству. Наголошено на необхідності міжвідомчої взаємодії (представників соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, поліції, ЦНАП, НУО, бізнесу), раннього кейс-менеджменту «від мобілізації до демобілізації», усунення бюрократичних бар'єрів та подолання стигми через просвітницькі кампанії. Наукова новизна полягає у визначенні управлінської ролі громади як «єдиного вікна» підтримки сімей ветеранів. Практична значущість проявляється в можливості швидко масштабувати окреслені інструменти в місцеві політики. Доведено, що системна, інтегрована й проактивна модель підтримки на рівні територіальної громади підвищує довіру ветеранів до інституцій, знижує соціальні ризики та зміцнює стійкість громад.

Ключові слова: сім'ї ветеранів, територіальна громада, соціальні послуги, домашнє насильство, ветеранські хаби.

Bilous O. L. The role of territorial communities in creating a safe environment for veterans' families

The article conceptualizes the role of territorial communities as the fundamental level for building a safe environment for veterans' families in the post-war period. The purpose of the study is to analyze the role of territorial communities in forming a secure environment for veterans' families, outline the main challenges faced by defenders' families, and summarize the key directions of community activities aimed at ensuring their well-being. The methodology combines the analysis of legal and local policy frameworks, synthesis of scientific and analytical sources, comparative case studies, and expert evaluation of support mechanisms. The study demonstrates that effective components include the institution of the veteran support specialist, networks of veteran hubs/spaces, integrated service packages (medical and psychosocial support, rehabilitation, employment assistance, and entrepreneurship development), targeted measures for veterans' children, and systems for preventing domestic violence. The necessity of interagency cooperation (involving representatives of social protection, healthcare, education, police, administrative service centres, NGOs, and business), early case management "from mobilization to demobilization", elimination of bureaucratic barriers, and stigma reduction through awareness campaigns is emphasized. The scientific novelty lies in defining the managerial role of the community as a "one-stop window" for supporting veterans' families. The practical significance is reflected in the potential for rapid scaling of the proposed instruments into local policies. It is proven that a systemic, integrated, and proactive support model at the community level strengthens veterans' trust in institutions, reduces social risks, and enhances community resilience.

Key words: veterans' families, territorial community, social services, domestic violence, veteran hubs.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Захарченко Олена Олександрівна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність П10 Соціальна робота та консультування
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
helenzakharchenko78@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-2525-249X>

МАТЕРИНСТВО ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Постановка проблеми. В умовах складних соціальних викликів, що впливають на психологічний, соціальний та правовий статус матерів, зокрема вплив війни, нестабільної економічної і політичної ситуації, виникає необхідність формування та реалізації нових підходів до «материнства».

Сучасні наукові дослідження підкреслюють важливість розгляду материнства не лише як статичного біологічного стану, а і як динамічного соціального та психологічного процесів, який змінюється під впливом зовнішніх факторів. Зміни соціального статусу, рівня освіти, культурних і правових норм створюють нові виклики для суспільства та вимагають внесення змін у соціальні інститути, законодавчу базу для створення ефективної соціальної підтримки та вирішення проблем матерів. Окрім того, умови сьогодення, як-от війна, біженці та внутрішні переселенці, економічна нестабільність, психологічне навантаження та рівень відповідальності матерів зростає, що, безумовно, потребує ефективної системи соціальної підтримки, адже це безпосередньо впливає на розвиток дітей і соціуму загалом.

За таких обставин «материнство» як наукова проблема зумовлює необхідність формування методологічного базису вивчення соціального феномену «материнства», враховуючи його багатовекторність, особливості в сучасних соціальних, економічних, правових умовах. Розробка методологічних підходів є значущою для усунення соціального тиску; забезпечення комплексної підтримки психічного

та фізичного здоров'я; формування значущої соціальної ролі жінки-матері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій свідчить про значний інтерес до проблем материнства та їх багатогранності. Поняття «материнство» багатовекторне й неоднозначне, його досліджували представники різних наукових галузей. Феномен материнства вивчали зарубіжні вчені: Дж Боулбі, Д. Віннікотт, Е. Еріксон, М. Кляйн, М. Маллер, К. Хорні та ін. Здійснений аналіз вітчизняних наукових доробків засвідчив різноманітність підходів до вивчення феномену материнства: Н. Шмілик акцентувала увагу на суб'єктивному сприйнятті материнства жінками; О. Проскурняк досліджувала психологічну структуру готовності до материнства; Н. Яремчук вивчала психологічні особливості підготовки молодих жінок до майбутнього материнства; В. Стинська обґрунтувала засади соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні. Проте залишаються недостатньо вивченими та розробленими методологічні засади феномену «материнство», які б ураховували сучасні виклики та їх вплив на психологічний, соціальний і правовий аспекти материнства.

Мета статі – теоретично дослідити поняття «материнство» шляхом аналізу й систематизації його сутнісних та змістових характеристик з позицій методологічних підходів.

Виклад основного матеріалу. Починаючи від найдавніших часів, феномен материнства привертав до себе увагу митців, філософів,

науковців, що свідчить про глибоку цінність в історії всього людства. Поняття «материнство» в різних джерелах розглядається варіативно, зокрема О. Макаренко, М. Голубева та А. Андрейчева, проаналізувавши різні підходи до цього феномену, виокремили такі варіанти його тлумачення:

- біологічний, соціокультурний та психологічний феномен;
- інтегральне психологічне утворення особистості матері;
- надіндивідуальне ціле (ми-батьки);
- соціальний інститут;
- діяльність з догляду, матеріального забезпечення, виховання, навчання дитини;
- етап у житті людини, який починається з моменту зачаття дитини й не припиняється після її смерті (Макаренко, Голубева, Андрейчева, 2016, с. 32–36).

За міркуваннями А. Кулик, «материнство – це складне явище, що є результатом взаємодії багатьох факторів: генетичних, біологічних, впливу родинного та соціального середовищ. Материнство є унікальним психологічним феноменом, що має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості» (Кулик 2020). Цінність материнства не лише у функції продовження роду, а й в унікальній ролі жінки в розвитку та формуванні особистості, переданні культурних традицій, соціальних норм, створенні психологічного комфорту та безпеки. З огляду на вищезазначене, проаналізуємо основні підходи до визначення поняття «материнство».

Соціально-філософський підхід. У соціально-філософському розрізі «материнство» розглядається як складне й багатовимірне поняття. Воно містить біологічні, соціальні, культурні, національні, моральні аспекти. Це поняття відіграє важливу роль у відтворенні та становленні суспільства. У різні історичні періоди змістове наповнення поняття «материнство» змінювалася під впливом соціальних, економічних, політичних, культурних факторів, пройшовши еволюцію від ототожнення жінки з її біологічним призначенням до сучасного усвідомлення багатьох можливих соціальних ролей жінки, що одночасно

поєднуються з особистісною, професійною і громадською самореалізацією.

Одним із найвідоміших афоризмів Оноре де Бальзака є цитата «Серце матері – це безодня, у глибині якої завжди знайдеться прощення» (Радіо МАКСИМУМ, 2025). Безумовно, такий підхід підкреслює саможертвність, безумовне прийняття, альтруїзм, що підкреслює морально-етичний аспект поняття «материнство».

Отже, у соціально-філософському підході материнство – це не просто біологічний факт, а складний феномен, що існує на перетині природи, культури, етики та права, є основоположною цінністю та фундаментальним поняттям існування й розвитку суспільства.

Філологічний підхід. Із філологічного боку поняття «материнство» може розглядатися на різних рівнях: семантичному, лексичному, етимологічному, фразеологічному та лінгвокультурному (див. табл. 1).

Загалом, філологічний підхід до аналізу поняття «материнство» на різних рівнях підтверджує, що воно є одним із важливих концептів мовної картини світу демонструючи як суспільні уявлення про «материнство», так і біологічні функції жінки-матері, її емоційний та психічний стани, що є важливим складником суспільної ідентичності та культурних цінностей.

Правовий підхід. Поняття «материнство» з позиції правового підходу має комплексний і міждисциплінарний характер, воно охоплює не лише біологічні аспекти народження дитини, а й соціальні, етичні, психологічні та юридичні відносини. У сучасних умовах трансформації суспільства, еволюції сімейного права та утвердження прав людини як найвищої соціальної цінності материнство розглядається як правова категорія, що має особливий статус у системі конституційних, сімейних, трудових і соціально-захисних норм. Правовий підхід до розуміння цього феномену дає змогу визначити не лише права й обов'язки матері, а й гарантії державної підтримки, юридичні механізми охорони материнства та відповідальність за їх порушення.

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок містить положення

Рівні поняття «материнство»

Філологічний підхід	Зміст поняття «материнство»
<i>Семантичний рівень</i>	Розкриває лексичне значення поняття «материнство» – стан жінки-матері в період вагітності, пологів, годування, виховання дитини та її емоційний стан. Тут акцентується значення на біологічній і соціальній ролі матері.
<i>Лексичний рівень</i>	Розкриває поняття через синоніми, антоніми та словотвірні зв'язки. Так до синонімічних понять можемо зарахувати «матір-годувальниця», «батьківство».
<i>Етимологічний рівень</i>	Простежує його походження. Поняття «материнство» має праіндоевропейський корінь «мати», що, імовірно, виник від «ма» – звуконаслідування найпростіших слів дитячого мовлення, що використовуються для позначення людини, яка від народження проводить найбільше часу з немовлям: піклується, годує. Суфікс «-инств-» утворює абстрактний іменник, який указує на певну роль у різних аспектах життя.
<i>Фразеологічний рівень</i>	Поняття «материнство» репрезентує соціокультурні уявлення про «материнство» відображає як біологічні, так і соціокультурні ознаки материнства. Це поняття широко використовується в усній народній творчості, художніх творах, стійких висловах, порівняннях та метафорах, що свідчить про значний вплив поняття на духовну культуру. Фразеологізми закріплені за поняттям «материнство» відображають глибокий символізм турботи, захисту, підтримки, безпеки, стійкості.
<i>Лінгвокультурний рівень</i>	Поняття «материнство» відображає його більш глибоку та широку ідею порівняно з фразеологічним рівнем і сприймається як культурний код, у якому інтегруються біологічні функції материнства із їх соціально-культурними аспектами. На цьому рівні материнство набуває значень не лише як природна здатність до народження і догляду за дитиною, а і як символ материнської любові, захисту, жертвовності, морального авторитету та основи родинних і суспільних цінностей.

про охорону материнства й заборону дискримінації в працевлаштуванні. У цій конвенції материнство визнається соціальною функцією, суспільство та держава повинні забезпечувати умови, які дають змогу жінкам поєднувати материнство з участю в трудовій, політичній і громадській діяльності (ст. 5) (Конвенція ООН, 1999).

Згідно з Конституцією України (ст. 51), материнство і дитинство охороняється державою, що підкреслює його публічно-правовий статус. У правовому полі материнство постає як сукупність юридично значущих відносин, що виникають у зв'язку з народженням і вихованням дитини, забезпеченням її правового статусу, соціальних гарантій матері та захистом її репродуктивних прав (Конституція України, 2020).

Сімейний кодекс України закріплює правові засади материнства, визначаючи підстави встановлення материнства (ст. 122–125), рівність прав матері та батька у вихованні дитини, а також право матері на охорону здоров'я, соціальну допомогу, відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами. Так, поняття материнства в правовому сенсі охоплює як біологічний аспект (факт народження дитини), так

і юридичний – визнання материнства державою через правові акти цивільного стану (Сімейний кодекс України, 2025).

Правовий підхід до поняття «материнство» ґрунтується на поєднанні біологічних, соціальних і юридичних аспектів. У правовій системі світу й України «материнство» як об'єкт особливого юридичного захисту, гарантований міжнародними організаціями, конституційно та конкретизований у галузевих нормах. Водночас сучасна правова наука стикається з необхідністю осмислення нових форм материнства, що виникають під впливом технологічного прогресу і соціокультурних змін. Отже, правове визначення материнства має бути орієнтованим і заснованим на принципах пріоритетності прав та гідності жінок.

Соціальний підхід. Соціальний підхід до визначення поняття «материнство» розглядає материнство як соціальний інститут в контексті суспільних норм, інституцій, культурних традицій і економічних умов. Із позиції соціального підходу «материнство» не лише природна або біологічна функція, а й комплекс соціальних ролей, які регулюються суспільством та мають соціальні наслідки. Наприклад, О. Стрельник у своїй науковій праці

визначила поняття «материнство» як соціально-практичну, що містить різні рівні – макро (державна політика), мезо (сім'я, ринок праці) та мікро (повсякденні взаємодії), які впливають на структурування материнських ролей і практик у сучасному суспільстві (Стрельник, 2017). Уважаємо, що дослідниця запропонувала розширене тлумачення поняття «материнство», підкреслюючи важливість соціальної підтримки материнства і взаємодії всіх трьох рівнів одночасно.

Соціальний підхід також зумовлює необхідність розглядати материнство в контексті гендерної ролі, підкреслюючи її пов'язаність з очікуваннями суспільства щодо необхідності піклування про дітей, враховуючи нерівність у розподілі домашньої праці між жінками і чоловіками. Зазначений підхід зумовлює необхідність аналізу того, як державна політика, економічні умови та культурні норми формують умови материнства і впливають на можливості жінки в особистому й професійному житті.

Так, соціальний підхід визначає материнство як соціально зумовлену роль і практику, що відображає взаємодію індивіда із соціальними інституціями й культурними нормами, а також ураховує різнорівневі впливи суспільства на материнські функції та досвід.

Психологічний підхід. Поняття «материнство» з позиції психологічного підходу – психосоціальний феномен, що містить стан жінки, її почуття, здатність брати на себе роль матері та соціальної відповідальності. Важливими факторами є мотиваційна, емоційна та психічна готовність, які забезпечують адаптацію до нових умов, усвідомлення відповідальності.

М. Нероба вказувала на наявність двох основних напрямів дослідження проблеми материнства в психології: «материнство» як забезпечення умов для розвитку дитини (культурно-історичні, біологічні, психологічні аспекти вивчення материнства); «материнство» як частина особистісної сфери жінки (розгляд материнства як стадії статево-вікової ідентифікації) (Нероба, 2015, с. 90–93). Авторка розглядала змістове наповнення поняття «материнство» в психології – з одного боку, як

гармонійний розвиток дитини, з іншого – як формування жіночої самоідентичності.

Із позиції психологічного підходу в понятті «материнство» закладено не лише психологічні аспекти материнства, а також беруться до уваги етнопсихологічні та емоційні прояви материнства; важливою є психічна готовність виконувати роль матері.

Соціально-педагогічний підхід. Соціально-педагогічний підхід до визначення поняття «материнство» дає змогу розглядати його як складний соціально-педагогічний феномен, що містить біологічні й соціальні аспекти формування відповідальності, турботи про дитину, а також усвідомлення материнської ролі у вихованні й розвитку дитини. У цьому контексті материнство пов'язане із соціалізацією жінки як матері та розвитком її компетентностей у сфері догляду, виховання і навчання дитини.

За міркуваннями В. Стинської, «материнство» – це соціокультурний феномен, що потребує соціально-педагогічної підтримки від держави, суспільства, соціальних інститутів, сім'ї, які покликані насамперед вивчати запити, потреби, сприяти створенню необхідних умов для забезпечення прав матері на охорону здоров'я, освіту, роботу, повноцінну самореалізацію» (Стинська, 2019). Таке визначення поняття «материнство» підкреслює його багатогранність та акцентує необхідність цілісної соціальної підтримки з боку держави, суспільства та різноманітних соціальних інститутів, що сприятиме створенню стабільного й сприятливого середовища для жінок.

Соціально-педагогічний підхід підкреслює значення підготовки жінки до свідомого, відповідального материнства, що містить формування емоційної стабільності, здатності до позитивної взаємодії з дитиною та розвитку материнської компетентності. Відповідальне материнство розглядається як комплекс когнітивних, емоційних і поведінкових складників, які є основою гармонійного розвитку дитини й підтримки сімейних стосунків. Зокрема, соціально-педагогічна робота спрямована на підтримку матерів у набутті соціально-педагогічних навичок, розвитку їх материнської

компетентності, особливо важливі ранні періоди життя дитини.

Отже, соціально-педагогічний підхід до розуміння поняття «материнство» охоплює материнську роль як процес підготовки й реалізації материнських функцій, що забезпечують всебічний розвиток дитини в родинному і соціальному контекстах. Застосування підходу до заявленої проблеми передбачає інтеграцію психологічних, соціальних та культурних аспектів у системі виховання з метою формування усвідомленої, відповідальної материнської позиції.

Висновки. Здійснене теоретичне дослідження поняття «материнство» з позицій філологічного, правового, соціального, психологічного та соціально-педагогічного підходів, аналізу і систематизації його сутнісних та змістових характеристик дає змогу резюмувати таке: материнство постає як багатовимірний

соціальний феномен; багатогранність поняття «материнство» поєднує біологічні, культурні, етичні, соціальні й юридичні виміри; урахуваючи сучасні соціальні виклики, як-от війна, економічна нестабільність та політична дезорієнтація, материнство як наукова проблема вимагає актуалізації міждисциплінарних підходів до її вивчення та розробки, що сприятиме формуванню стійкого й успішного суспільства, здатного адекватно реагувати на сучасні виклики.

Перспективи подальших розвідок щодо заявленої проблеми передбачають глибоке дослідження факторів впливу на соціальний, психологічний і правовий статус матерів; ефективність реалізації прав жінок та усунення викликів, пов'язаних із материнством в умовах війни, а також на пошук нових механізмів підтримки та захисту в сучасних реаліях.

Література

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Документ № 995_207 від 06.10.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 12.10.2025).
2. Конституція України. Документ № 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.10.2025).
3. Кулик А. В. Вивчення материнства в історичному аспекті. *Філософія в сучасному світі : матеріали I Міжнар. наук-практ. конференції (20–21 листопада 2020 р.)*. Харків: Мадрид, 2020. С. 282–284. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/49730> (дата звернення: 15.10.2025).
4. Макаренко О. М., Голубева М. О., Андрейчева А. О. Психологічний аспект відповідального батьківства родин майбутніх першокласників. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2016. Т. 188. С. 32–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2016_188_7 (дата звернення: 15.10.2025).
5. Нероба М. В. Материнство як психологічний феномен. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 3–4(48–49). С. 90–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2015_3-4_21 (дата звернення: 14.10.2025).
6. Цитати про маму українською: красиві вислови та афоризми. *Радіо МАКСИМУМ*, 9 травня 2025 р. URL: https://maximum.fm/citati-pro-mamu-ukrayinskoyu-krasivi-vislovi-ta-aforizmi_n177526?utm_source (дата звернення: 10.10.2025).
7. Сімейний кодекс України. Документ № 2947-III, чинний, поточна редакція від 12.09.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
8. Стинська В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 631 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13634> (дата звернення: 16.10.2025).
9. Стрельник О. О. Материнство як соціальна практика: структурно-діяльнісна концепція : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 459 с. URL: https://reposit.nupr.edu.ua/bitstream/PolNTU/4535/1/Strelnyk_Dyssert.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

References

1. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok. Dokument № 995_207 vid 06.10.1999 r. [Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Document No. 995_207, adopted on October 6, 1999]. (1999). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy. Dokument 254k/96-VR, chynnyi, potochna redaktsiia vid 01.01.2020 r. [Constitution of Ukraine. Document 254k/96-VR, current version as of January 1, 2020]. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Kulyk, A. V. (2020). Vyvchennia materynstva v istorychnomu aspekti [The study of motherhood in a historical context]. In: *Filosofiiia v suchasnomu sviti: materialy I Mizhnar. nauk-prakt. konferentsii – Philosophy in the Modern World: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*. (pp. 282–284). Kharkiv: Madryd [in Ukrainian].
4. Makarenko, O. M., Holubieva, M. O., & Andreicheva, A. O. (2016). Psykholohichni aspekt vidpovidalnoho batkivstva rodyn maibutnykh pershoklasnykiv [The psychological aspect of responsible parenthood among families of future first-graders]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota – Scientific Notes of NaUKMA. Pedagogical, Psychological Sciences and Social Work*, (188), 32–36. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2016_188_7 [in Ukrainian].
5. Neroba, M. V. (2015). Materynstvo yak psykholohichni fenomen [Motherhood as a psychological phenomenon]. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka – The pedagogical process: theory and practice*, 3–4(48–49), 90–93. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2015_3-4_21 [in Ukrainian].
6. Tsyaty pro mamu ukrainskoiu: krasnyi vyslovy ta aforyzmy [Quotes about mothers in Ukrainian: Beautiful sayings and aphorisms]. (2025). *Radio MAKSYMUM*, 9 May. Retrieved from https://maximum.fm/citati-pro-mamu-ukrayinskoyu-krasnyi-vislovi-ta-aforyzmy_n177526?utm_source [in Ukrainian].
7. Simeinyi kodeks Ukrainy. Dokument 2947-III, chynnyi, potochna redaktsiia vid 12.09.2025 r. [Family Code of Ukraine. Document 2947-III, current version as of September 12, 2025]. (2025). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lawsshow/2947-14#Text> [in Ukrainian].
8. Stynska, V. V. (2019). Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky materynstva y dytynstva v Ukraini (XX – pochatok XXI st.) [Theory and practice of socio-pedagogical support of motherhood and childhood in Ukraine (20th – early 21st centuries)]. *Doctor's thesis*. Ternopil. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13634> [in Ukrainian].
9. Strelnyk, O. O. (2017). Materynstvo yak sotsialna praktyka: strukturno-diialnisna kontseptsiiia [Motherhood as a social practice: A structural and activity-based concept]. *Doctor's thesis*. Kyiv. Retrieved from https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/4535/1/Strelnyk_Dyssert.pdf [in Ukrainian].

Захарченко О. О. Материнство як наукова проблема

У статті теоретично досліджено багатовимірність поняття «материнство» шляхом аналізу й систематизації його характеристик з позицій соціально-філософського, філологічного, правового, соціального, психологічного, соціально-педагогічного підходів.

Соціально-філософське трактування поняття «материнство» визначено як фундаментальне поняття розвитку та існування суспільства. Психологічні дослідження виокремили «материнство» як стадію розвитку й формування материнської ідентичності, що залежить від соціальних взаємодій і особистісних переживань. Правові підходи трактували «материнство» як комплекс прав і обов'язків, спрямованих на забезпечення захисту та соціальної підтримки матері і дитини. Тоді як соціальний підхід визначив поняття «материнство» як складне соціальне явище. Філологічний підхід продемонстрував, що поняття «материнство» є важливим складником суспільної ідентичності та культурних цінностей. З позиції соціально-педагогічного підходу поняття «материнство» розглядалося в контексті формування компетентностей догляду й розвитку дитини.

Усвідомлене ставлення до багатогранності цього поняття спонукало до глибшого аналізу та пошуку шляхів забезпечення соціально-правового захисту «материнства» в сучасному світі, адже формування ефективної системи соціально-правового захисту «материнства» сприятиме економічній та соціальній стабільності, підвищенню якості людського капіталу, гуманізації суспільства що є основою розвитку успішної держави.

Ключові слова: материнство, соціальний феномен, методологічні підходи, соціальні виклики, соціальна підтримка, соціальний захист.

Zakharchenko O. O. Motherhood as a scientific problem

The article theoretically explores the multidimensionality of the concept of “motherhood” by analyzing and systematizing its characteristics from socio-philosophical, philological, legal, social, psychological, and socio-pedagogical perspectives.

The socio-philosophical interpretation of the concept of “motherhood” is defined as a fundamental notion for the development and existence of society. Psychological studies identify “motherhood” as a stage in the development and formation of maternal identity, which depends on social interactions and personal experiences. Legal approaches interpret “motherhood” as a set of rights and responsibilities aimed at ensuring the protection and social support of both mother and child, whereas the social approach views “motherhood” as a complex social phenomenon. The philological approach demonstrates that the concept of “motherhood” is an important component of social identity and cultural values. From the standpoint of the socio-pedagogical approach, the concept of “motherhood” is considered in the context of forming competencies for the care and development of the child.

A conscious attitude toward the multidimensional nature of this concept has prompted a deeper analysis and search for ways to ensure the social and legal protection of “motherhood” in the modern world, since the formation of an effective system of social and legal protection of “motherhood” contributes to economic and social stability, enhances the quality of human capital, and promotes the humanization of society, which serves as the foundation for the development of a successful state.

Key words: motherhood, social phenomenon, methodological approaches, social challenges, social support, social protection.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2025 р.
Прийнято до друку 21.11.2025 р.
Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 37.018.264

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-59-65>

Калінін Євген Михайлович,

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти,

спеціальність 231 «Соціальна робота»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

kalinineugen@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-9451-2335>

Харченко Людмила Георгіївна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

lyudmila.kharchenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4157-0216>

ОПТИМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ-ВПО В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Верховна Рада України постійно працює над посиленням захисту прав громадян під час війни, зокрема, над питанням набуття статусу дитини, що постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», 2015).

Актуальність теми зумовлена глобальними викликами, пов'язаними з міграційними кризами, які торкаються багатьох країн світу, де освіта є ключовим інструментом інтеграції дітей у нове суспільство. Український досвід у цьому контексті має особливу цінність, оскільки є прикладом пошуку ефективних освітніх та соціальних рішень у надзвичайних умовах.

Світова спільнота дедалі більше усвідомлює важливість міждисциплінарного підходу до підтримки дітей, які пережили травматичний досвід, із залученням педагогів, психологів, соціальних працівників та громади. З огляду на це, дослідження оптимізації соціальної підтримки в закладах освіти має національне й міжнародне значення, сприяє формуванню системних підходів до захисту прав дитини на освіту, розвиток та соціальне забезпечення.

У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні питання підтримки внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), особливо дітей, які були змушені покинути свої домівки, виявляється дедалі актуальнішим. За даними міжнародних організацій та Міністерства освіти і науки України, сотні тисяч дітей є переміщеними особами, втративши звичне соціальне середовище, стабільність та доступ до якісної освіти. Заклади середньої освіти є місцем навчання, простором для соціалізації, психологічної адаптації та інтеграції таких дітей у нові громади. У цьому контексті соціальна підтримка дітей-ВПО має особливе значення, оскільки дає змогу своєчасно виявити та

задовольнити освітні, емоційні та соціальні потреби дитини. Саме тому оптимізація механізмів соціальної підтримки дітей є критично важливою для забезпечення повноцінного розвитку та безпечного освітнього середовища.

У теоретичному та практичному аспектах тема оптимізації соціальної підтримки дітей-ВПО охоплює низку проблем: від нормативно-правової бази до професійної підготовки фахівців та розробки ефективних моделей підтримки в освітньому середовищі. Зазначена проблема створює потребу в науковому осмисленні, систематизації та вдосконаленні підходів до соціальної підтримки в умовах нової соціальної реальності.

Окремі аспекти питання оптимізації соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти досліджувала низка науковців. Зокрема, такі дослідники, як А. Шеремет, А. Руденок та Л. Бездітна, вивчали проблему адаптації дітей-ВПО з особливими освітніми й соціальними потребами в умовах нового середовища. Ученими здійснено науковий аналіз нормативно-правової бази, виокремлено ключові виклики та запропоновано практичні підходи (створення спеціальних класів, індивідуалізація навчання, психолого-педагогічний супровід, залучення педагогів, ІРЦ та батьків до процесу інтеграції дітей) (Шеремет, Руденок & Бездітна, 2024).

Науковці В. Суліцький та І. Пелюхня дослідили соціально-педагогічну роботу з дітьми внутрішньо переміщених сімей; окреслили нові психолого-педагогічні підходи, зокрема, в межах «міграційної педагогіки» – формування нового терміна й підходу, що відповідає викликам «дітей війни»; запропонували системний підхід до адаптації дітей-ВПО через соціально-педагогічну підтримку, акцентуючи на необхідності інноваційних практик у школі (Суліцький & Пелюхня, 2024).

Недостатня теоретична та практична розробленість проблеми спричинила необхідність її наукового аналізу та вибір теми дослідження – «Оптимізація соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти».

Мета статті – обґрунтувати шляхи оптимізації соціального супроводу дітей – внутрішньо

переміщених осіб у закладах загальної середньої освіти.

У ХХІ столітті Україна опинилася в епіцентрі соціальних трансформацій, які мають глибокі наслідки для всіх сфер життя. Воєнні конфлікти, масштабні внутрішні переміщення населення та зростання кількості дітей-ВПО є викликом для щоденної практики закладів загальної середньої освіти. Дитина, яка змушена покинути свій дім, стикається з повсякденними труднощами, глибокими психоемоційними потрясіннями, втратою звичного соціального середовища, відчуттям небезпеки та тривоги. У цьому контексті школа є ключовим простором для соціальної стабілізації та підтримки.

Соціальна підтримка таких дітей – необхідна умова для забезпечення їх гармонійного розвитку, адаптації та інтеграції в нове середовище. Ефективність такої підтримки значно залежить від того, наскільки вона системна, персоналізована та міждисциплінарна. Соціальні служби, педагогічні колективи та шкільні психологи можуть діяти в межах фрагментарних стратегій, які не враховують усю глибину потреб дитини-ВПО. З огляду на це, є потреба в розробці та впровадженні оптимізованої моделі соціальної підтримки, яка враховує як особистісні, так і загальні фактори.

Ураховуючи вищезазначене, у межах теми дослідження проведемо комплексний аналіз напрацювань у сфері соціальної підтримки дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти, а також обґрунтуємо можливі шляхи її оптимізації з метою створення більш ефективної, чутливої та сталої системи підтримки.

Так, робота І. Мамчур висвітлює питання супроводу дітей із сімей у кризових умовах, до яких належать і ВПО-родини; окреслює травматичні впливи, типології сімей, напрями психологічної допомоги: налагодження взаємодії сім'я – дитина, розвиток стресостійкості, психокорекційну й психотерапевтичну підтримку, залучення фахівців у позашкільному середовищі; виокремлює три напрями роботи з дітьми, які виховуються сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах:

1) діагностична, консультативна допомога дитині та її батькам із метою підвищення рівня прийняття дитини, безконфліктного

спілкування, вирішення емоційних проблем, розвиток просоціальної поведінки та розвиток умов для розвитку стресостійкості;

2) психокорекційна та розвивальна робота з дітьми, які мають високий рівень неприйняття батьками, авторитарний стиль виховання, мають високий рівень стресу, поведінкові розлади;

3) спеціалізована допомога психотерапевтів, невропатологів, психіатрів, які надають кваліфіковану медичну допомогу при посттравматичних стресових розладах, депресивних станах за межами закладу освіти (кризові соціальні, економічні, політичні явища безпосередньо впливають на функціонування сучасної української сім'ї та сприяють збільшенню кількості сімей, які на законодавчому рівні означені як «сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах»; найбільш уразливою категорією в таких сім'ях є діти, які потребують кваліфікованої соціально-психологічної підтримки і допомоги) (Мамчур, 2023, с. 43).

Дослідниця О. Лішик у процесі наукового пошуку зазначає, що на сьогодні в Україні реалізовується низка програм із надання грантів ВПО на навчання. Це гранти Міжнародної організації з міграції, Європейського Союзу, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) тощо. Учена нагадує, що проблемами ВПО опікуються не лише органи державної влади України, а й різноманітні благодійні, релігійні, громадські організації. Починаючи з 2014 р. в країні відбуваються заходи з допомоги вимушеним переселенцям та військовим, у країні діє механізм соціального захисту ВПО, який урахує і соціальний захист дітей-переселенців, проте він потребує щоденного вдосконалення та доопрацювання. Одним з аспектів соціального захисту ВПО є забезпечення права на освіту. Держава гарантує рівний доступ до освіти вимушеним переселенцям із Криму та Донбасу. Проте проблеми, які виникають при здобутті освіти ВПО, необхідно вирішувати спільними зусиллями як органів державної влади, так і соціальними та психологічними службами, а також закладами освіти (Лішик, 2018, с. 141).

Результати наукового пошуку дослідниці О. Лішик доводять, що забезпечення прав та потреб ВПО, зокрема дітей, має бути

пріоритетом як державної, так і громадської політики. У контексті теми оптимізації соціальної підтримки дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти особливої актуальності набуває необхідність комплексного підходу до вирішення проблем, пов'язаних з їх адаптацією, інтеграцією та навчанням. Соціальна підтримка дітей-ВПО може бути ефективнішою завдяки тісній взаємодії між державними структурами, закладами освіти, соціально-психологічними службами, а також громадськими й міжнародними організаціями, які активно підтримують цю категорію населення. Дійсні механізми соціального захисту, незважаючи на їх важливість, потребують постійного вдосконалення, адаптації до нових викликів та обставин.

Погоджуємося з висновками дослідниці стосовно того, що комплексний підхід має містити адміністративну чи фінансову підтримку, створення сприятливого освітнього середовища, формувати толерантне ставлення до дітей-ВПО, надавати психологічну допомогу, а також реалізувати індивідуалізовані програми соціальної підтримки. За умови координації дій усіх залучених учасників можна покращити інтеграцію дітей-ВПО в нове освітнє середовище.

Схожі погляди на проблему наукового пошуку мають науковці О. Мальцева та О. Заїка. Автори аргументують необхідність комплексного підходу такими заходами, як індивідуальна та групова психологічна допомога, підтримка родин, просвітницька робота з педагогами, взаємодія школи, соцслужб і медзакладів. Дослідниками зазначено, що соціально-психологічний супровід здійснюється на базі закладу загальної середньої освіти, тому він має бути направлений на адаптацію дітей, які були в зоні бойових дій, а найчастіше в процесі такого супроводу використовують такі інструменти:

1) консультування учнів, яке передбачає надання індивідуальної та групової консультативної допомоги (для зменшення впливу різних травматичних чинників використовується емпатійне слухання, яке допомагає знизити частину внутрішньої емоційної напруги);

2) психолого-педагогічне консультування батьків дітей, спрямоване на підвищення можливостей сімейної психокорекції та адаптаційних

здібностей батьків (консультації зосереджуються на збільшенні їх обізнаності щодо можливих змін у поведінці та психічному стані дитини);

3) психолого-педагогічне консультування та освітня робота з педагогічним колективом школи щодо підтримки дітей, які були в зоні збройного конфлікту (створення безпечного та дружнього середовища в закладі освіти).

Дослідники О. Мальцева та О. Заїка зазначають, що вищеокреслений процес передбачає використання різноманітних психокорекційних методик, як-от арттерапія, навчання технік релаксації та зняття м'язової напруги, психокорекційні вправи, соціально-психологічні тренінги, а також різні методи групової та індивідуальної арттерапевтичної корекції. Зокрема, фіксація травматичних переживань у формі малюнків, метафор або складених дитиною історій про себе дає змогу направити емоційну енергію в конструктивне русло, знизити її деструктивний потенціал та зробити ці переживання доступними для терапевтичного опрацювання свідомістю дитини. Усі ці складники системи не функціонують окремо, а постійно співпрацюють і впливають один на одного. Ефективна допомога дітям, які зазнали впливу воєнних дій, потребує соціально-психологічного супроводу, у межах якого реалізується комплексний підхід, який передбачає індивідуальне та групове консультування, підтримку родин, залучення фахівців з різних сфер і довгостроковий соціально-психологічний супровід. Підтримуємо науковців у фахових поглядах стосовно того, що такий підхід може сприяти поступовому відновленню емоційної стабільності та соціальної адаптації дитини, забезпечуючи створення сприятливих умов для її розвитку (Мальцева & Заїка, 2024).

Стаття науковця І. Хотенюка («Внутрішньо переміщені родини, які мають дітей з особливими освітніми потребами (ООП) як об'єкт соціально-психологічного аналізу») є важливим науковим джерелом для розуміння особливостей соціального супроводу дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у закладах загальної середньої освіти, оскільки автор акцентує увагу саме на родинях-ВПО, які мають дітей з особливими освітніми потребами, як на вразливій та недостатньо дослідженій категорії, що потребує цілісного соціально-психологічного

аналізу та підтримки. Проведені автором анкетування внутрішньо переміщених родин, які мають дітей з особливими освітніми потребами, допомогли визначити такі проблеми:

1) забезпечення житлом (відсутність місця проживання – це основна проблема, яка виникла в результаті зміни місця проживання внутрішньо переміщених родин з дітьми з ООП);

2) побутові проблеми (батьки переймаються за фінансові проблеми, через які не можуть організувати повноцінну життєдіяльність своєї дитини);

3) емоційні проблеми (після пережитого деяким дітям дуже важко соціалізуватися; перешкодою є відсутність місць, де б вони могли провести час із задоволенням);

4) навчання (викликом для всіх родин стало прилаштування до нових умов існування, пошук закладів освіти, готових якісно організувати навчання дітей з ООП, налагодження корекційно-розвивальної роботи);

5) медичний супровід (доступ до медичних послуг – це друга за важливістю проблема для родин дітей з ООП з числа ВПО (терміновий незапланований виїзд з невідконтрольної території дуже часто призводив до того, що засоби особистого користування, як-от милиці, візочки тощо, залишалися в місцях постійного проживання, а для отримання нових, за державними програмами, потрібні відповідні документи, які теж не завжди наявні та потребують певного часу для їх поновлення).

Науковець І. Хотенюк, розглядаючи внутрішньо переміщені родини, які мають дітей з особливими освітніми потребами, як об'єкт соціально-психологічного супроводу, зазначає, що підтримка родин із дітьми з особливими потребами в умовах внутрішнього переміщення та воєнного стану в країні має враховувати всі її аспекти (соціальний, моральний, психологічний, педагогічний, медичний та матеріальний). Автор вважає, що зазначений феномен корисний для розробки ефективних підходів до психологічної підтримки та реабілітації родин дітей з особливими потребами, а також для розуміння впливу вимушеного переміщення на їхнє психічне здоров'я та добробут, а розуміння соціально-психологічних

аспектів може допомогти врахувати потреби переселенців, сприяти їхній адаптації та реабілітації, а також забезпечити ефективність програм у цій галузі (Хотенюк, 2024, с. 243–246).

Так, для оптимізації соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти пропонуємо виокремити три основні напрями, які охоплюють ключові аспекти проблеми та дають змогу системно підійти до її вирішення:

1) *організаційний напрям* (удосконалення єдиної міжвідомчої моделі соціального супроводу, що координує дії педагогів, шкільних психологів, соціальних працівників, медичних фахівців та органів місцевої влади; формування чи вдосконалення команд супроводу в школах із чітким розподілом функцій (соціальний педагог, психолог, класний керівник, координатор із числа адміністрації; забезпечення (вдосконалення) нормативно-правової бази для впровадження комплексних програм підтримки дітей-ВПО; створення банків даних дітей-ВПО в межах закладів освіти для індивідуалізації підходів до кожної дитини (чи вдосконалення роботи за цим напрямом);

2) *психолого-педагогічний напрям* (упровадження психокорекційних програм для дітей-ВПО з використанням методик арттерапії, технік релаксації, ігротерапії, соціально-психологічних тренінгів; психолого-педагогічна просвіта для вчителів і батьків щодо особливостей поведінки, емоційних станів та потреб дітей, які пережили травматичний досвід; проведення індивідуального та групового консультування учнів і їхніх родин із метою розвитку адаптивних стратегій поведінки, зниження рівня тривожності та соціальної ізоляції; забезпечення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами серед ВПО, включно з корекційно-розвивальною підтримкою);

3) *соціально-гуманітарний напрям* (робота та впровадження індивідуалізованих

програм соціальної підтримки, які враховують особистісні потреби дитини, її родини та освітнє середовище; сприяння формуванню толерантного, інклюзивного мікроклімату в шкільних колективах через антидискримінаційні заходи, тренінги з емпатії та взаємоповаги; співпраця з громадськими та міжнародними організаціями для отримання матеріальної допомоги, грантів, проведення позашкільних програм для дітей-ВПО; проведення соціокультурних інтеграційних заходів (екскурсії, творчі майстерні, проєкти), що сприяють формуванню нових соціальних зв'язків).

Оптимізація соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти можлива за умови вдосконалення чи впровадження комплексного, міждисциплінарного й багаторівневого підходу, який поєднує адміністративні та організаційні рішення, психолого-педагогічну підтримку і створення гуманістичного освітнього середовища. Такий підхід дасть змогу забезпечити адаптацію дітей-ВПО і сприятиме їх розвитку та інтеграції в нову соціальну реальність.

Висновки. Так, ефективна соціальна підтримка дітей-ВПО в закладах середньої освіти є обов'язком держави. Водночас запровадження чи вдосконалення комплексного, скоординованого й чутливого до потреб дитини підходу в закладах загальної середньої освіти дасть змогу забезпечити психологічну безпеку, емоційне благополуччя та успішне навчання дітей-ВПО. За умови тісної співпраці всіх зацікавлених сторін (школи, сім'ї, громади, державних та недержавних установ) можливо створити (покращити) стійку систему підтримки, яка зможе ефективніше реагувати на виклики сьогодення.

У подальших наукових працях планується розглянути практичний аспект соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
2. Лішик О. П. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в контексті забезпечення права на освіту. *Ефективність державного управління*. 2018. № 56. С. 136–145. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.56.2018.164402>

3. Мальцева О., Заїка О. Соціально-психологічний супровід дітей, які перебували в зоні збройного конфлікту. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Гуманітарні науки*. 2024. Т. 1. № 12. URL: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/320429
4. Мамчур І. В. Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2023. № 1. С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-5>
5. Суліцький В. В., Пелюхня І. М. Соціально-педагогічна робота з дітьми внутрішньо переміщених сімей. *The X International Scientific and Practical Conference «Scientific trends in the development of science and education» (Kyiv, May 24, 2024)*. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2024. С. 172–177. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50097/>
6. Хотенюк І. Внутрішньо переміщені родини, які мають дітей з особливими освітніми потребами, як об'єкт соціально-психологічного аналізу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 24. С. 237–248. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251>
7. Шеремет А., Руденок А., Бездітна Л. Адаптація дітей ВПО з особливими освітніми та соціальними потребами в умовах нового середовища. *Психологія і педагогіка: методика та проблеми практичного застосування*. 2024. № 4. С. 275–282. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-26>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib» [Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons»]. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 1, St. 1. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
2. Lishyk, O. P. (2018). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib v konteksti zabezpechennia prava na osvitu [Social protection of internally displaced persons in the context of ensuring the right to education]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Public Administration Efficiency*, (56), 136–145. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.56.2018.164402> [in Ukrainian].
3. Maltseva, O., & Zaika, O. (2024). Sotsialno-psykholohichniy suprovid ditei, yaki perebuvaly v zoni zbroinoho konfliktu [Socio-psychological support for children who stayed in the armed conflict zone]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Humanitarni nauky – Bulletin of the Pryazovskyi State Technical University. Series: Humanitarian Sciences*, 1(12). Retrieved from https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/320429 [in Ukrainian].
4. Mamchur, I. V. (2023). Sotsialno-psykholohichniy suprovid ditei iz simei, yaki opynylisia u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [Socio-psychological support for children from families in difficult life circumstances]. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholohiia – Scientific Notes. Series: Psychology*, (1), 39–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-5> [in Ukrainian].
5. Sulitskyi, V. V., & Peliukhnia, I. M. (2024). Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy vnutrishno peremishchenykh simei [Socio-pedagogical work with children from internally displaced families]. In *The X International Scientific and Practical Conference «Scientific trends in the development of science and education» (Kyiv, May 24, 2024)*. (pp. 172–177). Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50097/> [in Ukrainian].
6. Khoteniuk, I. (2024). Vnutrishno peremishcheni rodyny, yaki maiut ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy, yak obiekt sotsialno-psykholohichnoho analizu [Internally displaced families with children with special educational needs as an object of socio-psychological analysis]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of Persons with Special Needs: Ways of Development*, (24), 237–248. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251> [in Ukrainian].
7. Sheremet, A., Rudenok, A., & Bezdytna, L. (2024). Adaptatsiia ditei VPO z osoblyvymy osvithnimy ta sotsialnymy potrebamy v umovakh novoho seredovyshecha [Adaptation of IDP children with special educational and social needs in a new environment]. *Psykhologhiia i pedahohika: metodyka ta problemy praktychnoho zastosuvannia – Psychology and Pedagogy: Methods and Issues of Practical Application*, (4), 275–282. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-26> [in Ukrainian].

Калінін Є. М., Харченко Л. Г. Оптимізація соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти

У статті для оптимізація соціального супроводу дітей-ВПО в закладах загальної середньої освіти запропоновано виокремити три основні напрями, які охоплюють ключові аспекти проблеми та дають змогу системно підійти до її вирішення: 1) організаційний напрям (удосконалення єдиної міжвідомчої моделі соціального

супроводу, що координує дії педагогів, шкільних психологів, соціальних працівників, медичних фахівців та органів місцевої влади; формування чи вдосконалення команд супроводу в школах із чітким розподілом функцій (соціальний педагог, психолог, класний керівник, координатор із числа адміністрації; забезпечення (вдосконалення) нормативно-правової бази для впровадження комплексних програм підтримки дітей-ВПО; створення банків даних дітей-ВПО в межах закладів освіти для індивідуалізації підходів до кожної дитини (чи вдосконалення роботи за даним напрямком); 2) психолого-педагогічний напрям (упровадження психокорекційних програм для дітей-ВПО з використанням методик арттерапії, технік релаксації, ігротерапії, соціально-психологічних тренінгів; психолого-педагогічна просвіта для вчителів і батьків щодо особливостей поведінки, емоційних станів та потреб дітей, які пережили травматичний досвід; проведення індивідуального та групового консультування учнів і їх родин із метою розвитку адаптивних стратегій поведінки, зниження рівня тривожності та соціальної ізоляції; забезпечення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами серед ВПО, включно з корекційно-розвивальною підтримкою); 3) соціально-гуманітарний напрям (розробка та впровадження індивідуалізованих програм соціальної підтримки, які враховують особистісні потреби дитини, її родини та освітнє середовище; сприяння формуванню толерантного, інклюзивного мікроклімату в шкільних колективах через антидискримінаційні заходи, тренінги з емпатії та взаємоповаги; співпраця з громадськими та міжнародними організаціями для отримання матеріальної допомоги, грантів, проведення позашкільних програм для дітей-ВПО; проведення соціокультурних інтеграційних заходів (екскурсії, творчі майстерні, проекти), що сприяють формуванню нових соціальних зв'язків). Зазначено, що за умови тісної співпраці всіх зацікавлених сторін можливо створити (покращити) стійку систему підтримки, яка зможе ефективніше реагувати на виклики сьогодення.

Ключові слова: діти-ВПО, оптимізація, соціальний супровід, заклади загальної середньої освіти, освіта.

Kalinin Ye. M., Kharchenko L. H. Optimization of social support for IDP children in general secondary education institutions

The article proposes to highlight three main areas for optimizing social support for IDP children in secondary education institutions, which cover key aspects of the problem and allow for a systematic approach to its solution: 1) organizational direction (improvement of a single interdepartmental model of social support that coordinates the actions of teachers, school psychologists, social workers, medical specialists and local authorities; formation or improvement of support teams in schools with a clear division of functions (social educator, psychologist, class teacher, coordinator from among the administration; provision (improvement) of a regulatory and legal framework for the implementation of comprehensive programs to support IDP children; creation of data banks for IDP children within educational institutions to individualize approaches to each child (or improve work in this area); 2) psychological and pedagogical direction (implementation of psychocorrectional programs for IDP children using art therapy techniques, relaxation techniques, play therapy, social and psychological trainings; psychological and pedagogical education for teachers and parents regarding the behavioral characteristics, emotional states, and needs of children who have experienced traumatic experiences; conducting individual and group counseling for students and their families to develop adaptive behavioral strategies, reduce anxiety and social isolation; ensuring an inclusive educational environment for children with special educational needs among IDPs, including corrective and developmental support); 3) socio-humanitarian direction (development and implementation of individualized social support programs that take into account the personal needs of the child, his/her family, and the educational environment; promoting the formation of a tolerant, inclusive microclimate in school groups through anti-discrimination measures, empathy and mutual respect training; cooperation with public and international organizations to obtain material assistance, grants, and conduct after-school programs for IDP children; conducting socio-cultural integration events (excursions, creative workshops, projects) that contribute to the formation of new social ties). It is noted that with close cooperation of all stakeholders, it is possible to create (improve) a sustainable support system that can respond more effectively to today's challenges.

Key words: IDP children, optimization, social support, general secondary education institutions, education.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

УДК [378.091.212:364-43-021.321]:005.342

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-66-71>

Канарова Ольга Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна.
olga_mdpu@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6876-6326>

Мільчевська Ганна Сергіївна,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна.
spdo@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1222-228X>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та соціальних трансформацій підготовка фахівців соціальної сфери набуває особливої актуальності, оскільки саме ці професіонали є ключовою ланкою в забезпеченні стабільності соціуму, підтримці вразливих категорій населення та формуванні соціальної справедливості. Зміна соціально-економічних реалій, інтенсивний розвиток інформаційних технологій, зростання потреби в дистанційній та інклюзивній взаємодії з клієнтами потребують оновлення підходів до формування професійних якостей соціальних працівників, що зумовлює необхідність упровадження інноваційних технологій у систему їхньої професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання інноваційних технологій у соціальній освіті охоплює широке коло теоретичних і практичних аспектів, пов'язаних із модернізацією освітнього процесу, удосконаленням змісту

підготовки майбутніх соціальних працівників, підвищенням їх адаптивності до викликів професійного середовища. У працях сучасних дослідників розглянуто питання інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (Кравченко, Салата & Гедзик, 2024), використання інноваційних соціальних методів у роботі з молоддю (Ясточкіна, 2021), підготовки фахівців до діяльності в умовах змішаного навчання (Прожога, Радченко & Вішталюк, 2022), а також окреслено основні напрями розвитку цифрових компетентностей майбутніх соціальних працівників (Сущенко, Заверико & Соловійова, 2023).

Попри наявність значного наукового добробку, низка аспектів проблеми залишається недостатньо розкритою. Зокрема, потребує подальшого вивчення системна інтеграція інноваційних технологій у формування саме професійних якостей соціальних працівників, як-от емпатія, комунікативна культура, толерантність, рефлексивність, креативність та здатність до саморозвитку. Необхідним

є також визначення ефективних педагогічних умов і технологічних інструментів, які б сприяли розвитку цих якостей у процесі професійної підготовки фахівців соціальної сфери (Савельчук, 2021; Сущенко, Заверико & Соловйова, 2023).

Мета статті – теоретично обґрунтувати та практично визначити роль інноваційних технологій як ефективного засобу формування професійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: проаналізувати сучасний стан наукової розробленості проблеми; визначити сутність і функції інноваційних технологій у соціальній освіті; схарактеризувати їх вплив на розвиток професійно значущих якостей соціальних працівників.

Методика дослідження ґрунтується на системному, діяльнісному та компетентнісному підходах. Для досягнення мети використано комплекс методів: теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел), емпіричних (спостереження, анкетування, експертне оцінювання), а також порівняльний метод, який дає змогу виявити особливості застосування інноваційних технологій у професійній підготовці соціальних працівників у різних освітніх контекстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку соціальної сфери в Україні характеризується зростанням вимог до професійних і особистісних якостей фахівців, здатних ефективно вирішувати складні соціальні проблеми, працювати в умовах швидкої зміни соціальних процесів та застосовувати новітні технології у своїй діяльності. З огляду на це, питання впровадження інноваційних технологій у процес професійної підготовки соціальних працівників набуває особливої актуальності, адже саме інноваційні підходи дають змогу формувати компетентності, що відповідають потребам сучасного суспільства (Савельчук, 2021).

Наукові дослідження останніх років свідчать, що ефективність професійної

діяльності соціального працівника значно залежить від його здатності інтегрувати знання з різних галузей, користуватися цифровими інструментами, критично мислити, ухвалювати етичні рішення та проявляти емпатію в роботі з клієнтами. Саме тому важливо не лише засвоювати теоретичні знання, а й опановувати практичні навички, які формуються через застосування інноваційних технологій навчання (Чернуха & Олексюк, 2025).

З позицій сучасної педагогіки інноваційні технології в підготовці соціальних працівників можна розглядати як комплекс засобів, методів і прийомів, спрямованих на оновлення змісту, форм і методів навчання з метою розвитку творчого потенціалу, самостійності мислення та практичної спрямованості студентів (Ясточкіна, 2021). Зокрема, у наукових джерелах виокремлюють декілька ключових напрямів упровадження інноваційних технологій у соціальну освіту: використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), проєктного навчання, технологій змішаного та дистанційного навчання, симуляційних методик, інтерактивних тренінгів, кейс-методу, а також соціального моделювання реальних життєвих ситуацій (Кравченко, Салата & Гедзик, 2024).

Однією з найефективніших форм інноваційних підходів у соціальній освіті є використання інформаційно-комунікаційних технологій. Вони відкривають можливість інтеграції навчального контенту, формують цифрову компетентність студентів, забезпечують доступ до глобальних баз даних, створюють умови для реалізації принципу відкритої освіти (Суровцева & Вороніна, 2024). У роботі О. Кравченко, Н. Салати та А. Гедзика (2024) підкреслено, що використання ІКТ в підготовці соціальних працівників підвищує якість навчального процесу завдяки розвитку вміння аналізувати інформацію, формувати власну позицію та презентувати результати професійної діяльності з використанням сучасних цифрових платформ.

Іншим важливим інноваційним напрямом є змішане навчання, яке поєднує традиційні форми викладання з онлайн-компонентами. Такий підхід забезпечує гнучкість навчального процесу, сприяє індивідуалізації навчання та розвитку самостійності студентів (Прожога, Радченко & Вішталюк, 2022). Змішане навчання створює передумови для формування рефлексивних навичок, що дає змогу майбутнім фахівцям соціальної сфери аналізувати власну діяльність, оцінювати її результати та корегувати професійні дії відповідно до потреб клієнтів.

Не менш вагомим напрямом упровадження інноваційних технологій є використання симуляційних методик, які моделюють реальні умови професійної діяльності соціального працівника. Такі методики дають змогу студентам відчувати себе в ролі фахівця, ухвалювати рішення в умовах невизначеності, враховуючи етичні норми та соціальні контексти (Сущенко, Заверико & Соловйова, 2023). Як зазначають автори, симуляційні технології сприяють розвитку емоційного інтелекту, критичного мислення, уміння працювати в команді та ефективно комунікувати з різними соціальними групами.

Особливе місце серед інноваційних методів посідають соціальні технології, які безпосередньо впливають на якість соціальної взаємодії та професійну ідентичність майбутніх працівників. За твердженням І. Яс-точкіної (2021), використання соціальних технологій у роботі з дітьми та молоддю формує в студентів здатність до глибшого розуміння механізмів соціалізації, міжособистісних відносин, адаптації до змін у соціальному середовищі. Ці технології базуються на принципах гуманізму, партнерства та міждисциплінарного підходу, що особливо важливо для соціальної сфери.

І. Савельчук (2021) наголошує, що формування професійних якостей фахівців соціальної сфери відбувається не лише через теоретичну підготовку, а й через активне залучення студентів до інноваційної освітньої діяльності. Зокрема, ефективними є такі інноваційні методики, як навчальні

тренінги, фасилітаційні сесії, майстеркласи, професійні квести, інтерактивні платформи обміну досвідом. Вони не лише активізують когнітивну діяльність студентів, а й створюють умови для самореалізації та розвитку лідерських якостей.

Дослідження О. Кузнецова (2025) виявило, що в процесі підготовки соціальних працівників до роботи з особами похилого віку використання інноваційних технологій дає змогу формувати компетентність у сфері геронтологічної соціальної роботи. Автор підкреслює, що за допомогою інтерактивних платформ, рольових ігор та цифрових симуляцій студенти можуть ефективніше розуміти проблеми старіння, розвивати емпатію та професійне мислення.

У цьому контексті варто зазначити, що інноваційні технології сприяють не лише засвоєнню знань, а й підвищенню рівня соціальної відповідальності, етичної культури та готовності ухвалювати управлінські рішення. Як доводять Н. Чернуха та Н. Олексюк (2025), інноваційна освіта в соціальній сфері – це процес, орієнтований на створення творчої, гуманістичної, ціннісно орієнтованої особистості фахівця, який усвідомлює соціальні виклики та здатний адекватно реагувати на потреби суспільства.

Важливим результатом аналізу наукових джерел є висновок, що інноваційні технології дають змогу інтегрувати теорію та практику соціальної роботи. Саме поєднання академічної освіти з практичним досвідом створює умови для становлення професійної ідентичності фахівця, розвитку таких якостей, як емпатійність, толерантність, відповідальність і комунікативність (Сущенко, Заверико & Соловйова, 2023).

Отримані результати дослідження дають змогу стверджувати, що застосування інноваційних технологій у підготовці соціальних працівників має комплексний вплив на розвиток їхніх професійних якостей. Інновації в освіті сприяють формуванню професійної гнучкості, адаптивності, готовності до безперервного навчання та саморозвитку, що є необхідними умовами успішної

професійної діяльності в динамічному соціальному середовищі.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що інноваційні технології є ефективним засобом формування професійних якостей фахівців соціальної сфери. Вони сприяють розвитку професійної компетентності, етичної свідомості, комунікативних навичок, уміння працювати з різними категоріями населення. Особливої уваги заслуговує впровадження змішаного навчання, ІКТ, симуляційних технологій

та соціальних інновацій, які забезпечують тісний зв'язок теоретичної та практичної підготовки. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у необхідності розроблення системних моделей підготовки соціальних працівників із використанням штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності, що дасть змогу створити інтерактивні освітні середовища нового покоління, орієнтовані на формування компетентних, гнучких і творчих фахівців соціальної сфери.

Література

1. Савельчук І. Б. Механізми підвищення якості підготовки соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2(7). С. 232–239. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244658](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244658)
2. Ясточкіна І. Інноваційні соціальні технології у роботі з дітьми та молоддю. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. № 2(49). С. 245–248. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.245-248>
3. Сущенко Л., Заверико Н., Соловійова Т. Особливості використання інноваційних технологій у формуванні професійної компетентності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 4. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.8>
4. Суровцева І., Вороніна А. Інноваційні технології соціальної роботи у сфері зайнятості. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Т. 1, № 12. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320587>
5. Кравченко О. О., Салата Н. Т., Гедзик А. А. Підготовка майбутніх соціальних працівників до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 5. DOI: <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.04.29.06>
6. Прожога І., Радченко М., Вішталюк В. Досвід підготовки соціальних працівників в умовах змішаного навчання. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. № 2(51). С. 109–112. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.109-112>
7. Чернуха Н., Олексюк Н. Професійна підготовка соціальних педагогів у сучасних реаліях. *Соціальна робота*. 2025. Т. 1, № 10. С. 95–101. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2024/10-1/14>
8. Кузнецов О. Специфіка професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з особами похилого віку в освітньому процесі педагогічного університету. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2025. № 1(107). С. 133–143. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(107\)2025.327067](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(107)2025.327067)

References

1. Savelchuk, I. B. (2021). Mekhanizmy pidvyshchennia yakosti pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Mechanisms for improving the quality of social workers' training]. *Socialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 2(7), 232–239. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244658](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244658) [in Ukrainian].
2. Yastochkina, I. (2021). Innovatsiini sotsialni tekhnolohii u roboti z ditmy ta moloddu [Innovative social technologies in working with children and youth]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 49, 245–248. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.245-248> [in Ukrainian].
3. Sushchenko, L., Zaveryko, N., & Soloviova, T. (2023). Osoblyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u formuvanni profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka [Features of the use of innovative technologies in the formation of social workers' professional competence]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.8> [in Ukrainian].
4. Surovtseva, I., & Voronina, A. (2024). Innovatsiini tekhnolohii sotsialnoi roboty u sferi zainiatosti [Innovative technologies of social work in the field of employment]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Sotsialno-humanitarni nauky ta publichne administruvannia – Bulletin of the Pryazovskyi*

State Technical University. Series: Social and Humanitarian Sciences and Public Administration, 1(12). DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320587> [in Ukrainian].

5. Kravchenko, O. O., Salata, N. T., & Hedzyk, A. A. (2024). Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Training future social workers to use information and communication technologies in professional activities]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes, 5*. DOI: <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.04.29.06> [in Ukrainian].

6. Prozhoha, I., Radchenko, M., & Vishtalyuk, V. (2022). Dosvid pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh zmishanoho navchannia [Experience in training social workers under blended learning conditions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work, 2(51)*, 109–112. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.109-112> [in Ukrainian].

7. Chernukha, N., & Oleksiuk, N. (2025). Profesiina pidhotovka sotsialnykh pedahohiv u suchasnykh realiakh [Professional training of social educators in modern realities]. *Sotsialna robota – Social Work, 1(10)*, 95–101. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2024/10-1/14> [in Ukrainian].

8. Kuznetsov, O. (2025). Spetsyfika profesiinoi pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv dlia roboty z osobamy pokhyloho viku v osvithomu protsesi pedahohichnoho universytetu [Specifics of professional training of future social workers for working with elderly people in the educational process of a pedagogical university]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the Educational Process, 1(107)*, 133–143. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(107\)2025.327067](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(107)2025.327067) [in Ukrainian].

Канарова О. В., Мільчевська Г. С. Інноваційні технології як ефективний засіб формування професійних якостей фахівців соціальної сфери

У статті досліджено сутність, значення та перспективи впровадження інноваційних технологій у процес формування професійних якостей фахівців соціальної сфери в умовах модернізації освітнього простору. Акцентовано увагу на необхідності переорієнтації системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників на компетентнісний, інтеграційний і практико-орієнтований підхід, що забезпечує формування здатності до саморозвитку, творчого мислення, комунікативної культури, емпатії та готовності до роботи з вразливими категоріями населення. У статті проаналізовано наукові погляди вітчизняних і зарубіжних учених щодо інноваційних технологій як системного феномену, який сприяє гармонійному поєднанню теоретичних знань і практичних навичок у процесі професійного становлення майбутнього фахівця. Зазначено, що особливу роль у цьому контексті відіграють інтерактивні методи навчання, кейс-технології, проектна діяльність, моделювання соціальних ситуацій, тренінгові програми та використання цифрових освітніх платформ. Доведено, що впровадження інноваційних технологій сприяє створенню навчального середовища, зорієнтованого на розвиток особистісно-професійного потенціалу студентів, підвищення рівня їхньої мотивації до навчання та формування готовності до самостійного ухвалення професійних рішень у складних соціальних умовах. Окреслено принципи середовищного підходу в підготовці фахівців соціальної сфери, який передбачає інтеграцію освітнього, культурного й соціального компонентів у єдину систему розвитку майбутнього спеціаліста. Визначено, що ефективність інноваційних технологій у професійній підготовці соціальних працівників залежить від системності їх застосування, рівня педагогічної майстерності викладачів, психологічної готовності студентів до інноваційної діяльності та здатності освітнього середовища забезпечувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію. У підсумку наголошено, що інноваційні технології є не лише засобом формування професійних якостей, а й важливим чинником становлення гуманістично орієнтованої особистості соціального працівника, здатної ефективно діяти в умовах динамічних соціальних змін.

Ключові слова: інноваційні технології, професійні якості, середовищний компонент, система, професійна підготовка, майбутні соціальні педагоги та соціальні працівники, вразливі категорії населення.

Kanarova O. V., Milchevska H. S. Innovative technologies as an effective means of forming the professional qualities of specialists in the social sphere

The article examines the essence, significance, and prospects of implementing innovative technologies in the process of forming professional qualities of specialists in the social sphere under the conditions of modernization of the educational environment. Emphasis is placed on the need to reorient the system of professional training of future social educators and social workers toward a competency-based, integrative, and practice-oriented approach that ensures the development of self-improvement skills, creative thinking, communicative culture, empathy, and readiness to work with vulnerable population groups. The paper analyzes the scientific views of domestic and foreign

scholars on innovative technologies as a systemic phenomenon that contributes to the harmonious combination of theoretical knowledge and practical skills in the process of the professional formation of a future specialist. It is noted that a special role in this context is played by interactive teaching methods, case technologies, project activities, modeling of social situations, training programs, and the use of digital educational platforms. It has been proven that the implementation of innovative technologies contributes to the creation of a learning environment focused on developing the students' personal and professional potential, increasing their learning motivation, and forming readiness for independent professional decision-making in complex social conditions. The principles of the environmental approach in the training of social sphere specialists are outlined, which involves the integration of educational, cultural, and social components into a single system of the specialist's development. It is determined that the effectiveness of innovative technologies in the professional training of social workers depends on the systematic nature of their application, the pedagogical proficiency of teachers, the psychological readiness of students for innovative activity, and the ability of the educational environment to ensure subject-subject interaction. In conclusion, it is emphasized that innovative technologies serve not only as a means of forming professional qualities but also as an essential factor in the development of a humanistically oriented personality of a social worker capable of effectively operating in the context of dynamic social changes.

Key words: innovative technologies, professional qualities, environmental component, system, professional training, future social educators and social workers, vulnerable population groups.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 364.624.2:[159.9:613.86]

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-72-81>

Лічман Катерина Василівна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність І10 Соціальна робота та консультування
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
k.v.lichman@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-6174-6882>

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я»

Постановка проблеми. Ментальне здоров'я є невід'ємним складником загального благополуччя людини, що визначає її здатність до адаптації, гармонійної взаємодії зі світом та досягнення життєвих цілей. Упродовж останніх 5–7 років ментальне здоров'я українських підлітків зазнало впливу багатьох випробувань: соціальна ізоляція через пандемію COVID-19, повномасштабна війна, соціальна нестабільність, цифровізація, зростання впливу соцмереж – усе це суттєво погіршило психологічний стан молодого покоління українців. Результати сучасних наукових досліджень (2024–2025) указують на зростання тривожності, депресивних проявів, ризику цифрової залежності та психологічних травм серед підлітків, що створює гостру соціальну й медичну проблему (Токарева, 2014; МОЗ, 2023; Сохор, Ясній, Сماشна, Гашімова, 2024; Goto, Pinchuk, Kolodezhny, Pimenova, Kano, Skokauskas, 2024; Мартинова, 2025).

Підтвердженням того, що держава усвідомлює масштаби проблеми, є лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 08.08.2024 № 21/08-1233 (ІМЗО, 2024). Цей документ не просто констатує проблему, а надає чіткий план дій для психологічної служби на 2024–2025 навчальний рік, демонструючи системний підхід до захисту ментального здоров'я школярів (насамперед підлітків як вразливої категорії).

Доречно зауважити ще одну важливу державну ініціативу, спрямовану на вирішення проблем, пов'язаних із ментальним здоров'ям

підлітків. Міністерство освіти і науки України, співпрацюючи з Всеукраїнською програмою ментального здоров'я «Ти як?», впроваджує плекання стійкості в шкільну програму. Філософія проекту «Ти як?» ґрунтується на усвідомленні цінності людського життя, його якості; при цьому ментальне здоров'я особистості становить основу цієї якості. Тому плекання стійкості дітей та підлітків розглядається як фундаментальна освітня навичка. Залучення Міністерства економіки до національної програми «Ти як?» підтверджує, що ментальне здоров'я підлітків і молоді розглядається на державному рівні як частина майбутньої продуктивності країни.

Зважаючи на вищевикладені обставини, можемо стверджувати, що в умовах воєнних дій на території України розробка ефективних стратегій формування та підтримки ментального здоров'я підлітків стає пріоритетним завданням для національної системи освіти та практики соціально-психологічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику психічного, психологічного та ментального здоров'я вивчають вітчизняні науковці: І. Коцан, Г. Ложкін, М. Мушкевич (2011), І. Шаронова (2013), О. Ткачишина, О. Столярчук (2023), В. Панок, С. Максименко, М. Слюсаревський, Н. Ярмола (2024) та інші. У контексті досліджуваної проблеми особливе значення мають роботи К. Ріфф та К. Кейса, присвячені розробці концепцій психологічного благополуччя (Psychological Well-being), соціального благополуччя (Social

Well-being) та Двополюсної моделі ментального здоров'я особистості (Ryff, 1989; Ryff & Keyes, 1995; Keyes & Lopez, 2001; Keyes, 2005); також цінним підґрунтям є роботи А. Антоновського – основоположника салютогенного підходу до розуміння здоров'я особистості (Antonovsky, 1996).

Аналіз вітчизняного наукового доробку з теми ментального здоров'я засвідчив, що сучасні дослідження здебільшого фокусуються на його окремих аспектах (емоційному стані або поведінкових проблемах), але не пропонують цілісного, багатовимірного бачення концепту. Попри наявну увагу до проблеми ментального здоров'я та широке використання у вітчизняному науковому дискурсі терміна «ментальне здоров'я», досі спостерігається певна термінологічна розпорошеність: часто поняття «ментальне здоров'я» використовується як синонім до «психічного здоров'я», «психологічного здоров'я», «психологічного благополуччя». Також на сучасному етапі бракує комплексних моделей, які б чітко визначали критерії ментального здоров'я, його структурні компоненти та функції.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз концепту «ментальне здоров'я», виокремити структурні компоненти, узагальнити критерії та описати функції ментального здоров'я на рівнях суспільного й індивідуального буття.

Виклад основного матеріалу. Серед підходів до розуміння концепту ментального здоров'я в літературі насамперед вирізняються два ключові – *патоцентричний* і *салютогенний*. Так, у XVIII–XIX ст. ментальне здоров'я прийнято розглядати як відсутність психічних хвороб та розладів (патоцентричний підхід, біомедична модель). Згадки про це знаходимо ще в англійського лікаря Н. Робінсона, який уважав людину психічно здоровою, якщо в неї відсутні психічні захворювання. У науковій спільноті того часу ментальні розлади розглядалися як біологічно зумовлені мутації і розумілися як «неуспішна адаптація» до навколишнього середовища.

Із часом, під впливом позитивної психології, у науці відбувся перехід до салютогенного підходу, започаткованого А. Антоновським,

який акцентує увагу не на психічних розладах і хворобах, а на стані благополуччя та ресурсах особистості, що дозволяють їй справлятися з викликами життя (Antonovsky, 1996).

Новаторський підхід до розуміння ментального здоров'я, який уважаємо вагомим у контексті досліджуваної проблеми, запропонував К. Кейс. Дослідник розглянув ментальне здоров'я як континуум, що охоплює цілий спектр проявів: від психічного «згасання» до «процвітання» («Двополюсна модель ментального здоров'я»). Поліус «згасання» в цій моделі позначає відсутність позитивних емоцій, відчуття браку сенсу життя та емоційне виснаження. На протилежному кінці континууму – поліус «процвітання», для якого характерний високий рівень емоційного, соціального та психологічного благополуччя людини (Кейс, 2005). Зауважимо: важливою рисою цього позитивного підходу є те, що ментальне здоров'я розуміється не як статична величина, а як складне явище, що змінюється під впливом різноманітних чинників.

К. Ріфф запропонувала власну позитивну модель ментального здоров'я, згідно з якою в його основі лежить «психологічне благополуччя» (psychological well-being). За міркуваннями дослідниці, психологічне благополуччя ґрунтується на евдемонії – реалізації внутрішнього потенціалу особистості та осмисленому житті (Ryff, 1989). Зауважимо, що в працях вітчизняних науковців «психологічне благополуччя» є близьким за змістовим наповненням до «психологічного здоров'я».

Підходи К. Кейса та К. Ріфф підкреслюють важливу концептуальну відмінність між відсутністю в людини психічної хвороби і наявністю в неї позитивного ментального здоров'я: дослідники вказують, що психічна хвороба і ментальне здоров'я – два окремі, хоч і пов'язані виміри. Так, наприклад, відсутність у людини депресивного або тривожного розладу ще не гарантує високого рівня її психологічного благополуччя.

На часі ВООЗ визначила ментальне здоров'я як стан благополуччя та добробуту, у якому індивід реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим

стресам, продуктивно працювати та робити внесок у життя громади (World Health Organization, 2020). Особливістю цього підходу до розуміння ментального здоров'я є визначення його не лише як внутрішнього стану людини, а і як показника її успішного функціонування в соціумі. «Продуктивна робота» та «внесок у життя громади» підкреслюють фокус на функціональності цього підходу.

У вітчизняному науковому просторі поняття «ментальне здоров'я» переважно розглядається як узагальнена інтегральна характеристика психічного та психоемоційного стану людини або соціальної групи; як й у західній традиції позитивної психології, це поняття не прив'язане до діагностики психічного розладу чи хвороби. Можна сказати, що в сучасній українській науці ментальне здоров'я особистості прийнято розглядати з позицій інтегративного підходу.

За нашими спостереженнями, у працях українських дослідників, присвячених тематичі ментального здоров'я, цей термін часто використовують як синонімічний до «психічне здоров'я», «психологічне благополуччя», «духовне здоров'я» тощо. Хоча в щоденному вжитку ці поняття бувають взаємозамінними, у науковому дискурсі вони мають чітко окреслені сфери фокусу. Тому вважаємо необхідним розмежувати їх значення.

Термін *психічне здоров'я* асоціюється з медичним аспектом: відсутністю психічних розладів і хвороб, адекватним сприйняттям дійсності, відповідністю нейрофізіологічним нормам розвитку. Натомість ментальне здоров'я є ширшим, інтегративним концептом. Згідно з поглядами К. Ріфф та К. Кейса, окрім психічного, ментальне здоров'я також охоплює психологічне та соціальне благополуччя (в українському дискурсі – «психологічне здоров'я» та «соціальне здоров'я» відповідно).

У документах ВООЗ *ментальне здоров'я* ототожнюється з *психічним здоров'ям*; при цьому змістове наповнення терміна «психічне здоров'я» не вичерпується медичним аспектом. Такий підхід підтримує низка українських науковців, розуміючи під психічним здоров'ям людини не лише відсутність

психічних розладів і хвороб, а й наявність інших важливих складників: розумового та емоційного благополуччя (Ткачишина, Столярчук, 2023); автономії, життєстійкості, самореалізації, адекватної адаптації до зовнішніх впливів (Жданова, 2017); внутрішніх ресурсів для активного життя, самореалізації і турботи про близьких (Скоробогатова, Бакурідзе, Інжієвська, 2023); балансу соціально-психологічної, індивідуально-психологічної та ціннісно-сислової сфер; гармонії із собою та світом; духовної налаштованості на благополуччя себе та оточення (Калашникова, Руденко, Руденко, 2024).

Узагальнюючи напрацювання українських дослідників, констатуємо, що, попри поширене використання в роботах термінів «психічне здоров'я» та «ментальне здоров'я» як синонімічних, їх зміст відображає інтегральну характеристику психоемоційного стану людини або соціальної групи, охоплюючи психічний (медичний), психологічний та соціальний виміри.

Ще однією помітною тенденцією є ототожнення понять *ментальне здоров'я* і *психологічне здоров'я*. Імовірно, це пов'язано з особливостями перекладу англійських термінів *mental health* та *psychological health* українською мовою однаково – «психологічне здоров'я» (Калашникова, Руденко, Руденко, 2024, с. 77). Зазначимо, що в роботах англійських науковців поширені кілька суміжних, проте окремих понять: *mental health* («ментальне здоров'я» або «психічне / психологічне здоров'я» в українському перекладі); *psychological well-being* (укр. «психологічне благополуччя»); *emotional well-being* (укр. «емоційне благополуччя»); *psychosocial health* (укр. «психосоціальне здоров'я»).

Здійснений аналіз вітчизняних термінологічних та енциклопедичних джерел засвідчив переважну відсутність або недостатнє представлення в них зазначених термінів. У термінологічному словнику-довіднику із соціальної реабілітації за ред. Л. Потапюк міститься визначення термінів «ментальне здоров'я» та «психічне здоров'я» в тотожних формулюваннях, що практично відтворюють визначення ментального (психічного) здоров'я ВООЗ

(Потапюк, 2024, с. 50, 67). Психологічна енциклопедія на сайті ГО «Український психологічний хаб» містить визначення терміна «психологічне здоров'я» як загального стану благополуччя особи, що передбачає не тільки відсутність психічних порушень, а й наявність у неї позитивного емоційного стану, гармонійних стосунків з іншими та здатність справлятися з викликами і стресом (Психологічна енциклопедія ГО «Український психологічний хаб»). Термін «ментальне здоров'я» в тому ж джерелі описаний як важливий складник загального благополуччя та якості життя людини, що охоплює емоційне, психологічне, соціальне та духовне самопочуття; визначає спосіб мислення, почуття й поведінку, а також здатність контролювати стрес і розв'язувати проблеми (там само). На підставі аналізу вітчизняних термінологічних та енциклопедичних словників констатуємо, що через недостатню розробку термінологічної бази, пов'язаної з проблематикою ментального здоров'я в українському науковому дискурсі, у дослідженнях на часі здебільшого використовують формулювання, запозичені із зарубіжних праць та перекладені українською мовою.

В англійській літературі *ментальне здоров'я* насамперед пов'язане з терміном *психологічне благополуччя*, що, за К. Ріфф, має шість ключових вимірів: самоприйняття, життєву мету, автономію, позитивні стосунки з іншими, екологічну майстерність та особистісне зростання. Українські дослідники підкреслюють, що психологічно благополучна людина відчуває себе на своєму місці, відчувається щасливою, а її діяльність гармонійно пов'язана з потребами. За міркуваннями Л. Сердюк, психологічне благополуччя особистості є інтегральним утворенням, тісно пов'язаним із життєвими цілями особистості, процесом і результативністю її життя та життєстійкістю (Сердюк, 2017, с. 124).

Низка вітчизняних дослідників – О. Шувалов, Т. Костєва, Н. Павлик, С. Максименко – вважали, що ментальне здоров'я особистості ґрунтується на ментальності – загальній духовній налаштованості людини на власне благополуччя та благополуччя її оточення.

Л. Калашникова, Ю. Руденко та С. Руденко, окрім ментальності, вказали на ще два ключові компоненти ментального здоров'я: баланс між емоційним, психологічним, соціальним і духовним благополуччям особистості та стан гармонії людини з навколишнім світом та із собою. Єдність означених компонентів ментального здоров'я, за міркуваннями дослідників, забезпечує успішну соціальну адаптацію людини, її здатність справлятися з кризовими ситуаціями, підтримувати рівновагу між різними аспектами життя та позитивно впливати на світ (Калашникова, Руденко, Руденко, 2024, с. 78).

Концепт *соціальне благополуччя*, запропонований К. Кейсом, зосереджено на оптимальному функціонуванні особистості в соціумі. Дослідник указує на складники соціального благополуччя: соціальну когерентність (здатність розуміти суспільні події та надавати їм сенсу), соціальну інтеграцію (відчуття належності та зв'язку з іншими) та соціальний внесок особистості. В українській науковій літературі близьким за змістом поняттям до «соціальне благополуччя» є «соціальне здоров'я».

Ще одним важливим терміном для розуміння концепту ментального здоров'я є *духовне здоров'я*, яке визнається фундаментальним, багатоаспектним компонентом цілісного здоров'я особистості. Воно є інтегрованою характеристикою, що відображає цілісність особистості та її духовного світу та охоплює морально-етичні орієнтири, пошук цілісності та сенсу життя. Уважаємо, що духовність становить ядро істинно здорової особистості, оскільки вона визначає глибинний сенс життя та якість взаємин людини з природою і суспільством. На часі у вітчизняній психології зміст поняття «духовне здоров'я здебільшого інтегрується в поняття «психологічне здоров'я»; також можна стверджувати, що значна кількість вітчизняних дослідників ототожнюють терміни «ментальне здоров'я» та «духовне здоров'я», що, на наш погляд, не є коректним.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел засвідчив існування багатьох підходів до визначення змістових характеристик психічного

(ментального) здоров'я, автори яких акцентують увагу на тих чи інших властивостях особистості. Зокрема, ВООЗ визначила *сім обов'язкових компонентів ментально-го здоров'я*, згідно з якими, ментально здорова особистість усвідомлює та відчуває постійність й ідентичність свого фізичного та психічного «Я», для неї характерне відчуття постійності та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях. Ментально здоровій особистості властива критичність до себе, власної діяльності та її результатів; адекватність психічних реакцій на вплив середовища. Ментально здорова людина здатна керувати власною поведінкою відповідно до соціальних норм; може планувати власну життєдіяльність та реалізовувати заплановане; спроможна змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій та обставин (Центр громадського здоров'я МОЗ України, 2023).

Узагальнивши підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення *критеріїв психічного (ментального) здоров'я* особистості, ми виокремили ключові з них. Так, основоположним критерієм, який визнається більшістю дослідників, є *ставлення особистості до самої себе*. Ментально здорова людина характеризується адекватним, позитивним самосприйняттям, що містить самоповагу, самоприйняття та усвідомлення ідентичності власного «Я». Це стан, за якого людина має реалістичне уявлення про власні можливості, критично, але конструктивно ставиться до себе та власної діяльності.

Другий важливий критерій стосується *здатності до адаптації та функціонування в середовищі*. Ментально здоров'я проявляється в умінні особистості ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, адекватно змінювати свою поведінку відповідно до обставин та соціальних норм, а також ефективно справлятися із життєвими завданнями. Це вимагає об'єктивного сприйняття реальності, когнітивної гнучкості та здатності розв'язувати проблеми.

Третім невід'ємним критерієм є *високий рівень автономії та саморегуляції*: ментально здорова людина здатна діяти незалежно від

зовнішнього тиску, керувати своєю поведінкою, проявляти самоконтроль та нести відповідальність за власні рішення й емоційні стани. Цей критерій також передбачає високу фрустраційну стійкість, здатність керувати емоціями в стресових ситуаціях та підтримувати психічну рівновагу.

Нарешті, ментальне здоров'я нерозривно пов'язане із *соціальною інтеграцією та самоактуалізацією*. Воно містить здатність будувати гармонійні стосунки, наявність суспільного інтересу, доброзичливість, толерантність та почуття відповідальності перед іншими. Окрім цього, ментально здорова особистість орієнтована на постійний розвиток, реалізацію життєвих планів та прагне до максимального розкриття власного потенціалу.

Уважаємо за необхідне зауважити, що ментальне здоров'я є активним ресурсом, який виконує низку життєво важливих функцій на всіх рівнях суспільного та індивідуального буття. Ці функції демонструють, чому турбота про ментальне здоров'я є фундаментальною передумовою для розвитку як окремої особистості, так і людства загалом.

На мегарівні (рівень людства) ментальне здоров'я виконує *гуманістичну, стабілізаційну та адаптивну* функції, забезпечуючи здатність людства до рефлексії, формування гуманістичних цінностей, толерантності та почуття спільної відповідальності; зменшуючи схильність до деструктивних ідеологій, ксенофобії, глобальних збройних конфліктів; забезпечуючи колективну здатність адекватно реагувати на глобальні виклики та забезпечувати сталий розвиток.

На мезорівні (рівень держави) ментальне здоров'я населення є стратегічним ресурсом, що виконує *економічну, демографічну та державотворчу* функції. Так, економічна функція полягає у створенні умов для вищої продуктивності праці, інноваційності, нижчих витрат на охорону здоров'я та соціальне забезпечення. Демографічна функція ментального здоров'я пов'язана з тривалістю життя людей, із рівнем самогубств і смертності через ризиковану поведінку. Окрім того, здоровий ментальний стан людини важливий для ухвалення

виважених рішень щодо планування сім'ї та виховання дітей. Державотворча функція зумовлена тим, що ментально здорове суспільство має вищий рівень соціальної довіри та єдності, здатності до конструктивного діалогу; в умовах зовнішніх загроз, як-от воєнні дії на території України, воно формує колективну резильєнтність і національну стійкість.

На макрорівні (рівень соціального середовища територіальної громади: місто, район, школа тощо) ментальне здоров'я забезпечує соціально-інтегративну та превентивну функції. Так, здоровий психологічний клімат у громаді сприяє згуртованості, розвитку волонтерського руху, зниженню рівня злочинності та соціальної напруги. Превентивна функція ментального здоров'я полягає в тому, що здорове соціальне середовище є «захисним фактором», який запобігає розвитку психічних розладів у найбільш вразливих членів громади: наприклад, психологічно сприятливі шкільні умови знижують ризик виникнення тривожних та депресивних розладів у підлітків.

Нарешті, **на мікрорівні** (рівень окремого індивіда) ментальне здоров'я є фундаментом, який виконує самоактуалізаційну, регулятивну, інтегративну, соціальну, когнітивну функції. Так, високий рівень ментального здоров'я забезпечує здатність особистості до самореалізації, розвитку й розкриття власного потенціалу; дає змогу долати стреси, керувати емоціями, підтримувати психічну

рівновагу та гнучко змінювати поведінку відповідно до життєвих обставин. Ментально здорова особистість почувається цілісною та гармонійною, усвідомлює власну ідентичність; здатна будувати здорові, гармонійні стосунки з оточенням, проявляти емпатію та співпрацювати, критично мислити та планувати власне життя.

Висновки. Узагальнюючи викладені міркування, резюмуємо: концепт «ментальне здоров'я» на сучасному етапі розвитку вітчизняної та зарубіжної науки пройшов трансформацію від вузького медичного розуміння до широкої багатовимірної категорії. Його сутність полягає не лише у відсутності розладів, а й у гармонійній єдності психологічного, соціального та духовного вимірів, що знаходить своє вираження в ключових критеріях: позитивному самосприйнятті, здатності до адаптації, високій саморегуляції та прагненні до самоактуалізації. Ментальне здоров'я виконує життєво важливі функції на різних рівнях – від забезпечення суб'єктивного благополуччя індивіда до стабільності та розвитку людської цивілізації загалом; так, воно є не лише особистою цінністю, а й ключовим суспільним капіталом.

Перспективи подальших розвідок передбачають емпіричне дослідження структурних компонентів ментального здоров'я та розробку соціально-психологічних технологій його формування, збереження та відновлення.

Література

1. Жданова І. В. Психологічні аспекти збереження професійного здоров'я майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку : матеріали XIX Всеукр. наук.-практ. конф.* Київ : ІДУЦЗ, 2017. С. 167–170.
2. Скоробогатова О., Бакурідзе Н., Інжієвська Л. Питання ментального здоров'я та його підтримка в умовах військових дій в Україні. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина».* 2023. № 11(29). С. 594–603. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11\(29\)-594-603](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11(29)-594-603)
3. Калашникова Л. В., Руденко Ю. Ю., Руденко С. А. Розуміння сутності ментального здоров'я в контексті комплексного підходу. *Наукові записки. Серія: Психологія.* 2024. Вип. 1(3). С. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-1-10>
4. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / за ред. І. Я. Коцана. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
5. Мартинова Л. Вплив соціальних мереж на психічне здоров'я дітей і підлітків. *Медичний журнал NeuroNews: психоневрологія та нейропсихіатрія.* 2025. № 6(161). С. 5–6. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2025/6%28161%29/pages-5-6/vpliv-socialnih-merezh-na-psihichne-zdorov-ya-ditey-i-pidlitkiv#gsc.tab=0> (дата звернення: 25.09.2025).

6. Панок В. Г., Максименко С. Д., Слюсаревський М. М., Прохоренко Л. І., Чепелєва Н. В., Куліш Т. І., Чуніхіна С. Л., Губеладзе І. Г., Ткачук І. І., Ярмола Н. А. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2024. 188 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188>
7. Підлітки найвразливіші до впливу війни, а молодь 18–24 років найнижче оцінює свій психічний стан – результати міжнародного опитування. *МОЗ*, 19 вересня 2023 р. URL: <https://moz.gov.ua/uk/pidlitki-na%C4%ADvrazlivishi-do-vplivu-vi%C4%ADni-a-molod-18-24-rokiv-najnizhche-ocinjue-svij-psihichnij-stand-%E2%80%93-rezultati-mizhnarodnogo-opituvannja> (дата звернення: 27.09.2025).
8. Потапук Л. М. Термінологічний словник-довідник із соціальної реабілітації. Луцьк : Відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2024. 107 с.
9. Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році» : лист ІМЗО від 08.08.2024 р. № 21/08-1233. URL: <https://imzo.gov.ua/2024/09/09/lyst-imzo-vid-08-08-2024-21-08-1233-pro-metodychni-rekomendatsii-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-v-systemi-osvity-ukrainy-u-2024-2025-navchal-nomu-rotsi/> (дата звернення: 10.10.2025).
10. Про програму «Ти як?». URL: <https://howareu.com/pro-prohamu> (дата звернення: 01.10.2025).
11. Психічне здоров'я підлітків. *ВООЗ*, 2020. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health> (дата звернення: 01.10.2025).
12. Психологічна енциклопедія ГО «Український психологічний хаб». URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2-%D1%8F-%D1%86%D0%B5> (дата звернення: 10.10.2025).
13. Сердюк Л. З. Структура та функція психологічного благополуччя особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. V : Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія*. Київ, 2017. Вип. 17. С. 124–133.
14. Сохор Н., Ясній О., Сماشна О., Гашімова Н. Вплив війни та вимушеного переселення на психічне здоров'я дітей і підлітків (огляд літератури). *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. № 9(1). URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/471> (дата звернення: 10.10.2025).
15. Ткачишина О. Р., Столярчук О. А. Конструктивна поведінка особистості у контексті проблеми психічного та психологічного здоров'я. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/13>
16. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. Кривий Ріг, 2014. 312 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1760/1/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).
17. Шаронова І. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 2013. Вип. 20. С. 738–747.
18. Що важливо знати про психічне здоров'я. *Центр громадського здоров'я МОЗ України*, 2023. URL: <https://phc.org.ua/news/scho-vazhlivo-znati-pro-psikhichne-zdorovu> (дата звернення: 10.10.2025).
19. Як соцмережі впливають на психічне здоров'я дітей і підлітків. URL: <https://phc.org.ua/news/yak-socmerezhi-vplivayut-na-psikhichne-zdorovu-ditey-i-pidlitkiv> (дата звернення: 01.10.2025).
20. Antonovsky A. The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health Promotion International*. 1996. Vol. 11, No. 1. P. 11–18. DOI: <https://doi.org/10.1093/heapro/11.1.11>
21. Goto R., Pinchuk I., Kolodezhny O., Pimenova N., Kano Y., Skokauskas N. Mental Health of Adolescents Exposed to the War in Ukraine. *JAMA Pediatrics*. 2024. Vol. 178, No. 5. P. 480–488. DOI: <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2024.0295>
22. Keyes C. L. M. Mental illness and/or mental health? Investigating axioms of the complete state model of health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2005. No. 73(3). P. 539–548. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-006X.73.3.539>
23. Keyes C. L. M., Lopez S. J. Toward a Science of Mental Health: Positive Directions in Diagnosis and Interventions. *The Oxford Handbook of Positive Psychology* / Ed. by S. J. Lopez, C. R. Snyder. New York : Oxford University Press, 2001. P. 45–59. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780195135336.003.0004>
24. Ryff C. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989. No. 57(6). P. 1069–1081. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-3514.57.6.1069>

25. Ryff C., Keyes C. The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69(4). P. 719–727. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-3514.69.4.719>

References

1. Zhdanova, I. V. (2017). Psykholohichni aspekty zberezhennia profesiinoho zdorovia maibutnikh fakhivtsiv u sferi tsyvilnoho zakhystu [Psychological aspects of preserving professional health of future civil protection specialists]. *Suchasnyi stan tsyvilnoho zakhystu Ukrainy ta perspektyvy rozvytku – Current state of civil defense in Ukraine and development prospects: Proceedings of the 19th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 167–170). Kyiv: IDUTsZ [in Ukrainian].
2. Skorobohatova, O., Bakuridze, N., & Inzhyievska, L. (2023). Pytannia mentalnoho zdorovia ta yoho pidtrymka v umovakh viiskovykh dii v Ukraini [Mental health and its support under the conditions of military actions in Ukraine]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia «Pedagogika», Seriiia «Psykhologhiia», Seriiia «Medytsyna» – Prospects and innovations of science. Series «Pedagogy», Series «Psychology», Series «Medicine», 11(29)*, 594–603. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11\(29\)-594-603](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11(29)-594-603) [in Ukrainian].
3. Kalashnykova, L. V., Rudenko, Yu. Yu., & Rudenko, S. A. (2024). Rozuminnia sutnosti mentalnoho zdorovia v konteksti kompleksnoho pidkhodu [Understanding the essence of mental health in the context of a comprehensive approach]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Psykhologhiia – Scientific Notes. Series: Psychology, 1(3)*, 74–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-1-10> [in Ukrainian].
4. Kotsan, I. Ya., Lozhkin, H. V., & Mushkevych, M. I. (2011). Psykhologhiia zdoroviia liudyny [Psychology of human health]. Lutsk: RVV “Vezha” Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
5. Martynova, L. (2025). Vplyv sotsialnykh merezh na psykhične zdorovia ditei i pidlitkiv [The impact of social networks on the mental health of children and adolescents]. *Medychnyi Zhurnal NeuroNews: psykhonevrologiia ta neiropsykhiiatriia – Medical journal NeuroNews: Psychoneurology and Neuropsychiatry, 6(161)*, 5–6. Retrieved from <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2025/6%28161%29/pages-5-6/vpliv-socialnih-merezh-na-psihichne-zdorov-ya-ditey-i-pidlitkiv#gsc.tab=0> [in Ukrainian].
6. Panok, V. H., Maksymenko, S. D., Sliusarevskyi, M. M., Prokhorenko, L. I., Chepelieva, N. V., Kulish, T. I. et al. (2024). Zakhyst i pidtrymka mentalnoho zdorovia ukraintsev v umovakh voiennoho stanu: vyklyky i vidpovidi [Protection and support of the mental health of Ukrainians under martial law: challenges and answers]. Ed. V. H. Kremen. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188> [in Ukrainian].
7. Pidlitky naivrazlyvishi do vplyvu viyny, a molod 18–24 rokiv naynyzhche otsiniuie svii psykhični stan – rezultaty mizhnarodnoho opytuvannia [Adolescents are most vulnerable to the effects of war, and young people aged 18–24 rate their mental health lowest – results of an international survey]. (2023). *moz.gov.ua*. Retrieved from <https://moz.gov.ua/uk/pidlitki-na%28161%29/pages-5-6/vpliv-viyny-na-mentalno-zdorov-ya-ditey-i-pidlitkiv> [in Ukrainian].
8. Potapiuk, L. M. (2024). Terminolohichni slovniki-dovidnyk iz sotsialnoi rehabilitatsii [Terminological dictionary-reference on social rehabilitation]. Lutsk: Viddil imidzhu ta promotsii LNTU [in Ukrainian].
9. Pro metodychni rekomendatsii «Priorytetni napriamy roboty psykholohichnoi sluzhby v systemi osvity Ukrainy u 2024/2025 navchalnomu rotsi»: lyst IMZO vid 08.08.2024 r. № 21/08-1233 [On methodological recommendations “Priority areas of work of the psychological service in the education system of Ukraine in the 2024/2025 academic year”: letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 08.08.2024 No. 21/08-1233]. (2024). Retrieved from <https://imzo.gov.ua/2024/09/09/lyst-imzo-vid-08-08-2024-21-08-1233-pro-metodychni-rekomendatsii-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-v-systemi-osvity-ukrainy-u-2024-2025-navchal-nomu-rotsi/> [in Ukrainian].
10. Pro prohramu «Ty yak?» [About the program «How are you?»]. Retrieved from <https://howareu.com/pro-prohramu> [in Ukrainian].
11. World Health Organization (2020). Psykhične zdorovia pidlitkiv [Psychic health in adolescents]. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health> [in Ukrainian].
12. Psykholohichna entsyklopediia HO «Ukrainskyi psykholohichnyi khab» [Psychological Encyclopedia of the NGO «Ukrainian Psychological Hub»]. (2024). Retrieved from <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2-%D1%8F-%D1%86%D0%B5> [in Ukrainian].
13. Serdiuk, L. Z. (2017). Struktura ta funktsiia psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Structure and function of psychological well-being of the personality]. *Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. pr. Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. T. V. Psykhofiziolohiia. Psykhologhiia pratsi. Eksperymentalna psykholohiia – Current problems of psychology: collection of scientific works of the Institute of*

Psychology named after G. S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. V. Psychophysiology. Psychology of work. Experimental psychology, 17, 124–133 [in Ukrainian].

14. Sokhor, N., Yasnii, O., Smashna, O., & Hashimova, N. (2024). Vplyv viyny ta vymushenoho pereselennya na psykhične zdorovia ditei i pidlitkiv (ohliad literatury) [The impact of war and forced displacement on the mental health of children and adolescents (literature review)]. *Psychosomatychna medycyna ta zahalna praktyka – Psychosomatic medicine and general practice, 9(1)*. Retrieved from <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/471> [in Ukrainian].

15. Tkachyshyna, O. R., & Stolyarchuk, O. A. (2023). Konstruktyvna povedinka osobystosti u konteksti problemy psykhičnogo ta psykholohičnogo zdorovia [Constructive behavior of personality in the context of the problem of mental and psychological health]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiia – Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Psychology, 34(73), 1, 78–83*. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/13> [in Ukrainian].

16. Tokareva, N. M., Shamne, A. V., & Makarenko, N. M. (2014). Suchasnyi pidlitok u systemi psykholoho-pedahohičnogo suprovodu [Modern adolescent in the system of psychological and pedagogical support]. Kryvyi Rih. Retrieved from <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1760/1/%D0%B-F%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf> [in Ukrainian].

17. Sharonova, I. (2013). Psykhične zdoroviia osobystosti yak predmet psykholohičnogo doslidzhennia [Mental health of the individual as a subject of psychological research]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy – Problems of modern psychology: collection of scientific works of Ivan Ohienko Kyiv National University, H. S. Kostiuks Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 20, 738–747* [in Ukrainian].

18. Shcho vazhlyvo znaty pro psykhične zdoroviia [What is important to know about mental health]. (2023). Retrieved from <https://phc.org.ua/news/scho-vazhlyvo-znati-pro-psykhične-zdorovya> [in Ukrainian].

19. Yak sotsmerezhi vplyvayut na psykhične zdorovia ditei i pidlitkiv [How social networks affect the mental health of children and adolescents]. (2025). Retrieved from <https://phc.org.ua/news/yak-socmerezhi-vplyvayut-na-psykhične-zdorovya-ditei-i-pidlitkiv> [in Ukrainian].

20. Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health Promotion International, 11(1)*, 11–18. DOI: <https://doi.org/10.1093/heapro/11.1.11>

21. Goto, R., Pinchuk, I., Kolodezhny, O., Pimenova, N., Kano, Y., & Skokauskas, N. (2024). Mental health of adolescents exposed to the war in Ukraine. *JAMA Pediatrics, 178(5)*, 480–488. DOI: <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2024.0295>

22. Keyes, C. L. M. (2005). Mental illness and/or mental health? Investigating axioms of the complete state model of health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73(3)*, 539–548. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-006X.73.3.539>

23. Keyes, C. L. M., & Lopez, S. J. (2001). Toward a science of mental health: Positive directions in diagnosis and interventions. In: S. J. Lopez, C. R. Snyder (Eds.), *The Oxford handbook of positive psychology*. (pp. 45–59). New York: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780195135336.003.0004>

24. Ryff, C. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57(6)*, 1069–1081. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-3514.57.6.1069>

25. Ryff, C., & Keyes, C. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69(4)*, 719–727. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-3514.69.4.719>

Лічман К. В. Теоретичний аналіз концепту «ментальне здоров'я»

У статті здійснено теоретичний аналіз концепту «ментальне здоров'я». Обґрунтовано високу актуальність проблеми, особливо в умовах воєнних дій та соціальних криз в Україні. Проаналізовано еволюцію наукових поглядів на концепт: від патоцентричного до сучасних салютогенного (А. Антоновський), функціонального (ВООЗ) та позитивного підходів (Модель психологічного благополуччя К. Ріфф, «Двополюсна модель» К. Кейса). Проведено розмежування суміжних, але не тотожних понять «ментальне здоров'я», «психічне здоров'я», «психологічне благополуччя» та «духовне здоров'я». Виявлено, що у вітчизняних напрацюваннях здебільшого «психічне здоров'я» використовується в інтегративному, широкому сенсі, синонімізуючись із «ментальним здоров'ям»; останнє є ширшим концептом, який охоплює психічний, психологічний та соціальний виміри. Виокремлено та схарактеризовано чотири ключові критерії ментально здорової особистості: позитивне ставлення до себе, здатність до адаптації та функціонування в середовищі, високий рівень автономії та саморегуляції, соціальна інтеграція та самоактуалізація. Описано та схарактеризовано функції

ментального здоров'я на чотирьох рівнях: мікро- (самоактуалізаційна, регулятивна, соціальна); макро- (соціально-інтегративна, превентивна); мезо- (економічна, демографічна, державотворча) та мега- (гуманістична, стабілізаційна, адаптаційна). Зроблено висновок, що ментальне здоров'я є не лише особистою цінністю, а й ключовим суспільним капіталом.

Ключові слова: ментальне здоров'я, психічне здоров'я, психологічне благополуччя, критерії ментального здоров'я, функції ментального здоров'я.

Lichman K. V. Theoretical analysis of the concept of “mental health”

The article provides a theoretical analysis of the concept of “mental health”. It substantiates the high relevance of the issue, especially in the context of military operations and social crises in Ukraine. The evolution of scientific views on the concept is analyzed: from pathocentric to modern salutogenic (A. Antonovsky), functional (WHO), and positive approaches (K. Riff's model of psychological well-being, K. Case's “Bipolar Model”). A distinction is made between the related but not identical concepts of “mental health”, “psychological health”, “psychological well-being” and “spiritual health”. It was found that in local studies, “mental health” is mostly used in an integrative, broad sense, synonymous with “mental health”; the latter is a broader concept that encompasses mental, psychological, and social dimensions. Four key criteria for a mentally healthy personality were identified and characterized: a positive attitude towards oneself, the ability to adapt and function in the environment, a high level of autonomy and self-regulation, social integration, and self-actualization. The functions of mental health are described and characterized at four levels: micro- (self-actualizative, regulative, social); macro- (socially integrative, preventive); meso- (economic, demographic, state-building) and mega- (humanistic, stabilizing, adaptive). It is concluded that mental health is not only a personal value but also a key social capital.

Key words: mental health, mental well-being, psychological well-being, criteria for mental health, functions of mental health.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Парфанович Андрій Ярославович,

доктор філософії,

старший викладач кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету,

м. Тернопіль, Україна.

parfanovich@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0318-0396>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Впровадження здоров'язбережувальних технологій у практику життя забезпечує соціалізацію людини. Зазначено, що соціалізація починається з першого року життя й завершується часом її громадянської зрілості. Основними етапами соціалізації молоді є дитинство, юність та дорослість... Важливим фактором успішної соціалізації є навчання молоді стати активним суб'єктом суспільного життя; передумовою в кризовий період є соціально орієнтоване навчання – педагогічний засіб успішної соціалізації (Кузнецова, Самчук, Неїжпапа, 2023, с. 201). Одним із проявів успішної соціалізації є здоровий спосіб життя.

Формуванню здорового способу життя серед різних категорій населення покликане сприяє здоров'язбережувальних технологій. У ракурсі розгляду проблеми під «здоров'язбережувальними технологіями слід розуміти сприятливі умови виховання – відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання і виховання; оптимальну організацію виховного процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим» (Бойченко, 2005, с. 2).

У педагогічній науці виокремлюють різні *типи* здоров'язбережувальних технологій, що можуть бути впровадженими в навчально-виховному процесі. Виділено такі: власне *здоров'язбережувальні, оздоровчі, технології*

навчання здоров'ю, виховання культури здоров'я (Ващенко, Свириденко, 2006, с. 4).

Впровадженню означених типів здоров'язбережувальних технологій сприяє створення й дотримання соціально-педагогічних умов, що є найбільш оптимальними з огляду на суб'єктивно-об'єктивні чинники процесу. Задля цього проаналізовано теоретичні позиції науковців. Розкрито сутнісне розуміння соціально-педагогічних умов щодо впровадження здоров'язбережувальних технологій та, як наслідок, формування здорового способу життя (Мельник, 2010): «Соціально-педагогічні умови для формування здорового способу життя включають створення моделі взаємодії між різними суб'єктами (сім'я, громада, освітні заклади), розвиток активності населення, а також застосування комплексного підходу до профілактики (гігієна, фізична активність, подолання шкідливих звичок); важливим є також цілеспрямована робота на зміну способу життя та формування позитивної життєвої позиції».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упровадження здоров'язбережувальних технологій насамперед покладається на фахівців, які працюють у соціальній сфері. Особливе значення приділяється суб'єктивному фактору цього процесу – освіті та підвищенню кваліфікації.

На сьогодні встановлено соціально-педагогічні умови, що зумовлюють формування та подальший розвиток тих чи інших якостей,

властивостей, умінь майбутнього фахівця із соціальної роботи (Краснова, 2022). А також соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти (Рутьян, 2019), соціально-педагогічні умови формування м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання (Албул, Ісаченко, Роєнко, 2025).

Так, схарактеризовано соціально-педагогічні умови, що зумовлюють формування та подальший розвиток тих чи інших якостей, властивостей, умінь, які ще не існують у внутрішніх структурах майбутнього фахівця із соціальної роботи: створення комунікативного середовища – комунікативна культура та комунікативна компетентність; створення мотивації в студентів до опанування професійно-етичної культури; вивчення гуманістичного аспекту професійної сфери, виявлення її етичних проблем; застосування в навчанні особистісно орієнтованих методів (Краснова, 2022).

Запропоновано ефективні соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти, а саме: просвітницьку роботу з науково-педагогічними працівниками щодо перспективності використання в освітньому процесі потенціалу неформальної освіти; науково-методичне забезпечення впровадження неформальної освіти в процес підготовки майбутніх фахівців; ознайомлення викладачів і студентів зі специфікою, джерелами та інструментарієм неформальної освіти; інформаційний супровід викладачами та кураторами академічних груп студентів-здобувачів неформальної освіти; сприяння залученню якомога більшої кількості студентів до неформальної освіти, яка дає змогу вже з перших курсів здобувати необхідні для майбутньої професійної діяльності знання, уміння та навички, набуті безцінного досвіду спілкування з поважними представниками галузі та, у подальшому, долучитися до професійного товариства (Рутьян, 2019).

Установлено, що формування соціальних (м'яких) навичок набуває актуальності з огляду на запити цивілізованого світу, зумовлюється викликами сучасності, регламентується

українськими та європейськими векторами розвитку освіти й суспільства загалом. Доведено, що добре сприяє впровадження програм соціально-емоційного та етичного навчання, інтегрованих у моделі емпатійного освітнього середовища, яке забезпечить особистісну орієнтацію в атмосфері доброти, співпереживання та уваги до всіх суб'єктів процесу; відсутність емоційно-травмувальних ситуацій; високу включеність усіх суб'єктів освітнього процесу в соціально-активну діяльність; командну роботу та організацію співпраці (Албул, Ісаченко, Роєнко, 2025).

Так, науковцями окреслено широке коло соціально-педагогічних умов, що так чи інакше стосуються діяльності з їх упровадження та дотримання. Однак визначення соціально-педагогічних умов формування здорового способу життя та впровадження здоров'язбережувальних технологій згідно із сучасними умовами потребує коректності та новітніх підходів.

Мета статті – визначити контент соціально-педагогічних умов з упровадження здоров'язбережувальних технологій у практику діяльності.

Методика дослідження. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення соціально-педагогічних умов з урахуванням віку та умов упровадження здоров'язбережувальних технологій: 1) умови розвитку соціальної відповідальності учнів молодшого шкільного віку як основи формування здорового способу життя на рівні мікросередовища (Василенко, 2015); 2) умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти (Федоруц, 2021); 3) вивчення традицій здорового способу життя в українській родині та сім'ї (Березовська, 2014). Соціально-педагогічні умови впровадження здоров'язбережувальних технологій нами визначено з огляду на вікові характеристики різних категорій населення, стосовно яких вони впроваджуються, особливості українських сімейних традицій та специфіку підготовки фахівців до соціальної роботи, підходи до розробки й упровадження здоров'язбережувальних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш оптимальним, на нашу думку, є таке комплексне застосування соціально-педагогічних умов впровадження здоров'язберезувальних технологій:

1) модернізація змісту, форм та методів освіти у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців;

2) формування знань, умінь і навичок формування здорового способу життя шляхом використання ефективних інформаційно-комунікативних технологій;

3) розвиток умінь налагодження міжсуб'єктної взаємодії з реалізації здоров'язберезувальних технологій за участю сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних структур;

4) виховання культури здоров'я задля розвитку особистісних якостей та мотивації на ведення здорового способу життя (Рис. 1).

Деталізацією контенту соціально-педагогічних умов упровадження здоров'язберезувальних технологій поглиблено їх сутнісні характеристики.

1. Модернізація змісту, форм та методів освіти в процесі фахової підготовки майбутніх спеціалістів. Оскільки наш час характеризується широким доступом індивіда до інформаційних каналів, освіта набуває

інших форм і засобів. Навчання молодих людей з боку викладача дуже часто зводиться до регулювання процесом здобуття молодою людиною знань і вмінь. Фактично, усі знання студент може здобути сам, але вимагається професійне і кваліфіковане втручання педагога (інтерпретація, пояснення, роз'яснення, координація, відсіювання, шліфування), щоб зпобігти відхиленню. У формальній освіті провідними мають стати такі форми роботи, як дискутування, обговорення, контент-аналіз, у неформальній – регуляція, співпраця, координація.

2. Формування знань, умінь і навичок упровадження здоров'язберігальних технологій у життя шляхом використання ефективних інформаційно-комунікативних технологій – це той потужний канал, який може мати суперечливе і, часом, негативне значення в освіті молодих людей. У професійному формуванні на одне з перших місць виходить медіапедагогіка, що в контенті нашого дослідження передбачає набуття знань, умінь і навичок способів формування здорового способу життя та впровадження здоров'язберезувальних технологій як основи. Перевірені педагогічно та на відповідність праву й нормам моралі інформаційно-комунікативні технології набувають дедалі більшого поширення й вагомості.

Рис. 1. Соціально-педагогічні умови впровадження й дотримання здоров'язберезувальних технологій

Серед найбільш застосовуваних – інтернет-ресурси, мобільний зв'язок, різні форми реклами, просвітництва.

3. Розвиток умінь налагодження міжсекторальної та міжсуб'єктної взаємодії з реалізації здоров'язбережувальних технологій за участю сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних структур. Фактично, здоров'язбережувальні технології вже за своєю сутністю та призначенням повинні впроваджуватися багатьма фахівцями, що охоплює сфери охорони здоров'я, освіти, юриспруденції, соціального забезпечення, культури, спорту. З огляду на це, соціальна, соціально-педагогічна робота за своїм змістом повинна виходити за межі традиційного професійного поля. Міжсекторальна та міжсуб'єктна взаємодія повинна об'єднати основні сфери функціонування індивіда – проживання, навчання / праця, дозвілля. Робота з індивідом, його сім'єю, закладами, установами, організаціями, що можуть бути задіяні до реалізації здоров'язбережувальних технологій, – одна з професійних якостей та м'яких навичок і складник компетентностей фахівця.

4. Виховання культури здоров'я задля розвитку особистісних якостей та мотивації до реалізації завдань здорового способу життя. Ставлення до здорового способу життя залежить від соціальних цінностей, вибраних у суспільстві, та особистісної мотивації дотримання його правил. Культура здоров'я як суспільний феномен і якість кожного індивіда характеризується варіативністю залежно від менталітету, традицій і звичаїв, психолого-педагогічних характеристик особи, її віку, статевої належності та ін. Завдання полягає в тому, щоб на основі соціальних цінностей мотивувати індивіда до вироблення позитивних ціннісних орієнтацій і щодо збереження здоров'я зокрема. Вибіркове ставлення індивіда при цьому має мати позитивну спрямованість і контент.

Як додатковий ефект, створеними соціально-педагогічними умовами впровадження здоров'язбережувальних технологій та на цій основі формування здорового способу життя населення, буде досягнуто:

- налагодження та дієвість співпраці між індивідом і його сім'єю, формальними колективами навчання / праці та громадою;
- максимальне використання посадових повноважень суб'єктів профілактичної діяльності;
- розвиток аналітичного ставлення індивідів до інформаційних надходжень і технологій;
- підвищення правосвідомості громадян і водночас свідомості людей в суспільстві та їх здатності до використання суспільних ресурсів;
- розвиток здоров'язбережувальних технологій самими людьми на основі творчості та адаптації до індивідуальних якостей і задатків;
- підвищення якості освіти та її практичну зорієнтованість;
- розвиток особистості в суміжних сферах (мистецтво, спорт, туризм та ін.).

Висновки. Так, соціально-педагогічні умови впровадження здоров'язбережувальних технологій визначено з огляду на:

- сутнісні характеристики здоров'язбережувальних технологій та актуальність формування здорового способу життя населення;
- теоретичні напрацювання й підходи щодо соціально-педагогічних умов професійної підготовки фахівців;
- доцільність з урахуванням віку індивіда та впливу середовища, у якому він проживає;
- наслідки, додаткові ефекти, що мають місце забезпеченням соціально-педагогічних умов упровадження здоров'язбережувальних технологій та на цій основі – формування здорового способу життя населення.

Аналізом теоретичних напрацювань (щодо сутності соціально-педагогічних умов; установа соціально-педагогічних умов, що зумовлюють формування та подальший розвиток тих чи інших якостей, властивостей, умінь майбутнього фахівця із соціальної роботи; визначення соціально-педагогічних умов упровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти; з'ясування соціально-педагогічних умов формування м'яких навичок шляхом соціально-емоційного

та етичного навчання), теоретичних підходів до визначення соціально-педагогічних умов з урахуванням віку та умов проживання в референтному оточенні, визначено соціально-педагогічні умови впровадження здоров'язбережувальних технологій.

Постановка подальших досліджень. Установлення основних соціально-педагогічних умов сприяло визначенню їх контенту й особливостей, що в подальшому потребує глибиннішому опису й деталізації щодо реалізації в практичних умовах.

Література

1. Албул І., Ісаченко В., Роєнко С. Соціально-педагогічні умови формування м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН). *Соціальна робота та соціальна освіта / Теорія і методика соціальної роботи та соціальної освіти*. 2025. № 1(14). С. 5–11. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.330614](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.330614)
2. Березовська Л. Соціально-педагогічні умови формування здорового способу життя на основі здоров'язбережувальних технологій в умовах гірської школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2014. № 11. С. 27–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2014_11_10
3. Бойченко Т. В. Валеологія – мистецтво бути здоровим. *Здоров'я та фізична культура*. 2005. № 2. С. 1–4.
4. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови розвитку соціальної відповідальності учнів у мікросередовищі загальноосвітнього навчального закладу. *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 51. С. 123–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2015_51_15
5. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 8. С. 1–6.
6. Краснова Н. П. Соціально-педагогічні умови формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. № 6(354). С. 18–27. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-6\(354\)-18-27](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-6(354)-18-27)
7. Кузнецова О. А., Самчук Л. С., Неїжпапа Л. С. Соціально-педагогічні умови соціалізації молоді у кризових ситуаціях. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 59. С. 199–202. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.42>
8. Мельник Ю. Б. Соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2010. 20 с.
9. Рутьян Л. Соціально-педагогічні умови впровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2019. № 10(177). С. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.187329>
10. Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2021. 370 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/18612>

References

1. Albul, I., Isachenko, V., Roienko, S. (2025). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia m'iakykh navychok shliakhom sotsialno-emotsiinoho ta etychnoho navchannia (SEEN) [Socio-pedagogical conditions for the formation of soft skills through social-emotional and ethical learning (SEEL)]. *Teoriia i metodyka sotsialnoi roboty ta sotsialnoi osvity – Theory and Methods of Social Work and Social Education*, 1(14), 5–11. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.330614](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.330614) [in Ukrainian].
2. Berezovska, L. (2014). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia na osnovi zdorov'iazberezhuvalnykh tekhnolohii v umovakh hirs'koi shkoly [Socio-pedagogical conditions for the formation of a healthy lifestyle based on health-saving technologies in a mountain school]. *Hirska shkola Ukrain'skykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians*, 11, 27–29. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2014_11_10 [in Ukrainian].
3. Boichenko, T. V. (2005). Valeolohiia – mystetstvo buty zdorovym [Valeology – the art of being healthy]. *Zdorovia ta fizychna kultura – Health and Physical Culture*, 2, 1–4 [in Ukrainian].
4. Vasylenko, O. M. (2015). Sotsialno-pedahohichni umovy rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti uchniv u mikroseredovyshchi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Socio-pedagogical conditions for the development of social responsibility of students in the microenvironment of a general educational institution]. *Pedahohika ta psykhologhiia – Pedagogy and Psychology*, 51, 123–133. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2015_51_15 [in Ukrainian].

5. Vashchenko, O., & Svyrydenko, S. (2006). Hotovnist vchytelia do vykorystannia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi [Teacher's readiness to use health-preserving technologies in the educational process]. *Zdorovia ta fizychna kultura – Health and Physical Culture*, 8, 1–6 [in Ukrainian].

6. Krasnova, N. P. (2022). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia profesiino-etychnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty [Socio-pedagogical conditions for the formation of professional and ethical culture of future social work specialists]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical Sciences*, 6(354), 18–27. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-6\(354\)-18-27](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-6(354)-18-27) [in Ukrainian].

7. Kuznetsova, O. A., Samchuk, L. S., & Neizhpapa, L. S. (2023). Sotsialno-pedahohichni umovy sotsializatsii molodi u kryzovykh sytuatsiiakh [Social and pedagogical conditions of youth socialization in crisis situations]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 59, 199–202. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.42> [in Ukrainian].

8. Melnyk, Yu. B. (2010). Sotsialno-pedahohichni zasady formuvannia kultury zdorov'ia v uchniv pochatkovoii shkoly [Socio-pedagogical principles of forming a culture of health among primary school students]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].

9. Rutian, L. (2019). Sotsialno-pedahohichni umovy vprovadzhenia neformalnoi osvity v osvittne seredovyshche zakladiv vyshchoi osvity [Socio-pedagogical conditions for the implementation of non-formal education in the educational environment of higher education institutions]. *Molod i rynek – Youth and market*, 10(177), 162–166. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.187329> [in Ukrainian].

10. Fedoruts, M. V. (2021). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy neformalnoi osvity [Socio-pedagogical conditions for the formation of social competence of high school students through non-formal education]. *Candidate's thesis*. Ternopil. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/18612> [in Ukrainian].

Парфанович А. Я. Соціально-педагогічні умови впровадження здоров'язбережувальних технологій

Проаналізовано теоретичні напрацювання щодо: сутності соціально-педагогічних умов; соціально-педагогічних умов, що зумовлюють формування майбутнього фахівця із соціальної роботи; соціально-педагогічних умов упровадження неформальної освіти в освітнє середовище закладів вищої освіти; соціально-педагогічних умов формування м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання. З огляду на контент теоретичних підходів до визначення соціально-педагогічних умов впливу на індивіда референтного оточення з урахуванням віку та умов проживання, визначено соціально-педагогічні умови впровадження здоров'язбережувальних технологій. Ними встановлено: модернізацію змісту, форм та методів освіти в процесі фахової підготовки майбутніх спеціалістів; формування знань, умінь і навичок формування здорового способу життя шляхом використання ефективних інформаційно-комунікативних технологій; розвиток умінь налагодження міжсуб'єктної взаємодії з реалізації здоров'язбережувальних технологій за участю сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних структур; виховання культури здоров'я задля розвитку особистісних якостей та мотивації на ведення здорового способу життя. Окреслено додаткові ефекти, створені дотриманням соціально-педагогічних умов упровадження здоров'язбережувальних технологій та на цій основі – формування здорового способу життя населення: налагодження та дієвості співпраці між індивідом і його сім'єю, формальними колективами навчання / праці та громадою; максимальне використання посадових повноважень суб'єктів профілактичної діяльності; розвиток аналітичного ставлення індивідів до інформаційних надходжень і технологій; підвищення правосвідомості громадян і водночас свідомості людей в суспільстві та їх здатності до використання суспільних ресурсів; розвиток здоров'язбережувальних технологій самими людьми на основі творчості та адаптації до індивідуальних якостей і задатків; підвищення якості освіти і її практичну зорієнтованість; розвиток особистості в суміжних сферах (мистецтво, спорт, туризм та ін.).

Ключові слова: здоров'я, охорона здоров'я, здоров'язбережувальні технології, впровадження здоров'язбережувальних технологій, соціально-педагогічні умови.

Parfanovych A. Ya. Socio-pedagogical conditions implementation of health-care technologies

The theoretical developments regarding: the essence of socio-pedagogical conditions; socio-pedagogical conditions of the future specialist in social work; socio-pedagogical conditions for the introduction of nonformal education into the educational environment of higher education institutions; socio-pedagogical conditions for the formation of soft skills through socio-emotional and ethical training. Based on the content of theoretical approaches to determining the socio-pedagogical conditions of the influence of the reference environment on the individual.

Considering age and living conditions, the socio-pedagogical conditions for implementing health-preserving technologies were identified.

The study established the need for modernization of the content, forms and methods of education in the process of professional training of future specialists; formation of knowledge, abilities and skills for the formation of a healthy lifestyle through the use of effective information and communication technologies; development of skills for establishing inter-subject interaction for the implementation of health-preserving technologies with the participation of the family, educational institutions, and other social structures; cultivation of a health-oriented culture for the development of personal qualities and motivation for leading a healthy lifestyle. Additional effects created by compliance with the socio-pedagogical conditions of the introduction of health-preserving technologies and on this basis – the formation of a healthy lifestyle of the population are outlined: establishment and effectiveness of cooperation between the individual and his family, formal training/work teams and the community; maximum use of the official powers of subjects of preventive activity; development of analytical attitude of individuals to information income and technologies; increasing citizens' legal awareness and at the same time people's consciousness in society and their capacity to use social resources; developing health-preserving technologies by people themselves on the basis of creativity and adaptation to individual qualities and aptitudes; improving the quality of education and its practical orientation; developing the individual in related fields (art, sports, tourism, etc).

Key words: health, health care, health-preserving technologies, implementation of health-preserving technologies, socio-pedagogical conditions.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 342.7:314.745.2-054.74(477)

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-89-99>

Плоткін Даніїл Олександрович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

спеціальність 231 Соціальна робота

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

stahanov8778@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-7991-7526>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДІ

Постановка проблеми. Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) в Україні становлять одну з найбільш вразливих соціальних груп, особливо в контексті російсько-української війни, що триває з 2014 року. Особливо гостро питання захисту внутрішньо переміщених осіб постало з початком повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року, коли кількість ВПО різко зросла.

Ця категорія населення стикається із численними викликами, включно з втратою житла, джерел доходу, доступу до базових послуг, а також психологічними травмами, що ускладнює їх соціальну адаптацію та інтеграцію в нові громади. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на початок червня 2025 року кількість зареєстрованих ВПО налічує близько 4,6 мільйона осіб (Актуальна статистика внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 2025 рік), що становлять значну частку населення країни і потребують комплексної системи підтримки: соціального захисту (виплати, пенсії), житлового забезпечення (тимчасове або постійне житло), доступу до медичних послуг (лікування, реабілітація), освітніх можливостей (для дітей та дорослих), працевлаштування, а також правової допомоги (відновлення документів, захист прав у судах).

Нормативно-правова база, що регулює ці аспекти, є ключовим інструментом для забезпечення прав і свобод ВПО, але її ефективність значною мірою залежить від імплементації на

рівні територіальних громад, де відбуваються прямі взаємодії з переміщеними особами.

У загальному вигляді проблема полягає в невідповідності між сформованими правовими нормами та їх практичною реалізацією, що призводить до бюрократичних бар'єрів, нерівномірного розподілу ресурсів, затримок у виплатах і недостатньої адаптації законодавства до умов воєнного стану. Це створює ризики дискримінації, соціальної ізоляції ВПО та погіршення їх добробуту, що, своєю чергою, впливає на стабільність суспільства загалом.

Зв'язок з важливими практичними завданнями очевидний: забезпечення інтеграції ВПО сприяє зменшенню соціальної напруги в громадах, запобіганню бідності, підтримці економічного відновлення (через працевлаштування ВПО), а також виконанню державних зобов'язань перед міжнародними партнерами щодо гуманітарної допомоги.

На науковому рівні проблема пов'язана з дослідженнями в галузях права (адміністративне, соціальне), соціології (міграційні процеси, інтеграція), політології (децентралізація влади) та психології (посттравматичний стрес). Вона вимагає аналізу гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, як-от Керівні принципи ООН щодо внутрішньо переміщених осіб (1998), Конвенція про статус біженців (адапована до внутрішньої переміщення), а також рекомендації Ради Європи. Так, розв'язання проблеми сприяє досягненню Цілей сталого

розвитку ООН (зокрема, № 1 – подолання бідності, № 10 – зменшення нерівності, № 16 – мир і справедливість), а також національним пріоритетам України в умовах післявоєнного відновлення, де ВПО становитимуть значну частку робочої сили та споживачів соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні набуло системного наукового осмислення з 2014 року, після початку збройного конфлікту на Донбасі та анексії Криму, коли масова внутрішня міграція стала реальністю. Започатковано розв'язання проблеми у фундаментальних роботах, що фокусуються на формуванні правового статусу ВПО та механізмах їх підтримки.

Зокрема, Т. Проценко у статті «Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні» вперше систематизувала базові принципи недискримінації та інтеграції, спираючись на Закон України № 1706-VII, і виокремила проблеми первинного обліку та соціальних виплат (Проценко, 2016, с. 37–44).

К. Крохмальова в дисертації з адміністративного права детально проаналізувала бюрократичні процедури реєстрації ВПО за постановою КМУ № 509, вказавши на надмірну складність, що утруднює доступ до допомоги, і запропонувала спрощення адміністративних процесів (Крохмальова, 2017).

А. Волкова в публікації про соціальне житло дослідила практичну імплементацію постанови КМУ № 582, акцентуючи на ролі місцевих фондів тимчасового проживання та фінансових бар'єрах у громадах (Волкова, 2019, с. 209–216).

Подальший розвиток теми спостерігається в роботах, адаптованих до умов воєнного стану після 2022 року. Т. Кульчицький у дисертації за здобуття наукового ступня доктора філософії порівнює українське законодавство з міжнародними стандартами ООН, виявивши сильні сторони в гарантуванні прав на освіту та медичне обслуговування, але слабкості в моніторингу імплементації (Кульчицький, 2022).

Л. Русаль у статті про соціально-правову допомогу в умовах воєнного стану

підкреслила затримки виплат за постановами КМУ № 505 і № 637 через перевантаження систем, а також необхідність психологічної підтримки, якої бракує в нормативній базі (Русаль, 2023, с. 47–51).

В. Боняк проаналізувала координацію між центральною владою та громадами, вказавши на нерівномірність послуг у сільських і міських територіях (Боняк, 2023, с. 20–22).

А. Кравець у магістерській роботі фокусувалася на соціально-правовому захисті ВПО саме в територіальних громадах, описавши успішні практики центрів підтримки та проблеми децентралізації (Кравець, 2023).

Д. Селіхов у своїй статті «Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» критикував бюрократизацію перевірок за постановою КМУ № 365, запропонувавши єдину інформаційну систему для синхронізації даних (Селіхов, 2024, с. 103–108).

А. Колосок та С. Будник акцентували на ролі громадських організацій у компенсації державних прогалін, зокрема в юридичних консультаціях і тренінгах (Колосок & Будник, 2024, с. 97–105).

Автором безпосередньо аналізується нормативно-правова база захисту внутрішньо переміщених осіб: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VI (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII), постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 08.06.2016 № 365 (Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365); «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» від 26.06.2019 р. № 582 (Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку

надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582); «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05.11.2014 р. № 637 (Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 № 637), «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 01.10.2014 р. № 505 (Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505), «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01.10.2014 р. № 509 (Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509), які цитуються як первинна база, а наукові публікації 2016–2025 рр. використовують для обґрунтування сильних сторін (чіткість статусу, відповідність міжнародним нормам), викликів (бюрократія, фінансування, координація) та ролі громад (житло, соціальні послуги, співпраця з НГО).

Це дає змогу автору інтегрувати теоретичні висновки з практичними прикладами, формуючи цілісну картину еволюції проблеми від початкового регулювання до сучасних адаптацій у воєнний період.

Мета статті – провести детальний аналіз нормативно-правових актів, що формують основу захисту ВПО в Україні (з акцентом на імплементацію в громадах), виявити сильні сторони, виклики та роль територіальних громад у реалізації норм, а також запропонувати перспективи вдосконалення законодавства для забезпечення комплексної підтримки ВПО (матеріальної, психологічної, правової) та їх інтеграції.

Методи дослідження: методологія дослідження ґрунтується на якісних методах теоретичного рівня, зокрема системному аналізі

нормативно-правових актів (Закон № 1706-VII та постанови Кабінету Міністрів України), порівняльному аналізу сильних сторін і викликів їх імплементації в громадах різного типу, а також узагальненні висновків наукової літератури 2016–2024 років для фіксації проблем бюрократії, фінансування та підтримки ВПО.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правова база захисту ВПО в Україні базується на поєднанні законодавчих актів, урядових постанов і підзаконних нормативних документів, які регулюють статус, права та механізми підтримки ВПО. Центральним документом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII). Цей закон визначає правовий статус ВПО, закріплює їхні права на соціальний захист, житло, освіту, медичне обслуговування, працевлаштування, а також устанавлює механізми їх інтеграції в громади. Закон підкреслює принцип недискримінації, гарантуючи ВПО рівні права з іншими громадянами України, що є важливим для їх соціальної адаптації (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII).

Ключовими підзаконними актами, які деталізують положення цього закону, є низка постанов Кабінету Міністрів України:

Постанова КМУ від 01.10.2014 р. № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», що встановлює порядок реєстрації ВПО, видачі довідки про взяття на облік і ведення Єдиної інформаційної бази даних про ВПО. Ця постанова є основою для ідентифікації ВПО та надання їм доступу до соціальних виплат і послуг (Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509). Однак, як зазначає К. Крохмальова, бюрократичні процедури, пов'язані з обліком, часто ускладнюють доступ ВПО до державної підтримки (Крохмальова, 2017).

Постанова КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним

особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 01.10.2014 р. № 505 регулює надання щомісячної адресної допомоги ВПО для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг. Цей документ визначає розміри виплат та умови їх отримання, що є критично важливим для забезпечення базових потреб ВПО (Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505). Проте, за даними Л. Русаль, у період воєнного стану виникають затримки з виплатами через перевантаження адміністративних систем (Русаль, 2023, с. 48–49).

Постанова КМУ «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05.11.2014 р. № 637 уточнює механізми здійснення соціальних виплат, як-от пенсії, для ВПО. Ця постанова встановлює вимоги до верифікації місця проживання ВПО, що часто викликає труднощі через нестабільність їх місця перебування (Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 № 637).

Постанова КМУ «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 08.06.2016 № 365 деталізує порядок перевірки фактичного місця проживання ВПО для отримання соціальних виплат (Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365). Цей документ спрямований на запобігання зловживанням, але, як зазначає Д. Селіхов, надмірна бюрократизація перевірок може призводити до порушення прав ВПО (Селіхов, 2024, с. 105).

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо

переміщених осіб» від 26.06.2019 № 582 регулює формування фондів житла для тимчасового проживання ВПО та порядок надання такого житла. Цей документ важливий для вирішення житлового питання, однак його реалізація залежить від фінансових можливостей громад (Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582).

Ці нормативні акти створюють комплексну систему захисту ВПО, але їх ефективність залежить від належної імплементації на місцевому рівні.

На основі аналізу даних нормативно-правових актів можемо констатувати, що нормативно-правова база України у сфері захисту ВПО має низку сильних сторін. Зокрема, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» чітко визначає правовий статус ВПО та їхні права, що відповідає міжнародним стандартам, зокрема Керівним принципам ООН щодо внутрішньо переміщених осіб (Кульчицький, 2022).

Система соціальних виплат, передбачена постановами Кабінету Міністрів України № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» та № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», забезпечує базову фінансову підтримку, що є критично важливим для ВПО, які втратили майно та джерела доходу, а постанова № 582 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» створює правову основу для вирішення житлового питання, що є одним із найгостріших для ВПО (Волкова, 2019, с. 211–212).

Крім того, нормативна база враховує специфіку воєнного стану. Наприклад, постанова № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» дозволяє гнучко адаптувати процедури виплат до умов нестабільності, а Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачає можливість спрощення доступу до соціальних послуг у надзвичайних ситуаціях (Русаль, 2023, с. 49–50). Це дає змогу громадам оперативного реагувати на потреби ВПО.

Однак при цьому нормативно-правова база має низку недоліків, які ускладнюють її реалізацію. Як зазначає В. Боняк, брак координації між центральними органами влади та громадами призводить до нерівномірного надання послуг ВПО (Боняк, 2023, с. 20–22). Наприклад, у сільських громадах часто відсутні ресурси для створення фондів тимчасового житла, передбачених постановою № 582 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб».

Бюрократичні процедури, зокрема пов'язані з обліком (Постанова № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб») і верифікацією місця проживання (Постанова № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»), створюють додаткові бар'єри для ВПО. К. Крохмальова зазначає, що складність процедур може призводити до затримок в отриманні виплат або навіть їх припинення (Крохмальова, 2017). Це особливо актуально для ВПО, які часто змінюють місце проживання через нестабільну ситуацію.

Фінансування програм підтримки ВПО залишається обмеженим. Як підкреслює А. Кравець, громади з низьким рівнем економічної спроможності не можуть повною мірою виконувати вимоги законодавства, що призводить до нерівності в доступі до соціальних послуг (Кравець, 2023). Наприклад, реалізація постанови № 582 «Про затвердження Порядку

формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» щодо житлових фондів часто гальмується через брак бюджетних коштів.

Також нормативна база недостатньо враховує психологічні та правові потреби ВПО в умовах воєнного стану. Л. Русаль зауважує, що ВПО часто стикаються з труднощами у відновленні документів, захисті своїх прав у судах й отриманні психологічної підтримки, що потребує додаткових законодавчих ініціатив (Русаль, 2023, с. 50).

Характеризуючи роль територіальних громад у реалізації нормативно-правової бази, зауважимо, що власне територіальні громади відіграють ключову роль у реалізації нормативно-правової бази щодо захисту внутрішньо переміщених осіб, оскільки саме на місцевому рівні забезпечується практична імплементація законодавчих норм.

Так, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII покладає на органи місцевого самоврядування обов'язки щодо інтеграції ВПО, забезпечення їх соціальними послугами, сприяння працевлаштуванню, доступу до освіти, медичних послуг і житла. Цей закон підкреслює, що громади мають створювати умови для повноцінної участі ВПО в суспільному житті, що є важливим для їх соціальної адаптації та інтеграції (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII).

Одним із ключових завдань громад, передбачених постановами Кабінету Міністрів України № 582 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» і № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»,

є забезпечення ВПО тимчасовим житлом і підтримка в покритті витрат на проживання. Постанова № 582 «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб установлює порядок формування фондів житла для тимчасового проживання ВПО та процедури його надання, що є критично важливим для вирішення однієї з найгостріших проблем переміщених осіб (Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 582). Проте, як зазначає А. Волкова, практична реалізація цих норм часто стикається з обмеженнями через недостатню кількість житлових фондів і брак фінансування, особливо в сільських громадах (Волкова, 2019, с. 211–212). Великі міста, як-от Київ, Львів чи Дніпро, мають більше можливостей для створення модульних будинків або реконструкції приміщень під тимчасове житло, тоді як менш спроможні громади змушені покладатися на державні субвенції або міжнародну допомогу.

Громади також відповідають за надання соціальних послуг, передбачених постановами КМУ № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» і № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», зокрема виплат адресної допомоги та пенсій. А. Кравець зауважує, що успішна реалізація цих норм залежить від рівня децентралізації та фінансової спроможності громад. Наприклад, громади з розвиненою інфраструктурою можуть створювати спеціалізовані центри для ВПО, які надають консультаційні послуги, допомагають у працевлаштуванні та сприяють доступу до освіти і медичних послуг (Кравець,

2023). Такі центри можуть містити програми перекваліфікації, тренінги з розвитку професійних навичок і психологічну підтримку, що є особливо важливим в умовах воєнного стану.

Однак у сільських громадах або громадах із низьким рівнем економічного розвитку ці функції часто виконують лише частково через брак ресурсів. В. Боняк підкреслює, що відсутність координації між центральною владою та громадами призводить до нерівномірного розподілу ресурсів, що ускладнює надання соціальних послуг ВПО (Боняк, 2023, с. 20–22). Наприклад, у деяких громадах ВПО стикаються з труднощами в доступі до дитячих садків або шкіл через переповненість закладів.

Для компенсації обмежених ресурсів громад важливу роль відіграють громадські організації. Як зазначають А. Колосок і С. Будник, співпраця з неурядовими організаціями дає змогу громадам надавати додаткові послуги, як-от юридичні консультації, психологічна підтримка та допомога в працевлаштуванні (Колосок & Будник, 2024, с. 102–103). Наприклад, громадські організації можуть проводити тренінги для ВПО, спрямовані на розвиток підприємницьких навичок, або надавати безоплатну правову допомогу для відновлення документів чи оскарження рішень щодо припинення виплат. Така співпраця є особливо актуальною в умовах воєнного стану, коли державні інституції можуть бути перевантажені.

У період воєнного стану ВПО потребують не лише матеріальної, а й психологічної та правової підтримки. Л. Русаль зазначає, що громади мають створювати спеціалізовані програми для надання психологічної допомоги, оскільки багато ВПО стикаються з посттравматичним стресовим розладом через втрату домівок і близьких (Русаль, 2023, с. 50–51). Крім того, правова допомога, зокрема у відновленні документів, захисті прав у судах й отриманні соціальних виплат, є критично важливою. Проте нормативна база, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII, недостатньо деталізує обов'язки громад у цих сферах, що призводить до нерівномірного надання таких послуг.

Незважаючи на значну роль громад, їх спроможність реалізовувати нормативно-правову базу залежить від кількох факторів. По-перше, фінансові обмеження є основною перешкодою. Як зазначає А. Кравець, громади з низьким рівнем доходів не можуть повною мірою виконувати вимоги щодо створення житлових фондів чи надання соціальних послуг (Кравець, 2023). По-друге, нестача кваліфікованих кадрів у місцевих органах влади ускладнює організацію ефективної підтримки ВПО. По-третє, недостатня координація між громадами та центральними органами влади призводить до дублювання функцій або, навпаки, прогалин у наданні послуг.

Д. Селіхов також указує на проблему відсутності єдиної інформаційної системи, яка б дала змогу громадам оперативно обмінюватися даними про ВПО та координувати їхню підтримку (Селіхов, 2024, с. 105–106). Наприклад, переміщення ВПО між громадами може ускладнювати облік і надання виплат, якщо інформація не синхронізується в реальному часі.

Для підвищення ролі громад у реалізації нормативно-правової бази необхідно вжити низку заходів. Зокрема, держава має збільшити фінансування громад через цільові субвенції, спрямовані на підтримку ВПО; запровадження єдиної інформаційної системи, як пропонує Д. Селіхов, могло б спростити облік і координацію (Селіхов, 2024, с. 106); громади повинні активніше залучати міжнародні організації та донорів для реалізації проектів, спрямованих на інтеграцію ВПО, як-от будівництво модульних будинків або створення центрів підтримки.

Крім того, громадам варто розвивати програми обміну досвідом. Наприклад, успішні практики великих міст, як-от Львів чи Харків, можуть бути адаптовані для менших громад. А. Колосок і С. Будник пропонують створювати регіональні платформи для обміну найкращими практиками між громадами, що сприятиме підвищенню ефективності роботи з ВПО (Колосок & Будник, 2024, с. 103–104).

Для підвищення ефективності захисту ВПО необхідно вдосконалити нормативно-правову базу. Т. Кульчицький пропонує гармонізувати національне законодавство з міжнародними

стандартами, зокрема шляхом посилення механізмів моніторингу реалізації прав ВПО (Кульчицький, 2022). Це включає створення незалежних органів для оцінки виконання законодавства на місцевому рівні.

Д. Селіхов акцентує на необхідності створення єдиної інформаційної системи для обліку ВПО та координації їх підтримки. Така система могла б спростити процедури реєстрації, виплат і надання житла, а також зменшити корупційні ризики (Селіхов, 2024, с. 106–107). Наприклад, інтеграція даних про ВПО в єдину базу дозволила б громадам оперативно реагувати на їхні потреби.

Т. Проценко підкреслює важливість посилення відповідальності місцевих органів влади за виконання законодавчих норм. Запровадження санкцій за невиконання вимог щодо ВПО могло б стимулювати громади активніше реалізовувати програми підтримки (Проценко, 2016, с. 40–41).

Крім того, необхідно приділити увагу психологічній і правовій підтримці ВПО. Як зазначає Л. Русаль, у період воєнного стану громади повинні створювати спеціалізовані програми, які включають психологічну реабілітацію, юридичну допомогу та підтримку у відновленні документів (Русаль, 2023, с. 51). Це вимагає внесення змін до Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII, щоб чітко визначити обов'язки громад у цих сферах.

Висновки. Отже, виконуючи мету статті, констатуємо, що нормативно-правова база захисту ВПО в Україні, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII та відповідні постанови Кабінету Міністрів України, створює міцну основу для забезпечення прав і свобод ВПО. Перевагами нормативно-правової бази є чітке визначення статусу внутрішньо переміщених осіб, гарантії соціальних виплат і механізми надання тимчасового житла. Однак реалізація цих норм стикається з викликами, як-от бюрократичні перешкоди, обмежене фінансування, недостатня координація між органами влади та нерівномірна спроможність громад.

Для вдосконалення нормативно-правової бази необхідно спростити адміністративні процедури, запровадити єдину інформаційну систему, посилити відповідальність місцевих органів влади та гармонізувати законодавство з міжнародними стандартами. Територіальні громади відіграють ключову роль у реалізації цих норм, але їх ефективність залежить від рівня фінансових ресурсів і координації із центральною владою. Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на забезпечення комплексної підтримки ВПО, включно не лише з матеріальною, а й із психологічною та правовою допомогою, що сприятиме їхній успішній інтеграції в громади.

Перспективи подальших досліджень можуть охоплювати емпіричний аналіз ефективності імплементації нормативно-правової бази в територіальних громадах різних типів (міські, сільські, прифронтові) з використанням кількісних показників (відсоток ВПО, що отримали житло / виплати; середній час обробки заяв; рівень задоволеності послугами), а також гармонізацію законодавства з міжнародними стандартами через моніторинг виконання Керівних принципів ООН та рекомендацій Ради Європи з подальшим внесенням змін до Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII.

Література

1. Актуальна статистика внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 2025 рік. *ANTIRAID*. URL: <https://antiraid.com.ua/news/aktualna-statystyka-vnutrishno-peremishhenyh-osib-v-ukrayini-stanom-na-2025-rik/> (дата звернення: 07.07.2025).
2. Боняк В. О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 20–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/1>
3. Волкова А. О. Сучасна практика надання внутрішньо переміщеним особам соціального житла та житла з житлових фондів для тимчасового проживання. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 209–216.
4. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF> (дата звернення: 12.08.2025).
5. Кравець А. В. Соціально-правовий захист внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади: магістерська кваліфікаційна робота. Умань, 2023. 78 с.
6. Колосок А., Будник С. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 4. С. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>
7. Крохмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо-переміщених осіб в Україні : дис. ... к. ю. н. за спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2017. 210 с.
8. Кульчицький Т. Р. Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні : дис. ... д-ра філос. в галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2022. 224 с.
9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 13.09.2025).
10. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 р. № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019> (дата звернення: 01.10.2025).
11. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 р. № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.10.2025).
12. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF> (дата звернення: 10.10.2025).
13. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.10.2025).

14. Проценко Т. О. Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4(34). С. 37–44.

15. Русаль Л. Особливості надання соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. № 5(68). С. 47–51. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.8>

16. Селіхов Д. А. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1. № 84. С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.14>

References

1. Aktualna statystyka vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini stanom na 2025 rik [Current statistics of internally displaced persons in Ukraine as of 2025]. (2025). *ANTIRAID*. Retrieved from <https://antiraid.com.ua/news/aktualna-statystyka-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukrayini-stanom-na-2025-rik/> [in Ukrainian].

2. Boniak, V. O. (2023). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib: suchasnyi stan ta perspektvyvy rozvytku [Social protection of internally displaced persons: Current state and prospects for improvement]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, (6), 20–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/1> [in Ukrainian].

3. Volkova, A. O. (2019). Suchasna praktyka nadannia vnutrishno peremishchenym osobam sotsialnoho zhytla ta zhytla z zhytlovykh fondiv dlia tymchasovoho prozhyvannia [Modern practice of providing social housing and housing from housing funds for temporary residence to internally displaced persons]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law*, (4), 209–216 [in Ukrainian].

4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016, June 8). Deiaki pytannia zdiisnennia sotsialnykh vyplat vnutrishno peremishchenym osobam: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.06.2016 r. № 365 [Certain issues regarding social payments to internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 365 dated 8 June 2016]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF> (Last accessed: August 12, 2025) [in Ukrainian].

5. Kravets, A. V. (2023). Sotsialno-pravovyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib v umovakh terytorialnoi hromady [Socio-legal protection of internally displaced persons in the conditions of the territorial community] *Master's thesis*. Uman [in Ukrainian].

6. Kolosok, A., & Budnyk, S. (2024). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib [Social protection of internally displaced persons]. *Vvichlyvist. Humanitas*, (4), 97–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13> [in Ukrainian].

7. Krokmalova, K. O. (2017). Administratyvno-pravove zabezpechennia statusu vnutrishno-peremishchenykh osib v Ukraini [Administrative and legal ensuring of the status of internally displaced persons in Ukraine]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

8. Kultchyt'skyi, T. R. (2022). Pravove rehuliuвання sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Legal regulation of social protection of internally displaced persons in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Lviv [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014, October 20). Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 r. № 1706-VII [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine No. 1706-VII of 20 October 2014]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (Last accessed: September 13, 2025) [in Ukrainian].

10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019, June 26). Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia fondiv zhytla dlia tymchasovoho prozhyvannia vnutrishno peremishchenykh osib i Poriadku nadannia v tymchasove korystuvannia zhytlovykh prymishchen z fondiv zhytla dlia tymchasovoho prozhyvannia vnutrishno peremishchenykh osib: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.06.2019 r. № 582 [On approval of the Procedure for forming housing funds for temporary accommodation of internally displaced persons and the Procedure for providing temporary use of residential premises from housing funds for temporary accommodation of internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 582 dated 26 June 2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019> (Last accessed: October 1, 2025) [in Ukrainian].

11. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2014, November 5). Pro zdiisnennia sotsialnykh vyplat vnutrishno peremishchenym osobam: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.11.2014 r. № 637 [On social payments to internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 637 dated 5 November 2014]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (Last accessed: October 11, 2025) [in Ukrainian].

12. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2014, October 1). Pro nadannia shchomisiachnoi adresnoi dopomohy vnutrishno peremishchenym osobam dlia pokryttia vytrat na prozhyvannia, v tomu chysli na oplatu zhytlovo-komunalnykh posluh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.10.2014 r. № 505 [On the provision of monthly targeted assistance to internally displaced persons to cover living expenses, including payment for housing and communal services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 505 dated 1 October 2014.]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF> (Last accessed: October 10, 2025) [in Ukrainian].

13. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2014, October 1). Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.10.2014 r. № 509 [On the registration of internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 509 dated 1 October 2014.]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (Last accessed: October 13, 2025) [in Ukrainian].

14. Protsenko, T. O. (2016). Zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons in Ukraine]. *Nauka i pravookhorona – Science and Law Enforcement*, 4(34), 37–44 [in Ukrainian].

15. Rusal, L. (2023). Osoblyvosti nadannia sotsialno-pravovoi dopomohy vnutrishno peremishchenym osobam v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Features of providing socio-legal assistance to internally displaced persons in Ukraine under martial law]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Yurydychni nauky – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences*, 5(68), 47–51. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.8> [in Ukrainian].

16. Selikhov, D. A. (2024). Pravovi osnovy sotsialnoho zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib [Legal foundations of social protection of internally displaced persons]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 84(1), 103–108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.14> [in Ukrainian].

Плоткін Д. О. Нормативно-правова база захисту внутрішньо переміщених осіб у громаді

Статтю присвячено аналізу нормативно-правової бази захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні з акцентом на імплементацію норм у територіальних громадах. Установлено, що ВПО становлять вразливу групу в контексті російсько-української війни з 2014 р., особливо після повномасштабного вторгнення 2022 р., коли кількість зареєстрованих ВПО сягнула 4,6 млн осіб (станом на червень 2025 р.). Вони стикаються з втратою житла, доходів, доступу до послуг, психологічними травмами, що ускладнює інтеграцію.

Нормативна база забезпечує права ВПО, але ефективність залежить від реалізації на місцевому рівні, де виникають бюрократичні бар'єри, нерівномірне фінансування та слабка координація.

Центральний документ – Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII – визначає статус ВПО, гарантує недискримінацію, права на освіту, медицину, працевлаштування. Положення цього Закону деталізують постанови Кабінету Міністрів України: «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01.10.2014 р. № 509 (реєстрація, довідка, база даних); «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 01.10.2014 р. № 505 (виплати на проживання); «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 05.11.2014 р. № 637 (пенсії, верифікація); «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 08.06.2016 р. № 365 (перевірки проживання); «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і Порядку надання в тимчасове користування житлових приміщень з фондів житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» від 26.06.2019 р. № 582 (житлові фонди).

Установлено, що громади забезпечують інтеграцію, житло, соціальні послуги, співпрацюють з недержавними громадськими організаціями, створюють центри підтримки. Нормативно-правова база створює основу захисту ВПО, але потребує спрощення процедур, посилення координації та ресурсів громад для комплексної інтеграції.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, нормативно-правова база, територіальні громади, соціальний захист, імплементація законодавства.

Plotkin D. O. The regulatory and legal framework for the protection of internally displaced persons in communities

The article examines the regulatory and legal framework for the protection of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine, with a focus on the implementation of norms in territorial communities. It is established that IDPs represent a vulnerable group in the context of the Russo-Ukrainian war since 2014, particularly following the full-scale invasion in 2022, when the number of registered IDPs reached 4.6 million (as of June 2025). They face loss of housing, income, access to services, and psychological trauma, which complicates integration.

The regulatory framework ensures IDPs' rights, but its effectiveness depends on local-level implementation, where bureaucratic barriers, uneven funding, and weak coordination arise.

The central document – the Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” dated October 20, 2014, No. 1706-VII – defines IDP status, guarantees non-discrimination, and secures rights to education, healthcare, and employment. Its provisions are detailed by resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: “On the Registration of Internally Displaced Persons” dated October 1, 2014, No. 509 (registration, certificate, database); “On Providing Monthly Targeted Assistance to Internally Displaced Persons to Cover Living Expenses, Including Housing and Utility Services” dated October 1, 2014, No. 505 (living allowances); “On the Implementation of Social Payments to Internally Displaced Persons” dated November 5, 2014, No. 637 (pensions, verification); “Certain Issues of Social Payments to Internally Displaced Persons” dated June 8, 2016, No. 365 (residence checks); “On Approval of the Procedure for Forming Housing Funds for Temporary Residence of Internally Displaced Persons and the Procedure for Providing Residential Premises from Housing Funds for Temporary Residence of Internally Displaced Persons for Temporary Use” dated June 26, 2019, No. 582 (housing funds).

It is determined that communities facilitate integration, provide housing and social services, cooperate with non-governmental organizations, and establish support centers. The regulatory and legal framework establishes the foundation for IDP protection but requires simplification of procedures, enhanced coordination, and increased community resources to ensure comprehensive integration.

Key words: internally displaced persons, regulatory and legal framework, territorial communities, social protection, implementation of legislation.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Протас Оксана Любомирівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна.
oksana.protas@cnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4176-8353>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ І ЇХНІХ РОДИН: МОДЕЛІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Постановка проблеми. Сучасні суспільства, що переживають наслідки воєнних конфліктів, стикаються з масштабним викликом – забезпеченням повноцінної соціальної підтримки ветеранів та членів їхніх родин. Повернення військовослужбовців до мирного життя супроводжується складними психологічними, соціальними й економічними трансформаціями, що потребують комплексного міжвідомчого підходу. Ветерани є не лише носіями унікального бойового досвіду, а й вразливою соціальною групою, яка часто стикається з труднощами у сфері працевлаштування, відновлення здоров'я, міжособистісних відносин та самоідентифікації в мирному середовищі. Для членів їхніх родин цей період також стає випробуванням, оскільки вони беруть на себе значну частину емоційного та побутового навантаження, стаючи фактичними учасниками процесу реабілітації.

Проблема соціальної підтримки ветеранів у сучасній Україні набула особливої актуальності у зв'язку з масштабом повномасштабної війни, зростанням кількості осіб, які потребують реабілітації, та необхідністю створення стійких механізмів їх інтеграції в цивільне життя. Хоча на державному рівні діє розгалужена система соціальних гарантій, вона має фрагментарний характер, що ускладнює доступ до послуг і знижує ефективність допомоги. Недостатня координація між медичними, психологічними та соціальними інституціями, обмежені можливості місцевих громад,

а також низький рівень залучення громадських організацій та бізнесу перешкоджають формуванню цілісної моделі реабілітації. Відсутність інтегрованих програм, що поєднують матеріальну, психологічну й професійну підтримку, спричиняє зростання соціальної ізоляції, втрату мотивації до праці й посилення емоційних криз серед ветеранів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблеми соціальної підтримки та реабілітації ветеранів в Україні значно посилюється після початку повномасштабної війни, що зумовило потребу переосмислення підходів до їх інтеграції в мирне життя. У сучасних дослідженнях акцент робиться не лише на медико-психологічному відновленні ветеранів, а й на формуванні ефективних соціальних й освітніх механізмів реінтеграції, розвитку місцевих ініціатив і зміцненні інституційної спроможності громад (Єгоричева, 2024). У працях О. Голубєва порушено проблему регіональної диференціації соціальної підтримки ветеранів у контексті економічної нестабільності. Автор підкреслює, що значна частина ефективних ініціатив реалізується не на державному, а саме на місцевому рівні, де громади демонструють гнучкість у реагуванні на індивідуальні потреби ветеранів. О. Голубєв доводить, що саме децентралізація соціальної політики та створення партнерських платформ між органами місцевого самоврядування, бізнесом і громадськими організаціями є ключем до стійкої моделі підтримки

в умовах соціально-економічної кризи (Голубєв, 2024). Значний внесок у розвиток теоретико-методологічної бази зробила І. Сопілко, яка розглядає інклюзію та реабілітацію військових як єдиний системний процес. У своїх висновках дослідниця обґрунтовує необхідність розроблення інтегрованого підходу, який поєднує правовий, соціальний, психологічний, медичний та освітній аспекти відновлення. Авторка наголошує на важливості створення єдиного реабілітаційного простору в Україні, де кожен ветеран мав би персоналізований маршрут повернення до активного життя, що передбачає юридичний супровід, професійну адаптацію та підтримку сім'ї (Сопілко, 2025). Питання соціальної реінтеграції ветеранів розглядає Т. Захаріна, яка вводить поняття реінтеграційного потенціалу ветеранів як сукупності соціальних, психологічних і культурних ресурсів особистості, що визначають здатність адаптуватися до цивільного життя. Авторка доводить, що реінтеграційний потенціал формується не лише під впливом державних програм, а й через активну взаємодію з громадою, участь у волонтерських ініціативах і соціальних проєктах. У своїй роботі вона підкреслює, що ефективність реінтеграції залежить від соціальної включеності ветерана, рівня підтримки з боку оточення та можливостей для самореалізації (Захаріна, 2023). Комплексний соціальний контекст підтримки ветеранів досліджують Г. Слосанська та ін., які аналізують взаємозв'язок між соціальною підтримкою ветеранів і їхніх сімей під час війни та в перехідний повоєнний період. Вони підкреслюють, що якісна підтримка повинна охоплювати не лише ветерана, а і його сімейне оточення, оскільки саме сім'я є центральною ланкою в процесі психологічного відновлення (Слосанська, Горішна, Бибик, Криницька, 2023). Дотично до цього в праці О. Протас акцентовано на соціально-педагогічному супроводі дітей із сімей, які постраждали внаслідок воєнних дій, що узгоджується з потребою сімейно-центричних підходів у програмах підтримки родин ветеранів. Важливу роль у формуванні практичних моделей реабілітації відіграють наукові розробки у сфері освіти та

спорту (Протас, 2017). Так, Л. Клос та ін. обґрунтовують ефективність інтеграції процесів комплексної реабілітації ветеранів у діяльність закладів вищої освіти. Вони пропонують розглядати університети як простір соціальної терапії, де навчання, психологічна підтримка та соціальні комунікації поєднуються в єдину відновлювальну систему. Залучення ветеранів до освітнього середовища сприяє їхній особистісній реконструкції, формує нову професійну ідентичність і зменшує соціальну ізоляцію. Дослідники підкреслюють, що саме освітня інклюзія є одним із найефективніших інструментів довгострокової соціальної інтеграції (Клос, Блавт, Ковальчук, 2024). Не менш інноваційний підхід пропонує М. Коллегаєв, який розглядає спортивно-оздоровчий туризм як дієвий засіб реабілітації ветеранів. У своїй роботі автор демонструє, що активні рекреаційні практики сприяють не лише фізичному відновленню, а й психологічній стабілізації, формуванню нових соціальних зв'язків і підвищенню самооцінки учасників. Такий підхід відповідає світовим тенденціям у сфері реабілітації, де фізична активність розглядається як інструмент розвитку стресостійкості та соціальної взаємодії (Коллегаєв, 2024). Узагальнення сучасних досліджень дає змогу констатувати, що в українській науковій думці сформувався перехід від фрагментарного вивчення проблем ветеранів до розуміння соціальної підтримки як системного, багаторівневого процесу. Основними тенденціями є: переорієнтація на індивідуалізовані моделі реабілітації; посилення міжсекторальної взаємодії між державою, громадами та громадськими організаціями; впровадження інноваційних підходів у сфері освіти, спорту та ментального здоров'я. Незважаючи на суттєвий прогрес, залишаються недостатньо розробленими питання інтеграції родин ветеранів у систему соціальної підтримки, оцінювання ефективності реабілітаційних програм і створення єдиного національного реєстру послуг.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексне дослідження сучасних підходів до соціальної підтримки ветеранів та членів їхніх родин.

Завдання статті: проаналізувати теоретичні основи соціальної підтримки ветеранів, зокрема підходи до розуміння соціальної адаптації, соціально-психологічної реабілітації та інтеграції в цивільне життя; схарактеризувати національну нормативно-правову базу України у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей; дослідити провідні зарубіжні моделі реабілітації ветеранів (на прикладі США, Канади, Ізраїлю, країн ЄС) та визначити можливості їх адаптації до українського контексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми роками Україна переживає глибоку соціально-економічну кризу, пов'язану з повномасштабним вторгненням, яка відчутно вплинула на всі сфери життя громадян. Однією з найбільш уразливих категорій стали ветерани воєнних дій, які потребують не лише матеріальної, а й психологічної та соціальної підтримки. Станом на 2023 рік у країні нараховувалося понад пів мільйона ветеранів, а за прогнозами Міністерства у справах ветеранів, після завершення війни їх кількість може зрости до 4–5 мільйонів осіб (Голубєв, 2024). Це свідчить про необхідність розбудови системної державної політики, спрямованої на забезпечення доступу ветеранів до якісних соціальних послуг та створення ефективної інфраструктури їх підтримки. Водночас ключовим аспектом цієї підтримки є інформування та спрощення процедур отримання послуг. Без зрозумілих механізмів подання заяв, консультацій та супроводу навіть добре розроблені програми залишаються лише формальністю. Особливої уваги потребує питання психологічної адаптації ветеранів до мирного життя, адже значна частина з них стикається з посттравматичним стресовим розладом (далі – ПТСР), депресією та іншими наслідками бойових дій. За результатами досліджень, близько 20 % учасників бойових дій мають симптоми ПТСР, що робить психологічну підтримку невід'ємним складником державної ветеранської політики та показником ефективності соціально-правового моніторингу (Голубєв, 2024).

В українському законодавстві поняття «ветеран» має широке значення і включає не

лише осіб, які безпосередньо брали участь у бойових діях, а й учасників військових операцій, людей з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих військовослужбовців. Відповідно до статті 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (Верховна Рада України, 1993), до ветеранів належать ті, хто захищав Батьківщину або виконував військовий обов'язок на території інших держав. До цієї категорії входять учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни, кожна з яких має окремо визначений правовий статус. Зокрема, стаття 6 Закону № 3551 окреслює коло осіб, що належать до учасників бойових дій, а стаття 7 визначає категорії громадян, які набули інвалідності внаслідок війни (Голубєв, 2024; Верховна Рада України, 1993). Такий підхід забезпечує більш комплексне бачення поняття «ветеран» у контексті соціального захисту та дає змогу здійснювати адресний моніторинг ефективності правових гарантій, передбачених для різних груп ветеранів.

Соціальна підтримка ветеранів є багатовимірною категорією, що охоплює сукупність державних, інституційних і громадських заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу, фізичного й психологічного здоров'я, а також забезпечення повноцінної участі ветеранів у суспільному житті. У контексті сучасної соціальної політики це поняття поєднує елементи правового захисту, соціального забезпечення, психосоціальної допомоги та професійної реінтеграції. З позицій прав людини соціальна підтримка є реалізацією конституційного обов'язку держави гарантувати гідність і рівні можливості для осіб, які брали участь у захисті країни. Вона ґрунтується на принципах справедливості, солідарності та недискримінації, що набувають особливої ваги в умовах післявоєнного суспільного відновлення. Під соціальною підтримкою у вузькому значенні слід розуміти систему цілеспрямованих дій, спрямованих на компенсацію втрат, пов'язаних із військовою службою, – від матеріального забезпечення до створення умов для самореалізації ветерана в мирному

середовищі (Слозанська, Горішна, Бибик, Криницька, 2023). У ширшому значенні вона включає інституційні та неформальні механізми соціальної взаємодії, де держава, громада та громадянське суспільство є партнерами в процесі повернення ветерана до цивільного життя (Попик, 2024). Так, соціальна підтримка розглядається не лише як допомога окремії соціальній групі, а і як важливий компонент національної безпеки та соціальної згуртованості. Вона виконує стабілізаційну функцію, сприяючи відновленню довіри між громадянами та державними інституціями, зміцненню соціального капіталу та формуванню культури вдячності тим, хто захищав країну.

Соціальна адаптація ветеранів є ключовим етапом процесу повернення до цивільного життя і відновлення їхньої соціальної ідентичності. У науковій літературі вона розглядається як двоетапний процес, що поєднує психологічну та соціально-економічну компоненти. Психологічна адаптація охоплює подолання наслідків бойового досвіду, прийняття нової соціальної ролі, відновлення емоційної рівноваги та нормалізацію міжособистісних контактів. Особливої уваги потребує робота з ПТСР, відчуттям провини вижившого, тривожністю й агресією, що часто супроводжують демобілізованих осіб. Ефективна психологічна реабілітація включає мультидисциплінарну допомогу: індивідуальні консультації, групову терапію, арт- і трудотерапію, а також підтримку родин, які є важливою ланкою у відновленні соціальної стабільності ветерана (Angel et al., 2018; Жара, 2024).

Соціально-економічна адаптація полягає у відновленні здатності до самозабезпечення через працевлаштування, опанування нової професії, забезпечення житлом і доступу до освіти. Ключову роль тут відіграють державні програми перекваліфікації, гранти на створення малого бізнесу, пільгове кредитування та інклюзивні освітні ініціативи. Важливим чинником є також участь у ветеранських спільнотах, які формують середовище взаємної підтримки, обміну досвідом і відчуття належності (Захаріна, 2023). Успішна адаптація неможлива без залучення родини та громади: саме

ці соціальні інститути сприяють формуванню відчуття безпеки та соціальної включеності. Водночас адаптаційний процес часто супроводжується низкою бар'єрів. Серед найпоширеніших – стигматизація ветеранів, що може проявлятися як у побоюваннях роботодавців, так і в упереджених соціальних стереотипах; втрата ідентичності, коли людина не може інтегрувати військовий досвід у мирне життя; обмежені ресурси соціальної інфраструктури, зокрема нестача спеціалізованих реабілітаційних центрів, психологів і соціальних працівників. Подолання цих викликів потребує системного підходу, міжвідомчої координації та розвитку партнерства між державою, місцевими громадами й недержавним сектором (Слозанська, Горішна, Бибик, Криницька, 2023).

Інтеграція ветеранів у цивільне життя є кінцевою метою процесу соціальної реабілітації, що передбачає повноцінне включення ветерана в соціальні, економічні та культурні відносини суспільства. У теоретичному вимірі соціальна інтеграція трактується як процес відновлення взаємозв'язків між особистістю та суспільством, де обидві сторони адаптуються до нових умов. Вона має три взаємопов'язані рівні: економічний, соціокультурний та інституційний. Економічна інтеграція передбачає відновлення професійного статусу ветерана, повернення до ринку праці або започаткування власної справи. Розвиток ветеранського підприємництва не лише сприяє матеріальній самостійності, а й створює соціально відповідальне бізнес-середовище, орієнтоване на підтримку побратимів (Цимбалюк, Колосок, 2024).

Соціокультурна інтеграція виражається через участь ветеранів у громадському житті, волонтерських рухах, культурних ініціативах та проєктах з патріотичного виховання молоді. Така активність сприяє формуванню позитивного іміджу ветерана як носія цінностей служіння, солідарності та громадянської зрілості. Інституційна інтеграція стосується ефективної взаємодії ветеранів із державними органами, системою місцевого самоврядування, службами зайнятості, соціального захисту та охорони здоров'я. Її успішність визначається

прозорістю процедур, довірою до інституцій та залученням ветеранських організацій до формування політики (Кравченко, 2025).

Нині нормативно-правова база соціальної підтримки ветеранів України (табл. 1) є складною, багаторівневою системою, що поєднує базові закони, підзаконні акти та спеціальні програми, спрямовані на реабілітацію, психологічне відновлення, професійну адаптацію і соціальну інтеграцію осіб, які пройшли військову службу. Її розвиток відображає еволюцію підходів держави – від формального надання пільг до впровадження комплексних моделей реабілітації та соціального повернення ветеранів у цивільне життя.

Базовим документом системи є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (Верховна Рада України, 1993), який визначає категорії ветеранів, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих, а також закладає принципи рівності, гідності та гарантованого державою соціального захисту. Закон окреслює широкий спектр пільг – від медичного забезпечення до професійної адаптації, але головне – формує правову ідентичність ветерана як носія особливого статусу, визнаного суспільством.

Другим важливим елементом правового поля є Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (Верховна Рада України, 2020), який деталізує систему відновлення працездатності, соціальної активності та психологічної стабільності осіб, що зазнали поранень або втратили функціональні можливості. У контексті ветеранів цей акт визначає механізми індивідуальних програм реабілітації, що передбачають не лише медичні заходи, а й професійне перенавчання, соціальний супровід і підтримку родин, які є ключовим елементом процесу відновлення.

З ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я, реабілітації, соціального захисту» (Верховна Рада України, 2023) відбувся перехід до сучасної парадигми ветеранської політики, зорієнтованої на реінтеграцію, психосоціальну підтримку та запровадження міжнародних практик. Закон посилює роль медичних, психологічних і соціальних сервісів, передбачає розбудову мережі реабілітаційних центрів, інтеграцію в систему охорони здоров'я інноваційних методів лікування (зокрема, ПТСР), а також створення партнерських механізмів взаємодії держави з громадськими організаціями ветеранів.

Таблиця 1

Нормативно-правова база соціальної підтримки ветеранів

Назва нормативного акта	Основне призначення / охоплення	Ключові положення, що стосуються ветеранів та їх підтримки
Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-ХІІ	Визначає статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту	Стаття 4 визначає категорії ветеранів; гарантує пільги, соціальний захист, реабілітацію
Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV	Закон про права, реабілітацію та соціальну інтеграцію осіб з інвалідністю – важливий для ветеранів із пораненнями / інвалідністю	Визнає ветеранів серед осіб з інвалідністю; встановлює індивідуальні програми реабілітації; передбачає медико-соціальну та трудову інтеграцію
Закон України «Про внесення змін до деяких законів щодо охорони здоров'я, реабілітації, соціального захисту ...» від 21.08.2024 № 3911-IX	Оновлення законодавства в галузі реабілітації, охорони здоров'я, соціального захисту – модернізація підтримки ветеранів	Передбачає вдосконалення медичної та реабілітаційної допомоги; забезпечення пільг, створення умов для соціальної інтеграції ветеранів
Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни...» від 18.03.2024 № 307-п	Конкретний порядок надання ментальної, фізичної, психологічної реабілітації та адаптації ветеранів і членів їхніх сімей	Встановлює перелік програм реабілітації, обов'язкові умови, терміни; передбачає підтримку сімей ветеранів; акцент на інтеграції через спорт, психологію, професійне поведіння

Джерело: складено автором на основі (Верховна Рада України, 1993; Кабінет Міністрів України, 2020; Міністерство у справах ветеранів України, 2022; Верховна Рада України, 2023).

Завершує цей правовий комплекс постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. № 307-п «Про затвердження плану заходів щодо реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей» (Кабінет Міністрів України, 2024), яка конкретизує практичні інструменти реалізації державної ветеранської політики. Вона передбачає надання ментальної, психологічної, фізичної та професійної реабілітації ветеранів війни та членів їхніх сімей. Постанова впроваджує цільові програми з відновлення, спортивної реабілітації, розвитку кар'єрних навичок, створює умови для адаптації ветеранів у громадах, підсилює роль місцевих органів влади в забезпеченні доступу до реабілітаційних послуг.

У сукупності ці акти утворюють інтегровану систему соціальної підтримки, що поєднує

медичну, психологічну, економічну та освітню компоненти (табл. 2). Вони поступово формують українську модель соціальної реабілітації, засновану на принципах гідності, інклюзивності та партнерства між державою, громадою і ветеранським середовищем (Міністерство у справах ветеранів України, 2022). Така модель не лише дає змогу компенсувати наслідки війни, а й створює умови для повноцінного повернення ветеранів та їхніх родин у суспільне життя, забезпечуючи їм можливості для розвитку, самореалізації та участі в економічному й культурному відродженні країни.

Ключовим принципом є людиноцентричність, тобто орієнтація на індивідуальні потреби кожного ветерана, його сім'ї та громади. Реабілітаційна система передбачає фізичне відновлення, професійну адаптацію, соціальну підтримку, психотерапію, туризм і рекреацію

Таблиця 2

Основні напрями реабілітації та реінтеграції ветеранів в Україні

Напрямок реабілітації / реінтеграції	Зміст та ключові заходи	Очікувані результати та соціальний ефект	Основні суб'єкти реалізації
1	2	3	4
1. Психологічна та психотерапевтична реабілітація	Індивідуальна і групові психотерапія, кризове консультування, програми з подолання ПТСР, емоційної дестабілізації, формування мотивації до життя	Зменшення рівня тривожності, агресії, депресії, відновлення самооцінки, психологічної рівноваги; покращення стосунків у родині	Заклади охорони здоров'я, центри психосоціальної допомоги, ветеранські простори, неурядові організації психологічного спрямування
2. Фізична та фізкультурно-спортивна реабілітація	Фізичні тренування, адаптивний спорт, реабілітаційні програми після поранень, рухова терапія за принципом «рівний рівному»	Відновлення фізичних функцій, поліпшення моторики, зниження симптомів ПТСР; посилення командного духу, соціалізації через спорт	Міністерство у справах ветеранів, Мінмолодьспорту, ветеранські простори, приватні реабілітаційні центри
3. Економічна реінтеграція та працевлаштування	Професійна перепідготовка, курси перекваліфікації, підтримка самозайнятості, мікрокредитування та бізнес-гранти для ветеранів	Підвищення рівня зайнятості серед ветеранів; створення робочих місць; формування економічної стабільності родин ветеранів	Державна служба зайнятості, Мінекономіки, ветеранські ГО, приватний бізнес
4. Соціально-психологічна підтримка та соціальний захист	Надання соціальних послуг, соціальних виплат, медичного страхування, житлових програм; індивідуальний супровід ветеранів і членів їхніх родин	Підвищення соціальної безпеки та довіри до держави; стабілізація психоемоційного стану сімей ветеранів; запобігання соціальній ізоляції	Міністерство соціальної політики, органи місцевого самоврядування, соціальні служби, громадські організації
5. Освітня та професійна реабілітація	Освітні програми для ветеранів, опанування нових професій, створення Центрив ветеранського розвитку при ЗВО, підтримка академічної мобільності	Розвиток особистісного потенціалу ветеранів; підвищення кваліфікації; сприяння професійній інтеграції в мирне суспільство	МОН, університети, освітні фонди, міжнародні програми

1	2	3	4
6. Туристично-рекреаційна реабілітація	Організація туристичних поїздок, екскурсій, відпочинку в природному середовищі, культурних заходів і подорожей	Психологічне розвантаження, відновлення соціальних зв'язків, формування позитивного сприйняття життя після війни	Туристичні асоціації, ветеранські спільноти, органи місцевої влади
7. Соціокультурна реабілітація	Участь у культурних подіях, творчих майстернях, фестивалях, мистецьких ініціативах; розвиток духовності й культурної самореалізації	Поглиблення соціальних контактів; формування почуття належності до спільноти; відновлення життєвої мотивації	Будинки культури, ветеранські простори, культурні центри, громади
8. Громадянська та волонтерська активність	Участь у громадських організаціях, ветеранських об'єднаннях, ініціативах взаємодопомоги; участь у формуванні місцевої політики	Розвиток активного громадянства; зміцнення почуття соціальної значущості ветеранів; підвищення рівня довіри в суспільстві	Ветеранські НУО, волонтерські рухи, органи влади, громадські ради
9. Родинна (сімейна) реабілітація	Психологічна підтримка сімей ветеранів, програми спільного дозвілля, робота з дітьми ветеранів, сімейна терапія	Зміцнення сімейних зв'язків, зниження напруження в родині, покращення психологічного клімату; формування спільного досвіду подолання труднощів	Центри соціальних служб, психологічні служби, ветеранські простори, громадські об'єднання сімей військових

Джерело: складено на основі (Кабінет Міністрів України, 2023; Міністерство у справах ветеранів України, 2023; Міністерство соціальної політики України, 2024).

як методи емоційного зміцнення, а також розвиток ветеранських ініціатив і волонтерської активності, що сприяють формуванню почуття гідності та суспільної значущості. У такій інтегрованій моделі ветеран розглядається не як об'єкт допомоги, а як активний суб'єкт відновлення і розвитку, здатний зробити вагомий внесок у розбудову громади та держави. Саме міжсекторальна співпраця – держави, громадянського суспільства, бізнесу й освітніх інституцій – є основою для створення стійкої, гуманної та ефективної системи реінтеграції ветеранів і їхніх родин (Слозанська, Горішна, Бирик, Криницька, 2023).

Економічна реінтеграція є ключовим елементом соціальної підтримки ветеранів, адже саме вона забезпечує можливість гідного життя, фінансової стабільності та самореалізації після повернення до цивільного середовища. Працевлаштування – це не лише засіб економічного відновлення, а й інструмент психологічної адаптації, що допомагає ветерану відчувати власну корисність, відповідальність і належність до спільноти. У науковому вимірі економічна реінтеграція охоплює професійну

перепідготовку, розвиток підприємництва, створення нових робочих місць, доступ до кредитів і грантів, а також залучення приватного сектору до програм зайнятості. Вона має на меті не просто повернути ветерана до праці, а інтегрувати його в сучасну економіку через опанування нових компетентностей, розвиток бізнес-ініціатив і цифрових навичок. Практика свідчить, що найбільш успішними є моделі, побудовані на принципах державно-громадянського партнерства, коли служби зайнятості, місцева влада, бізнес і ветеранські організації координують свої дії. Такі програми створюють умови для довготривалої зайнятості, самозайнятості та економічної мобільності, що, врешті, сприяє не лише добробуту ветеранів, а й зміцненню соціальної стабільності держави загалом (Голубєв, 2024).

Згідно з аналітичним звітом SCORE «Реінтеграція ветеранів АТО та ООС» (Міністерство у справах ветеранів України, 2023), процес економічного повернення ветеранів до цивільного життя залишається одним із найсерйозніших викликів для соціально-економічного розвитку України. Дослідження показало, що рівень

безробіття серед ветеранів суттєво перевищує середній по країні – близько 13% проти 8% у загальній вибірці. Найбільших труднощів із працевлаштуванням зазнають молоді ветерани в середніх містах (із населенням від 50 до 500 тисяч осіб), де безробіття сягає 22%, тоді як у великих містах цей показник становить лише близько 3%. Особливо гострою є ситуація в сільській місцевості, де спостерігається дефіцит робочих місць і доступу до програм перекваліфікації (Клос, Блавт, Ковальчук, 2024). Це свідчить про нагальну потребу створення регіонально орієнтованих програм економічної інтеграції, які враховують специфіку кожної громади. Водночас звіт підкреслює важливість співпраці між міськими та сільськими ветеранськими організаціями, що може забезпечити обмін досвідом, розширити можливості працевлаштування й підтримати ветеранів на шляху до фінансової незалежності та соціальної стабільності (Міністерство у справах ветеранів України, 2023).

У багатьох країнах світу – зокрема в США, Канаді, Австралії, Німеччині та Великій Британії – сформовано ефективні моделі підтримки ветеранів, спрямовані на їх успішне повернення до цивільного ринку праці. Основна увага приділяється не лише фінансовій допомозі, а й створенню умов для перекваліфікації, опанування нових професій і побудови кар'єри після служби. Показовим прикладом є американська програма GI Bill, яка надає ветеранам можливість здобути вищу освіту або професійну підготовку за рахунок державного фінансування. У європейських країнах акцент робиться на системній кар'єрній підтримці. Так, у Німеччині та Великій Британії діють спеціалізовані центри допомоги ветеранам, що пропонують консультивання, супровід під час пошуку роботи та адаптаційні курси. Особливо у Великій Британії підкреслюється важливість переосмислення військового досвіду – його трансформації в затребувані цивільні навички, що дає змогу ветеранам успішно інтегруватися в сучасне економічне середовище (Коллегаєв, 2024).

Дослідження, проведене Міжнародною організацією з міграції (далі – МОМ)

у 2019 році, виявило, що третина ветеранів відчувають себе виключеними із суспільного життя, а майже половина стикалися з упередженим або несправедливим ставленням у повсякденному житті. Такі показники свідчать про те, що проблема реінтеграції має не лише економічний, а й глибокий соціально-психологічний вимір. За даними опитування МОМ у 2021 році, 22% ветеранів після завершення служби повідомили про сильний емоційний стрес, зокрема жінки – у півтора раза частіше, ніж чоловіки. З початком повномасштабної війни ця тенденція лише посилилася: близько 30% ветеранів визначають потребу в психологічній реабілітації як нагальну (Захаріна, 2023). Такі результати демонструють, що ефективна модель соціальної підтримки має поєднувати психологічну допомогу, професійну адаптацію, освітні можливості та підтримку з боку суспільства. Лише інтегрований підхід – де реабілітація поєднується з можливістю реалізації в цивільному житті – дасть змогу створити умови для повноцінного повернення ветеранів та їхніх родин у соціальну тканину країни (Сопілко, 2025).

Розглядаючи ізраїльську модель реабілітації ветеранів, слід зауважити, що поняття ветеранства там має власну специфіку, що ґрунтується на загальному військовому обов'язку для більшості громадян. Замість терміна «ветеран» в ізраїльському суспільстві переважно використовується поняття «демобілізований з військової служби» (*meshurar mishrut bzava*). Це пояснюється тим, що майже кожен громадянин країни проходить службу в армії оборони Ізраїлю, зберігаючи статус резервіста протягом тривалого часу. Так, для ізраїльтян військова та цивільна сфери тісно переплетені: люди регулярно переходять між ними, підтримуючи готовність обороняти державу (Слозанська, Горішна, Бибик, Криницька, 2023). Ізраїльський підхід демонструє, що ефективна соціальна підтримка ветеранів базується на комплексному баченні їхніх потреб – від медичної і психологічної допомоги до освіти та соціальної інтеграції. Така система забезпечує не лише відновлення після служби, а й повернення до активної участі в суспільному житті,

спираючись на тісну взаємодію державних і громадських структур, включно з ветеранськими організаціями. Цей досвід може стати цінним орієнтиром для України в удосконаленні нормативно-правової бази та формуванні на її основі власної моделі реабілітації та інтеграції ветеранів і їхніх родин (Кравченко, 2025).

На сьогодні Державна служба зайнятості України реалізує низку програм, спрямованих на підтримку ветеранів у пошуку роботи та створенні власного бізнесу. Ці ініціативи покликані допомогти ветеранам не лише знайти стабільне працевлаштування, а й реалізувати свій потенціал як підприємців і роботодавців. Зокрема, пропонуються консультації щодо розробки бізнес-планів, менторська підтримка, гранти на старт бізнесу та навчальні програми з основ підприємництва (Васильєва-Халатникова, Брусенко, 2024). Особливо важливим напрямом є підтримка ветеранського підприємництва. За даними досліджень, близько 60 % ветеранів прагнуть відкрити власну справу (Клос, Блавт, Ковальчук, 2024). Але з початку дії програми «Власна справа» тільки 837 ветеранів та членів їхніх родин отримали гранти на суму майже 400 млн грн, а в межах ініціатив #Варто від УВФ – до 1,5 млн грн на бізнес-проекти. Ще ветерани також можуть скористатися програмою «Доступні кредити 5–7–9%», у межах якої до середини 2024 року видано позик на 227,3 млрд грн (Міністерство соціальної політики України, 2024). У 2023–2024 роках фінансування державної підтримки ветеранів та їхніх родин значно зросло. У 2023 році на ці потреби з держбюджету було виділено 6,84 млрд грн, з яких 5,5 млрд грн спрямували на забезпечення житлом, 540 млн грн – на програми психологічної реабілітації та професійної адаптації, а 245 млн грн – на ініціативи Українського ветеранського фонду. У 2024 році обсяг фінансування зріс до 14,3 млрд грн, з яких 3,2 млрд грн призначено на підготовку фахівців, що супроводжуватимуть ветеранів у громадах. Однак в умовах війни внутрішніх фінансових ресурсів недостатньо, тому держава активно залучає міжнародні гранти, інвестиції

та гуманітарну допомогу. Серед ключових донорів – IREX, що через програму Ukrainian Rapid Response Fund (URRF) надає гранти від 20 000 до 250 000 дол. США, а також MOM, яка за підтримки МЗС Японії фінансує проекти до 15 тис. євро для ветеранських організацій. Значну роль відіграють й освітні ініціативи, як-от проєкт DVV International, що сприяє реінтеграції через навчання (Міністерство соціальної політики України, 2024). Водночас українські громадські організації наголошують, що міжнародне фінансування часто концентрується в руках великих структур, тоді як місцеві ініціативи отримують обмежений доступ до ресурсів. Це потребує перегляду підходів донорів, скорочення бюрократії та орієнтації на реальні потреби ветеранів – насамперед тих, хто прагне самостійно створювати робочі місця через власний бізнес (Протас, 2017).

Висновки. У процесі аналізу теоретичних основ соціальної підтримки ветеранів визначено, що вона є багатовимірною категорією, що поєднує соціальний, правовий, психологічний і економічний компоненти. Соціальна підтримка розглядається не лише як система пільг і гарантій, а і як інструмент відновлення людського потенціалу, що забезпечує адаптацію, соціально-психологічну реабілітацію та повноцінну інтеграцію ветеранів у суспільне життя. Визначено, що ключовими складниками є соціальна адаптація, спрямована на подолання наслідків бойового досвіду та відновлення соціальної ролі; соціально-психологічна реабілітація, яка передбачає подолання ПТСР, стабілізацію емоційного стану, сприяння інтеграції ветеранів у соціум; соціально-економічна інтеграція, що реалізується через працевлаштування, освіту й підприємництво.

Схарактеризовано національну нормативно-правову базу України у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їхніх сімей. Вона представлена багаторівневою системою законів і підзаконних актів, які формують цілісний механізм підтримки. Базовими документами є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон «Про реабілітацію осіб з інвалідністю

в Україні» та Закон № 3911-IX від 2024 р., що модернізував систему медичної, психологічної та соціальної допомоги. Постанова Кабінету Міністрів № 307-п від 18 березня 2024 р. конкретизувала механізми реалізації цих гарантій. У сукупності ці акти формують перехід від моделі формального пільгового забезпечення до інтегрованої політики реабілітації та реінтеграції ветеранів у цивільне середовище.

Досліджено зарубіжні моделі соціальної та психологічної реабілітації ветеранів (на прикладі США, Канади, Ізраїлю, країн ЄС), які демонструють високий рівень інституційної узгодженості та людиноцентричності. Для

США характерна орієнтація на освіту й професійну підготовку (програма GI Bill), у Канаді – мультидисциплінарні центри психологічної реабілітації та спільна участь держави й ветеранських спільнот у формуванні політики. Європейські країни, зокрема Німеччина та Велика Британія, роблять акцент на кар'єрному консультуванні та трансформації військового досвіду в цивільні компетентності. Ізраїльська модель вирізняється глибокою інтеграцією військової служби в суспільну структуру, де підтримка ветеранів реалізується через постійну взаємодію державних і громадських інституцій.

Література

1. Голубев О. В. Ініціативи підтримки ветеранів на регіональному рівні в Україні в умовах соціально-економічної кризи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 12. С. 3–5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-05>
2. Сопілко І. М. Інклюзія та реабілітація військових: створення єдиного підходу для відновлення, інтеграції та підтримки ветеранів. *Юридичний вісник*. 2025. № 1(74). С. 247–256. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.74.19912>
3. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social Work and Education*. 2023. Т. 10, № 3. С. 263–275. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>
4. Слозанська Г., Горішна Н., Бибик Д., Криницька І. Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*. 2023. Т. 10, № 1. С. 47–62. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5>
5. Клос Л. Є., Блавт О. З., Ковальчук О. Р. Реалізація комплексної реабілітації ветеранів російсько-української війни з інвалідністю у закладах вищої освіти. *Rehabilitation & Recreation*. 2024. Т. 18, № 3. С. 10–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2024.18.3.1>
6. Коллегаєв М. Ю. Особливості та перспективи реабілітації ветеранів війни засобами спортивно-оздоровчого туризму в Україні. *Фізичне виховання та спорт*. 2024. № 1. С. 155–161. DOI: <https://doi.org/10.26661/2663-5925-2024-1-21>
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 21.10.2025).
8. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2961-15> (дата звернення: 21.10.2025).
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань у сферах охорони здоров'я, реабілітації, соціального захисту та державної реєстрації окремих об'єктів санітарних заходів : Закон України від 21.08.2024 р. № 3911-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3911-20> (дата звернення: 21.10.2025).
10. Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб : Постанова Кабінету Міністрів України № 307 від 18.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/307-2024-%D0%BF> (дата звернення: 21.10.2025).
11. Цимбалюк І. О., Колосок А. В. Теоретичні основи соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 2. С. 140–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>
12. Жара Г. І. Фізкультурно-спортивна реабілітація ветеранів війни в умовах ветеранських просторів. *Наука і освіта*. 2024. № 3. С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-3>
13. Попик Ю. В. Зарубіжний досвід соціальної роботи з ветеранами війни. *Інклюзія і суспільство*. 2024. № 3(8). С. 104–110. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-3-14>
14. SCORE «Реінтеграція ветеранів АТО та ООС». *USAID*, 2022. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_DGEUkr21_Vets-Report_FIN_UKR.pdf

15. Кравченко О. Міжсекторальна співпраця на рівні громади щодо комплексної реабілітації ветеранів та ветеранок. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 2. С. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.14>

16. Єгоричева С. Б. Фінансово-економічні механізми забезпечення реінтеграції ветеранів війни в Україні. *Економіка і регіон*. 2024. № 3(94). С. 133–140. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2024.3\(94\).3493](https://doi.org/10.26906/EiR.2024.3(94).3493)

17. Angel C. M., Smith B. P., Pinter J. M., Young B. B., Armstrong N. J., Quinn J. P., Brostek D. F., Goodrich D. E., Hoerster K. D., Erwin M. S. Team Red, White & Blue: a community-based model for harnessing positive social networks to enhance enrichment outcomes in military veterans reintegrating to civilian life. *Translational Behavioral Medicine*. 2018. Vol. 8, No. 4. P. 554–564. DOI: <https://doi.org/10.1093/tbm/iby050>

18. Протас О. Соціально-педагогічний супровід дітей із сімей, постраждалих у ході АТО. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2017. Вип. XXIX. С. 73–86. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/7211/1/znpkp_sp_2017_29_9%20%281%29.pdf

References

1. Holubiev, O. V. (2024). Initsiatyvy pidtrymky veteraniv na rehionalnomu rivni v Ukraini v umovakh sotsialno-ekonomichnoi kryzy [Initiatives to support veterans at the regional level in Ukraine under socio-economic crisis]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, (12), 3–5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-03-05> [in Ukrainian].

2. Sopilko, I. M. (2025). Inkluziia ta rehabilitatsiia viiskovykh: stvorennia yedynoho pidkhodu dlia vidnovlennia, intehtatsii ta pidtrymky veteraniv [Inclusion and rehabilitation of military personnel: Creating a unified approach to recovery, integration, and support of veterans]. *Iurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 1(74), 247–256. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.74.19912> [in Ukrainian].

3. Zakharina, T. (2023). Reintehtatsiyni potentsial veteraniv yak chynnyk uspishnoi yikh reintehratsii v sotsium [Reintegration potential of veterans as a factor in their successful reintegration into society]. *Social Work and Education*, 10(3), 263–275. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1> [in Ukrainian].

4. Slozanska, H., Horishna, N., Bybyk, D., & Krynytska, I. (2023). Sotsialna pidtrymka veteraniv/veteranok rosiisko-ukrainskoi viiny ta chleniv yikhnikh simei u voiennyi ta povoiennyi chas [Social support for veterans of the Russo-Ukrainian war and their families during and after the war]. *Social Work and Education*, 10(1), 47–62. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.5> [in Ukrainian].

5. Klos, L. Ye., Blavt, O. Z., & Kovalchuk, O. R. (2024). Realizatsiia kompleksnoi rehabilitatsii veteraniv rosiisko-ukrainskoi viiny z invalidnistiu u zakladakh vyshchoi osvity [Implementation of comprehensive rehabilitation of Russo-Ukrainian war veterans with disabilities in higher education institutions]. *Rehabilitation & Recreation*, 18(3), 10–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2024.18.3.1> [in Ukrainian].

6. Kollehaiev, M. Yu. (2024). Osoblyvosti ta perspektyvy rehabilitatsii veteraniv viiny zasobamy sportyvno-ozdorovchoho turyzmu v Ukraini [Features and prospects of veterans' rehabilitation through sports and wellness tourism in Ukraine]. *Fizychnye vykhovannia ta sport – Physical Education and Sport*, (1), 155–161. DOI: <https://doi.org/10.26661/2663-5925-2024-1-21> [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada Ukrainy. (1993, October 22). Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu: Zakon Ukrainy № 3551-XII [On the status of war veterans, guarantees of their social protection: Law of Ukraine No. 3551-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (Last accessed: October 21, 2025).

8. Verkhovna Rada Ukrainy. (2005, October 6). Pro rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy № 2961-IV [On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine No. 2961-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2961-15> (Last accessed: October 21, 2025).

9. Verkhovna Rada Ukrainy. (2024, August 21). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia okremykh pytan u sferakh okhorony zdorovia, rehabilitatsii, sotsialnoho zakhystu ta derzhavnoi reiestratsii okremykh obektiv sanitarnykh zakhodiv: Zakon Ukrainy № 3911-IX [On amendments to certain laws of Ukraine on regulation of issues in health care, rehabilitation, social protection, and sanitary registration]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/3911-20> (Last accessed: October 21, 2025).

10. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024, March 18). Deiaki pytannia mentalnoi, sportyvnoi, fizychnoi, psykholohichnoi rehabilitatsii ta profesiinoi adaptatsii veteraniv viiny: Postanova № 307 [Certain issues of mental, sports, physical, psychological rehabilitation, and professional adaptation of war veterans: Resolution No. 307]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/307-2024-p> (Last accessed: October 21, 2025).

11. Tsymbaliuk, I. O., & Kolosok, A. V. (2024). Teoretychni osnovy sotsialno-ekonomichnoi reintehratsii veteraniv u tsyvilne suspilstvo [Theoretical foundations of socio-economic reintegration of veterans into civil society]. *Humanitas*, (2), 140–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20> [in Ukrainian].
12. Zhara, H. I. (2024). Fizkulturno-sportyvna reabilitatsiia veteraniv viiny v umovakh veteranskykh prostoriv [Physical and sports rehabilitation of war veterans in veteran spaces]. *Nauka i osvita – Science and Education*, (3), 17–22. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-3> [in Ukrainian].
13. Popyk, Yu. V. (2024). Zarubizhnyi dosvid sotsialnoi roboty z veteranamy viiny [Foreign experience of social work with war veterans]. *Inkliuziia i suspilstvo – Inclusion and Society*, 3(8), 104–110. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-3-14> [in Ukrainian].
14. SCORE. (2022). Reintehratsiia veteraniv ATO ta OOS [Reintegration of ATO and JFO veterans]. Retrieved from https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_DGEUkr21_Vets-Report_FIN_UKR.pdf
15. Kravchenko, O. (2025). Mizsektoralna spivpratsia na rivni hromady shchodo kompleksnoi reabilitatsii veteraniv ta veteranok [Intersectoral cooperation at the community level on comprehensive rehabilitation of veterans]. *Humanitas*, (2), 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.14> [in Ukrainian].
16. Yehorycheva, S. B. (2024). Finansovo-ekonomichni mekhanizmy zabezpechennia reintehratsii veteraniv viiny v Ukraini [Financial and economic mechanisms for ensuring the reintegration of war veterans in Ukraine]. *Ekonomika i rehion – Economy and Region*, 3(94), 133–140. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2024.3\(94\).3493](https://doi.org/10.26906/EiR.2024.3(94).3493) [in Ukrainian].
17. Angel, C. M., Smith, B. P., Pinter, J. M., Young, B. B., Armstrong, N. J., Quinn, J. P., Brostek, D. F., Goodrich, D. E., Hoerster, K. D., & Erwin, M. S. (2018). Team Red, White & Blue: A community-based model for harnessing positive social networks to enhance enrichment outcomes in military veterans reintegrating to civilian life. *Translational Behavioral Medicine*, 8(4), 554–564. DOI: <https://doi.org/10.1093/tbm/iby050>
18. Protas, O. (2017). Sotsialno-pedahohichnyi suprovid ditei iz simei, postrazhdalykh u khodi ATO [Socio-pedagogical support of children from families affected during the Anti-Terrorist Operation]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka – Collection of scientific works of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyyi National University*, XXIX, 73–86. Retrieved from https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/7211/1/znpkp_sp_2017_29_9%20%281%29.pdf [in Ukrainian].

Протас О. Л. Соціальна підтримка ветеранів і їхніх родин: моделі реабілітації та інтеграції

Метою дослідження є комплексне вивчення сучасних моделей соціальної підтримки ветеранів та членів їхніх родин в Україні. У процесі дослідження використано міждисциплінарний підхід, що поєднує елементи соціологічного, правового, психологічного й економічного аналізу. Застосовано порівняльно-правовий метод для аналізу національних і зарубіжних моделей соціальної реабілітації ветеранів; системно-структурний – для виявлення взаємозв'язків між рівнями соціальної підтримки (державним, регіональним, громадським); контент-аналіз нормативно-правових актів. У статті обґрунтовано, що соціальна підтримка ветеранів є ключовим елементом національної безпеки та соціальної стабільності, а її ефективність визначається рівнем взаємодії між державними структурами, громадами та недержавними організаціями. Визначено, що соціальна адаптація ветеранів має двоетапний характер – психологічний і соціально-економічний, які взаємодіють у процесі повернення до цивільного життя. Проаналізовано чинники успішної адаптації (родинна підтримка, громада, професійна реабілітація, ветеранські спільноти) та бар'єри (стигматизація, втрата ідентичності, обмеженість соціальної інфраструктури). Установлено, що найбільш перспективною є інтегрована модель соціальної реабілітації, яка поєднує психологічну, професійну, освітню та економічну підтримку. Схарактеризовано позитивні практики США, Канади, Ізраїлю та Скандинавських країн, де система допомоги базується на принципах партнерства, мультисекторальності й персоніфікованого підходу. Результати дослідження можуть бути використані в удосконаленні державної політики України у сфері соціальної підтримки ветеранів, розробленні місцевих програм реабілітації, створенні центрів комплексної допомоги та впровадженні програм перекваліфікації і ветеранського підприємництва.

Ключові слова: ветеран, соціальна підтримка, соціальна адаптація, соціальна реабілітація, інтеграція, соціальна робота, нормативно-правова база, бойові дії, міжсекторальна співпраця, психологічне відновлення.

Protas O. L. Social support of veterans and their families: models of rehabilitation and integration

The purpose of the study is a comprehensive study of modern models of social support for veterans and their family members in Ukraine. The research process used an interdisciplinary approach that combines elements of sociological, legal, psychological and economic analysis. The comparative legal method was used to analyze national and foreign models of social rehabilitation of veterans; the systemic and structural method was used to identify

relationships between levels of social support (state, regional, public); content analysis of regulatory legal acts. The article substantiates that social support for veterans is a key element of national security and social stability, and its effectiveness is determined by the level of interaction between state structures, communities and non-governmental organizations. It was determined that the social adaptation of veterans has a two-stage nature – psychological and socio-economic, which interact in the process of returning to civilian life. The factors of successful adaptation (family support, community, professional rehabilitation, veteran communities) and barriers (stigmatization, loss of identity, limited social infrastructure) were analyzed. It was established that the most promising is an integrated model of social rehabilitation, which combines psychological, professional, educational and economic support. The positive practices of the USA, Canada, Israel and Scandinavian countries, where the assistance system is based on the principles of partnership, multisectorality and a personalized approach, are characterized. The results of the study can be used to improve the state policy of Ukraine in the field of social support for veterans, develop local rehabilitation programs, create comprehensive assistance centers and implement retraining programs and veteran entrepreneurship.

Key words: veteran, social support, social adaptation, social rehabilitation, integration, social work, regulatory and legal framework, combat operations, intersectoral cooperation, psychological recovery.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 659.4:352:316.7(477)

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-113-119>

Сидун Ірина Володимирівна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

м. Одеса, Україна.

sydun_iryna@onu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6219-5208>

ТРАНСКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УПРАВЛІННІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ГРОМАДОЮ

Постановка проблеми. У контексті глобалізації та активної міграції транскультурність стає визначальним фактором у формуванні ефективної системи управління та стратегічних комунікацій. Зокрема, у територіальних громадах України, де проживають представники різних етносів, релігій і культур, постає потреба в адаптації комунікативних стратегій до транскультурних умов. Так, Одеса, як багатонаціональне місто з історичною мультикультурною спадщиною, є яскравим прикладом необхідності ефективних транскультурних комунікацій.

Досліджуючи питання транскультурних комунікацій в українських громадах, зосередимося на основних аспектах:

1. *Поняття транскультурності в управлінні комунікаційною діяльністю.* Транскультурність передбачає не лише співіснування культур на території певної громади, а й активну взаємодію влади, громадського сектору та місцевих жителів. У сфері стратегічних комунікацій це означає врахування багатоманіття, цінностей, мовних кодів, символічних систем.

2. *Виклики та можливості для територіальної громади.* Багатокультурне середовище вимагає від органів місцевого самоврядування використання комунікаційних стратегій, які є інклюзивними, чутливими до культурного контексту, а також спрямованими на підвищення довіри й участі громадян. З іншого боку, транскультурність може спричинити непорозуміння через різні стилі комунікації, традиції або очікування.

3. *Стратегії ефективної транскультурної комунікації.* Використання різних інструментів, каналів та платформ, включно з медіа. Формування міжкультурних консультативних рад. Проведення навчань для фахівців у громаді щодо культурної компетентності фахівців соціальної сфери. Інституціоналізація механізмів зворотного зв'язку та активної участі громадян, місцевих мешканців, фахівців з різних галузей, бізнесу та інших стейкхолдерів в ухваленні та реалізації рішень на різних рівнях – від місцевого самоврядування до формування регіональної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання транскультурних аспектів у стратегічних комунікаціях розглядається в наукових роботах українських та зарубіжних учених. Зокрема, у науковій статті Н. Отрешко розкриваються напрями розвитку концепції транскультурності в сучасному науковому дискурсі. Авторка розвиває своє дослідження в контексті доведення міждисциплінарної теорії транскультурності як багатоманітного процесу трансформації головних форм та практик сучасної культури глобального суспільства (Отрешко, 2019).

Важливими є наукові праці, які розкривають питання міжкультурної комунікації та міжкультурної компетентності соціальних працівників у територіальній громаді. Зокрема, авторка С. Чернета в статті «Міжкультурна компетентність як складова професійної компетентності фахівців із соціальної роботи»

досліджує поняття міжкультурної компетентності в контексті професійної підготовки соціальних працівників, наголошуючи на її важливості в сучасних умовах (Чернета, 2023). Питання професійної компетентності соціальних фахівців розкриває і дослідниця М. Галицька в статті «Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців», що присвячена темі міжкультурної комунікації та її ролі в професійній діяльності майбутніх фахівців (Галицька, 2014).

Питання актуалізації транскультурної комунікації в роботі соціального працівника під час війни розкриває дослідниця І. Сидун. У науковій праці підкреслено важливість культурної компетентності для соціального працівника. Авторка наголошує на тому, що соціальні працівники мають забезпечувати ефективну підтримку, враховуючи культурні відмінності клієнтів (Сидун, 2024). О. Агарков розкриває питання організації соціальної роботи з національними меншинами в регіональному аспекті (Агарков, 2014).

У науковому полі зарубіжних досліджень цікавою є праця В. Вельша, який у своїй роботі аналізує питання того, чи кожна культура є національною та суттєво відрізняється від іншої національної культури, а також чи потрібно виділяти локальну культуру як відокремлену від інших. За баченням науковця, ідея монолітних культур-сфер ніколи повністю не відповідала реальності (Welsch, 1999).

Розглядаючи актуальне нормативно-правове забезпечення сфери надання соціальних послуг в Україні, слід виокремити базові законодавчі акти, зокрема Закон України «Про соціальні послуги», що встановлює правові основи для надання соціальних послуг, визначає права та обов'язки осіб, що їх надають та отримують (ЗУ «Про соціальні послуги», 2019).

Важливими як допоміжні в цьому питанні є такі нормативні документи, як Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (2023), «Декларація прав національностей України» (1991), Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) тощо.

Водночас слід зазначити, що в українському науковому дискурсі недостатньо досліджені аспекти транскультурності в роботі соціального працівника на управлінському рівні в територіальній громаді, а саме під час роботи в полі стратегічних комунікацій.

Мета статті – проаналізувати транскультурні аспекти стратегічних комунікацій в управлінні територіальною громадою та визначити практичні інструменти їх застосування для налагодження ефективного діалогу між владою та мешканцями, підвищення рівня довіри, залучення громадян до прийняття рішень і розвитку соціальної згуртованості в багатокультурному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобалізації транскультурність постає як ключова характеристика комунікаційних процесів у різних сферах суспільного життя. На відміну від мультикультурності, що підкреслює співіснування культур без їх суттєвого перетину, транскультурність орієнтується на взаємопроникнення, інтеграцію та творче поєднання культурних практик. Це явище передбачає не лише збереження національної ідентичності, а й формування нових комунікативних моделей, які виникають унаслідок міжкультурних контактів.

Українська дослідниця Н. Отрешко досить влучно схарактеризувала транскультурність у сучасному світі: «Транскультура – це нове символічне середовище проживання людського роду, яка приблизно так само відноситься до культури в традиційному сенсі, як культура відноситься до природи. Транскультура визначається як розсування кордонів етнічних, професійних, мовних та інших ідентичностей на нових рівнях невизначеності й віртуальності» (Отрешко, 2019, с. 91).

В Україні проживають представники багатьох етносів, кожен з яких має свою мову, традиції та культурні особливості. Якщо врахувати офіційні дані, то слід зауважити, що перший у незалежній Україні Всеукраїнський перепис населення проведений станом на 5 грудня 2001 року. І це єдиний перепис на сьогодні, дані якого сьогодні суттєво змінилися. За даними державного комітету статистики

України, «особливістю національного складу населення України є його багатонаціональність. За даними Всеукраїнського перепису населення на території країни проживали представники понад 130 національностей і народностей» (Офіційний сайт Державної служби статистики).

Соціальна робота з етнічними групами в Україні має специфічні риси, власні принципи та завдання, що зумовлені особливостями етнокультурного розвитку країни, етнонаціональною структурою суспільства та характером проблем етнічних меншин. Зокрема, можемо виділити базові принципи: 1) рівність прав і свобод; 2) реалізація національних інтересів; 3) захист прав та інтересів національних меншин; 4) запобігання міжетнічним конфліктам.

Включаючи в поле дослідження поняття «національна меншина» розглянемо його визначення. Український науковець О. Агарков дає визначення поняттю «національна меншина», яке, на його думку, більш доречно саме в Україні. Під цією категорією він бачить «спільноту громадян України, історично осілих на території країни, чисельність яких становить менше половини населення України, які етнічно самоідентифікуються від більшості населення, відрізняються від більшості громадян своїм етнічним походженням, зберігають та розвивають свою самобутність, культуру, мову, релігію» (Агарков, 2014, с. 83). Якщо звернутися до національного законодавства, то в Законі України визначено: «національна меншина (спільнота) України (далі – національна меншина (спільнота)) – стала група громадян України, які не є етнічними українцями, проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність» (ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України», 2022).

Відзначимо, що науковиця Л. Смокова дослідила зв'язок між моделями ідентифікації та акультурацією, і результати показали, що

«іммігранти, які ідентифікували себе з домінуючим суспільством перебування, висловлювали перевагу стратегіям інтеграції. З іншого боку, іммігранти, які висловлювали низьку перевагу, як інтеграції, так і маргіналізації та асиміляції. У свою чергу, відчуття приналежності до етнічної групи та позитивне ставлення до неї сприяє вибору іммігрантами сегрегації» (Смокова, 2014, с. 582).

Тож полікультурне суспільство ставить перед територіальною громадою певні виклики і вимагає від органів місцевого самоврядування використання ефективних комунікативних стратегій, які є інклюзивними та чутливими до культурного контексту.

В управлінні комунікаційною діяльністю транскультурність визначається як здатність організацій і окремих комунікаторів адаптувати свої стратегії відповідно до багатокультурного контексту, враховувати специфіку різних ціннісних систем, соціальних норм і стилів спілкування. Вона проявляється у виборі мовних кодів, символів, каналів передачі інформації, а також у створенні універсальних смислів, зрозумілих для представників різних культурних середовищ.

У цьому контексті важливо розглянути організацію соціальної роботи в територіальних громадах з етнічними спільнотами та міжкультурні компетентності соціальних фахівців. Дослідниця М. Галицька доводить, що міжкультурна комунікація має велике значення для професійної діяльності майбутніх фахівців та наголошує на професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в транскультурному середовищі: «одним із головних завдань сучасної освіти є виховання особистості, котра здатна пізнавати й творити культуру шляхом діалогічного спілкування, що вимагає від усіх учасників педагогічного процесу високого рівня комунікативної культури, комунікативної компетентності, розвинутих навичок спілкування. Вона можлива за умови правильно організованого міжкультурного діалогу» (Галицька, 2014, с. 29).

С. Чернета вважає, що серед сучасних соціальних викликів «підготовка компетентного фахівця із соціальної роботи до взаємодії

в умовах полікультурного соціуму, який може запобігти дискримінації, відторгненню, насильству, непорозумінню, зумовленому зіткненням різних світоглядів і культур, є важливою парадигмою освітньої політики на сьогоднішній день» (Чернета, 2023, с. 38).

Зауважимо, підготовка фахівця до роботи в полікультурному суспільстві може здійснюватися на різних рівнях. Це і включення дисциплін в освітні програми підготовки на рівні вищої освіти, і підвищення кваліфікації організовані на рівні територіальної громади як елемент ефективного управління. Наприклад, проведення навчань для фахівців соціальної сфери в громаді для набуття міжкультурних компетентностей.

Так, транскультурність стає не лише соціокультурним, а й управлінським ресурсом, що підвищує ефективність комунікаційної діяльності. Вона дає змогу формувати довіру, зменшувати ризики непорозуміння і сприяє гармонійному розвитку міжнародного партнерства.

Стратегії ефективної транскультурної комунікації мають здійснюватися з використанням різних інструментів та каналів. Це може бути і формування міжкультурних консультативних рад, і включення цих питань до комунікаційної стратегії територіальної громади.

Розглянемо як на практиці реалізуються ці питання в окремих територіальних громадах України, а саме в м. Одеса.

З початку 2025 р. Одеська міська рада розпочала процес розроблення проекту Стратегії розвитку Одеської міської територіальної громади до 2027 року. Стратегія розвитку територіальної громади – це документ стратегічного планування державної регіональної політики, що визначає стратегічні, оперативні цілі та завдання для сталого розвитку територіальної громади. Одним із ключових етапів у розробці Стратегії є анкетування мешканців громади та представників бізнесу. Мета такого анкетування – визначити найактуальніші проблеми міста, зібрати пропозиції щодо їх вирішення та сформуванню спільного бачення розвитку (Проект Стратегії розвитку м. Одеса до 2027 року, 2025). Проаналізувавши анкету, окремі питання чи варіанти відповідей, що стосуються

національних меншин, – міжкультурних відносин немає. Проте є відкриті запитання, де будь хто з мешканців громади може написати всі питання чи проблеми, які турбують. Одеса позиціонується як багатокультурне місто, і цей наратив з'являється у виступах міської влади, особливо в контексті співпраці з ПРООН та під час міжнародних презентацій.

Окрім того, в Одесі у 2024 році затверджено документ «Стратегія культурного розвитку Одеси на 2025–2035». Це стратегічний документ, що визначатиме основні напрями розвитку культури, збереження спадщини та інтеграції міста в європейський культурний простір на найближчі 10 років. Стратегія спрямована на сталий розвиток Одеси як культурного центру, попри виклики війни. Її впровадження дасть змогу місту залучити нові ресурси, модернізувати інфраструктуру та зміцнити позиції на національному й міжнародному рівнях (Стратегія культурного розвитку Одеси, 2024).

Основні цілі стратегії:

- підтримка сталого розвитку культурної інфраструктури;
- підтримка креативних індустрій та сучасних культурних тенденцій;
- збереження унікальної одеської спадщини;
- посилення міжнародної співпраці.

Стратегія створена у співпраці з культурними діячами, представниками креативних індустрій та громадськими організаціями. Основою розробки стали дослідження, стратегічні сесії та консультації зі стейкхолдерами (Стратегія культурного розвитку Одеси, 2024).

Ще одним важливим документом у контексті дослідження проблеми є Комунікаційна стратегія національних меншин Одещини. 18 червня 2021 року в Одеській національній науковій бібліотеці за підтримки проекту «Посилення захисту національних меншин, включаючи ромів та мов меншин в Україні» відбулася презентація Комунікаційної стратегії національних меншин Одещини та комунікаційної платформи «Багатонаціональна Одещина». У презентації взяли участь менеджери та експерти Ради Європи, Одеської обласної державної адміністрації, Ради представників національно-культурних товариств Одещини,

закладів культури та засобів масової інформації регіону. Учасники зустрічі обговорили стратегії та практичні механізми забезпечення ефективної комунікації та взаємодії між етнічними спільнотами й органами влади, що ґрунтуються на принципах, які забезпечують дотримання прав людини, відповідність законодавству і забезпечують високий ступінь досягнення необхідних результатів, реалізації практичних завдань (Презентація Комунікаційної стратегії, 2021).

Проаналізовані документи важливі як ціннісна основа багатокультурності, що загалом відповідає іміджу Одеси та може стати конкурентною перевагою. Документи створюють рамку для інклюзивного діалогу, що є важливим для регіону з багатою етнічною мозаїкою. Враховують рекомендації Ради Європи щодо захисту прав меншин і комунікаційного підходу.

Але через відсутність системних оновлень, реальних програм і звітності важко говорити про їх вплив у практичній площині розвитку громади. Для того щоб документи стали дієвим

інструментом, необхідно інтегрувати їх у загальну Стратегію розвитку Одеси до 2027 року та забезпечити прозору комунікацію про результати.

Висновки. Транскультурні аспекти є критично важливими для розбудови ефективної системи стратегічних комунікацій у полікультурній територіальній громаді. Вони допомагають налагодити соціальний діалог, зменшити ризики конфліктів та сприяти розвитку інклюзивного громадського простору. Досвід Одеси демонструє, що впровадження транскультурних стратегій сприяє успішній інтеграції різних культурних груп та зміцненню соціальної згуртованості.

Перспективою дослідження є подальший аналіз, порівняння підходів інших громад України та виокремлення найкращих практик. Також у фокусі подальших наукових розвідок може бути медіапростір як платформа для культивування нових ідей та інструмент просування передових практик з інтеграції представників різних національних меншин до громад в Україні.

Література

1. Агарков О. Організація соціальної роботи з національними меншинами: регіональний аспект. *Грані*. 2014. № 4. С. 81–85.
2. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2(6). С. 23–32.
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. №1771-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення: 15.08.2025).
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 р. №5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 15.08.2025).
5. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13 грудня 2022 р. №2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 15.08.2025).
6. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 15.08.2025).
7. Отрешко Н. Б. Транскультурність як сучасний науковий концепт у міждисциплінарному науковому просторі. *Культурологічна думка*. 2019. Т. 16. № 2. С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-16-2019-2.91-97>
8. Всеукраїнський перепис населення. *Офіційний сайт «Державна служба статистики»*, 2001. URL: <https://www.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 15.08.2025).
9. Презентація Комунікаційної стратегії національних меншин Одещини та комунікаційної платформи «Багатонаціональна Одещина». *Офіційний сайт Офіс Ради Європи в Україні*, 30 червня 2021. URL: <https://surl.li/edloo0> (дата звернення: 15.08.2025).
10. Проект Стратегії розвитку м. Одеса до 2027 року. *Офіційний сайт міста Одеси*, 6 лютого 2025. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/240537/> (дата звернення: 15.08.2025).
11. Сидун І. В. Актуалізація транскультурної комунікації в роботі соціального працівника під час війни. *Матеріали 79-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція «Факультет психології та соціальної роботи»*. Підсекція: «Соціальна робота» (Одеса, 27–29 листопада 2024 р.). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. С. 35–37.

12. Смокова Л. С. Особливості етнічної ідентичності та акультураційних стратегій у контексті міжкультурних взаємодій. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 23. С. 573–585. URL: <http://cep.bsmu.edu.ua/index.php/2227-6246/article/view/159491> (дата звернення: 15.08.2025).

13. Стратегія культурного розвитку Одеси на 2025–2035. *Офіційний сайт «ГО “Пікселейтід Реалітіз”»*, 12 вересня 2024. URL: <https://pixelatedrealities.org/uk/eu4culture/odesa-culture-roadmap/> (дата звернення: 15.08.2025)

14. Чернета С. Міжкультурна компетентність як складова професійної компетентності фахівців із соціальної роботи. *Вісник Humanitas*. 2023. Вип. 6. С. 37–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6>

15. Welsch W. Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today. In: M. Featherstone, S. Lash (Eds.), *Spaces of Culture: City, Nation, World*. London: Sage, 1999. P. 194–213. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446218723.n11>

References

1. Aharkov, O. (2014). Orhanizatsiia sotsialnoi roboty z natsionalnymy menshynamy: rehionalnyi aspekt [Organization of social work with national minorities: regional aspect]. *Hrani – Grani*, (4), 81–85 [in Ukrainian].

2. Halytska, M. M. (2014). Mizhkultura komunikatsiia ta yii znachennia dlia profesiinoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv [Intercultural communication and its importance for the professional activities of future specialists]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educological Discourse*, 2(6), 23–32 [in Ukrainian].

3. Deklaratsiia Prav natsionalnosti Ukrainy [Declaration of the Rights of Nationalities of Ukraine]. (1991). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini» [Law of Ukraine «On the Principles of Preventing and Combating Discrimination in Ukraine»]. (2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy» [Law of Ukraine «On National Minorities (Communities) of Ukraine»]. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro sotsialni posluhy» [The Law of Ukraine «On Social Services»]. (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

7. Otreshko, N. B. (2019). Transkulturnist yak suchasnyi naukovyi kontsept u mizhdystyplinarnomu naukovomu prostori [Transculturality as a modern scientific concept in the interdisciplinary scientific space]. *Kulturolohichna dumka – Culturological Thought*, 16(2), 91–97. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-16-2019-2.91-97> [in Ukrainian].

8. Vseukrainskyi perepys naseleennia [All-Ukrainian Population Census]. (2001). *Ofitsiynyi sait «Derzhavna sluzhba statystyky» – Official website of the State Statistics Service*. Retrieved from <https://www.ukrcensus.gov.ua/> [in Ukrainian].

9. Prezentatsiia Komunikatsiinoi stratehii natsionalnykh menshyn Odeschchyny ta komunikatsiinoi platformy «Bahatonatsionalna Odeschchyna» [Presentation of the Communication Strategy of National Minorities of the Odesa Region and the Communication Platform «Multinational Odesa Region»]. (2021). *Ofitsiynyi sait Ofis Rady Yevropy v Ukraini – Official website of the Council of Europe Office in Ukraine*. Retrieved from <https://surl.li/edlooou> [in Ukrainian].

10. Proiekt Stratehii rozvytku m. Odesa do 2027 roku [Draft Development Strategy for the City of Odesa until 2027]. (2025). *Ofitsiynyi sait mista Odesy – Official website of the city of Odesa*. Retrieved from <https://omr.gov.ua/ua/news/240537/> [in Ukrainian].

11. Sydun, I. V. (2024). Aktualizatsiia transkulturnoi komunikatsii v roboti sotsialnoho pratsivnyka pid chas viiny [Actualization of transcultural communication in the work of a social worker during war]. *Materialy 79-yi naukovoï konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu i naukovykh pratsivnykiv Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Sektsiia «Fakultet psykholohii ta sotsialnoi roboty»*. Pidseksiia: «Sotsialna robota» – *Materials from the 79th scientific conference of the teaching staff and researchers of Odessa National University named after I. I. Mechnikov. Section: «Faculty of Psychology and Social Work». Subsection: «Social Work»*. (pp. 35–37). Odesa: Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova [in Ukrainian].

12. Smokova, L. S. (2014). Osoblyvosti etnichnoi identychnosti ta akulturatsiinykh stratehii u konteksti mizhkulturnykh vzaemodii [Peculiarities of ethnic identity and acculturation strategies in the context of intercultural interactions]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, (23), 573–585. Retrieved from <http://cep.bsmu.edu.ua/index.php/2227-6246/article/view/159491> [in Ukrainian].

13. Stratehiia kulturnoho rozvytku Odesy na 2025–2035 [Strategy for the cultural development of Odesa for 2025–2035]. (2024). *Ofitsiynyi sait «HO “Pikseleitid Realitiz”» – Official website of the «NGO “Pixelated*

Realities”», September 12. Retrieved from <https://pixelatedrealities.org/uk/eu4culture/odesa-culture-roadmap/> [in Ukrainian].

14. Cherneta, S. (2023). Mizhkulturna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty [Intercultural competence as a component of professional competence of social work professionals]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 37–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6> [in Ukrainian].

15. Welsch, W. (1999). Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today. In: M. Featherstone, S. Lash (Eds.), *Spaces of Culture: City, Nation, World*. (pp. 194–213). London: Sage. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446218723.n11>

Сидун І. В. Транскультурні аспекти стратегічних комунікацій в управлінні територіальною громадою

У статті розглядаються особливості транскультурних аспектів комунікації та зростання міжкультурної взаємодії в територіальних громадах України. Проаналізовано, як транскультурні підходи сприяють ефективності стратегічних комунікацій між владою, громадськими організаціями та жителями громади різного етнічного походження. Досліджено поняття транскультурності в управлінні комунікаційною діяльністю. Транскультурність передбачає не лише співіснування культур на території певної громади, а й активну взаємодію влади, громадського сектору та місцевих жителів. Проаналізовано виклики та можливості для територіальної громади. Багатокультурне середовище вимагає від органів місцевого самоврядування використання комунікаційних стратегій, які є інклюзивними, чутливими до культурного контексту, спрямованими на підвищення довіри та участі громадян. Визначено стратегії ефективною транскультурної комунікації. Використання різних інструментів, каналів та платформ, включно з медіа. Формування міжкультурних консультативних рад. Проведення навчань для фахівців у громаді щодо культурної компетентності фахівців соціальної сфери. Інституціоналізація механізмів зворотного зв'язку та активної участі громадян, місцевих мешканців, фахівців з різних галузей, бізнесу та інших стейкхолдерів в ухваленні та реалізації рішень на різних рівнях – від місцевого самоврядування до формування регіональної політики. Особлива увага приділена кейсам Одеської територіальної громади, зокрема інтеграції різних культурних груп до соціального життя громади.

Ключові слова: транскультурність, соціальні комунікації, стратегія, територіальна громада, міжкультурні відносини, управління.

Sydun I. V. Transcultural aspects of strategic communications in territorial community administration

The article examines the features of transcultural aspects of communication and the growth of intercultural interaction in territorial communities of Ukraine. It analyzes how transcultural approaches contribute to the effectiveness of strategic communications between authorities, public organizations of residents and communities of different ethnic origins. The concept of transculturality in the management of communication activities is studied. Transculturality provides not only the harmony of culture in the territory of a certain community, but also the active interaction of authorities, the public sector and local residents. The challenges and opportunities for the territorial community are analyzed. A multicultural environment requires local governments to use communication strategies that are inclusive, sensitive to the cultural context, aimed at increasing trust and participation of citizens. Strategies for effective transcultural communication are identified. The use of various tools, channels and platforms, including media. Formation of intercultural advisory councils. Conducting training for specialists in the community on the cultural competence of social sphere specialists. Institutionalization of feedback mechanisms and active participation of citizens, local residents, professionals from various industries, business and other stakeholders in decision-making and implementation at various levels – from local government to regional policy formation. Special attention is paid to cases of the Odessa territorial community, in particular the integration of different cultural groups into the social life of the community.

Key words: transculturality, social communications, strategy, territorial community, intercultural relations, administration.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Товстуха Олеся Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

aleksa.lnu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7998-1208>

ВETERАНИ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНИ ЇХНІХ СІМЕЙ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Постановка проблеми. В умовах тривалої збройної агресії проти України кількість осіб, які набувають статусу ветерана війни, а також членів їхніх сімей, невідомо зростає. За даними Пенсійного фонду України, станом на 1 січня 2025 року в країні налічується 366 761 ветеран війни та 124 891 член сім'ї (Пенсійний фонд України), на якого поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Крім того, учасниками бойових дій офіційно визнані 166 523 особи, а чисельність чинних військовослужбовців, за оцінками Міністерства оборони та міжнародних джерел, коливається в межах від 700 000 до 1 000 000 осіб. Відповідно, найближчими роками кількість осіб, які потребуватимуть підтримки як ветерани війни, лише зростатиме, і насамперед це створюватиме додаткове навантаження на фахівців соціальної сфери. Соціальні працівники, психологи, юристи, реабілітологи та інші спеціалісти будуть змушені працювати з дедалі більшою кількістю клієнтів, потреби яких є багаторівневими та часто взаємопов'язаними. Це охоплює не лише оформлення пільг і виплат, а й кризове втручання, сприяння працевлаштуванню, організацію психологічної та медичної реабілітації, посередництво у відновленні сімейних стосунків, профілактику соціальної ізоляції та залежностей.

Таке зростання цієї цільової групи потребує від соціальної сфери не лише збільшення

кадрового потенціалу, а й реформування підходів до надання послуг, упровадження нових методик, розширення мережі взаємодії між державними структурами, громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами. А найголовніше, має бути чітке розуміння самої категорії «ветерани війни та члени їхніх сімей», адже саме від правильного визначення та розмежування цієї групи залежить ефективність надання їй підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ветерани війни та члени їхніх сімей становлять одну з найбільш соціально вразливих груп сучасної України, тому спектр досліджень досить різноманітний. Огляду правових гарантій ветеранів війни присвячені публікації роботи А. Бейкуна, Р. Гринька, А. Клачко, А. Мота, Є. Новікова, С. Петrenchенко; соціально-економічної інтеграції – С. Єгоричевої, А. Колоска, М. Лахижи, О. Мосій, А. Сороківської, І. Цимбалюк; психологічної підтримки – В. Андросюка, О. Вдовіченко, Н. Голярдик, А. Гороховського, А. Мельнікова, Н. Оніщенко, О. Педченко, І. Соколової, С. Степанової, О. Фролової; едукативної та культурної інтеграції – В. Близнюк, Т. Захаріної, І. Терюханової, А. Якимчук.

Численний блок наукових розвідок з окресленої проблеми мають знавці соціальної роботи – Ю. Бриндіков, А. Дуля, Т. Захаріна, О. Караман, Т. Семигіна, О. Столярик (система соціальної підтримки ветеранської спільноти); А. Павленко, О. Сташук, Я. Юрків

(реінтеграція ветеранів у соціум); Т. Коленіченко, Ю. Таран (проблеми соціальної роботи з ветеранами війни); Т. Захаріна, Т. Зінченко, Т. Качалова, О. Логвінова, А. Мартинюк, Н. Останіна, О. Рассказова, І. Трубавіна, Л. Цибулько, І. Чайка (технології соціальної роботи з ветеранами війни).

Тому **метою** наукової розвідки є дефінітивний аналіз категорії «ветерани війни та члени їхніх сімей» з позиції сучасної соціальної роботи.

Методи дослідження: аналіз документів і нормативно-правових актів, а також офіційних звітів і статистичних даних Пенсійного фонду України та Міністерства оборони України; систематичний аналіз публікацій українських дослідників щодо наповнення змістом категорії «ветерани війни та члени їхніх сімей»; узагальнення отриманих з метою формування цілісного уявлення про досліджувану групу клієнтів фахівців соціальної сфери; класифікація ключових характеристик і проблемних сфер на основі аналізу наукових джерел.

Виклад основного матеріалу. Україна поступово трансформується в державу, де значна частина населення належить до категорії ветеранів війни. Однак у чинному законодавстві досі відсутнє чітке, однозначне визначення поняття «ветеран війни». На нормативному рівні термін «ветеран війни» фактично виконує роль узагальнювальної, «парасолькової» дефініції.

Так, відповідно до статті 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-ХІІ від 22 жовтня 1993 р., під ветеранами війни розуміються особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав (ЗУ «Україні «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»). Проте на практиці ця дефініція охоплює надзвичайно широкий перелік осіб. У межах зазначеного закону до категорії ветеранів війни віднесено близько 50 різних категорій громадян. Серед них не лише безпосередні учасники бойових дій, а й особи, які виконували тилові функції, навчалися в період Другої світової війни, були залучені до миротворчих операцій, постраждали під час

Револуції гідності або зазнали інвалідності внаслідок бойових дій на території України. Така широка й історично зумовлена класифікація ускладнює формування актуального й релевантного понятійного апарату в умовах сучасної війни, що, своєю чергою, впливає на ефективність соціального захисту, систему надання допомоги та розробку адресних програм підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що в академічному дискурсі досі не вироблено узгодженого, концептуально вивіреного визначення терміна «ветеран війни». Здебільшого дослідники послуговуються дефініцією, закріпленою в чинному законодавстві. Однак фахівці з публічного управління та права вважають такий підхід хибним і недостатнім. Вони наголошують, що безкритичне використання застарілих правових норм у науковому аналізі перешкоджає адекватному відображенню сучасного змісту поняття «ветеран війни», не враховує змін у природі збройних конфліктів, умовах участі в бойових діях та спектрі потреб осіб, які повертаються з війни.

Проте перші позитивні кроки вже є. Так, Є. Новіков, спираючись на Закон України «Про оборону» № 1932-ХІІ від 06.12.1991 р., пропонує «вирішальною ознакою належності особи до ветеранів війни вважати участь у бойових діях – вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння) у складі з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення Національної поліції України» (Новіков, 2024, с. 47).

Р. Погосян, зі свого боку, пропонує власне трактування поняття «ветеран війни», яке має науково-теоретичне спрямування. Зокрема, під ветераном війни він розуміє «осіб, які брали участь у бойових діях, антитерористичних операціях та інших формах збройної боротьби із захисту Батьківщини чи в інших бойових

діях на території інших держав, відповідно до міжнародних домовленостей, медичних представників, волонтерів, інвалідів війни, ліквідаторів диверсійно-терористичних груп, вояк УПА, миротворців тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки щодо участі в цих діях та потребують спеціальної підтримки й допомоги від держави» (Погосян, 2023, с. 111).

Про необхідність удосконалення законодавчих підходів до визначення поняття «ветеран війни» та уточнення правового статусу цієї категорії населення наголошують і фахівці у сфері соціальної роботи, зокрема А. Павленко та О. Сташук. На їхню думку, чинна правова база не враховує новітніх викликів, пов'язаних з повномасштабною війною, що призводить до нечіткості у визначенні цільових груп, фрагментарності соціального захисту та неузгодженості в міжвідомчій взаємодії. Дослідники підкреслюють, що для формування ефективної системи підтримки ветеранів необхідно не лише оновити нормативне визначення статусу, а й адаптувати його до сучасного соціального контексту з урахуванням змін у характері воєнного досвіду, структури військової служби та потреб демобілізованих осіб (Павленко & Сташук, 2025).

Т. Захаріна у світлі вивчення напрямів соціальної роботи з ветеранами війни пропонує використовувати не просто традиційну дефініцію «ветеран війни», а уточнений термін – «ветеран гібридної війни». Під цим поняттям дослідниця розуміє «осіб, які входять до складу збройних сил та які є членами добровольчих угруповань сторони, що перебуває в збройному конфлікті, і беруть безпосередню участь у бойових діях» (Захаріна, 2023, с. 56).

Ураховуючи наявність суттєвої прогалини в точному визначенні категорії **ветеран війни**, пропонуємо власне авторське визначення. Через призму соціальної роботи ветеранами війни слід уважати осіб, які брали участь у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності України або виконували бойові завдання в умовах збройного конфлікту на стороні України та перебувають у полі професійної діяльності фахівців соціальної сфери.

Не менш важливим у світлі тематики цього дослідження є чітке окреслення дефініції «члени сімей ветеранів війни».

Сім'я визнана міжнародним товариством фундаментальним соціальним інститутом, який забезпечує найсприятливіші умови для виживання, захисту, розвитку та добробуту дитини (Олійник, 2013, с. 184). Вона розглядається як первинний осередок суспільства, що формує базові життєві навички, соціальні ролі, систему цінностей та ідентичність особистості. Відповідно до положень Конвенції ООН про права дитини, саме сім'я є «природним середовищем для зростання та добробуту всіх її членів, особливо дітей», а її підтримка – пріоритетне завдання державної соціальної політики.

У трактуванні філософів, сім'я як мікросоціальна група – це соціально-біологічна спільнота, що існує на основі шлюбних зв'язків, кровної спорідненості або всиновлення, яка регулює стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми та відповідає за виконання притаманних їй різноманітних функцій (Причепій, Черній, Гвоздецький, Чекаль, 2001, с. 571).

Перше загальноприйняте й системно обґрунтоване визначення поняття «сім'я» запропоновано в 1986 р. в межах соціогуманітарного знання. Воно окреслило сім'ю як соціальний інститут, що ґрунтується на шлюбних, родинних або усиновлених зв'язках, спільному побуті та відповідальності за взаємне матеріальне й емоційне забезпечення її членів. Це визначення стало підґрунтям для подальших досліджень феномену сім'ї в соціології, психології, педагогіці та соціальній роботі (Слюсар, 2007, с. 28).

Відтоді в науковому обігу з'явилися десятки варіантів визначення поняття «сім'я», які варіюються залежно від соціокультурного контексту, дослідницьких пріоритетів та практичних потреб. Так, Т. Кравченко під сім'єю розглядає «родинну близькість, що становить надзвичайну виховну цінність і характеризується неповторністю інтимних зв'язків батьків і дитини, глибоким особистісним контактом між ними» (Кравченко, 2006, с. 43);

Л. Слюсар – «первинний та основний осередок суспільства, який забезпечує фізичне (біологічне) та соціокультурне відтворення покоління людської спільноти» (Слюсар, 2023, с. 3); І. Жилінкова – «об'єднання осіб, пов'язаних між собою спільністю життя та взаємними правами та обов'язками, що виникають за підстав, передбачених у законі (Жилінкова, 2007, с. 126); Б. Ковбас, Б. Чуйко – головний осередок суспільства, який відіграє надзвичайну важливу роль у його життєдіяльності, через фізичну й соціокультурну зміну поколінь забезпечує можливість існування суспільства» (Ковбас & Чуйко, 2019, с. 121); О. Столярчук – «відповідна нормам і цінностям цього суспільства соціальна група, що об'єднана сформованою в спільній діяльності сукупністю міжособистісних відносин подружжя між собою, батьків до дітей і дітей до батьків та між собою, які виявляються в любові, прихильності, інтимності (Столярчук, 2015, с. 8); С. Томашевська-Прядун – «первинний різновіковий колектив, який забезпечує формування особистості з усталеною поведінкою, її самореалізацію і соціалізацію» (Томашевська-Прядун, 2012, с. 35).

З огляду на викладене, також представимо авторське визначення поняття «члени сім'ї ветерана війни», яке відповідатиме як сучасним соціальним реаліям, так і потребам фахівців соціальної сфери в контексті надання адресної

підтримки. Так, у межах нашого дослідження під **членами сімей ветеранів війни** доцільно розуміти осіб, що перебувають у родинному або близькому емоційному зв'язку з ветеранами війни, спільно з ними зазнають впливу воєнного досвіду та мають специфічні потреби в контексті соціального супроводу, реабілітації та інтеграції.

Висновки. У контексті сучасних викликів, пов'язаних зі збройною агресією проти України, формування чітких і змістовних визначень понять «ветеран війни» та «члени сімей ветеранів війни» набуває надзвичайної важливості. Відсутність узгоджених нормативних дефініцій ускладнює як адекватне правове регулювання, так і розробку ефективних механізмів соціального захисту, психологічної підтримки та професійного супроводу цих категорій громадян. Ураховуючи специфіку дослідження, сформульовано авторські визначення ключових понять «ветерани війни» та «члени сімей ветеранів війни», які, на нашу думку, повно й точно відображають сучасний соціальний контекст, ураховують особливості воєнного досвіду та специфічні потреби цих категорій населення.

Перспективи подальших розвідок. У подальших дослідженнях планується зосередитися на вивченні ролі мультидисциплінарної команди в процесі соціальної підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Література

1. Звіт про чисельність ветеранів війни та жертв нацистських переслідувань станом на 01.01.2025. URL: https://www.pfu.gov.ua/2170777-zvit-pro-chyselnist-veteraniv-vijny-ta-zhertv-natsystskykh-peresliduvan-stanom-na-01-01-2025/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 18.07.2025).
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України № 3551-ХІІ від 22 жовтня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 01.08.2025).
3. Новіков Є. А. Аналіз поняття ветеран війни у сучасних умовах. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: збірник наукових праць за матеріалами I-го круглого столу (31 трав. 2024 р.)*. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 45–49.
4. Погосян Р. Е. Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1(33). С. 109–113. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2023.01.109>
5. Павленко А., Сташук О. Проблематика процесу реінтеграції ветеранів війни як особливої групи клієнтів соціальної роботи. *Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості : Збірник матеріалів круглого столу з міжнародною участю (Кам'янець-Подільський – Ломжа, 19 березня 2025 р.)*. Ломжа – Кам'янець-Подільський : MANS w Łomży, 2025. С. 37–41.
6. Захаріна Т. І. Напрями соціальної роботи з ветеранами гібридної війни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. Вип. 1. С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.55-59>

7. Олійник В. В. Сім'я як першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства: психологічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2013. Вип. 23. С. 183–188.
8. Причепій Є. М., Черній А. М., Гвоздецький В. Д., Чекаль Л. А. Філософія : посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ : Вид. центр «Академія», 2001. 576 с.
9. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 1. С. 28–38.
10. Кравченко Т. Сучасна сім'я у фокусі наукових досліджень. *Український соціум*. 2006. № 2(13). С. 43–48. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2006.02.043>
11. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
12. Жилінкова І. В. Проблема визначення поняття «сім'я» за Сімейним кодексом України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2(22). С. 119–126.
13. Ковбас Б., Чуйко Б. Кризові ситуації сімейних відносин батьків і дітей: соціально-психологічний аспект. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей IV всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 19 квітня 2019 р.)*. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 120–124.
14. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
15. Томашевська-Прядун С. О. Сім'я як соціально-педагогічне середовище. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2012. № 2(4). С. 34–37.

References

1. Zvit pro chyselnist veteraniv viiny ta zhertv natsystskykh peresliduvan stanom na 01.01.2025 [Report on the number of war veterans and victims of Nazi persecution as of 01.01.2025]. Retrieved from https://www.pfu.gov.ua/2170777-zvit-pro-chyselnist-veteraniv-viiny-ta-zhertv-natsystskykh-peresliduvan-stanom-na-01-01-2025/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» [Law of Ukraine «On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> [in Ukrainian].
3. Novikov, Ye. A. (2024). Analiz poniattia veteran viiny u suchasnykh umovakh [Analysis of the concept of war veteran in modern conditions]. *Pravove zabezpechennia profesiinoi adaptatsii ta prava na pidpriemnytsku diialnist veteraniv viiny» – Legal support for professional adaptation and the right to entrepreneurial activity of war veterans: Collection of scientific works based on the materials of the 1st round table*. (pp. 45–49). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukraine [in Ukrainian].
4. Pohosian, R. E. (2023). Poniattia ta osoblyvosti zakhystu prav veteraniv viiny [The concept and features of protecting the rights of war veterans]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Jurisprudence*, 1(33), 109–113. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2023.01.109> [in Ukrainian].
5. Pavlenko, A., & Stashuk, O. (2025). Problematyka protsesu reintehratsii veteraniv viiny yak osoblyvoi hrupy kliientiv sotsialnoi roboty [Issues of the reintegration process of war veterans as a special group of social work clients]. *Sotsialno-psykholohichna robota: innovatsii, stratehii ta mozhlyvosti» – Social and Psychological Work: Innovations, Strategies, and Opportunities: Proceedings of the Round Table*. (pp. 37–41). Kamianets-Podilskyi – Lomzha: MANS w Łomży [in Ukrainian].
6. Zakharina, T. I. (2023). Napriamy sotsialnoi roboty z veteranamy hibrydnoi viiny [Directions of social work with veterans of hybrid war]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 1, 55–59. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.55-59> [in Ukrainian].
7. Oliinyk, V. V. (2013). Sim'ia yak pershoosnova dukhovnoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku suspilstva: psykholohichni aspekt [The family as the foundation of spiritual, economic, and social development of society: psychological aspect]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Psykholohiia i pedahohika – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Psychology and Pedagogy*, 23, 183–188 [in Ukrainian].
8. Prychepii, Ye. M., Chernii, A. M., Hvozdet'skyi, V. D., & Chekal, L. A. (2001). Filosofiia [Philosophy]. Kyiv: Vyd. tsentr «Akademiiia» [in Ukrainian].
9. Sliusar, L. I. (2007). Sim'ia v suchasni Ukraini: instytutsiina kryza chy postindustrialna transformatsiia? [The family in modern Ukraine: institutional crisis or post-industrial transformation?]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 1, 28–38 [in Ukrainian].

10. Kravchenko, T. (2006). Suchasna sim'ia u fokusi naukovykh doslidzhen [The modern family in the focus of scientific research]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Society*, (13), 43–48. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2006.02.043> [in Ukrainian].

11. Sliusar, L. (2023). Ukrainska sim'ia v umovakh viiny [the Ukrainian family in wartime conditions]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2, 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003> [in Ukrainian].

12. Zhylinkova, I. V. (2007). Problema vyznachennia poniattia «sim'ia» za Simeinym kodeksom Ukrainy [The problem of defining the concept of family under the Family Code of Ukraine]. *Universytetski naukovi zapysky – University Scientific Notes*, 2(22), 119–126 [in Ukrainian].

13. Kovbas, B., & Chuiko, B. (2019). Kryzovi sytuatsii simeinykh vidnosyn batkiv i ditei: sotsialno-psykholohichni aspekt [Crisis situations in family relations between parents and children: socio-psychological aspect]. *Teoretychni, metodychni ta praktychni problemy sotsialnoi roboty – Theoretical, Methodological and Practical Problems of Social Work: Abstracts of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation*. (pp. 120–124). Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].

14. Stoliarchuk, O. A. (2015). Psykholohiia suchasnoi sim'i [Psychology of the Modern Family]. Kremen-chuk: PP Shcherbatiykh [in Ukrainian].

15. Tomashevska-Priadun, S. O. (2012). Sim'ia yak sotsialno-pedahohichne seredovyshche [The family as a socio-pedagogical environment]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelja. Seriia «Pedahohika i psykholohiia» – Bulletin of Alfred Nobel University of Dnipro. Series: Pedagogy and Psychology*, 2(4), 34–37 [in Ukrainian].

Товстуха О. М. Ветерани війни та члени їхніх сімей як новий виклик сучасної соціальної роботи

У статті розглянуто проблематику визначення понять «ветеран війни» та «члени сімей ветеранів війни» в контексті сучасних соціальних викликів, зумовлених повномасштабною збройною агресією проти України. Підкреслено, що чинне законодавство України не містить чіткого, узгодженого визначення терміна «ветеран війни», натомість використовує його як узагальнювальну дефініцію, що охоплює близько 50 категорій громадян – від безпосередніх учасників бойових дій до осіб, які виконували тиллові завдання або брали участь у миротворчих місіях.

Проаналізовано наукові підходи українських дослідників (Є. Новіков, Р. Погосян, А. Павленко, О. Сташук, Т. Захаріна) щодо уточнення змісту поняття «ветеран війни» та його адаптації до сучасних умов. Установлено, що більшість науковців акцентують на необхідності оновлення законодавчої бази з урахуванням змін у характері воєнних конфліктів та специфіки соціальних потреб демобілізованих осіб. З огляду на це, запропоновано авторське визначення терміна *ветеран війни* через призму соціальної роботи як особи, яка брала участь у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України або виконувала бойові завдання в умовах збройного конфлікту на стороні України та перебуває в полі професійної діяльності фахівців соціальної сфери.

Окрему увагу приділено аналізу дефініції *члени сімей ветеранів війни*. На основі міжнародних документів, наукових праць з філософії, соціології та соціальної роботи, а також норм Сімейного кодексу України обґрунтовано авторське визначення цього поняття як осіб, які перебувають у родинному або близькому емоційному зв'язку з ветеранами, спільно з ними зазнають впливу воєнного досвіду та потребують спеціалізованої підтримки в процесі соціального супроводу, реабілітації та інтеграції.

У перспективах подальших досліджень зазначено, що надалі планується комплексне вивчення ролі мультидисциплінарної команди в системі соціальної підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Ключові слова: ветерани війни, члени сімей ветеранів війни, соціальна робота, соціальний захист, підтримка сім'ї.

Tovstukha O. M. War veterans and their family members as a new challenge for modern social work

The article examines the issue of defining the concepts of «war veteran» and «family members of war veterans» in the context of contemporary social challenges caused by the full-scale armed aggression against Ukraine. It is emphasized that the current legislation of Ukraine does not provide a clear, consistent definition of the term «war veteran» instead using it as a generalizing definition that covers about fifty categories of citizens, from direct combatants to those who performed logistical tasks or participated in peacekeeping missions.

The paper analyzes the scholarly approaches of Ukrainian researchers (Ye. Novikov, R. Pogosian, A. Pavlenko, O. Stashuk, T. Zakharina) regarding the clarification of the concept “war veteran” and its adaptation to current conditions. It has been established that most scholars emphasize the need to update the legislative framework, taking

into account changes in the nature of armed conflicts and the specific social needs of demobilized persons. Therefore, the author proposes their own definition of the term *war veteran* through the prism of social work, as a person who participated in the defense of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine or carried out combat missions during an armed conflict on Ukraine's side, and is within the scope of professional activity of social work specialists.

Special attention is paid to the analysis of the definition *family members of war veterans*. Based on international documents, academic works in philosophy, sociology, and social work, as well as the norms of the Family Code of Ukraine, the author substantiates their own definition of this concept as persons who are in a family or close emotional relationship with veterans, share with them the impact of war experience, and require specialized support in the process of social accompaniment, rehabilitation, and integration.

In the prospects for further research, it is stated that the next step will be a comprehensive study of the role of the multidisciplinary team in the system of social support for war veterans and their families.

Key words: war veterans, family members of war veterans, social work, social protection, family support.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-127-133>

Павлюк Олена Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

ep290477@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1779-0232>

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ А4 «СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ЗА ПРЕДМЕТНИМИ СПЕЦІАЛЬНОСТЯМИ)»: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ

Сучасна система вищої освіти України перебуває в умовах глибоких трансформацій, які зумовлені зовнішніми викликами та внутрішніми потребами реформування. У контексті переходу до компетентнісної моделі підготовки фахівців особливої актуальності набуває проблема організації та ефективної самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Самостійна робота розглядається як складник освітнього процесу й ключовий фактор формування здатності до самоосвіти, критичного мислення, мобільності, відповідальності та професійної автономності.

Особливе значення самостійна робота має в контексті професійної підготовки майбутніх учителів, які обирають спеціальності в галузі знань А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». Підготовка вчителя вимагає здобуття знань у предметній галузі та формування готовності до постійного професійного розвитку, гнучкого реагування на зміни в освітньому середовищі, здатності самостійно проектувати, організовувати та оцінювати освітні процеси. У цьому контексті самостійна навчальна діяльність здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей є інструментом самоформування майбутнього вчителя, розвитку його дослідницької, методологічної та рефлексивної культури.

Постановка проблеми. Науковий аналіз місця, ролі, особливостей та умов ефективної організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти спеціальностей А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)» є важливим завданням педагогічної науки, адже від цього безпосередньо залежить якість підготовки конкурентоспроможного, відповідального й професійно вдосконаленого вчителя Нової української школи.

Зазначене питання порушували такі науковці: А. Бугра, О. Коновал (методика самостійної роботи здобувачів вищої освіти) (Бугра & Коновал, 2014); Т. Коваль, Т. Приліпко (самостійна робота як важливий засіб модернізації змісту вищої освіти) (Коваль & Приліпко, 2024); М. Швед (загальні питання самостійної роботи здобувачів вищої освіти) (Швед, 2013) та ін. Водночас є необхідність в актуалізації питання організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти галузі знань А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)».

Мета статті – визначити особливості організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти галузі знань А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)».

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому просторі одним із ключових компонентів якісної професійної підготовки

майбутніх учителів є самостійна робота здобувачів закладів вищої освіти. Вона є важливим елементом та інструментом формування здатності до самостійного навчання, наукової рефлексії та інтелектуальної самостійності.

Самостійна робота здобувачів закладів вищої освіти – це індивідуальна або колективна пізнавальна діяльність, що виконується за завданням викладача, але без його безпосередньої участі. Вона спрямована на розвиток критичного мислення, самостійності, здатності до аналізу, узагальнення знань, творчого підходу до вирішення завдань освітнього процесу (Гончаренко, 1997, с. 297).

«Самостійна робота студента в умовах університетської освіти розглядається як форма організації освітнього процесу, що передбачає взаємопов'язану діяльність здобувача вищої освіти й науково-педагогічного працівника для реалізації мети освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця. Організація самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти – це сукупність організаційних (тема, обсяг годин), дидактичних (методів, прийомів, засобів навчання) складників з метою опанування компетентностей у процесі самостійної діяльності здобувача вищої освіти» (Стеблюк, 2024, с. 52). Таку змістовну трактовку ключовому поняттю наукової розвідки у своєму дослідженні пропонує вчена С. Стеблюк.

Розглянемо специфіку організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти за напрямом А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». У роботі будемо спиратися на чинні законодавчі документи України, а також на вітчизняні педагогічні дослідження у сфері самостійної роботи та самоосвіти.

Організація самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти, зокрема майбутніх учителів, повинна базуватися на чітко визначеній законодавчій базі, яка встановлює загальні освітні орієнтири і враховує специфіку їх професійної підготовки. У Законі України «Про освіту» наголошується на розвитку ключових компетентностей, серед яких самостійність є базовим компонентом, що передбачає активну участь здобувачів освіти в самостійній,

дослідницькій та рефлексивній діяльності (Закон України «Про освіту», 2017).

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», одним із ключових завдань закладів вищої освіти є формування здатності до самостійного здобуття знань, аналітичного мислення, а також умінь самостійно вирішувати професійні питання. Освітній процес має забезпечити формування навичок самостійної освітньої діяльності (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Відповідно до професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти», однією з професійних компетентностей учителя є здатність до саморозвитку, критичного аналізу власної діяльності, а також уміння стимулювати ці ж процеси в здобувачів освіти. Самостійна робота на етапі підготовки майбутнього вчителя є дидактичним засобом та професійною вимогою, яку необхідно цілеспрямовано формувати в процесі навчання в закладі вищої освіти (Професійний стандарт, 2024).

В Указі Президента України «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» зазначено, що система освіти повинна формувати молодь з високим рівнем ініціативності, самостійності в ухваленні рішень та здатності до безперервного навчання. Таке тлумачення безпосередньо корелює з місією сучасної педагогічної освіти, яка повинна підготувати педагогів-лідерів, відкритих до змін та здатних до саморефлексії (Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року, 2021).

Ключову роль у формуванні нового підходу до організації освітнього процесу в Україні відіграє Концепція «Нова українська школа», яка визначає компетентнісний підхід. Від учителів очікується здатність проектувати освітній процес, заснований на самостійному здобутті знань, організації роботи учнів з інформацією та розвитку критичного мислення. Здобувачі педагогічної освіти повинні пройти аналогічний досвід самостійного навчання в процесі своєї фахової підготовки (Нова українська школа, 2016).

Так, аналіз нормативної бази підтверджує, що самостійна робота є важливим елементом

освітнього процесу, професійною компетентністю та частиною освітньої філософії сучасного вчителя.

З огляду на актуальність проблеми та необхідність удосконалення підготовки майбутніх учителів у контексті компетентнісного підходу, необхідно провести уточнювальний аналіз особливостей організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти. Тому розглянемо основні аспекти, що визначають ефективність такої роботи в умовах сучасного освітнього середовища.

Погоджуємося з міркуваннями О. Зеленської, яка в науковому дослідженні відзначає, що самостійна робота здобувачів вищої освіти – це важливий складник організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. З проведеного аналізу праць щодо проблеми самостійної роботи вчена дійшла висновку, що вони відображають реальний стан процесу навчання в різні періоди становлення й розвитку середньої і вищої освіти в Україні, але завжди проблема самостійної роботи, зокрема, здобувачів вищої освіти була актуальною. Якщо науковці наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття досліджували суть, роль самостійної роботи, її організацію, види, методи, форми, що відповідало потребам освіти цього часу, умовам традиційного навчання, то з розвитком інформаційно-комунікативних технологій, створення глобального інформаційного простору, з реформуванням системи вищої освіти, з викликами, що постали перед нашою державою за останні роки акцент змістився на необхідність розробки педагогічних умов, технології організації, інтенсифікації та визначення підходів до реалізації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти, умов використання інтерактивних методів, форм і засобів навчання, запровадження інформаційних і комунікативних технологій. Поділяємо наукові напрацювання О. Зеленської стосовно того, що не можна погодитися з думкою деяких науковців, що методичні рекомендації організації самостійної роботи, які були розроблені в умовах традиційного навчання, не можна використати в наш час. Вони містять ґрунтовні, логічні, осмислені положення про

різні аспекти самостійної роботи, які є основою для подальшого дослідження цієї проблеми, а навчальні матеріали цілком придатні для їх подальшого використання в сучасному освітньому процесі (Зеленська, 2022, с. 182).

У процесі дослідження організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти дослідницею С. Стеблюк сформульовано педагогічні умови й показано їх реалізацію в аудиторній та позааудиторній роботі. Ученою виокремлено педагогічні умови, що відповідають сучасній освітній парадигмі:

1) забезпечення компетентнісного підходу у визначенні змісту завдань самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти;

2) технологізація освітнього процесу;

3) індивідуалізація самостійної роботи здобувачів вищої освіти (Стеблюк, 2024, с. 55).

Розділяємо думку дослідниці Л. Морозової, яка наголошує, що ефективність системи самостійних робіт здобувачів освіти досягається завдяки активності того, хто навчається, а викладач виконує когнітивну, консультаційну й координаційну функції. Учена переконана, що для забезпечення ефективності системи самостійних робіт як засобу дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності необхідно створити й реалізувати такі умови:

– забезпечити правильне поєднання аудиторної та позааудиторної самостійних робіт здобувачів закладів вищої освіти;

– організувати методичне забезпечення всіх видів самостійних робіт здобувачів закладів вищої освіти;

– надати здобувачам закладів вищої освіти необхідні методичні матеріали з метою перетворення процесу самостійної роботи на процес творчий;

– здійснити контроль за організацією і перебігом самостійної роботи та заходами, що заохочують здобувачів закладів вищої освіти за результатами її якісного виконання (Морозова, 2024, с. 160).

Отже, науковці підходять до питання самостійної роботи комплексно, розглядаючи її як цілісну педагогічну систему, що вимагає науково обґрунтованих умов та організаційних підходів. Сформульовані дослідниками

педагогічні умови охоплюють як змістовні, так і процесуальні аспекти організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти, зосереджуючись на розвитку особистісного потенціалу здобувачів закладів вищої освіти.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є важливим складником освітнього процесу. З огляду на це, важливим є висновок Л. Червінської щодо доцільності урізноманітнювати види самостійної роботи та види самоконтролю здобувачів закладів вищої освіти (Червінська, 2023, с. 227).

У контексті наукового пошуку надзвичайно актуальним є питання ефективності самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти, до якого науковці зверталися неодноразово. Так, дослідниці Н. Головка та О. Кузнєцова переконані, що організація самостійної роботи вимагає створення цілісного освітнього середовища, що поєднує цифрові технології, педагогічну підтримку та системний підхід до контролю. Індивідуалізація самостійної роботи дає змогу враховувати освітні потреби та когнітивні стилі здобувачів, що підвищує мотивацію до навчання і сприяє формуванню педагогічної рефлексії – ключового компонента професійної компетентності вчителя. Навчання у співпраці є основою самостійної роботи, яке активізує здобувачів вищої освіти, розвиває їх здатність працювати в команді, критично мислити та самостійно здобувати знання. Ефективна організація самостійної роботи є стратегічною умовою формування конкурентоспроможного вчителя нового покоління (Головка & Кузнєцова, 2022, с. 7).

Так, у результаті проведеного дослідження уточнено, що самостійна робота здобувачів вищої освіти потребує науково обґрунтованих організаційних, методичних і технологічних підходів. Вона має бути спрямована на засвоєння змісту освітніх компонентів і на розвиток особистісних та професійних компетентностей майбутнього вчителя. Нормативно-правове забезпечення освітньої діяльності чітко визначає самостійність, рефлексивність, здатність до самоосвіти та саморозвитку як ключових компетентностей сучасного педагога, що вимагає від закладів вищої освіти модернізації

підходів до організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти.

Педагогічні умови ефективної організації самостійної роботи повинні містити: реалізацію компетентнісного підходу в змісті завдань; технологізацію освітнього процесу; індивідуалізацію навчальної діяльності; методичне забезпечення; ефективний контроль та мотиваційне підкріплення результатів самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти та ін. Інтеграція цифрових технологій в організацію самостійної роботи розширює можливості її індивідуалізації, активізує пізнавальну діяльність здобувачів закладів вищої освіти, сприяє формуванню інформаційної компетентності та педагогічної рефлексії, що особливо актуально в умовах змішаного та дистанційного навчання. Роль викладача в процесі організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти трансформується з контролювальної на координувальну та консультувальну, і вимагає від викладачів опанування сучасних методів наставництва, фасилітації та цифрової підтримки.

Ефективна самостійна робота здобувачів закладів вищої освіти сприяє формуванню конкурентоспроможних викладачів нового покоління, здатних до інноваційної педагогічної діяльності, самостійного проектування освітніх процесів та професійної рефлексії і є стратегічним завданням сучасної педагогічної освіти.

Висновки. Науковий аналіз теоретичних основ, нормативних документів та джерел щодо проблеми вивчення показав, що самостійна робота здобувачів закладів вищої освіти є невід’ємним складником освітнього процесу, особливо в контексті компетентнісного підходу до підготовки майбутніх учителів у галузі знань А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». Її ефективна організація є передумовою формування професійної компетентності, рефлексивної культури, критичного мислення та готовності до безперервного професійного розвитку.

У перспективах планується здійснити науковий пошук щодо впливу цифрових технологій на ефективність самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти.

Література

1. Бугра А. В., Коновал О. А. Методика самостійної роботи студентів : навч.-метод. посібн. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 124 с. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3481>
2. Коваль Т., Приліпко Т. Самостійна робота як важливий засіб модернізації змісту вищої освіти. *Сучасна освіта України: проблеми, досвід, перспективи : монографія* / за заг. ред. В. В. Іванишин. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2024. С. 312–321. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-422-1-31>
3. Швед М. Самостійна робота студентів : навч.-метод. посібн. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 205 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556%20#Text>
7. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225). URL: <https://mon.gov.ua/npa/prozatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
8. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>
10. Зеленська О. П. Самостійна робота здобувачів вищої освіти як важлива складова організації навчального процесу в закладах вищої освіти. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 173–186. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13\(18\)-173-186](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13(18)-173-186)
11. Стеблюк С. В. Педагогічні умови організації самостійної роботи студентів в умовах університетської освіти. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2024. № 4. С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-4-8>
12. Морозова Л. І. Організація самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти України. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 4. С. 152–162. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-4-152-162>
13. Червінська Л. М. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти в процесі навчання фаховій англійській мові в економічному ВНЗ. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 квіт. 2023 р.)* / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; [редкол.: М. М. Гавриш (голова) та ін.]. Електрон. текст. дані. Київ : КНЕУ, 2023. С. 224–228. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/40845>
14. Головка Н. М., Кузнецова О. В. Підвищення ефективності самостійної роботи здобувачів вищої освіти за умови дистанційної форми навчання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 1(17). С. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2023.17.01>

References

1. Buhra, A. V., & Konoval, O. A. (2014). *Metodyka samostiinoi roboty studentiv* [Methodology of students' independent work]. Kryvyi Rih: KPI DVNZ «KNU». DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3481> [in Ukrainian].
2. Koval, T., & Prylipko, T. (2024). *Samostiina robota yak vazhlyvyi zasib modernizatsii zmistu vyshchoi osvity* [Independent work as an important tool for modernizing the content of higher education]. In: V. V. Ivanyshyn (Ed.), *Suchasna osvita Ukrainy: problemy, dosvid, perspektyvy – Modern education of Ukraine: problems, experience, prospects*. (pp. 312–321). Ryha: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-422-1-31> [in Ukrainian].
3. Shved, M. (2013). *Samostiina robota studentiv* [Independent work of students]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
4. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII* [Law of Ukraine “On Education” dated 05.09.2017 No. 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

6. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Law of Ukraine “On Higher Education” dated 01.07.2014 No. 1556-VII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

7. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225) [Professional Standard “Teacher at a secondary education institution” (approved by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 29.08.2024 No. 1225)]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zagalnoi-serednoi-osvity> [in Ukrainian].

8. Указ Президента України «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» від 12.03.2021 № 94/2021 [Decree of the President of Ukraine “On the National Youth Strategy to 2030” as of 12.03.2021 No. 94/2021]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> [in Ukrainian].

9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. (2016). Kyiv: MON України. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

10. Зеленська, О. П. (2022). Самостійна робота здобувачів вищої освіти як важлива складова організації навчального процесу у закладах вищої освіти [Independent work of higher education students as an important component of the educational process organization in higher education institutions]. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ – Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, (2), 173–186. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13\(18\)-173-186](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13(18)-173-186) [in Ukrainian].

11. Стеблиук, С. В. (2024). Педагогічні умови організації самостійної роботи студентів в умовах університетської освіти [Pedagogical conditions for organizing independent student work in university education]. *Педагогічна інновація: сучасність та перспективи – Pedagogical Innovations: Modernity and Prospects*, (4), 51–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-4-8> [in Ukrainian].

12. Морозова, Л. І. (2024). Організація самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти України [Organization of independent work of students in higher education institutions of Ukraine]. *Український педагогічний журнал – Ukrainian Pedagogical Journal*, (4), 152–162. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-4-152-162> [in Ukrainian].

13. Червінська, Л. М. (2023). Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти в процесі навчання фахової англійської мови в економічному ВНЗ [Organization of students’ independent work in learning professional English in an economic HEI]. In: *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів – Strategies of Intercultural Communication in Language Education of Modern Universities*. (pp. 224–228). Kyiv: KNEU. Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/40845> [in Ukrainian].

14. Головка, Н. М., & Кuznetsova, О. В. (2022). Підвищення ефективності самостійної роботи здобувачів вищої освіти за умови дистанційної форми навчання [Increasing the effectiveness of students’ independent work under distance learning conditions]. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка» – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Pedagogy*, 1(17), 5–8. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2023.17.01> [in Ukrainian].

Павлюк О. М. Організація самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти галузі знань А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)»: сучасні підходи та виклики

У статті в результаті проведеного дослідження уточнено, що самостійна робота здобувачів вищої освіти потребує науково обґрунтованих організаційних, методичних і технологічних підходів. Нормативно-правове забезпечення освітньої діяльності чітко визначає самостійність, рефлексивність, здатність до самоосвіти та саморозвитку як ключові компетентності сучасного педагога. Педагогічні умови ефективної організації самостійної роботи повинні містити: реалізацію компетентнісного підходу в змісті завдань; технологізацію освітнього процесу; індивідуалізацію навчальної діяльності; методичне забезпечення; ефективний контроль та мотиваційне підкріплення результатів самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти та ін. Інтеграція цифрових технологій в організацію самостійної роботи розширює можливості її індивідуалізації, активізує пізнавальну діяльність здобувачів закладів вищої освіти, сприяє формуванню інформаційної компетентності та педагогічної рефлексії. Роль викладача в процесі організації самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти трансформується з контролювальної на координувальну та консультувальну і вимагає від викладачів опанування сучасних методів наставництва, фасилітації та цифрової підтримки. Ефективна самостійна робота здобувачів закладів вищої освіти сприяє формуванню конкурентоспроможного нового покоління викладачів, здатних до інноваційної педагогічної діяльності, самостійного проектування освітніх процесів та професійної рефлексії. Науковий аналіз теоретичних основ, нормативних документів і джерел щодо проблеми вивчення показав, що самостійна робота здобувачів закладів вищої освіти є невід’ємним

складником освітнього процесу, особливо в контексті компетентнісного підходу до підготовки майбутніх учителів у галузі знань А4 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». Її ефективна організація є передумовою формування професійної компетентності, рефлексивної культури, критичного мислення та готовності до безперервного професійного розвитку.

Ключові слова: освіта, самостійна робота, здобувачі вищої освіти, освітній процес, особливості.

Pavliuk O. M. Organization of independent work of applicants to higher education institutions in the field of knowledge A4 “Secondary education (by subject specialization)” : modern approaches and challenges

The article clarifies as a result of the research that independent work of higher education students requires scientifically based organizational, methodological and technological approaches. The regulatory and legal support of educational activities clearly defines independence, reflexivity, the ability to self-education and self-development as key competencies of a modern teacher. Pedagogical conditions for effective organization of independent work should include: implementation of a competency-based approach in the content of tasks; technologization of the educational process; individualization of educational activities; methodological support; effective control and motivational reinforcement of the results of independent work of higher education students, etc. The integration of digital technologies into the organization of independent work expands the possibilities of its individualization, activates the cognitive activity of higher education students, contributes to the formation of information competence and pedagogical reflection. The role of the teacher in the process of organizing the independent work of higher education students is transformed from a controlling one to a coordinating and consulting one, and requires teachers to master modern methods of mentoring, facilitation and digital support. Effective independent work of higher education students contributes to the formation of a competitive new generation of teachers capable of innovative pedagogical activity, independent design of educational processes and professional reflection. A scientific analysis of the theoretical foundations, regulatory documents and sources on the problem of study showed that the independent work of higher education students is an integral part of the educational process, especially in the context of a competency-based approach to the training of future teachers in the field of knowledge A4 “Secondary education (by subject specialties)”. Its effective organization is a prerequisite for the formation of professional competence, reflective culture, critical thinking and readiness for continuous professional development.

Key words: education, independent work, higher education students, educational process, features.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

УДК 316.346.2–056.26:378

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-134-142>

Ігнатенко Катерина Володимирівна,

кандидатка педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

ekaterinaignatenko.tdh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2853-0340>

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ІНКЛЮЗІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТАВЛЕННЯ ДО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ПОТЕНЦІЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. Організаційна культура університетів формує уявлення про прийнятність і цінність різноманітності в академічному середовищі. Організаційна культура закладу вищої освіти відображає систему цінностей, норм і практик, що визначають ставлення до різноманітності та рівності можливостей. Вивчення того, як саме в закладах вищої освіти сприймають осіб з інвалідністю як потенційних працівників, дає змогу зрозуміти рівень інклюзивності, наявність бар'єрів і можливі напрями розвитку політик рівних можливостей.

Інклюзивність розглядається як соціальна мета та водночас як право, гарантоване Конвенцією про права осіб з інвалідністю, і є об'єктом дослідження багатьох науковців. Нині питання доступності середовища та освіти є надзвичайно актуальним для України, зважаючи на значну кількість людей, які набули інвалідність унаслідок російської агресії та війни, розв'язаної Росією проти України. Водночас не всі університети володіють розвинутою культурою інклюзивності, що ускладнює реалізацію принципів рівних можливостей. Другим важливим аспектом дослідження є можливість працевлаштувати осіб з інвалідністю в заклади вищої освіти, що відображає рівень інституційної відкритості та соціальної відповідальності університетів.

В Україні за останніми даними близько 3 млн людей з інвалідністю. І ця цифра не зменшиться найближчим часом. Тому дуже важливо розбудовувати безбар'єрність та ключові принципи, на які треба зважати всім інституціям, включно з університетами, які є базою для здобувачів вищої освіти, а також потенційними роботодавцями.

Результати дослідження можуть бути для вдосконалення практики для інклюзивного працевлаштування та покращення організаційної культури університетів.

Схоже дослідження «Attitudes toward disability and inclusive environments in Georgian universities: A cross-sectional study of administrative staff» проведено в Грузії, що стало для нас драйвером для вивчення питання в українських ЗВО (Садзаглішвілі, Макашвілі, Меквабідзе, 2025). З огляду на останні дослідження й публікації виокремлюють дослідження щодо процесу адаптації ветеранів-інвалідів, яким у післявоєнному житті потрібно або просто опанувати спеціальність, кому необхідно, або підвищити кваліфікацію (Шерстюк, Стойко, Малюта, 2024). Для цього повинні бути створені відповідні умови. Українські вчені Г. Давиденко, Р. Шерстюк, І. Стойко, Л. Малюта тощо та зарубіжні досліджують роль закладів вищої освіти у створенні культури інклюзивності. A. Moriña, S. Sadzaglishvili, K. Makashvili,

К. Gigineishvili, R. Mekvabidze, Z. Zurabashvili вивчають науково-теоретичні та практичні аспекти формування й розвитку прав на працю осіб з інвалідністю. Здебільшого ці наукові доробки стосуються організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти, розроблення освітніх програм, обладнання кабінетів, туалетів, ванних кімнат, класів тощо. Дослідження ж культури сприйняття осіб з інвалідністю й інклюзивності загалом працівники закладів освіти провели не дуже повно й переважно в зарубіжних публікаціях (Moriña, 2016; Sadzaglishvili et al., 2025).

Мета статті – проаналізувати ставлення адміністративного персоналу та викладачів закладів вищої та фахової передвищої освіти до інвалідності й інклюзії в системі вищої освіти України.

Методологія. У дослідженні взяли участь представники п'яти університетів України: Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Хмельницький інститут соціальних технологій; Криворізький державний педагогічний університет; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»; НУ «Чернігівська політехніка» та Балаклійський педагогічний фаховий коледж КЗ «ХГПА» ХОР. Для дослідження ми використовували опитувальник, який містив такі вимірювальні категорії, як інклюзія, дискримінація перспективи та вигоди. Метою виокремлення цих блоків було вивчення ставлення щодо осіб з інвалідністю відповідно до життєдіяльності та потреб. Опитувальник «Ставлення до людей з інвалідністю (attitudes to disability Scale (ADS))» був адаптований нами для виявлення явних та скритих сприйняттєвих відмінностей. Наш інструмент порівнював 4 категорії:

- інклюзія – віра людей в те, що особи з інвалідністю здатні бути рівноправними членами суспільства;
- дискримінація – негативні стереотипи або стигма;
- вигоди (переваги) – персональні або соціальні досягнення внаслідок залучення людей з інвалідністю;

– перспективи – можливості для осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Упровадження соціальної інклюзії в закладах вищої освіти, на думку Г. Давиденко, – це впровадження не тільки сучасної педагогічної науки, а й андрагогіки. Аналіз свідчить про складність і багатогранність поняття «інклюзія» та передбачає перебудову економічного, освітнього юридичного та політичного складників відповідно до нових стандартів (Давиденко, 2018). Так, важливим чинником упровадження інклюзії є соціальна політика та подолання упереджень і негативного ставлення до людей з інвалідністю на позитивне.

Незважаючи на весь цей прогрес, факт залишається фактом: більшість людей з інвалідністю не має повноцінної роботи. Отримані результати досліджень показують, що бар'єри все ще заважають особам з інвалідністю отримати роботу (Ihnatenko, Sadzaglishvili, 2025). У 2023 році громадська спілка «Ліга Сильних» ініціювала перше національне дослідження сприйняття людей з інвалідністю (Ліга Сильних, 2023). Дослідження зосереджувалося на таких аспектах: сприйняття людей з інвалідністю, стереотипи, оцінка різних сфер та ініціатив, а також виявлення проблем. Результати засвідчили основні результати:

1. У суспільстві є соціальна бажаність у ставленні до людей з інвалідністю. З одного боку, опитані декларують високий ступінь схвалення соціальної інтеграції людей з інвалідністю та особистого комфорту в комунікації з ними, але водночас показник соціальної стигматизації є близьким до середнього.

2. Недостатня кількість соціальних виплат та допомоги від держави, а також непридатність приміщень та середовища – це проблеми, з якими найчастіше стикаються люди з інвалідністю в Україні (63% респондентів).

3. Очевидним є те, що респонденти (80%) перекладають на органи державної влади відповідальність за вирішення питань осіб з інвалідністю, хоча самі люди з інвалідністю частіше не очікують допомоги від держави, а покладаються на себе (Ліга Сильних, 2023).

Сприйняття людей, які живуть з інвалідністю, часто затьмарене упередженнями та стереотипами, насамперед через нестачу фактичних знань та досвіду. Дослідження показують, що майже всі організації, які допомагають особам з інвалідністю, не зустрічаються з людьми з інвалідністю та не включають їх до своїх стратегічних сесій (Ihnatenko, Sadzaglishvili, 2025).

Блок «Інклюзія» показав, що незаперечним є той факт, що 90% опитаних представників вищих освітніх закладів вважають, що особи з інвалідністю стикаються з проблемами повної інтеграції, і навпаки, заперечують, що ця категорія є тягарем для суспільства та для своїх сімей (90%). Це пов'язано, як ми вважаємо, з декларуванням – як офіційне ствердження, що в нас суспільство має бути толерантним та інклюзивним. Водночас коли говорять про

сім'ю осіб з інвалідністю, то декларовані завчені поняття та політики змінюються на індивідуальне сприйняття, почуття й стереотипи.

Отже, респонденти впевнені, що особи з інвалідністю є рівноправною частиною суспільства, але вони стикаються з проблемами, пов'язаними з повною інтеграцією в суспільство.

Блок «Дискримінація» показав такі результати. Респонденти підтверджують тенденцію до заперечення, що в суспільстві є нерівне сприйняття й принизливе ставлення до осіб з інвалідністю (Люди часто висміюють осіб з інвалідністю – «Я не згоден_а – 65%). Але відповіді на питання про ризики стати жертвою експлуатації та жорстокого поводження відповіді розділилися між тими, хто згоден із цим твердженням (35%), не згодні (33%) та яким важко відповісти (32%).

Рис. 1. Розподіл відповідей на одне з питань про інклюзію в суспільстві

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання про дискримінацію в суспільстві осіб з інвалідністю

Також респонденти схильні надавати особам з інвалідністю більшої мудрості чи сили через те, що вони мають інвалідність: «Наявність інвалідності може зробити людину сильнішою» – 60%; «Інвалідність може зробити мудрішим» – 70%; «Деякі люди досягають більшого завдяки своїй інвалідності (наприклад, вони більш успішні)» – 70% опитаних. «Люди нетерплячі до осіб з інвалідністю» – 44% та згодні та 44% не згодні із цим твердженням.

Контроверсійним виявився блок «Переваги» з питаннями про те, чи люди з інвалідністю мають більше вигід. Метою було дослідити, наскільки респонденти реально оцінюють ситуацію і розуміють потреби осіб

з інвалідністю. Отримані відповіді продемонстрували суперечливе сприйняття: частина респондентів вважає, що через проблеми зі здоров'ям у людей з інвалідністю краще розвиваються навички, необхідні для досягнення успіху. Тоді як інші респонденти чесно повідомляють, що не мають такої інформації, обравши відповідь «Мені важко відповісти», що може говорити про відсутність досвіду спілкування й розуміння потреб осіб з інвалідністю. Саме тут особливо проявляється різниця між формальним уявленням про «рівність» і реальним розумінням інклюзії як права на гідні умови, а не привілей.

Якщо розділ «Вигоди (переваги)» виявив приховані упередження, то наступний

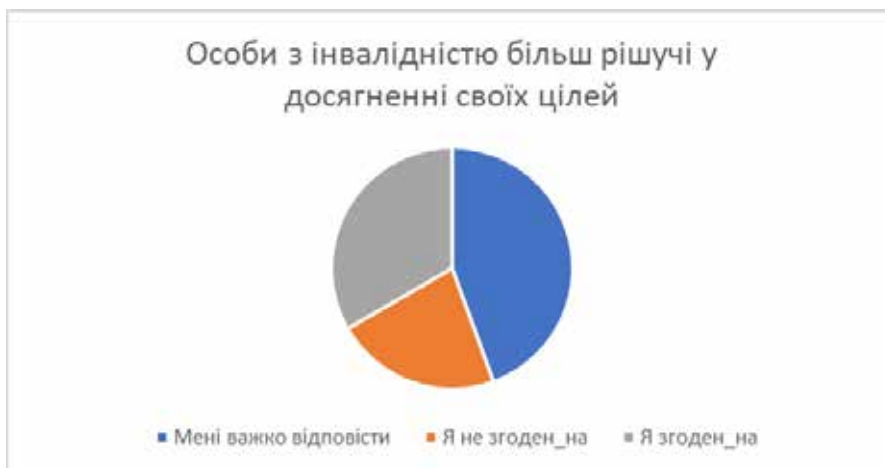

Рис. 3. Розподіл відповідей на одне з питань про можливі вигоди чи особливості осіб з інвалідністю

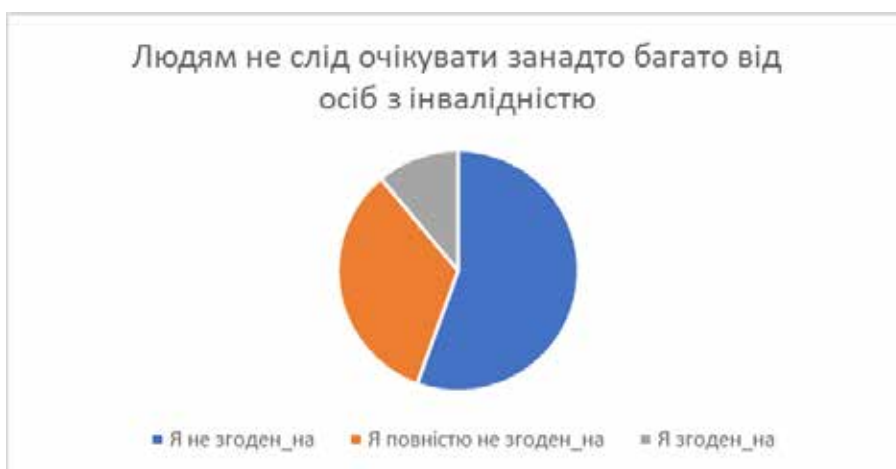

Рис. 4. Розподіл відповідей на одне з питань про перспективи працевлаштування осіб з інвалідністю

блок – «Перспективи» – показує готовність до змін та до прийняття на роботу осіб з інвалідністю. Тут респонденти мали можливість висловити власне бачення майбутнього працевлаштування людей з інвалідністю: які професії вони вважають доступними, де бачать реальні шанси, а де – потребу в додатковій підтримці.

Порівняння діаграм обох блоків дає змогу побачити цікаву динаміку: навіть ті, хто спершу сумнівався в «перевагах», у розділі «перспективи» демонструють більшу відкритість до працевлаштування осіб з інвалідністю. Це свідчить про поступовий зсув від упереджених уявлень – до усвідомлення можливостей і соціальної відповідальності або про певний розрив між очікуваннями та намірами. У будь-якому разі дослідження показує глибоке налаштування, що існує у респондентів як представників вищих освітніх закладів, які вважають себе прогресивними й позбавленими намірів дискримінації, і водночас доволі великі й не менш глибоко вкорінені упередження чи то від власного досвіду, чи від нерозуміння можливостей, перспектив та реальних потреб осіб з інвалідністю.

Наступне питання в опитувальнику «Які типи інвалідності, на вашу думку, були б прийнятними для працевлаштування у ваш підрозділ?» мало на меті з'ясувати, до яких типів інвалідності є найбільше упереджень.

Респонденти працевлаштовані в такі з підрозділів, як навчальний відділ, деканат, бібліотека, відділ кадрів, викладачі кафедри, центр інклюзивної освіти, ректорат тощо. Пропонували за такими типами порушень обрати: осіб з порушеннями зору; осіб з порушеннями рухливості та ручної моторики; осіб з порушеннями слуху або мовлення; осіб з когнітивними порушеннями, зокрема інтелектуальними та психічними розладами.

У першій таблиці відображено загальне сприйняття різних типів інвалідності з погляду їх прийнятності для працевлаштування. Оцінювання за шкалою від 1 до 10 дало змогу побачити, наскільки респонденти схильні погоджуватися з тим, що люди з певними порушеннями можуть ефективно працювати в їхньому підрозділі. Отримані відповіді демонструють помірну обережність: жодна з категорій не отримала високих показників згоди, а найменше підтримки – у ставленні до людей із когнітивними порушеннями. Це може свідчити про нестачу досвіду спілкування або знань про адаптацію робочих місць.

Якщо перша таблиця показує загальне уявлення про прийнятність працевлаштування, то друга таблиця деталізує рівень реальної готовності найняти людей з різними видами інвалідності. Інакше кажучи, ми переходимо від теоретичного «наскільки це прийнятно»

Таблиця 1

Які типи інвалідності, на вашу думку, були б прийнятними для працевлаштування у ваш підрозділ

(1 – зовсім не згоден_а – 10 повністю згоден_а)	1	10
Особи з порушеннями зору	10%	10%
Особи з порушеннями рухливості та ручної моторики	0%	10%
Особи з порушеннями слуху або мовлення	0%	10%
Особи з когнітивними порушеннями, зокрема інтелектуальними та психічними розладами	20%	10%

Таблиця 2

Порівняння готовності найняти осіб з інвалідністю в залежності від типу інвалідності

Тип інвалідності	Я зовсім не готовий_а	Скоріше ні, не готовий_а	Скоріше так, готовий_а	Я повністю готовий_а
Порушення рухливості та ручної моторики	–	33%	55%	11%
Порушення зору	22%	11%	66%	–
Порушення слуху або мовлення	22%	22%	44%	11%
Когнітивні порушення (інтелектуальні та психічні розлади)	33%	55%	–	11%

до практичного «чи готові ви зробити цей крок».

Опитування показує, що готовність роботодавців приймати на роботу людей з інвалідністю залежить від типу порушення. Найбільше відкритості – до тих, хто має фізичні обмеження, адже їхній потенціал і професійність часто видно одразу. Трохи менше впевненості – у випадку з людьми, які мають порушення зору чи слуху: роботодавці, схоже, побоюються труднощів у спілкуванні або адаптації робочого місця. Найбільший бар'єр – у ставленні до осіб із когнітивними чи психічними розладами: тут ще панує страх і незрозуміння. Ці результати нагадують, що справжня інклюзія починається не з документів, а з готовності бачити в кожній людині насамперед людину.

Найбільше готові роботодавці приймати людей із порушеннями рухливості або моторики – більшість відповіли, що «скоріше готові» або «повністю готові». Осіб із порушеннями зору також готові брати на роботу, але впевненості менше – ніхто не відповів «повністю готовий». До людей із порушеннями слуху чи мовлення ставлення середнє: частина роботодавців готові, але інші сумніваються. Найменше готові роботодавці наймати людей із когнітивними або психічними порушеннями – більшість дали негативні відповіді. Загалом

видно: що складніше порушення або що менше про нього знають, то нижча готовність наймати таких працівників.

Найбільше респондентів (55,6%) готові найняти осіб з інвалідністю на посади в ІТ-сфері – це найпопулярніший варіант. Досить часто (44,4%) обирають роботу бібліотекаря, а також технічні та офісні функції (оператор, адміністратор). Фізичні професії – прибиральник, кур'єр, садівник, кухар – згадуються рідше.

Висновки. Так, рівень прийняття на рівні уявлень та готовність до конкретних дій мають певну розбіжність у показниках. Разом вони показують, що представники українських вишів найбільш відкриті до працевлаштування людей із порушеннями рухливості, зору та слуху, але все ще мають бар'єри щодо осіб із когнітивними порушеннями. Однак для людей з інвалідністю університети залишаються спірним простором. Бар'єри ставлення, структурна недоступність та професійні стереотипи зберігаються, незважаючи на офіційні зобов'язання щодо інклюзії. В Україні досвід людей з інвалідністю в академічних колах залишається недостатньо дослідженим. Відповідно, результати дослідження це підкреслюють – за категорією «інклюзія» ми маємо високі показники, що свідчать про декларацію

Таблиця 3

Частота вибору респондентами переліку професій, на яку б вони готові винайняти осіб з інвалідністю

Посада / Вид діяльності	%
ІТ-спеціаліст_ка (програміст_ка)	55,6%
Бібліотекар_ка	44,4%
Оператор_ка копіювальних та розмножувальних машин	33,3%
Прибиральник_ця (клінінг)	22,2%
Адміністратор_ка	33,3%
Асистент_ка вихователя	22,2%
Кур'єр	22,2%
Оператор_ка комп'ютерного набору	22,2%
Технік / спеціаліст_ка з ремонту техніки	11,1%
Садівник_ця (догляд за рослинами, полив)	11,1%
Мийник посуду	11,1%
Кухар_ка	11,1%
Офіціант_ка	11,1%
Охоронець	11,1%
Догляд за тваринами	11,1%
Залежить від виду інвалідності (без конкретизації посад)	11,1%

про прийняття, тоді як за категорією з іншого «Перспективи – можливості для осіб з інвалідністю», відповіді показують обмеженість цих перспектив, які бачать респонденти та їх стриманість, коли справа доходить до індивідуального вибору.

Поки працівники закладів вищої освіти не готові долати психологічні бар'єри і свою неготовність працювати особами з інвалідністю (Давиденко, 2018), інклюзивна корпоративна культура як цілісний підхід до створення середовища, де кожен співробітник може повністю реалізувати свій потенціал, залишиться

не досягненим, а середовище закладів вищої освіти – з низьким рівнем толерантності. Наші рекомендації полягають у розвитку соціальної послуги «супровід при працевлаштуванні та на робочому місці для осіб з інвалідністю», інформування про систему супроводу працівників з інвалідністю, упровадження якої б допомогло інтегруватися особам з інвалідністю в трудове середовище, сприяло опануванню нової професії і що не менше важливо прибрало б частину страхів й упереджень, які є як у працедавців, так й у співробітників закладів вищої освіти.

Література

1. Давиденко Г. В. Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2018. № 2(16). С. 123–128. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-16-20>
2. Ліга Сильних. Аналітичний звіт «Національне дослідження щодо сприйняття людей з інвалідністю». Київ, 2023. URL: <https://ls.org.ua/doslidzhennya/how-ukrainians-see-disability/> (дата звернення: 18.08.2024).
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (дата звернення: 21.10.2025).
4. Шерстюк Р., Стойко І., Малюга Л. Інклюзивна освіта у закладі вищої освіти: реалії й можливості навчання ветеранів війни з реалії й можливості навчання ветеранів війни з особливими потребами. *Галицький економічний вісник.* 2024. № 1(86). С. 205–216. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.01.205
5. Ihnatenko K., Sadzaglishvili S. Barriers to Social Service Access for Ukrainian Refugees with Disabilities in Georgia: Outreach and Communication. *Social Sciences.* 2025. Vol. 14(2). Art. no. 95. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci14020095>
6. Moriña A. Inclusive education in higher education: Challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education.* 2016. Vol. 32(1). P. 3–17. DOI: <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1254964>
7. Sadzaglishvili S., Makashvili K., Gigineishvili K., Mekvabidze R., Zurabashvili Z. Attitudes toward disability and inclusive environments in Georgian universities: A cross-sectional study of administrative staff. *Disabilities.* 2025. Vol. 5(3). Art. no. 61. DOI: <https://doi.org/10.3390/disabilities5030061>
8. WHO. Measuring Health and Disability: Manual for WHO Disability Assessment Schedule (WHODAS 2.0). *World Health Organization,* 2012. URL: [https://www.who.int/publications/i/item/measuring-health-and-disability-manual-for-who-disability-assessment-schedule-\(whodas-2.0\)](https://www.who.int/publications/i/item/measuring-health-and-disability-manual-for-who-disability-assessment-schedule-(whodas-2.0)) (Last accessed: 1 April 2025).

References

1. Davydenko, H. V. (2018). Uprovadzhennia sotsialnoi inkluzii u zakladakh vyshchoi osvity: bar'yery ta shliakhy yikh podolannia [Implementation of social inclusion in higher education institutions: Barriers and ways to overcome them]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky – Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology».* *Pedagogical Sciences,* 2(16), 123–128. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-16-20> [in Ukrainian].
2. Ihnatenko, K., & Sadzaglishvili, S. (2025). Barriers to Social Service Access for Ukrainian Refugees with Disabilities in Georgia: Outreach and Communication. *Social Sciences,* 14(2), 95. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci14020095>
3. Liha Sylnykh. (2023). Analitychnyi zvit «Natsionalne doslidzhennia shchodo spryiniattia liudei z invalidnistiu» [Analytical report «National study on the perception of people with disabilities»]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from <https://ls.org.ua/doslidzhennya/how-ukrainians-see-disability/> (Last accessed: August 18, 2024) [in Ukrainian].
4. Moriña, A. (2016). Inclusive education in higher education: Challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education,* 32(1), 3–17. DOI: <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1254964>

5. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 No. 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. (2017). *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Database «Legislation of Ukraine»*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (Last accessed: October 21, 2025) [in Ukrainian].

6. Sadzaglishvili, S., Makashvili, K., Gigineishvili, K., Mekvabidze, R., & Zurabashvili, Z. (2025). Attitudes toward disability and inclusive environments in Georgian universities: A cross-sectional study of administrative staff. *Disabilities, 5*(3), 61. DOI: <https://doi.org/10.3390/disabilities5030061>

7. Sherstiuk, R., Stoiko, I., & Maliuta, L. (2024). Inkliuzivna osvita u zakladi vyshchoi osvity: Realii y mozhlyvosti navchannia veteraniv viiny z osoblyvymy potrebamy [Inclusive education in higher education institution: Realities and opportunities for educating war veterans with special needs]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin, 1*(86), 205–216. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.01.205 [in Ukrainian].

8. World Health Organization (WHO). (2012). Measuring health and disability: Manual for WHO Disability Assessment Schedule (WHODAS 2.0). Retrieved from [https://www.who.int/publications/i/item/measuring-health-and-disability-manual-for-who-disability-assessment-schedule-\(-whodas-2.0\)](https://www.who.int/publications/i/item/measuring-health-and-disability-manual-for-who-disability-assessment-schedule-(-whodas-2.0)) (Last accessed: 1 April 2025).

Ігнатенко К. В. Організаційна культура інклюзії в закладах вищої освіти: ставлення до осіб з інвалідністю як потенційних працівників

У статті представлено результати дослідження організаційної культури сприйняття осіб з інвалідністю як потенційних працівників у закладах вищої освіти України. Проаналізовано ставлення адміністративного персоналу університетів та фахового коледжу до осіб з інвалідністю за чотирима категоріями: «інклюзія», «дискримінація», «вигоди (переваги)» та «перспективи». Дослідження базується на використанні Шкали ставлення до інвалідності (Attitudes to Disability Scale, ADS) та рандомному опитуванні (N = 20) працівників закладів системи вищої освіти (N = 5). Результати демонструють загалом позитивне ставлення до ідеї інклюзії, однак виявляють стійкі соціальні ієрархії та упередження, зокрема скептичне ставлення до осіб з інтелектуальними та психосоціальними порушеннями. Хоча учасники висловлюють підтримку інклюзивним підходам, їхні пропозиції щодо працевлаштування часто відображають патерналістське бачення професійних ролей осіб з інвалідністю. Отримані дані свідчать про розрив між рівнем декларативного прийняття інклюзії та реальною готовністю до практичних дій. Університети продовжують бути спірним простором для людей з інвалідністю через структурну недоступність, професійні стереотипи й низький рівень інклюзивної корпоративної культури. Дослідження показало, що респонденти поки не готові долати власні психологічні бар'єри задля створення середовища, у якому кожен може реалізувати свій потенціал. Рекомендації авторів спрямовані на розвиток соціальної послуги «супровід при працевлаштуванні та на робочому місці для осіб з інвалідністю», яка б забезпечувала підтримку під час інтеграції в трудовий колектив, сприяла професійній адаптації та зменшенню страхів і упереджень як серед працевлаштованих, так і серед колег.

Ключові слова: інклюзія, вищі навчальні заклади, працевлаштування осіб з інвалідністю, соціальна інклюзія.

Ihnatenko K. V. Organizational culture of inclusion in higher education institutions: attitudes toward persons with disabilities as potential employees

The article presents the results of a study on the organizational culture of perceiving persons with disabilities as potential employees in Ukrainian higher education institutions. The attitudes of university and vocational college administrative staff toward persons with disabilities were analyzed according to four categories: “inclusion”, “discrimination”, “benefits (advantages)”, and “prospects”. The study was based on the Attitudes to Disability Scale (ADS) and a random survey (N = 20) conducted among employees of higher education institutions (N = 5). The results indicate an overall positive attitude toward the idea of inclusion; however, persistent social hierarchies and biases were revealed, particularly a skeptical attitude toward persons with intellectual and psychosocial disabilities. Although participants expressed support for inclusive approaches, their recommendations regarding employment often reflected a paternalistic understanding of the professional roles of persons with disabilities. The findings demonstrate a gap between the level of declared acceptance of inclusion and the actual readiness for practical action. Universities remain a contested space for people with disabilities due to structural inaccessibility, professional stereotypes, and a low level of inclusive corporate culture. The study revealed that respondents are still not prepared to overcome personal psychological barriers, creating an environment where everyone can fully realize their potential. The authors’ recommendations focus

on developing the social service “job placement and workplace support for persons with disabilities”, which would provide assistance during integration into the work environment, facilitate professional adaptation, and reduce fears and prejudices among both employers and colleagues.

Key words: inclusion, higher education institutions, employment of persons with disabilities, social inclusion.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

УДК 378.147:641.5

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-143-150>

Бачієва Лариса Олександрівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти

Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

м. Харків, Україна.

bachievalarisa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0188-6638>

ЗАКОН МАСШТАБНОГО ПЕРЕХОДУ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ КУХАРЯ

Постановка проблеми. Професійна діяльність кухарів в умовах воєнного часу характеризується підвищеною динамічністю, технологічною складністю та дедалі більшою залежністю від зовнішніх чинників, як-от воєнні дії, техногенні аварії, перебої в енергопостачанні чи водопостачанні, порушення транспортно-логістичних ланцюгів. Забезпечення безперервного харчування особового складу підрозділів або населення в екстремальних ситуаціях потребує від фахівців не лише високої технологічної компетентності, а й здатності оперативного адаптувати професійне мислення до змін масштабів і параметрів нової, часто проблемної, техніко-технологічної системи.

Традиційна підготовка кухарів переважно орієнтована на відтворення стандартних технологічних процесів, тоді як сучасні виклики вимагають формування здатності до інтелектуального моделювання, перенесення та масштабування дій у змінених умовах та вирішення проблемних виробничих ситуацій.

Ефективність проблемного навчання, орієнтованого на вирішення реальних або змодельованих ситуацій, підтверджується сучасними науковими дослідженнями (Пятничук, 2022; Павленко & Павленко, 2023; Costa & Hirata, 2025). Учені відзначають, що використання ситуативного моделювання в освітньому процесі є важливим для підготовки фахівців,

які працюють у динамічних, ризикованих і ресурсно обмежених умовах.

У цьому контексті значну увагу приділяють когнітивним теоріям, що пояснюють мислення як процес пошуку шляхів від вихідного стану до бажаного результату (Newell & Simon, 1972). Такий підхід ґрунтується на раціональному аналізі цілей та обмежень, однак його застосування в освіті потребує гнучкішої, менш алгоритмізованої інтерпретації.

Розвиток когнітивного підходу відображено в концепції ситуаційної обізнаності (Endsley, 1995), яка розглядає мислення як багаторівневий процес: сприйняття, інтерпретація та прогнозування змін у середовищі. Вона пояснює ефективність рішень у складних ситуаціях, де успіх залежить від здатності інтегрувати інформацію та підтримувати контроль над процесом. Для професійної підготовки кухарів ця концепція є корисною у формуванні навичок аналізу ресурсів і прогнозування наслідків, але не охоплює всього технологічного контексту виробничих ситуацій.

Важливою є також ідея діалектичного зв'язку проблемності та діалогічності (Фурман, 1991, 2007), згідно з якою внутрішня логіка мислення розкривається через діалог, що розкриває шляхи вирішення проблеми.

Отже, наявні підходи окреслюють загальні закономірності мислення під час вирішення

проблемних ситуацій, проте не враховують технологічної специфіки діяльності кухаря. Це визначає потребу у створенні педагогічної моделі, яка б поєднувала когнітивні механізми мислення з технічними законами функціонування виробничих систем.

Мета статті – обґрунтувати можливість застосування закону масштабного переходу та моделювання як методологічної основи аналізу й відтворення професійного мислення кухаря. У межах поставленої мети передбачено виконання таких завдань: схарактеризувати сутність закону масштабного переходу та моделювання в контексті техніко-технологічних процесів харчового виробництва; визначити принципи перенесення цього закону в педагогічну площину для опису мислення кухаря; розробити моделі професійного мислення кухаря у звичайних та екстремальних умовах діяльності; продемонструвати практичне застосування моделі під час вирішення конкретної проблемної виробничої ситуації.

У процесі дослідження застосовано теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та моделювання. Метод аналізу дав змогу розкрити зміст і закономірності дії закону масштабного переходу, а також виявити залежність результату технологічного процесу від зміни масштабів системи. На основі синтезу поєднано положення технічних і педагогічних наук, що дало змогу обґрунтувати структурну подібність між технологічними та когнітивними процесами. Метод моделювання забезпечив побудову моделей професійного мислення кухаря у звичайних та екстремальних умовах діяльності, які відображають логіку масштабного переходу – від збереження подібності системи до її відновлення за умов порушення рівноваги.

Виклад основного матеріалу. На першому етапі дослідження схарактеризуємо закон масштабного переходу та моделювання, спираючись на техніко-технологічні джерела інформації. Отже, одним із фундаментальних положень науки про процеси й апарати є закон масштабного переходу та моделювання, який визначає залежність перебігу технологічних процесів від розмірів і характеристик

обладнання. У харчових виробництвах цей закон має особливе значення під час проектування, експлуатації та вдосконалення технологічних систем (Черевко & Поперечний, 2014, с. 19).

Дослідження технологічних процесів зазвичай проводять на лабораторних установках або апаратах малих розмірів, що дає змогу знизити витрати ресурсів і підвищити безпеку експериментів. Проте результати таких досліджень можуть бути застосовані до промислових об'єктів лише за умови врахування масштабності – тобто корекції параметрів і характеристик, які змінюються разом зі зростанням або зменшенням системи. Саме ця необхідність породжує потребу в моделюванні процесів, що забезпечує достовірність перенесення отриманих результатів у реальні виробничі умови.

Теорія моделювання ґрунтується на принципах подібності, які визначають умови, за яких модель здатна адекватно відтворювати властивості реального процесу. Розрізняють два основні типи моделювання: фізичне, що здійснюється на реальній, але зменшеній або спрощеній системі, та математичне, яке передбачає опис процесу у вигляді рівнянь і закономірностей. Поєднання цих підходів дає змогу передбачати вплив масштабного переходу на інтенсивність процесів, оцінювати їх ефективність і прогнозувати результати в змінених умовах (Черевко & Поперечний, 2014, с. 20).

У контексті професійної освіти кухарів цей закон набуває особливого значення, оскільки відображає універсальну закономірність – залежність якості результату професійної діяльності від здатності фахівця масштабувати власний досвід, переносити знання щодо реалізації технологій і роботи з обладнанням із навчальних умов у виробничі, а в сучасних умовах воєнного часу – з мирних в екстремальні. На нашу думку, саме це положення може стати методологічною основою для моделювання професійного мислення кухаря, зорієнтованого на ефективну діяльність у змінних і непередбачуваних обставинах.

На другому етапі дослідження розглянемо модель мислення кухаря (на основі закону

масштабного переходу та моделювання) в умовах реалізації професійної діяльності (табл. 1).

Представлена модель (табл. 1) відображає закономірність мислення кухаря в стабільних виробничих умовах, коли техніко-технологічна система функціонує за принципом масштабного переходу без порушення подібності процесів. Основна діяльність полягає в аналізі пропорцій між елементами системи (інгредієнти, засоби, умови, технологія, продукт) та узгодженні технологічних параметрів відповідно до масштабу.

Проте в екстремальних умовах (бойові дії, порушення логістичних маршрутів, техногенні аварії тощо) закономірності масштабного переходу набувають іншого характеру. Замість збереження сталості системи виникає потреба в її адаптації, відновленні подібності та пошуку нової техніко-технологічної моделі.

У таких ситуаціях кухар діє в умовах порушеної рівноваги: окремі елементи техніко-технологічної системи (інгредієнти, засоби, умови, технологічні параметри) втрачають стабільність або повністю вибувають із процесу. Відповідно, професійне мислення переходить із режиму масштабного відтворення в режим масштабного перетворення, коли головним завданням стає не підтримання, а відновлення

функціональної подібності процесу, тобто досягнення аналогічного результату за нових масштабів ресурсів і часу. Модель мислення кухаря (на основі закону масштабного переходу та моделювання) в екстремальних умовах професійної діяльності наведено в табл. 2.

Модель мислення кухаря в екстремальних умовах праці (табл. 2) демонструє адаптовану дію закону масштабного переходу. Коли порушується подібність системи, мислення переходить із режиму відтворення в режим відновлення функціональної подібності. Ключовими мисленими процесами є аналіз втрат елементів системи, пошук компенсаторних рішень, моделювання спрощених технологічних схем.

Розглянемо реалізацію зазначеної моделі мислення на прикладі конкретної проблемної ситуації (табл. 3). Отже, підрозділ отримав наказ перемістити кухонний блок у нову локацію. Після транспортування обладнання потрібно швидко розгорнути, знайти безпечне місце для кухні, організувати доступ до води й палива та забезпечити санітарні умови, територія розміщення є обмеженою, зараженою та підлягати обстрілам. Постає завдання: як ефективно організувати розгортання кухонного блоку в новій локації, щоб забезпечити своєчасне харчування особового складу.

Таблиця 1

Модель мислення кухаря (на основі закону масштабного переходу та моделювання) в умовах професійної діяльності

Етап мислення	Запитання	Орієнтація діяльності
Визначення системи	Який технологічний процес аналізується, з яких елементів він складається?	Аналізує технологічний процес як систему, що містить інгредієнти (предмет), засоби діяльності (обладнання, інвентар), умови середовища, власну діяльність (суб'єкт), технологію та вимоги до продукту
Виявлення базової моделі	Як цей процес відбувається в стандартних умовах?	Визначає типовий алгоритм технологічних операцій і стабільні параметри процесу, які формують еталонну модель
Виявлення відхилень масштабу	Чим реальні виробничі умови відрізняються від стандартних?	Порівнює ресурси, обсяги затребуваних страв, характеристики наявного обладнання; визначає, що потребує корекції для збереження подібності
Формування адаптованої моделі	Як змінити параметри без втрати якості результату?	Коригує пропорції інгредієнтів, режими роботи обладнання, послідовність дій; узгоджує наявні ресурси з технологічними вимогами
Масштабне узгодження та відновлення подібності процесу	Як забезпечити стабільність технологічної системи при зміні масштабу?	Визначає нові параметри процесу, підтримує узгодженість між елементами системи, контролює сталість технологічних режимів і якість продукту
Контроль результату	Чи відповідає готовий продукт еталонним вимогам?	Оцінює органолептичні показники продукту, рівень енергетичних втрат, ресурсну ефективність тощо

Таблиця 2

**Модель мислення кухаря (на основі закону масштабного переходу та моделювання)
в екстремальних умовах професійної діяльності**

Етап мислення	Запитання	Орієнтація діяльності
Визначення системи в змінених умовах	Які елементи системи (інгредієнти, засоби, умови, технологія, команда, вимоги до продукту) збереглися, а які порушені або втрачені?	Аналізує наявність і стан ресурсів: чи придатні інгредієнти, чи працює обладнання, чи безпечна локація, чи є вода й паливо, які санітарні умови. Усвідомлює ступінь порушення подібності системи
Відновлення базової моделі	Як технологічна система функціонувала у звичних умовах?	Відтворює еталонну модель роботи кухонного блоку: просторове розташування робочих зон, послідовність технологічних операцій; розподіл функцій персоналу та контроль якості готової продукції
Виявлення відхилень масштабу	У чому полягає порушення масштабів чи умов і що це змінює у функціонуванні системи?	Порівнює реальні умови з типовими: обмеження простору, часу, ресурсів, палива, води, людського складу; визначає критичні елементи, що потребують заміни, спрощення або компенсації
Формування адаптованої моделі	Як відновити працездатність системи з наявних елементів і ресурсів?	Проектує спрощену або комбіновану технологічну модель, що забезпечує виконання основних функцій: обирає альтернативні джерела енергії; імпровізовані засоби; змінює послідовність трудових дій, операцій, процесів; оптимізує простір
Масштабне узгодження та відновлення подібності процесу	Як забезпечити стабільність і ефективність процесу в новому масштабі ресурсів та часу?	Перераховує пропорції інгредієнтів, режими теплової обробки, обсяги робіт і розподіл обов'язків; координує взаємодію елементів системи для збереження подібності результату
Контроль результату	Чи відповідає отриманий результат еталонним вимогам і чи нова модель може бути відтворена повторно?	Оцінює якість готових страв, своєчасність харчування, санітарну безпеку, витрати ресурсів; фіксує нову адаптовану модель як придатну для подальшого застосування в подібних умовах

Таблиця 3

**Модель мислення кухаря (на основі закону масштабного переходу та моделювання)
під час вирішення проблемної ситуації**

Етап мислення	Запитання	Орієнтація діяльності
Визначення системи в змінених умовах	Які елементи системи доступні після переміщення, які пошкоджені або відсутні?	Аналізує стан інгредієнтів, засобів приготування, води, палива, умов середовища (зараження, обстріли, площа розміщення), власний стан і готовність команди; визначає, які ресурси та елементи системи потребують заміни чи імпровізації
Відновлення базової моделі	Який вигляд мала стандартна організація кухонного блоку у звичних умовах?	Відтворює у свідомості типову структуру кухонного блоку: розміщення обладнання, зонування (термічна, роздавальна, мийна), порядок постачання води та палива, санітарні умови
Виявлення відхилень масштабу	Які параметри змінені й що порушує подібність звичного процесу?	Порівнює умови з еталонними: менша площа, відсутність централізованої води чи електроенергії, нестача палива, небезпека обстрілу; визначає критичні обмеження, що змінюють масштаб і структуру дій
Формування адаптованої моделі	Як забезпечити роботу кухні в нових умовах із мінімальними ресурсами?	Проектує адаптовану схему: вибирає безпечне місце з природним укриттям, розгортає мобільне обладнання, використовує альтернативні джерела тепла (пальники, вугілля), визначає точки водопостачання; встановлює черговість і зони дій
Масштабне узгодження та відновлення подібності процесу	Як забезпечити стабільність роботи кухні та якість приготування їжі в новому масштабі ресурсів?	Перераховує пропорції інгредієнтів, обсяг палива, час термічної обробки; координує взаємодію членів команди; впроваджує послідовність дій, що гарантує безперервність процесу; контролює чистоту, безпечність і економію ресурсів
Контроль результату	Чи забезпечено своєчасне та якісне харчування особового складу?	Перевіряє температуру, смак, консистенцію страв, своєчасність видачі їжі; оцінює ефективність адаптованої моделі, фіксує отриманий досвід для подальшого використання

Побудова моделі мислення кухаря в цій ситуації починається з ідентифікації системи. Кухар усвідомлює, що технологічна система складається з взаємопов'язаних елементів: інгредієнтів, засобів, умов середовища, технології, власної діяльності як суб'єкта та вимог до кінцевого продукту. Після переміщення ці елементи зазнають змін: частина обладнання може бути пошкоджена, умови праці нестабільні, доступ до води або палива обмежений. Відповідно, першим етапом мислення стає аналіз збережених і втрачених компонентів системи.

Далі кухар відтворює базову (еталонну) модель – уявлення про те, як ця система функціонувала у звичних умовах (стаціонарна кухня, повна ресурсна забезпеченість, стабільна інфраструктура). Саме еталонна модель виконує роль зразка, з яким порівнюються нові обставини. Цей етап є основою для визначення масштабу порушення подібності: наскільки зміни умов (розмір простору, обсяг ресурсів, технічна оснащеність) відхиляються від норми.

На третьому етапі формується адаптована модель діяльності, тобто новий мисленнєвий образ кухонного блоку, який здатен відтворити основні функції еталонної системи в іншому масштабі. Мислення кухаря спрямовується на пошук функціональних еквівалентів: замість стаціонарних плит – польові казани, замість централізованого подання води – тимчасові резервуари, замість постійних зон – мобільне зонування.

Наступним кроком є узгодження технологічних параметрів між старою та новою моделями. Так, кухар забезпечує відновлення пропорційності процесу, що є аналогом фізичного масштабування в технічних системах. Подальший етап мислення полягає в стабілізації технологічного процесу, тобто забезпеченні узгодженої роботи всіх елементів системи в новому масштабі. Кухар координує взаємодію команди, підтримує санітарні умови, адаптує технологічну послідовність до поточних ризиків і обмежень. У такий спосіб досягається функціональна подібність між польовою кухнею та стаціонарною моделлю: різниця

в масштабі компенсується раціоналізацією дій і гнучкістю ухвалення рішень. Завершальним етапом є контроль результату масштабного переходу, коли оцінюється, чи збережено основні параметри якості, безпеки та своєчасності харчування. Якщо результат відповідає еталонним вимогам, адаптована модель фіксується як новий зразок для подальших дій у схожих ситуаціях. Алгоритм мислення кухаря під час вирішення проблемної ситуації на основі закону масштабного переходу та моделювання наведено на рис. 1.

Отже, алгоритм відображає мисленнєву логіку кухаря в умовах порушення масштабу й структуру еталонної техніко-технологічної системи. Кожен крок є фазою відновлення подібності: від аналізу втрат до стабілізації процесу. Так, дія закону масштабного переходу проявляється в переході від еталонної до адаптованої системи, що зберігає ефективність навіть у зміненому середовищі.

Висновки. У статті розкрито можливість застосування закону масштабного переходу та моделювання як методологічної основи аналізу професійного мислення кухаря. Доведено, що цей закон пояснює не лише техніко-технологічні, а й когнітивні механізми діяльності, зокрема здатність фахівця переносити знання, досвід та алгоритми дій між різними масштабами й умовами професійної праці. Запропоновані моделі мислення кухаря відображають дві форми реалізації цього закону: відтворення подібності в стабільних умовах і відновлення подібності в екстремальних. Установлено, що мислення кухаря в кризових умовах переходить у режим адаптації системи, орієнтований на пошук функціональних еквівалентів втрачених елементів та узгодження технологічних параметрів із наявними ресурсами.

Перспективи подальших досліджень убачаються в розробленні механізмів професійного мислення кухаря в екстремальних умовах на основі базових технічних законів та в подальшому обґрунтуванні поняття «системно-технологічне мислення» як інтегративної характеристики кухаря, що провадить професійну діяльність в екстремальних умовах.

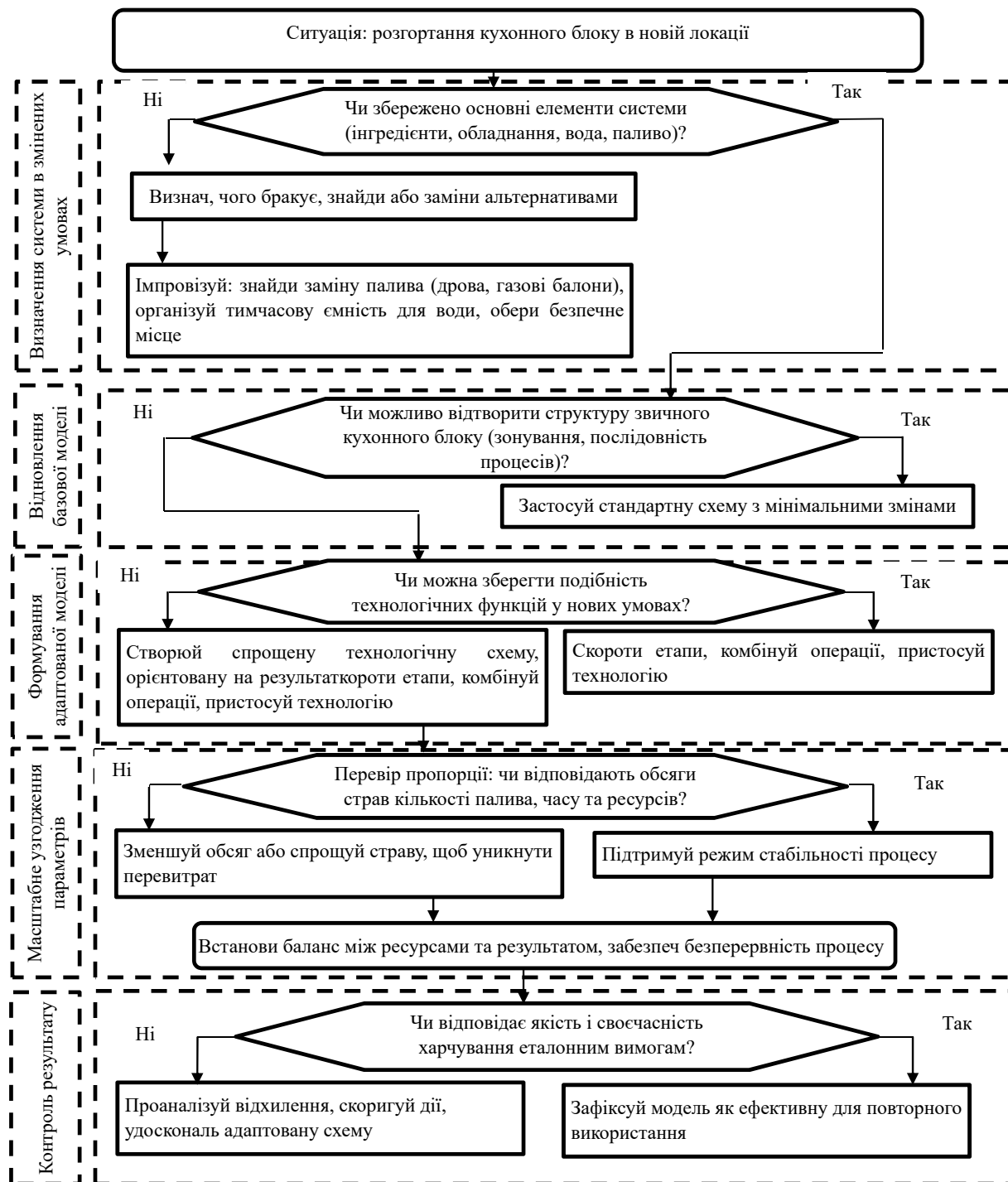

Рис. 1. Алгоритм мислення кухаря під час вирішення проблемної ситуації на основі закону масштабного переходу та моделювання

Література

1. Павленко В. В., Павленко А. В. Організація проблемного навчання учнів на уроках «Технології». *Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти*. 2023. Вип. 1. С. 320–334. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-823.1.17514>
2. Пятничук Т. В. Застосування екоорієнтованої технології проблемного навчання у підготовці майбутніх робітників будівельної галузі. *Професійна педагогіка*. 2022. Вип. 1(24). С. 138–144. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.138-144>

3. Фурман А. В. Методика застосування проблемних ситуацій на уроці. У кн.: *Проблемні ситуації в навчанні*. Київ, 1991. С. 67–152.
4. Фурман А. В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект : монографія. Тернопіль : Астон, 2007. 164 с.
5. Черевко О. І., Поперечний А. М. Процеси і апарати харчових виробництв : підручник. 2-е видання, доп. та випр. Харків : Світ Книг, 2014. 495 с.
6. Costa R. D., Hirata C. M. Reinforcement learning applied to a situation awareness decision-making model. *Information Sciences*. 2025. Vol. 704. Art. no. 121928. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ins.2025.121928>
7. Endsley M. R. Toward a Theory of Situation Awareness in Dynamic Systems. *Human Factors*. 1995. Vol. 37(1). С. 32–64. DOI: <https://doi.org/10.1518/001872095779049543>
8. Newell A., Simon H. A. Human problem solving. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-hall, 1972.

References

1. Pavlenko, V. V., & Pavlenko, A. V. (2023). Orhanizatsiia problemnoho navchannia uchniv na urokakh «Tekhnolohii» [Organization of problem-based learning of students in Technology lessons]. *Formuvannia kompetentnosti obdarovanoi osobystosti v systemi pozashkilnoi ta vyshchoi osvity – Formation of gifted personality competencies in the system of extracurricular and higher education, (1)*, 320–334. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-823.1.17514> [in Ukrainian].
2. Piatnychuk, T. V. (2022). Zastosuvannia ekooriientovanoi tekhnolohii problemnoho navchannia u pidhotovtsi maibutnikh robitnykiv budivelnoi haluzi [Application of eco-oriented technology of problem-based learning in the training of future construction workers]. *Profesiina pedahohika – Professional Pedagogy, 1(24)*, 138–144. DOI: <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.138-144> [in Ukrainian].
3. Furman, A. V. (1991). Metodyka zastosuvannia problemnykh sytuatsii na urotsi [Methods of applying problem situations in the lesson]. In *Problemni sytuatsii v navchanni – Problem situations in learning*. (pp. 67–152). Kyiv [in Ukrainian].
4. Furman, A. V. (2007). Teoriia navchalnykh problemnykh sytuatsii: psykhologo-dydaktychnyi aspekt [Theory of educational problem situations: psychological and didactic aspect]. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
5. Cherevko, O. I., & Poperechnyi, A. M. (2014). Protsesy i aparaty kharchovykh vyrobnytstv [Processes and devices of food production]. 2-e vyd., dop. ta vypr. Kharkiv: Svit Knyh [in Ukrainian].
6. Costa, R. D., & Hirata, C. M. (2025). Reinforcement learning applied to a situation awareness decision-making model. *Information Sciences, (704)*, 121928. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ins.2025.121928>
7. Endsley, M. R. (1995). Toward a theory of situation awareness in dynamic systems. *Human Factors, 37(1)*, 32–64. DOI: <https://doi.org/10.1518/001872095779049543>
8. Newell, A., & Simon, H. A. (1972). Human problem solving. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Бачісва Л. О. Закон масштабного переходу та моделювання як методологічна основа професійного мислення кухаря

У статті розглянуто можливість застосування закону масштабного переходу та моделювання як методологічної основи для аналізу й формування професійного мислення кухаря. Показано, що цей закон, який у технічних науках описує зміну параметрів процесів під час переходу від лабораторних до промислових умов, може бути використаний для пояснення механізмів перенесення знань і досвіду в професійній діяльності.

У роботі розкрито зміст закону масштабного переходу в контексті науки про процеси та апарати харчових виробництв й обґрунтовано його педагогічну інтерпретацію. Методами аналізу, синтезу, узагальнення та моделювання побудовано моделі професійного мислення кухаря у звичайних та екстремальних умовах діяльності. Перша модель відображає процес збереження подібності технологічної системи під час зміни обсягів або умов виробництва. Друга – демонструє мислення в умовах порушеної рівноваги, коли необхідно відновити функціональну подібність системи, адаптувавши технологічні параметри до реальних ресурсів і середовища.

Окрему увагу приділено практичному застосуванню моделі – наведено приклад її реалізації під час вирішення конкретної проблемної виробничої ситуації, пов'язаної з організацією розгортання польового кухонного блоку в новій локації. Результати дослідження доводять, що закон масштабного переходу може бути використаний не лише в технічному, а й у когнітивному аспекті – як принцип відтворення або відновлення структурної подібності мислення під час вирішення професійних проблемних ситуацій. Отримані положення створюють основу для подальшого розвитку методики підготовки кухарів до роботи в екстремальних умовах і розроблення дидактичних моделей мислення на основі технічних законів.

Ключові слова: професійне мислення кухаря, закон масштабного переходу, моделювання, екстремальні умови діяльності.

Bachiieva L. O. The law of scale transition and modeling as a methodological basis of the cook's professional thinking

The article examines the possibility of applying the law of scale transition and modeling as a methodological foundation for analyzing and developing the professional thinking of a cook. It is shown that this law, which in technical sciences describes the change of process parameters during the transition from laboratory to industrial conditions, can also be used to explain the mechanisms of transferring knowledge and experience in professional activity.

The paper reveals the essence of the law of scale transition in the context of the science of processes and apparatuses of food production and substantiates its pedagogical interpretation. Using the methods of analysis, synthesis, generalization, and modeling, the author has developed models of the cook's professional thinking under ordinary and extreme working conditions. The first model reflects the process of preserving the similarity of a technological system when changing production volumes or conditions. The second model demonstrates thinking under disrupted equilibrium, when it becomes necessary to restore the functional similarity of the system by adapting technological parameters to available resources and the surrounding environment.

Special attention is paid to the practical application of the model – an example is presented of its implementation in solving a specific production problem related to the organization and deployment of a field kitchen unit in a new location. The results of the study prove that the law of scale transition can be applied not only in a technical but also in a cognitive aspect – as a principle of reproducing or restoring structural similarity in thinking while solving professional problem situations. The obtained results form the basis for further development of methods for preparing cooks to work under extreme conditions and for designing didactic models of thinking based on technical laws.

Key words: professional thinking of a cook, law of scale transition, modeling, extreme working conditions.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 37.015.3:159.923

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-151-160>

Безгинський Юрій Сергійович,

кандидат юридичних наук,

здобувач наукового ступеня доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

bezghynskiyurii@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-4023-6399>

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Постановка проблеми. Сучасна система публічного управління в Україні функціонує в умовах безпрецедентної турбулентності, спричиненої війною, соціально-економічними трансформаціями, реформами державного сектору та глобальними викликами. Це вимагає від суб'єктів публічного управління не лише високого рівня професійної компетентності, а і здатності до адаптації, гнучкості та психологічної стійкості. У цьому контексті поняття резильєнтності набуває особливого значення, оскільки воно відображає потенціал управлінців і організацій долати труднощі, підтримувати стабільність функціонування та ефективно діяти в умовах невизначеності. Водночас вітчизняна наукова думка ще не виробила цілісного бачення структури та механізмів формування резильєнтності у сфері публічного управління, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика резильєнтності активно розробляється у зарубіжній та українській науковій літературі. Значний внесок у розробку поняття зробили D. Karolidis, F. Vouzas, E. Antonacopoulou (2020), які акцентували на взаємозв'язку індивідуальної стійкості з організаційною ефективністю в публічному секторі. Українські дослідники, зокрема О. Башинський (2025), В. Лиманський (2024), О. Лень (2022), В. Лисюк (2021), розглядають резильєнтність як важливий складник

компетентнісного розвитку управлінських кадрів і запоруку стабільності державного управління. Окремі аспекти феномену розкрито в працях Т. Поспелової, О. Марухленко, В. Руденко (2025), Д. Павленка (2021), А. Кириленка (2025), де увага зосереджується на організаційних і ціннісно-мотиваційних засадах державної служби. Водночас у науковому дискурсі ще бракує комплексних підходів до визначення сутності та структури резильєнтності саме суб'єктів публічного управління, що зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність теоретичних розвідок, у сучасній науці залишається низка невирішених питань. Зокрема, не досить розробленими є структурна модель резильєнтності суб'єктів публічного управління, її когнітивні, емоційно-регуляційні, мотиваційно-ціннісні та комунікативні компоненти. Потребують уточнення механізми формування та підтримки резильєнтності в управлінських системах, а також взаємозв'язок між індивідуальним, груповим і організаційним рівнями прояву цього феномену. Не досить досліджено також інституційні передумови розвитку управлінської стійкості у контексті сучасних реформ публічного сектору та викликів воєнного часу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності та

структури резильєнтності суб'єктів публічного управління, визначенні її складових компонентів і рівнів прояву, а також у з'ясуванні факторів, що забезпечують її формування та підтримку в умовах соціально-політичної нестабільності.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до трактування поняття «резильєнтність» у науках про управління.

2. Визначити основні рівні прояву резильєнтності (індивідуальний, груповий, організаційний).

3. Розкрити структуру резильєнтності суб'єктів публічного управління як інтегрованої системи.

4. Окреслити механізми формування та підтримки управлінської стійкості в умовах кризових викликів.

Методики дослідження. У процесі дослідження застосовано комплекс взаємодоповнюючих методів:

– системно-структурний аналіз – для розкриття внутрішньої будови феномену резильєнтності;

– порівняльно-аналітичний метод – для зіставлення різних наукових підходів до визначення сутності поняття;

– діяльнісний і компетентнісний підходи – для з'ясування ролі резильєнтності як управлінської компетенції;

– контент-аналіз наукових джерел – для виявлення провідних тенденцій у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях;

– інституційний і аксіологічний підходи – для аналізу ціннісно-мотиваційного складника управлінської стійкості.

Отримані результати стали підґрунтям для теоретичного моделювання сутності та структури резильєнтності суб'єктів публічного управління як комплексного багатовимірного явища.

Виклад основного матеріалу. Проблематика резильєнтності у сфері публічного управління останніми роками набула особливої актуальності, що зумовлено зростанням соціально-політичної нестабільності, частими

кризовими ситуаціями, воєнними викликами, інформаційними загрозами та швидкою динамікою технологічних трансформацій. В умовах глобальної турбулентності, коли державні інститути функціонують у середовищі постійних змін, саме резильєнтність постає ключовою характеристикою, що визначає здатність суб'єктів публічного управління забезпечувати безперервність, ефективність і результативність своєї діяльності, попри наявність зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників.

Поняття «резильєнтність» (від англ. *resilience*) має багаторівневий міждисциплінарний характер. Його генеза пов'язана з природничими науками, зокрема з фізикою, де термін означав здатність матеріалу відновлювати форму після деформації. У гуманітарному дискурсі цей термін набув метафоричного значення, позначаючи здатність систем – індивідуальних чи колективних – адаптуватися до стресових обставин і відновлювати ефективність після кризових впливів. У психології резильєнтність трактується як життєстійкість особистості, у соціології – як потенціал спільноти до адаптації, а в управлінських науках – як стратегічна властивість організацій і суб'єктів влади, що забезпечує стабільне функціонування в умовах невизначеності. Таким чином, у публічному управлінні резильєнтність може бути визначена як здатність управлінських суб'єктів – державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб – ефективно реагувати на зміни середовища, відновлювати функціональну рівновагу та забезпечувати сталість управлінських процесів навіть у кризових ситуаціях (Башинський, 2025).

Наукове осмислення феномену резильєнтності в публічному управлінні передбачає вивчення його структури як цілісної системи, у якій поєднуються інституційні, організаційні, когнітивні, емоційно-психологічні, комунікативні та ціннісно-мотиваційні складники. З позицій системного підходу резильєнтність постає як багаторівнева конструкція, де взаємодіють індивідуальний, груповий та організаційний рівні. Індивідуальний рівень охоплює

особистісні якості управлінця – стресостійкість, когнітивну гнучкість, здатність до саморегуляції та самоаналізу. Груповий рівень стосується комунікаційної та командної взаємодії, що забезпечує ефективне колективне ухвалення рішень. Організаційний рівень відображає стійкість інституцій, здатність системи публічного управління підтримувати функціональну цілісність через внутрішні ресурси, ефективну структуру управління та наявність адаптивних механізмів (Поспелова, Марухленко, Руденко, 2025).

У професійній діяльності публічних службовців резильєнтність виступає не лише особистісною рисою, а й ключовою управлінською компетенцією, що визначає ефективність реалізації державної політики. Вона поєднує знання, уміння, навички й установки, які забезпечують здатність діяти конструктивно в умовах напруги, змін і невизначеності (Романова, Мельник, 2017). До основних компетенцій належать стратегічне мислення, стресостійкість, комунікативна гнучкість, емоційний інтелект і готовність до рішень у кризових ситуаціях.

Резильєнтність формується у процесі професійної діяльності, прийняття рішень, подолання труднощів і саморефлексії, що забезпечує розвиток внутрішньої стійкості та адаптивності (Зайцева, 2025).

З позицій аксіологічного підходу вона спирається на цінності відповідальності, професійної етики, служіння суспільству й патріотизму, які створюють морально-психологічний фундамент професійної стабільності навіть у кризових умовах (Лиманський, 2024).

Сучасні умови функціонування публічного управління вимагають розгляду резильєнтності також крізь призму кібернетичного підходу, який дозволяє інтерпретувати систему управління як відкриту, динамічну та здатну до саморегуляції. Зворотний зв'язок, інформаційна чутливість і механізми самокорекції стають ключовими чинниками підтримання стійкості організаційних структур. Ефективне використання інформаційно-аналітичних інструментів, цифрових технологій і систем моніторингу дозволяє публічним інституціям

оперативно реагувати на зміни середовища, мінімізувати ризики й запобігати кризовим явищам (Башинський, 2025).

Розуміння сутності резильєнтності вимагає також урахування соціального контексту, у якому функціонують публічні інституції. Контекстуальний підхід розкриває тісний взаємозв'язок між розвитком стійкості та специфікою середовища діяльності. Для публічного управління цей зв'язок виявляється через такі чинники, як організаційна культура, політична стабільність, наявність соціальної підтримки та ефективних комунікаційних каналів. Вітчизняні дослідники наголошують, що у процесі професійної підготовки майбутніх управлінців необхідно враховувати контекст їхньої майбутньої діяльності, формуючи вміння адаптуватися до умов реальної державної служби (Public Administration for Sustainable Development, 2025).

З точки зору інституційної структури резильєнтність суб'єктів публічного управління включає організаційну гнучкість, наявність механізмів кризового менеджменту, здатність до горизонтальної взаємодії між підрозділами та ефективного лідерства. Організаційна стійкість передбачає не лише наявність регламентів і процедур, але й уміння швидко змінювати управлінські стратегії у відповідь на зовнішні ризики. Ключову роль при цьому відіграє розвиток компетентних кадрів, здатних приймати відповідальні рішення, налагоджувати комунікацію з громадськістю, координувати дії в екстремальних умовах і забезпечувати стабільність адміністративних процесів (Лисюк, 2021).

Важливим складником структури резильєнтності є емоційно-психологічний компонент, який визначає здатність управлінців зберігати емоційну стабільність, підтримувати мотивацію та відновлювати працездатність після стресових впливів. Психологічна наука розглядає цей аспект через поняття копінг-стратегій, емоційної регуляції, посттравматичного зростання та емпатії. У сфері публічного управління ці якості мають особливе значення, оскільки управлінець перебуває у постійному полі взаємодії з людьми, конфліктами,

інформаційним навантаженням і соціальною відповідальністю. Тому розвиток емоційного інтелекту та навичок саморегуляції розглядається як невід’ємний складник професійної підготовки та організаційної стійкості (Лень, 2022).

Феномен резильєнтності у публічному управлінні має не лише психологічний або організаційний вимір, але й глибоко ціннісно-етичний зміст. В умовах суспільних трансформацій, війни та реформування державного сектору управлінець виступає не лише як носій адміністративної функції, але і як моральний лідер, покликаний забезпечити баланс між ефективністю управління та гуманістичними принципами. Тому етична відповідальність, чесність, прозорість і орієнтація на публічне благо становлять невід’ємні елементи стійкості управлінських суб’єктів. Цей вимір резильєнтності безпосередньо пов’язаний з принципами сталого розвитку, соціальної справедливості та корпоративної культури довіри (Karolidis, Vouzas, Antonacopoulou, 2020).

Розкриваючи структуру резильєнтності суб’єктів публічного управління, варто підкреслити її інтегративний характер. Це не сукупність ізольованих якостей, а комплекс взаємопов’язаних компонентів – індивідуально-психологічного, професійно-компетентнісного, соціально-комунікативного, організаційного та ціннісного. Їх взаємодія створює основу для формування стійкої управлінської поведінки, яка забезпечує ефективність у кризових умовах, здатність прогнозувати ризики, ухвалювати виважені рішення та підтримувати баланс між стабільністю і розвитком (Ndou, Miccoli, 2025).

Подальший аналіз сутності та структури резильєнтності суб’єктів публічного управління потребує поглибленого розгляду внутрішніх структурних рівнів цього феномену. Вони відображають багаторівневу організацію процесів, які забезпечують як індивідуальну психологічну стабільність управлінців, так і функціональну надійність управлінських систем загалом. В основі цієї структури лежить уявлення про резильєнтність як системну властивість, що виникає в результаті взаємодії

внутрішніх і зовнішніх чинників, а також здатність організаційного середовища до самооновлення, адаптації й розвитку.

У сучасній науковій літературі розрізняють три ключові рівні прояву резильєнтності: індивідуальний, груповий та організаційний. Така структура особливо релевантна для публічного управління, де ефективність системи залежить від узгодженості дій посадових осіб, управлінських команд і самої інституційної архітектури державної служби.

Індивідуальний рівень резильєнтності охоплює психологічні, когнітивні, емоційні та мотиваційні ресурси особистості управлінця, що дозволяють йому ефективно функціонувати в умовах невизначеності, високого навантаження чи тиску. До ключових особистісних якостей належать:

- емоційна саморегуляція, здатність контролювати власні реакції у стресових умовах;
- когнітивна гнучкість, уміння швидко переключатися між різними управлінськими завданнями;
- внутрішня мотивація, зорієнтованість на результат, відповідальність і самодисципліна;
- позитивне мислення та оптимізм як запорука конструктивного ставлення до невдач;
- саморефлексія і здатність робити висновки з власних помилок.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники зазначають, що розвиток індивідуальної стійкості тісно пов’язаний із професійною ідентичністю, рівнем самосвідомості та внутрішньою системою цінностей управлінця (Лиманський, 2024). Рефлексивна позиція, уміння осмислювати власні дії в контексті суспільної місії служіння громаді формують основу для психологічної збалансованості та впевненості у своїй ролі в управлінській системі.

Груповий рівень резильєнтності стосується здатності управлінських команд і колективів діяти узгоджено, підтримувати один одного, зберігати ефективну комунікацію та спільну мотивацію в умовах кризових впливів. Колективна стійкість ґрунтується на довірі, взаємній підтримці, комунікативній відкритості та розподілі відповідальності. Важливою передумовою групової резильєнтності є наявність

психологічно безпечного середовища, у якому працівники можуть вільно висловлювати свої думки, ділитися ідеями й повідомляти про проблеми без страху санкцій. Така атмосфера забезпечує не лише ефективність командної роботи, але і стимулює інноваційне мислення та ініціативність (Франтовський, Батрак, 2023).

З позицій організаційної психології групова резильєнтність функціонує як соціальний ресурс, що активізується в моменти спільного подолання труднощів. Здатність колективу до швидкої мобілізації ресурсів, підтримки балансу між формальними й неформальними структурами взаємодії є показником зрілості організації та ефективності її управлінської культури. В умовах публічного управління цей аспект має особливе значення, оскільки державна служба потребує високого рівня командної координації, що забезпечує узгодженість дій різних структурних підрозділів у кризових ситуаціях (Павленко, 2020).

Організаційний рівень резильєнтності визначається спроможністю інституції як цілісної системи адаптуватися до зовнішніх змін, забезпечувати безперервність виконання функцій і відновлювати свою ефективність після впливу дестабілізуючих факторів. Така стійкість ґрунтується на:

- ефективному стратегічному управлінні;
- наявності процедур кризового реагування;
- гнучкій структурі управління, що дозволяє швидко перерозподіляти ресурси;
- прозорій комунікації та належній системі внутрішнього контролю;
- розвиненій організаційній культурі, що підтримує ініціативу та взаємну підтримку.

Вітчизняні дослідження (Підвальний, Русин-Гриник, Тербух, 2024; Половцев, Подольчук, 2023) наголошують, що організаційна резильєнтність є не стільки результатом адміністративної стабільності, скільки наслідком постійного розвитку, інноваційності та адаптивності. Саме динамічні організації, здатні навчатися, інтегрувати нові технології, формувати позитивний мікроклімат і підтримувати співробітників, демонструють найвищий рівень стійкості.

Поглиблений аналіз дозволяє виокремити структурні компоненти резильєнтності суб'єктів публічного управління, які визначають її внутрішню логіку й функціонування. До таких компонентів належать:

1. Мотиваційно-ціннісний компонент, що визначає систему цінностей, внутрішні спонуки, орієнтацію на професійне зростання, етичні засади та відданість суспільному служінню.

2. Когнітивний компонент, що охоплює систему знань, уявлень і переконань управління про власну професійну діяльність, механізми подолання труднощів і стратегії адаптації.

3. Емоційно-регуляторний компонент, який забезпечує здатність контролювати емоційні реакції, підтримувати психічну рівновагу та зберігати мотивацію.

4. Комунікативний компонент, який включає здатність до ефективної взаємодії, командної роботи, побудови партнерських відносин і підтримки соціальних зв'язків.

5. Організаційно-функціональний компонент, який відображає уміння раціонально планувати діяльність, управляти ресурсами, розподіляти обов'язки й приймати рішення в умовах дефіциту часу чи інформації.

6. Рефлексивний компонент, що полягає у здатності до самоаналізу, переосмислення власних дій і постійного вдосконалення професійної поведінки.

Зазначена структура є інтегрованою системою, у межах якої всі компоненти взаємопов'язані та взаємозалежні. Втрата або недостатній розвиток хоча б одного з них призводить до зниження загального рівня стійкості як окремого управління, так і організації загалом (Чумаков, 2024).

У цьому контексті доцільно розглядати резильєнтність як динамічний процес, а не статичну характеристику. Вона формується та розвивається протягом усієї професійної діяльності, змінюючись під впливом досвіду, навчання, зворотного зв'язку та організаційного середовища. Така динаміка вимагає створення системи постійного професійного розвитку публічних службовців, у межах якої вони можуть удосконалювати свої стратегії

адаптації, комунікації та саморегуляції (Public Administration for Sustainable Development, 2025).

Розкриття сутності та структури резильєнтності суб'єктів публічного управління логічно потребує аналізу механізмів її формування та підтримки. Формування управлінської резильєнтності не є одноразовим актом, це тривалий і багаторівневий процес, який поєднує індивідуальний розвиток особистості управлінця, інституційне зміцнення організаційної культури та вдосконалення управлінських практик у контексті динамічного соціально-політичного середовища.

На індивідуальному рівні процес формування резильєнтності пов'язаний із розвитком самосвідомості, рефлексії та психологічної гнучкості. Державний службовець, який здатний усвідомлювати власні емоції, приймати відповідальність за дії, критично осмислювати власні рішення та робити висновки з досвіду, демонструє вищий рівень професійної стабільності. Відповідно, одним із базових механізмів зміцнення резильєнтності виступає саморегуляція, що включає здатність до емоційного контролю, зниження рівня тривожності, підтримання внутрішнього балансу та конструктивного ставлення до труднощів (Лень, 2022).

Не менш важливим є механізм мотиваційного підкріплення, який забезпечує внутрішню стійкість особистості через ціннісно орієнтовану поведінку. У публічному управлінні джерелом такої мотивації стають професійна етика, орієнтація на служіння суспільству, відчуття соціальної місії. Ціннісно-мотиваційна сфера виступає своєрідним «ядром» резильєнтності, оскільки саме вона визначає рівень залученості управлінця у вирішення суспільно значущих завдань і його здатність зберігати професійну стійкість навіть у кризових обставинах (Codreanu, 2019).

На груповому рівні формування резильєнтності забезпечується ефективною комунікацією, що передбачає горизонтальні та вертикальні зв'язки, взаємну підтримку, довіру й відкритий обмін інформацією. Розвинена комунікаційна культура підвищує здатність колективу протидіяти деструктивним впливам

і підтримувати стабільність (Шатрава, Цибульник, Безпалова, Музичук, 2020).

На організаційному рівні резильєнтність зміцнюється завдяки інституційним і управлінським механізмам, що створюють стабільне середовище та стимулюють адаптацію. До них належать стратегічне управління, ефективна кадрова політика, управління знаннями, комунікаційна відкритість і кризовий менеджмент (Лісюк, 2021).

Розвиток резильєнтності неможливий без сприятливого соціального середовища. Підтримка колег, керівництва та громадськості формує позитивний психологічний клімат і «колективний імунітет» до криз. У цьому контексті ключовим завданням стає формування інституційної резильєнтності держави – здатності публічних інституцій зберігати ефективність і довіру громадян через перехід до проактивних моделей управління, орієнтованих на запобігання ризикам.

В українських реаліях формування резильєнтності набуває особливого змісту в контексті воєнних викликів і процесів державного відновлення. Стійкість системи публічного управління стає запорукою не лише ефективного реагування на поточні кризи, але й довгострокової національної безпеки. У цьому аспекті важливо підкреслити роль публічних службовців як агентів змін, здатних не просто виживати у складних умовах, а трансформувати досвід випробувань у стратегічний розвиток держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати проведеного теоретичного аналізу, можна стверджувати, що резильєнтність суб'єктів публічного управління є комплексною багатовимірною характеристикою, яка відображає здатність управлінських систем, інституцій і окремих посадових осіб забезпечувати стабільність, ефективність і результативність діяльності в умовах постійних викликів, криз і невизначеності. Її сутність полягає у здатності зберігати функціональну рівновагу, швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища, протистояти деструктивним впливам та перетворювати кризові ситуації на можливості розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці практичних інструментів управління резильєнтністю, створенні методичних рекомендацій для державних службовців, розробленні освітніх програм і тренінгів, спрямованих на розвиток психологічної, емоційної та організаційної стійкості. Подальше наукове осмислення цього феномену дозволить сформулювати сучасну парадигму публічного управління, здатну забезпечити ефективність державної

політики, зміцнення інституційної спроможності та підвищення довіри громадян до влади.

Отже, резильєнтність суб'єктів публічного управління виступає одним із найважливіших чинників стабільності державної системи, ефективного врядування та сталого розвитку суспільства. Її формування – це не лише завдання професійної освіти чи кадрової політики, а стратегічний напрям модернізації української державності у XXI столітті.

Література

1. Башинський О. Е. Компетентнісний підхід до кадрової політики в умовах трансформації публічного управління в Україні та світі. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рієка, 12-13 травня 2025 року)*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 150–152. URL: https://law-conf.sspu.edu.ua/images/2025/e-book/zbirnik_2025.pdf#page=151
2. Поспелова Т., Марухленко О., Руденко В. Компетентнісний підхід у державному регулюванні соціальної сфери: парадигмальні зрушення в контексті соціально-економічної політики. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2025. Т. 1. № 15. С. 309–318. DOI: <https://doi.org/10.32750/2025-0127>
3. Романова Н. Ф., Мельник І. П. Соціальне партнерство : навчально-методичний посібник. Запоріжжя, 2017. 238 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi59/0044011.pdf>
4. Зайцева Д. Д. Стратегічне планування розвитку підприємства. Київ, 2025. 100 с. URL: <https://ela.kpi.ua/items/996b6463-96dd-4b4b-9c06-f7a5cdf6415d>
5. Лиманський В. І. Адаптація системи забезпечення кадрової безпеки підприємства до організаційних змін. Харків, 2024. 93 с. URL: <https://openarchive.nure.ua/entities/publication/fa34989b-bbbc-4bf0-aead-3703914ebf7f>
6. Public Administration for Sustainable Development: Mechanisms and Strategies of State and Regional Administration in the Conditions of War and Reconstruction of Ukraine: Collective Monograph / The general ed. Chechel A., Zharova L., Śleziak M. Kyiv – Bielsko-Biala (Poland): University of Economics and Humanities, 2025. 285 p. Retrieved from <https://www.repository.cam.ac.uk/items/dbef4504-dca6-49df-91ba-2b5159cfad2c>
7. Лисюк В. С. Методологічні принципи дослідження публічного управління. *Економіка та держава*. 2021. № 11. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.11.52>
8. Лень О. О. Політика забезпечення кадрової безпеки в системі публічного управління: напрямки і пріоритети. *Публічне урядування*. 2022. № 1(29). С. 79–85. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-11](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-11)
9. Karolidis D., Vouzas F., Antonacopoulou E. The effects of individual resilience on organizational citizenship behavior in contemporary public administration: A dual pathway model. *Research Handbook on Organizational Resilience*. Edward Elgar Publishing, 2020. P. 247–260. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781788112215.00025>
10. Ndou V., Miccoli G. Competencies and Skills for Public Administration: A Digital Journey. *Digital Innovation Management: People, Process, Platforms and Policy*. Cham : Springer Nature Switzerland, 2025. P. 41–60. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-80426-7_3
11. Франтовський Є. М., Батрак О. В. Стрес-тестування фінансових установ та його удосконалення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2023. № 4(72), Т. 1. С. 107–117. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-4-8775>
12. Павленко Д. Теоретико-методологічні аспекти актуальності професійної підготовки майбутніх фахівців державного управління. *Парадигма знань*. 2020. № 5(43). DOI: [https://doi.org/10.26886/2520-7474.5\(43\)2020.11](https://doi.org/10.26886/2520-7474.5(43)2020.11)
13. Підвальний М. В., Русин-Гриник Р. Р., Теребух А. А. Фактори впливу на розвиток системи управління бізнес-процесами на основі рефлексивного підходу. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 82–86. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-15>
14. Половцев О. В., Подольчак Н. Ю. Практика публічного управління та адміністрування: системний підхід як методологія розв'язання типових проблем. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 3(38). С. 5–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-3.1>

15. Чумаков В. О. Резильєнтність: особливості методів дослідження. *Психологічні предиктори соціального розвитку особистості в сучасних умовах освітнього середовища : зб. тез I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. С. 160–161. URL: https://psy.kpi.ua/wp-content/uploads/2025/01/Zbirnyk-tez-konferentsii-Psykhol_predyktory_2024_compressed.pdf#page=161

16. Codreanu A. The strategic place and role of integrity among governance principles and values of public administration. *Redefining Community in Intercultural Context*. 2019. Vol. 8. № 1. P. 259–266. URL: <https://www.ceol.com/search/article-detail?id=874329>

17. Шаграва С., Цибульник Н., Безпалова О., Музичук О. Публічне управління як форма реалізації публічної влади. *Amazonia investiga*. 2020. Т. 9. Issue 30. С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.30.06.6>

References

1. Bashynskiy, O. E. (2025). Kompetentnisnyi pidkhd do kadrovoyi polityky v umovakh transformatsii publichnoho upravlinnia v Ukraini ta sviti [Competency-based approach to HR policy in the context of public administration transformation in Ukraine and the world]. *Realii ta perspektyvy rozbudovy pravovoi derzhavy v Ukraini ta sviti: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii – Realities and prospects for building a constitutional state in Ukraine and worldwide*. (pp. 150–152). Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. Retrieved from https://law-conf.sspu.edu.ua/images/2025/e-book/zbirnik_2025.pdf#page=151 [in Ukrainian].

2. Pospielova, T., Marukhlenko, O., & Rudenko, V. (2025). Kompetentnisnyi pidkhd u derzhavnomu rehu-liuvanni sotsialnoi sfery: Paradymalni zrushennia v konteksti sotsialno-ekonomichnoi polityky [Competency-based approach in public regulation of the social sphere: Paradigmatic shifts in the context of socio-economic policy]. *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, 1(15), 309–318. DOI: <https://doi.org/10.32750/2025-0127> [in Ukrainian].

3. Romanova, N. F., & Melnyk, I. P. (2017). Sotsialne partnerstvo: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Social partnership: Educational-methodical manual]. Zaporizhzhia. Retrieved from <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi59/0044011.pdf> [in Ukrainian].

4. Zaitseva, D. D. (2025). Stratehichne planuvannya rozvytku pidpriemstva [Strategic planning of enterprise development]. Kyiv. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/items/996b6463-96dd-4b4b-9c06-f7a5cdf6415d> [in Ukrainian].

5. Lymanskyi, V. I. (2024). Adaptatsiia systemy zabezpechennia kadrovoyi bezpeky pidpriemstva do orhanizatsiinykh zmin [Adaptation of the enterprise HR security system to organizational changes]. Kharkiv. Retrieved from <https://openarchive.nure.ua/entities/publication/fa34989b-bbbc-4bf0-aead-3703914ebf7f> [in Ukrainian].

6. Public Administration for Sustainable Development: Mechanisms and Strategies of State and Regional Administration in the Conditions of War and Reconstruction of Ukraine: Collective Monograph / The general ed. Chechel A., Zharova L., Śleziak M. Kyiv – Bielsko-Biala (Poland): University of Economics and Humanities, 2025. 285 p. Retrieved from <https://www.repository.cam.ac.uk/items/dbef4504-dca6-49df-91ba-2b5159cfad2c> [in Ukrainian].

7. Lysiuk, V. S. (2021). Metodolohichni pryntsyipy doslidzhennia publichnoho upravlinnia [Methodological principles of public administration research]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the State*, (11), 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.11.52> [in Ukrainian].

8. Lien, O. O. (2022). Polityka zabezpechennia kadrovoyi bezpeky v systemi publichnoho upravlinnia: Napriamky i priorytety [Policy of ensuring personnel security in the system of public administration: Directions and priorities]. *Publichne uriaduvannya – Public Governance*, 1(29), 79–85. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-11](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-11) [in Ukrainian].

9. Karolidis, D., Vouzas, F., & Antonacopoulou, E. (2020). The effects of individual resilience on organizational citizenship behavior in contemporary public administration: A dual pathway model. In: *Research Handbook on Organizational Resilience*. (pp. 247–260). Edward Elgar Publishing. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781788112215.00025>

10. Ndou, V., & Miccoli, G. (2025). Competencies and skills for public administration: A digital journey. In: *Digital Innovation Management: People, Process, Platforms and Policy*. (pp. 41–60). Springer Nature Switzerland. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-80426-7_3

11. Frantovskyi, Ye. M., & Batrak, O. V. (2023). Stres-testuvannya finansovykh ustanov ta ioho udoskonalennia [Stress-testing of financial institutions and its improvement]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*.

Seriia: «Ekonomichni nauky» – *International Scientific Journal «Internauka». Series: Economic Sciences*, 4(72), 1, 107–117. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-4-8775> [in Ukrainian].

12. Pavlenko, D. (2020). Teoretyko-metodolohichni aspekty aktualnosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv derzhavnogo upravlinnia [Theoretical and methodological aspects of the relevance of professional training of future specialists in public administration]. *Paradyhma znan – Paradigm of Knowledge*, 5(43). DOI: [https://doi.org/10.26886/2520-7474.5\(43\)2020.11](https://doi.org/10.26886/2520-7474.5(43)2020.11) [in Ukrainian].

13. Pidvalnyi, M. V., Rusyn-Hrynyk, R. R., & Terebukh, A. A. (2024). Faktory vplyvu na rozvytok systemy upravlinnia biznes-protsesamy na osnovi refleksyvnoho pidkhodu [Factors influencing the development of business process management system based on reflexive approach]. *Ekonomichniy prostir – Economic Space*, (190), 82–86. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-15> [in Ukrainian].

14. Polovtsev, O. V., & Podolchak, N. Yu. (2023). Praktyka publichnogo upravlinnia ta administruvannia: Systemnyi pidkhid yak metodolohiia rozviazannia typovykh problem [Practice of public administration and governance: System approach as a methodology for solving typical problems]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia – Public Administration and Customs Administration*, 3(38), 5–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-3.1> [in Ukrainian].

15. Chumakov, V. O. (2024). Rezilientnist: Osoblyvosti metodiv doslidzhennia [Resilience: Features of research methods]. In: *Psykhologichni predyktory sotsialnoho rozvytku osobystosti v suchasnykh umovakh osvithnoho seredovyshcha – Psychological predictors of social development of the individual in the modern educational environment: collection of abstracts from the First All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference with international participation*. (pp. 160–161). Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnikha». Retrieved from https://psy.kpi.ua/wp-content/uploads/2025/01/Zbirnyk-tez-konferentsii-Psykhol_predyktory_-2024_compressed.pdf#page=161 [in Ukrainian].

16. Codreanu, A. (2019). The strategic place and role of integrity among governance principles and values of public administration. *Redefining Community in Intercultural Context*, 8(1), 259–266. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=874329>

17. Shatrava, S., Tsybulnyk, N., Bezpalova, O., & Muzychuk, O. (2020). Publichne upravlinnia yak forma realizatsii publichnoi vlady [Public administration as a form of realization of public authority]. *Amazonia Investiga*, 9(30), 60–66. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.30.06.6> [in Ukrainian].

Безгинський Ю. С. Сутність і структура резильєнтності суб'єктів публічного управління

У статті досліджується сутність та структура резильєнтності суб'єктів публічного управління, яка набуває критичного значення в умовах сучасної турбулентності, зумовленої соціально-політичними, економічними та воєнними викликами. Автор аналізує наукові підходи до визначення резильєнтності як багатовимірного явища, що включає когнітивні, емоційно-регуляційні, мотиваційно-ціннісні, комунікативні та організаційно-функціональні компоненти, а також її прояви на індивідуальному, груповому та організаційному рівнях. Проведено системно-структурний та порівняльно-аналітичний аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел, що дозволяє виділити ключові фактори, що забезпечують формування та підтримку управлінської стійкості. Особлива увага приділяється ролі психологічної гнучкості, емоційного інтелекту, саморефлексії та професійної мотивації, а також взаємозв'язку індивідуальної та колективної резильєнтності з організаційними механізмами стабільності. Розглянуто інституційні та ціннісно-етичні передумови розвитку резильєнтності, її значення для підвищення ефективності функціонування державних органів, адаптації до кризових ситуацій та забезпечення сталого розвитку публічного сектору. Висновки статті підкреслюють інтегративний характер резильєнтності як системної компетенції, необхідної для сучасних управлінських практик, а також визначають перспективи подальших досліджень у сфері розробки методичних інструментів, освітніх програм і практик управління стійкістю державних службовців. Праця має практичне та концептуальне значення для розвитку сучасної парадигми публічного управління, орієнтованої на ефективність, адаптивність та довіру громадян.

Ключові слова: резильєнтність, публічне управління, управлінські компетенції, управлінська культура.

Bezghynskiy Yu. S. The essence and structure of resilience of public administration subjects

The article examines the essence and structure of resilience of public administration subjects, which becomes critically important in the context of contemporary turbulence caused by socio-political, economic, and military challenges. The author analyzes scientific approaches to understanding resilience as a multidimensional phenomenon, encompassing cognitive, emotional-regulatory, motivational-value, communicative, and organizational-functional components, as well as its manifestations at individual, group, and organizational levels. A system-structural and comparative-analytical review of domestic and international sources was conducted, highlighting key factors that

ensure the formation and maintenance of managerial stability. Particular attention is given to the role of psychological flexibility, emotional intelligence, self-reflection, and professional motivation, as well as the interrelation between individual and collective resilience and organizational mechanisms of stability. The institutional and value-ethical prerequisites for the development of resilience are considered, along with its significance for enhancing the effectiveness of state institutions, adapting to crisis situations, and ensuring sustainable development of the public sector. The article's conclusions emphasize the integrative nature of resilience as a systemic competency essential for modern management practices and outline prospects for further research in the development of methodological tools, educational programs, and practices for managing the resilience of civil servants. The work has both practical and conceptual significance for advancing a modern paradigm of public administration focused on efficiency, adaptability, and citizens' trust.

Key words: resilience, public administration, managerial competencies, management culture.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

УДК 378.091.2:004]:51-051

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-161-168>

Гурчонок Віолетта Юрївна,

аспірантка кафедри математики та інформатики

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

s.mentham@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-4797-0870>

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ

У сучасних умовах розвитку освіти і цифровізації суспільства особливого значення набуває формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя математики. Цей феномен виступає не лише як складник професійної підготовки, але й як один із ключових чинників успішної педагогічної діяльності в інформаційно насиченому середовищі. Детальне вивчення поняття, сутності та структури інформаційної компетентності дозволяє окреслити її багатомірний характер, що поєднує знання, уміння, навички, способи мислення й ціннісні орієнтації. Для майбутнього вчителя математики це означає здатність не лише оперувати інформацією, а й критично її оцінювати, інтегрувати у навчальний процес та творчо застосовувати для розвитку математичного мислення учнів. Усвідомлення важливості цього поняття сприяє формуванню педагогічної готовності до ефективної роботи в умовах постійних змін та забезпечує конкурентоспроможність фахівця у сфері освіти.

Сутність і структуру інформаційної компетентності майбутніх учителів математики в різних аспектах вивчали такі вчені, як: Н. Баловсяк, Н. Беньковська, Я. Бордіян, А. Гуржій, Г. Вовченко, М. Головань, В. Гурчонок, О. Діденко, Ю. Дем'янюк, А. Добровольська, О. Злобіна, Л. Капітан, В. Крамаренко, О. Кривонос, Є. Лодатко, Т. Лупиніс, Л. Макаренко, О. Матвієнко, О. Овчарук, Т. Остапчук, О. Плужник, Р. Тарасенко, Н. Терентьева, М. Цивін, О. Чернявський, Р. Шевченко, В. Шемчук, О. Шелевер, Я. Шугайло та ін.

Мета статті полягає у розкритті сутності і структури інформаційної компетентності майбутніх учителів математики як інтегративної якості особистості.

Ключовими **методами** дослідження в межах цієї наукової розвідки стали аналіз, узагальнення, порівняння визначень, статей і досліджень щодо формування інформаційної компетентності майбутніх учителів математики.

Розкриваючи мету статті, зазначимо, що в енциклопедичній і словниковій літературі поняття «*інформаційна компетентність*» не узгоджено та не стандартизовано у вигляді єдиного терміна, тому доцільно розглядати його складники окремо. Зокрема, термін «*інформація*» трактується як:

- загальнонаукове поняття, що охоплює процеси обміну відомостями;
- одне з ключових понять кібернетики, яке охоплює знання й дані, придатні для збереження, обробки та поширення;
- набір сигналів чи повідомлень, що передаються від джерела до отримувача;
- процес інформування та водночас самі відомості про події чи явища.

Отже, інформація поєднує як процес передачі знань, так і їх зміст.

Термін «*компетентність*» походить від слова «*компетентний*», що означає обізнаність у певній галузі, наявність знань і повноважень для прийняття рішень, кваліфікованість і право діяти на основі знань.

Дослідження лінгвістичних визначень терміна «*компетентний*» упродовж

1960–2000-х років засвідчує його сталі категоріальні ознаки: обізнаність, досвідченість та достатність знань у певній сфері. Водночас простежується еволюція поняття «компетентність» – від трактування як володіння знаннями та правом висловлювати авторитетну думку до розуміння як здатності ефективно виконувати завдання, спираючись на знання, уміння та кваліфікацію.

У сучасних енциклопедичних і нормативних джерелах компетентність визначається ширше: як поєднання знань, навичок, способів мислення, цінностей та особистих якостей, що забезпечують успішну професійну діяльність і соціалізацію. Отже, поняття набуває динамічного характеру, охоплюючи не лише знання, а й здатність адаптуватися та творчо застосовувати інформацію.

Розгляд термінів «інформація» та «компетентність» окремо дозволяє глибше усвідомити сутність «інформаційної компетентності», яка у сучасному світі означає здатність критично оцінювати, ефективно використовувати й творчо інтегрувати інформацію. Оскільки потреби в компетенціях змінюються протягом життя, їх формування має забезпечуватися на всіх рівнях освіти та в процесі безперервного навчання.

Аналіз наукових підходів до поняття «інформаційна компетентність» свідчить про його багатовимірність і динамічність. Л. Макаренко та Т. Остапчук розглядають її як інтегральну властивість особистості, що визначає професійну цінність фахівця (Макаренко, Остапчук, 2019).

О. Шелевер, Л. Капітан та Я. Бордіян акцентують увагу на зміні ролі викладача й трактують інформаційну компетентність як здатність адаптувати наукову інформацію до педагогічного процесу й ефективно використовувати інформаційні технології (Шелевер, Капітан, Бордіян, 2025).

В. Крамаренко, О. Діденко та Ю. Дем'янюк виокремлюють вузьке (володіння ІКТ) та широке (система знань, умінь і навичок для роботи з інформацією) розуміння (Крамаренко, Діденко, Дем'янюк, 2021).

Г. Вовченко підкреслює залежність змісту компетентності від рівня розвитку суспільства (Вовченко, 2023); О. Плужник визначає її як сукупність компетенцій для роботи з інформацією у друкованій та електронній формах, виокремлюючи інструментальні, ресурсні, соціально-структурні та дослідницькі складники (Плужник, 2022); Я. Шугайло наголошує на її ключовій ролі в умовах інформаційного суспільства XXI століття (Шугайло, 2019).

Інформаційна компетентність охоплює як професійні знання й уміння, так і особистісні якості майбутнього фахівця. Вона включає комунікативний компонент, що визначає здатність застосовувати інформаційно-комунікаційні технології у взаємодії з іншими людьми, а також риси самоусвідомлення, саморозвитку й мотивації до вдосконалення професійних знань (Баловсяк, 2006). У структурі компетентності виокремлюють два складники: **особистісний**, що охоплює рефлексію, комунікативні здібності, самоорганізацію та гнучкість діяльності, і **професійно-інформаційний**, що визначає знання та навички роботи із сучасними інформаційними технологіями.

О. Матвієнко та М. Цивін трактують інформаційно-технологічну компетентність як інтегральну здатність, що ґрунтується на гуманістичному підході та проявляється у взаємодії з інформаційним простором суспільства (Матвієнко, Цивін, 2005). А. Добровольська підкреслює її наскрізний, багатовимірний характер, що забезпечує ефективну участь особистості у соціальних сферах та сприяє її успіху (Добровольська, 2017). Є. Лодатко наголошує на домінуванні інформаційного складника у сучасних технологіях, що потребує міжпредметного мислення та творчого досвіду (Лодатко, 2015).

Р. Шевченко, О. Чернявський, В. Шемчук, О. Злобіна, Н. Беньковська, Н. Терентьєва визначають інформаційно-технологічну компетентність як інтегральну якість, що поєднує мотивацію, знання, уміння та досвід використання інформаційних технологій у професійній діяльності (Шевченко, Чернявський, Шемчук, Злобіна, Беньковська, Терентьєва, 2024).

А. Гуржій та О. Овчарук розглядають інформаційно-комунікаційну компетентність як доведену здатність працювати індивідуально й колективно, використовуючи медіаресурси для вирішення проблем, комунікації та здобуття нових знань (Гуржій, Овчарук, 2013).

Узагальнюючи погляди науковців, інформаційна компетентність постає як інтегральна якість особистості, що охоплює здатність визначати інформаційні потреби, здійснювати пошук, аналіз та використання даних у різних формах, а також уміння працювати з комп'ютерними технологіями у професійній та повсякденній діяльності.

Отже, **сутність інформаційної компетентності майбутнього вчителя математики** може бути визначена як інтегральна здатність ефективно працювати з інформацією, що включає знання, уміння, навички, способи мислення і ціннісні орієнтації, необхідні для критичного оцінювання, творчого застосування та інтеграції інформаційних технологій в освітній процес. Вона забезпечує професійну готовність педагога до діяльності в умовах динамічного інформаційного суспільства та сприяє розвитку математичного мислення учнів.

Щодо **структури** інформаційної компетентності майбутнього вчителя математики, то в наукових працях М. Головань, О. Кривонос, Т. Лупиніс, Р. Тарасенко вона розглядається як багатокомпонентна система, що охоплює не лише технічні навички, а й особистісні якості. Вона включає розуміння можливостей інформаційних технологій у педагогічній діяльності, здатність розробляти інноваційні методи навчання, створювати інформаційно-освітнє середовище та враховувати рівень початкової компетентності учнів.

Так, М. Головань виокремлює п'ять ключових компонентів:

– **мотиваційний** – ставлення до інформаційної діяльності, потреба у створенні інформаційних продуктів та прагнення до творчої обробки даних;

– **когнітивний** – знання теоретичного й технологічного характеру, уміння аналізувати, узагальнювати та критично оцінювати інформацію;

– **діяльнісний** – досвід пізнавальної та творчої діяльності, уміння працювати з програмним забезпеченням і орієнтуватися в інформаційному середовищі;

– **ціннісно-рефлексивний** – усвідомлення інформаційної компетентності як професійної цінності, здатність до самооцінки, рефлексії та саморозвитку;

– **емоційно-вольовий** – наполегливість, цілеспрямованість, здатність долати труднощі та підтримувати позитивний емоційний стан у процесі роботи з інформацією (Головань, 2007).

Т. Лупиніс визначає структуру інформаційної компетентності через три компоненти: мотиваційно-ціннісний, операційно-когнітивний та емоційно-вольовий. Перший відображає прагнення до творчої обробки інформації, самостійності і саморозвитку, а також усвідомлення інформаційної компетентності як професійної та соціальної цінності. Операційно-когнітивний компонент охоплює знання й уміння роботи з комп'ютером, мультимедійними пристроями, програмним забезпеченням, Інтернет-ресурсами та електронною поштою. Емоційно-вольовий проявляється у ініціативності, наполегливості, самокритичності та здатності долати труднощі в інформаційному середовищі (Лупиніс, 2012).

О. Кривонос виокремлює мотиваційно-ціннісний, змістово-проектувальний, когнітивно-операційний та особистісно-рефлексивний компоненти, що поєднують інтерес до ІКТ, теоретичні знання, практичні навички та здатність до самоосвіти (Кривонос, 2009).

Р. Тарасенко розробив багаторівневу модель інформаційної компетентності перекладача, що складається з мотиваційного, когнітивного та діяльнісного компонентів. Вона охоплює здатність визначати інформаційні потреби, знання про інформаційні бази та нормативні акти, уміння здійснювати пошук, обробку й оцінку інформації, а також дотримання прав інтелектуальної власності. Учений також визначає чотири рівні сформованості компетентності: низький, середній, високий і досконалий (Тарасенко, 2014).

Дослідники наголошують, що інформаційна компетентність включає не лише технічні навички, а й особистісні якості, що забезпечують адаптацію до змінних технологічних умов. Зокрема, Н. Баловсяк визначає її як здатність до усвідомлення інформаційної потреби, пошуку та роботи з даними у друкованій і електронній формах, а також уміння застосовувати комп'ютерні та телекомунікаційні технології у професійній і повсякденній діяльності (Баловсяк, 2006).

На основі підходів Т. Лупиніса, О. Кривоноса, Р. Тарасенка та інших дослідників можна вивести **узагальнену модель структури інформаційної компетентності** з такими інтегральними компонентами:

- **ціннісно-мотиваційний:**
 - усвідомлення інформаційної компетентності як професійної та соціальної цінності;
 - прагнення до творчої обробки інформації;
 - мотивація саморозвитку й професійного вдосконалення;
- **когнітивний:**
 - знання теоретичних основ інформатики та інформаційних технологій;
 - здатність аналізувати, оцінювати й критично осмислювати інформацію;
 - уміння застосовувати інформаційні технології для пошуку, систематизації та практичного використання даних у професійній діяльності;
- **діяльнісний:**
 - уміння працювати з програмним забезпеченням, мультимедійними засобами та інформаційними ресурсами;
 - досвід застосування інформаційних технологій у професійних завданнях;
 - уміння організовувати інформаційно-освітнє середовище;
- **рефлексивний:**
 - здатність до самооцінки й рефлексії;
 - усвідомлення власного стилю діяльності;
 - прагнення до самовдосконалення та відповідальності за використання інформаційних технологій;
- **емоційно-вольовий:**
 - наполегливість, цілеспрямованість, ініціативність у роботі з інформацією;

- здатність долати труднощі та підтримувати позитивний емоційний стан;
- самокритичність і впевненість у власних можливостях.

Як бачимо, узагальнена структура інформаційної компетентності поєднує ціннісні, мотиваційні, когнітивні, діяльнісні, рефлексивні та емоційно-вольові складники, що забезпечує цілісне розуміння компетентності як інтегративної здатності працювати з інформацією, критично її оцінювати та творчо застосовувати у професійній діяльності.

Отже, інформаційна компетентність постає як динамічне утворення, що еволюціонує відповідно до викликів сучасності, включаючи навички роботи з великими даними, функціонування в онлайн-середовищі та здатність до швидкої технологічної адаптації.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна зробити висновок, що інформаційна компетентність майбутніх учителів математики є комплексною інтегративною якістю особистості, яка поєднує здатність визначати інформаційні потреби, здійснювати пошук, критичний аналіз та ефективно використання інформації у різних формах, а також уміння застосовувати сучасні комп'ютерні й телекомунікаційні технології у професійній діяльності та повсякденному житті. Вона охоплює як особистісний складник, що визначає суб'єктивні риси фахівця, зокрема рефлексію, самоусвідомлення, комунікативні здібності, здатність до самоорганізації та гнучкої адаптації діяльності, так і професійно-інформаційний складник, що включає знання, уміння й навички роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями та їх застосування для розв'язання професійних завдань. Серед суміжних понять (інформаційна, інформаційно-технологічна, інформаційно-комунікаційна компетентності, що відображають різні аспекти роботи з інформацією) для педагогів базовою є саме інформаційна компетентність, яка забезпечує якісну організацію навчального процесу, сприяє професійному розвитку та самоосвіті, тоді як інформаційно-комунікативна і технологічна компетентності виконують допоміжну функцію, посилюючи можливості взаємодії

та впровадження цифрових технологій у навчання.

Інформаційна компетентність майбутнього вчителя математики – це інтегральна якість особистості, яка включає цінності, способи мислення, знання, уміння, навички, індивідуально-психологічні якості, необхідні для критичного оцінювання, творчого застосування та інтеграції інформаційних технологій в освітній процес. Вона забезпечує професійну готовність педагога до діяльності в умовах динамічного інформаційного суспільства та сприяє розвитку математичного мислення учнів.

До структури інформаційної компетентності майбутнього вчителя математики віднесено ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний та емоційно-вольовий складники, що в комплексі забезпечують цілісне розуміння компетентності як інтегративної здатності працювати з інформацією, критично

її оцінювати та творчо застосовувати у професійній діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці діагностичних інструментів для визначення рівнів сформованості інформаційної компетентності майбутніх учителів математики, вивченні її взаємозв'язку з професійною успішністю педагогів, дослідженні впливу новітніх технологій, таких як штучний інтелект, великі дані та онлайн-платформи, на структуру і зміст компетентності, а також у пошуку ефективних педагогічних стратегій її формування у процесі підготовки майбутніх учителів. Важливим напрямом є також порівняльні дослідження інформаційної компетентності вчителів різних предметних галузей, що дозволить виявити специфіку математичної освіти та визначити оптимальні шляхи розвитку інформаційної компетентності саме у майбутніх учителів математики.

Література

1. Баловсяк Н. Структура та зміст інформаційної компетентності майбутнього спеціаліста. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2006. Вип. 4 (11). С. 150–153. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kosn/article/view/693>
2. Добровольська А. М. Формування ІТ-компетентності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Фізико-математична освіта: науковий журнал*. 2017. Вип. 3(13). С. 45–56. URL: https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2017-v3-13/2017_3-13-Dobrovolska_Scientific_journal_FMO.pdf
3. Головань М. Інформаційна компетентність: сутність, структура та формування. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2007. № 4. С. 62–69.
4. Крамаренко В., Діденко О., Дем'янюк Ю. Інформаційна компетентність майбутніх фахівців з навігації й управління суднами як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Т. 23. № 4. С. 183–198. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v23i4.605>
5. Кривонос О. М. Інформаційно-комунікаційні компетентності майбутніх учителів інформатики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка»*. 2009. Додаток 4, Т. III (15). Темат. вип. № 3. С. 131–137.
6. Лодатко Є. Інформаційно-технологічна компетентність як основа підготовки майбутніх інженерів-педагогів до розвитку технічної творчості учнів. *Молодь і ринок*. 2015. № 7. С. 13–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2015_7_4
7. Лупиніс Т. Б. Структура інформаційної компетентності магістрантів соціальної роботи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2012. № 2. С. 104–114.
8. Макаренко Л. Л., Остапчук Т. С. Визначення сутності та змісту інформаційної компетентності. *Педагогічні науки: реалії та перспективи. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 72, Т. 2. С. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.02>
9. Матвієнко О. В., Цивін М. Н. Основи менеджменту інформаційних систем : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
10. Плужник О. Формування інформаційної компетентності здобувачів вищої освіти в процесі професійної підготовки. *Society Document Communication*. 2022. Vol. 7, No. 2. С. 333–348. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-15-333-348>
11. Словники України online. URL: <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
12. Словник іншомовних слів / за ред. Є. І. Мазніченка. Київ : Наукова думка, 2000. 426 с.

13. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1974. 776 с.
14. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
15. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
16. Тарасенко Р. О. Теоретичне обґрунтування моделі формування інформаційної компетентності майбутніх перекладачів для аграрної галузі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2014. Вип. 2. С. 81–86.
17. Шевченко Р., Чернявський О., Шемчук В., Злобіна О., Беньковська Н., Терентьєва Н. Розвиток інформаційно-технологічної компетентності майбутніх військових моряків. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. Т. 101, № 3. С. 86–107. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlv.101i3.5670>
18. Шелевер О., Капітан Л., Бордіян Я. Інформаційна компетентність як основа професійного розвитку сучасного педагога. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2025. № 7. С. 125–129. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-7-22>
19. Шугайло Я. В. Формування інформаційної компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки : дис. канд. пед. наук. Київ : Національний авіаційний університет, 2019. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/38410>
20. Компетентність. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Компетентність>
21. Інформація. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Інформація>
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaronline.com/search?s=Штучний>
23. Вовченко Г. «Інформаційна компетентність»: від первісних часів до сучасності. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2023. Т. 1, № 18. С. 9–25. DOI: <https://doi.org/10.33189/epns.v1i18.175>
24. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. Київ : Просвіта, 2004. 608 с.
25. Гуржій А. М., Овчарук О. В. Дискусійні питання інформаційно-комунікаційної компетентності: міжнародні підходи та українські перспективи. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 15. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.14308/ite000389>

References

1. Balovsiak, N. (2006). Struktura ta zmist informatsiinoi kompetentnosti maibutnoho spetsialista [Structure and content of information competence of the future specialist]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Dragomanova. Serii 2. Kompiuterno-orientovani systemy navchannia – Scientific journal of the Ukrainian State University named after Mykhailo Dragomanov. Series 2. Computer-oriented learning systems*, 4(11), 150–153. Retrieved from <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kosn/article/view/693> [in Ukrainian].
2. Dobrovolska, A. (2017). Formuvannia IT-kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv yak pedahohichna problema [Formation of IT competence of future specialists as a pedagogical problem]. *Fizyko-matematychna osvita: naukovyi zhurnal – Physical and Mathematical Education: Scientific Journal*, 3(13), 45–56. Retrieved from https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2017-v3-13/2017_3-13-Dobrovolska_Scientific_journal_FMO.pdf [in Ukrainian].
3. Holovan, M. (2007). Informatsiina kompetentnist: sutnist, struktura ta formuvannia [Information competence: essence, structure and formation]. *Informatyka ta informatsiini tekhnologii v navchalnykh zakladakh – Informatyka ta informatsiini tekhnologii v navchalnykh zakladakh*, 4, 62–69 [in Ukrainian].
4. Kramarenko, V., Didenko, O., & Demianiuk, Yu. (2021). Informatsiina kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv z navihatsii y upravlinnia sudnamy yak predmet naukovykh doslidzhen [Information competence of future navigation and ship management specialists as a subject of scientific research]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Pedahohichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, 23(4), 183–198. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbrnyk.v23i4.605> [in Ukrainian].
5. Kryvonos, O. M. (2009). Informatsiino-komunikatsiini kompetentnosti maibutnikh vchyteliv informatyky [Information and communication competences of future computer science teachers]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii «Sotsiologhiia. Psykholohiia. Pedahohika» – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Sociology. Psychology. Pedagogy*, 3(15), 131–137 [in Ukrainian].

6. Lodatko, Eu. O. (2015). Informatsiino-tehnolohichna kompetentnist yak osnova pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv do rozvytku tekhnichnoi tvorchosti uchniv [Information technology competence as a basis for training future engineer-pedagogues for the development of students' technical creativity]. *Molod i rynek – Youth and Market*, 7, 13–16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2015_7_4 [in Ukrainian].
7. Lupynis, T. B. (2012). Struktura informatsiinoi kompetentnosti mahistrantiv sotsialnoi roboty [Structure of information competence of social work master's students]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy – Theory and practice of social systems management*, 2, 104–114 [in Ukrainian].
8. Makarenko, L. L., & Ostapchuk, T. S. (2019). Vyznachennia sutnosti ta zmistu informatsiinoi kompetentnosti [Definition of the essence and content of information competence]. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Pedagogical sciences: realities and prospects. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects*, 72(2), 9–13. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.02> [in Ukrainian].
9. Matviienko, O. V., & Tsyvin, M. N. (2005). Osnovy menedzhmentu informatsiinykh system [Basics of information systems management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
10. Pluzhnyk, O. (2022). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti здобувачів вищої освіти в процесі професійної підготовки [Formation of information competence of higher education applicants in the process of professional training]. *Society Document Communication*, 7(2), 333–348. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-15-333-348> [in Ukrainian].
11. Slovnky Ukrainy online [Dictionaries of Ukraine online]. Retrieved from <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> [in Ukrainian].
12. Maznichenko, Ye. I. (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
13. Melnychuk, O. S. (1974). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Holovna redaktsiia URE [in Ukrainian].
14. Pustovit, L. O. (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen [Dictionary of foreign words: 23000 words and terminological phrases]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
15. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 v.]. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=Інтелект> [in Ukrainian].
16. Tarasenko, R. O. (2014). Teoretychne obgruntuvannia modeli formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv dlia ahrarnoi haluzi [Theoretical justification of the model of forming information competence of future translators for the agricultural sector]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pedahohika i psykholohiia – Bulletin of Alfred Nobel University in Dnipropetrovsk. Series: Pedagogy and Psychology*, 2, 81–86 [in Ukrainian].
17. Shevchenko, R., Cherniavskiy, O., Shemchuk, V., Zlobina, O., Benkovska, N., & Terentieva, N. (2024). Rozvytok informatsiino-tehnolohichnoi kompetentnosti maibutnikh viiskovykh moriakiv [Development of information-technological competence of future naval officers]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and learning tools*, 101(3), 86–107. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v101i3.5670> [in Ukrainian].
18. Shelever, O., Kapitan, L., & Bordian, Ya. (2025). Informatsiina kompetentnist yak osnova profesiinoho rozvytku suchasnoho pedahoha [Information competence as the basis of professional development of a modern teacher]. *Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy – Pedagogical innovation: current situation and prospects*, 7, 125–129. DOI: <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-7-22> [in Ukrainian].
19. Shuhailo, Ya. V. (2019). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of information competence of social workers in the process of professional training]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. Retrieved from <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/38410> [in Ukrainian].
20. Kompetentnist [Competence]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Retrieved from <https://vue.gov.ua/Компетентність> [in Ukrainian].
21. Informatsiia [Information]. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. Retrieved from <https://vue.gov.ua/Інформація> [in Ukrainian].
22. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Retrieved from <https://1531.slovaronline.com/search?s=Штучний> [in Ukrainian].
23. Vovchenko, H. (2023). Informatsiina kompetentnist: vid pervisnykh chasiv do suchasnosti [Information competence: from primitive times to modernity]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education for people with special needs: ways to develop*, 1(18), 9–25. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18.175> [in Ukrainian].

24. Hrynchyshyn, D. H. (2004). *Korotkyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [Concise explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].

25. Hurzhii, A. M., & Ovcharuk O. V. (2013). *Dyskusiini pytannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti: mizhnarodni pidkhody ta ukraïnski perspektyvy* [Discussion issues of information and communication competence: international approaches and Ukrainian perspectives]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti – Journal of Information Technologies in Education*, 15, 38–43. DOI: <https://doi.org/10.14308/ite000389> [in Ukrainian].

Гурчонок В. Ю. Сутність і структура інформаційної компетентності майбутніх учителів математики

У статті визначено сутність і структуру інформаційної компетентності майбутніх учителів математики як інтегративної якості особистості, що поєднує професійні знання, уміння й навички роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями та розвиток особистісних характеристик, необхідних для успішної педагогічної діяльності. В умовах цифровізації освіти інформаційна компетентність виступає ключовим чинником ефективної роботи педагога, адже передбачає здатність критично оцінювати, інтегрувати й творчо застосовувати інформацію у навчальному процесі. Мета дослідження полягає у розкритті багатовимірного характеру цього феномену, що поєднує знання, уміння, способи мислення та ціннісні орієнтації. Використано методи аналізу, узагальнення та порівняння наукових праць.

Узагальнено, що інформаційна компетентність майбутніх учителів математики є комплексною якістю, яка охоплює визначення інформаційних потреб, пошук, критичний аналіз та застосування інформації, а також уміння використовувати сучасні технології у професійній діяльності. Вона включає особистісний складник (рефлексію, комунікативні здібності, самоорганізацію) та професійно-інформаційний (знання й навички роботи з ІКТ). У науковому дискурсі виокремлюються суміжні поняття – інформаційна, інформаційно-технологічна та інформаційно-комунікаційна компетентності, які разом формують цілісне уявлення про здатність педагога діяти в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційна компетентність, майбутні вчителі математики, інформаційно-комунікаційні технології, критичний аналіз інформації, педагогічна готовність.

Hurchonok V. Yu. The essence and structure of information competence of future mathematics teachers

The article defines the essence and structure of information competence of future mathematics teachers as an integrative quality of personality that combines professional knowledge, skills, and abilities in working with information and communication technologies, as well as the development of personal characteristics necessary for successful pedagogical activity. In the context of the digitalization of education, information competence becomes a key factor in the effective work of a teacher, as it involves the ability to critically evaluate, integrate, and creatively apply information in the educational process. The purpose of the study is to reveal the multidimensional nature of this phenomenon, which unites knowledge, skills, ways of thinking, and value orientations. The methods of analysis, generalization, and comparison of scientific works were used.

It is generalized that the information competence of future mathematics teachers is a complex quality that encompasses the identification of information needs, search, critical analysis, and application of information, as well as the ability to use modern technologies in professional activity. It includes a personal component (reflection, communication skills, self-organization) and a professional-information component (knowledge and skills in working with ICT). In scientific discourse, related concepts are distinguished – information competence, information-technological competence, and information-communicative competence – which reflect different aspects of working with information but together form a holistic understanding of the teacher's ability to act effectively in the information society.

Key words: information competence, future mathematics teachers, information and communication technologies, critical analysis of information, pedagogical readiness.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

УДК 37.013.74

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-169-175>

Краснова Наталія Павлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна.

krasnova.natulya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5308-3909>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ФАСИЛІТАЦІЇ

У сучасних умовах соціально-політичних та економічних викликів, що постали перед нашою державою, проблема впровадження компетентісного підходу у вищій школі набуває особливої актуальності. Це зумовлено зростаючою потребою у фахівцях, здатних до гнучкої адаптації в умовах динамічних трансформацій суспільства, економіки та глобалізованого освітнього простору. Відповідно, особливого значення набуває інтеграція технологій фасилітації у навчальний процес, адже саме вони створюють умови для особистісно орієнтованого формування як професійних, так і соціально значущих компетентностей. Варто підкреслити, що зазначена трансформація освітньої парадигми сприяє не лише ефективному засвоєнню знань, а й розвитку критичного мислення, формуванню креативного потенціалу та готовності майбутніх фахівців до самостійного пошуку інноваційних рішень.

На сьогодні освітня доктрина ґрунтується на принципі безперервності навчання, який органічно поєднується з компетентісним підходом до підготовки майбутніх спеціалістів. Згідно з сучасними науковими позиціями, знання не можуть бути механічно «передані» або «впроваджені» у свідомість іншої людини; вони формуються лише за умови створення сприятливого освітнього середовища, що стимулює активну діяльність суб'єкта пізнання (Башкір, 2018). Таким чином, ключовим

завданням закладу вищої освіти є організація навчального процесу так, щоб студент мав змогу особистісно та професійно конструювати власну систему знань.

Необхідно зазначити, що освітня пластичність, яка є фундаментальним чинником розвитку особистості, тісно пов'язана з процесами адаптації як у біологічному, так і в соціальному вимірах (Дяченко-Богун, 2014). Процес навчання постає не лише як механічне накопичення та відтворення інформації, але й як критична оцінка, аналітичне опрацювання та відбір релевантних даних в умовах інформаційного перевантаження. Саме тому в сучасному суспільстві, яке характеризується стрімким розвитком технологій та зростаючою соціокультурною динамікою, надзвичайно важливою стає підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно взаємодіяти, приймати самостійні рішення та адекватно реагувати на багатовекторні виклики сучасності. У цьому контексті акцент переноситься на формування особистості, які вирізняються високим рівнем інтелектуальної зрілості, професійної компетентності та інноваційного мислення (Print, 2015).

Таким чином, розвиток компетентностей можна інтерпретувати як поетапний процес: від накопичення й систематизації інформації до формування інтегрованих професійних компетенцій, що становлять основу професійної зрілості майбутнього фахівця.

Варто звернути увагу й на те, що у науковому дискурсі спостерігається активна дискусія щодо визначення й застосування поняття «фасилітація». Так, у працях Н. Бочкарьової, О. Галіцян, Т. Гури, О. Левченко та ін. розглядається загальне розуміння фасилітації, тоді як О. Близнюкова, І. Жижина, П. Орлов, Н. Хупавцева трактують це явище крізь призму психологічних підходів. Питання формування фасилітаційної компетентності педагога піднімаються у наукових працях В. Желанової, О. Фокши, К. Шевченко, а інноваційні освітні технології фасилітації аналізуються в роботах О. Левченко, А. Мартинова, Ю. Поповського, О. Романишиної, О. Фісун та ін. Розвиток фасилітативної компетентності викладачів закладів вищої освіти як суб'єктів професійної діяльності досліджують О. Галіцян, Т. Койчева та інші науковці.

Зарубіжна наукова традиція також пропонує ґрунтовні доробки з даної проблематики. Так, питання інтеграції фасилітаційних практик у навчальний процес детально висвітлюються у працях П. Бострома, К. Вінтерборна, С. Гайса, Дж. Дженкінса, Д. Тейлора, Д. Хантера та ін. Окремі аспекти фасилітаційної взаємодії, зокрема, активізація потенціалу освітнього середовища, вибір ефективних фасилітаційних технік та розробка етапів впровадження фасилітаційних стратегій – представлені у дослідженнях К. Аспінвола, Ч. Ванга, Л. Локієра, Ф. Мартіна, А. Садафа, С. Сміта, Р. Шварца та ін.

Незважаючи на значний рівень теоретичного й методичного опрацювання проблематики професійної підготовки здобувачів вищої освіти, все ще спостерігається суперечність між широким спектром форм, методів і засобів, які активно застосовуються у навчальному процесі, та недостатнім використанням їх потенціалу для розвитку готовності студентів до фасилітаційної взаємодії у майбутній професійній діяльності. Саме усвідомлення цієї суперечності визначило актуальність обраної теми нашого дослідження, *метою* якого є обґрунтування можливостей інтеграції фасилітаційного підходу у процес реалізації компетентної

парадигми підготовки фахівців у закладі вищої освіти.

Варто зазначити, що професійна компетентність розглядається сучасною наукою як інтегративна характеристика професійної ідентичності особистості. Вона ґрунтується на глибоких знаннях як у загальнотеоретичній, так і у спеціалізованій дисциплінарній площині, а також включає сукупність практичних навичок, умінь і професійного досвіду, необхідних для досягнення високого рівня ефективності у професійній діяльності (Побірченко, 2012).

Сучасне розуміння професійного розвитку ґрунтується на положенні про його безперервність, що передбачає постійне вдосконалення й підвищення рівня компетентності протягом усього життя. Відповідно, модель професійної компетентності, яка має універсальний характер, охоплює низку ключових складових:

- спеціалізована практична компетентність, що визначає здатність майбутнього фахівця ефективно застосовувати поглиблені знання, сучасні методи та технології у професійній діяльності, забезпечуючи його мобільність та конкурентоспроможність на ринку праці;

- соціокультурна компетентність, що виявляється у готовності приймати зважені рішення, брати участь у колективних дискусіях, вирішувати конфлікти ненасильницькими методами та здійснювати ефективну міжкультурну комунікацію (Квітка, 2019; Дольнікова, Гончаров, 2025);

- психоемоційна компетентність, яка передбачає розвиток емоційної чутливості, умінь саморефлексії та емпатійної взаємодії у міжособистісних стосунках;

- інформаційно-аналітична компетентність, що ґрунтується на володінні сучасними інформаційними технологіями, методами збору та обробки даних, а також критичним аналізом інформаційних потоків;

- комунікативна компетентність у сфері міжкультурного спілкування, що передбачає володіння іноземними мовами та високий рівень мовної культури, які виступають обов'язковими умовами ефективної професійної взаємодії у глобалізованому середовищі (Дубровіна, Казакова, Юр'єв, 2022).

З огляду на гуманістичну парадигму освіти, важливим є усвідомлення діалектичної напруги між індивідуальними прагненнями студента та нормативними вимогами соціокультурного середовища. Орієнтація на особистісний розвиток передбачає створення умов, у яких здобувач освіти не лише засвоює навчальні плани й програми, але й усвідомлює їх як ресурс власного становлення, формуючи власну ідентичність. Відповідно, особистісно орієнтоване навчання розглядається як кульмінаційна форма освітнього процесу, яка передбачає гармонійне поєднання розвитку та саморозвитку студента, що діє як активний суб'єкт пізнавальної й практичної діяльності.

Аналіз зарубіжної науково-методичної літератури (Hardika, Aisyah, Gunawan, 2018; Munandar, 1999) показує, що фасилітативне навчання базується на проблемно-орієнтованій моделі. Її сутність полягає в акценті на процеси та завдання, з якими стикаються студенти у реальному житті. Ключові характеристики цієї моделі включають: роль викладача як фасилітатора навчального процесу; визначення студентів як головних суб'єктів освітньої діяльності; використання індивідуального й колективного досвіду студентів як важливого навчального ресурсу; застосування фасилітативної лексики та стратегій комунікації; зниження психологічної напруги у навчанні; акцент на креативності як очікуваному результаті освітньої діяльності; використання рефлексивних форм оцінювання, які поєднуються з розвитком критичного мислення.

Таким чином, фасилітаційний підхід у контексті компетентнісної освіти можна вважати ефективним інструментом формування професійної готовності майбутніх фахівців, оскільки він забезпечує баланс між індивідуальними потребами студентів і вимогами сучасного соціально-професійного середовища.

У сучасному науково-педагогічному дискурсі фасилітація в освітньому середовищі трактується як процес стимулювання інтелектуального та емоційного розвитку особистості, спрямований на посилення її автономії, свободи вибору та формування критичного мислення. Саме цей підхід дозволяє відходити від

залежності від домінуючих соціальних догм і акцентувати увагу не стільки на засвоєнні стандартизованих знань і навичок, скільки на рефлексивному навчанні, яке передбачає розвиток емоційної сфери, особистісних переживань, соціокультурної інтерактивності та практичної діяльності студентів. У межах групової когнітивної активності учасники мають можливість самостійно структурувати та модифікувати власну взаємодію, що сприяє підвищенню рівня самостійності та відповідальності (Rogers, 1969).

Діалогічна взаємодія у навчальному процесі виступає унікальною соціокультурною платформою, яка забезпечує інтеграцію нового досвіду сприйняття та сприяє трансформації усталених інтерпретацій у психологічному розвитку особистості. З огляду на це, діалог можна розглядати як ключовий механізм гуманізації освітніх практик, орієнтований на розкриття й розвиток особистісних аспектів студентів (Березка, 2018). Важливо підкреслити, що елементи діалогу нерозривно пов'язані з індивідуальними прагненнями, смисловими орієнтирами та інтересами учасників навчального процесу. У межах навчальної практики високу ефективність демонструють такі методи, як кейс-метод, аналіз критичних інцидентів, метод свідомості конфронтації тощо, адже вони стимулюють рефлексивне обговорення та критичне осмислення змісту.

Використання ділових ігор, що моделюють технологічні та організаційні процеси навчання, сприяє не лише активізації пізнавальної діяльності студентів, а й створює умови для їхньої безпосередньої участі у формуванні дидактично орієнтованих сценаріїв. Це, своєю чергою, поглиблює як теоретичні, так і практичні знання, формує навички стратегічного управління освітнім процесом у групі.

Особливе місце займають евристичні технології навчання, спрямовані на формування автентичного інтелектуального досвіду. Вони забезпечують умови, за яких студенти стикаються з власними когнітивними труднощами, здійснюють їх детальний аналіз, і таким чином набувають уміння ідентифікувати проблеми, генерувати інноваційні рішення, проводити

багатогранний аналіз об'єкта дослідження та емпатійно сприймати позиції інших (Нефедченко, 2023).

У практиці вищої школи дедалі більшої ваги набувають підходи, орієнтовані на індивідуальні результати навчання, які еволюціонують у кооперативну взаємодію. Такий формат має високий рівень ефективності, оскільки ґрунтується на принципах соціальної фасилітації (Нестеренко, 2014). Вона забезпечує не лише глибоке засвоєння навчального матеріалу, але й розвиток соціально значущих якостей особистості, таких як емпатія, саморегуляція та відповідальність. Водночас позиціонування студента у навчальному просторі прямо впливає як на його емоційний стан, так і на результативність освітньої діяльності.

Методики колективної взаємодії у навчальному процесі сприяють формуванню навичок співпраці, участі у діалогічних практиках, а також спільному вирішенню освітніх проблемних ситуацій. Це дозволяє студентам долучатися до колективного створення та осмислення навчальних завдань у межах академічної групи (Курило, Караман, 2022).

Важливим аспектом є різноманітність підходів до класифікації фасилітаційних методів, що забезпечує можливість комплексного аналізу таких показників, як емоційна стійкість, рівень екстраверсії, особливості акцентуацій особистості, комунікативні стратегії, професійна мотивація, когнітивна та організаційна компетентність, ефективність вербальної комунікації, інноваційна відкритість і здатність

до глибокого сприйняття. Це ще раз підтверджує високий потенціал фасилітації як стратегічної методології сучасної вищої освіти, яка є важливим елементом особистісно орієнтованого підходу.

Таким чином, впровадження фасилітації у навчальний процес закладу вищої освіти передбачає відмову від виключно трансляційної моделі навчання на користь створення освітнього середовища, де студент виступає активним суб'єктом власного розвитку. Саме завдяки самостійній та спільній діяльності він формує необхідні компетенції, розвиває здатність до рефлексії, критичного й креативного мислення. Використання фасилітаційних технологій – таких, як ділові ігри, кейс-методи, проектна та евристична діяльність, діалогові практики – сприяє комплексному розвитку професійних компетентностей, що відповідають викликам сучасної професійної сфери. Успішна інтеграція фасилітації у навчальну діяльність можлива за умови належної методичної та організаційної підготовки, удосконалення навчальних програм, упровадження варіативних форм навчання та розвитку інституційної культури співробітництва.

Подальший науковий пошук у цьому напрямі може бути зосереджений на розробці конкретних інструментів та методик фасилітації, у тому числі із застосуванням цифрових технологій, що дозволить оптимально інтегрувати фасилітаційний підхід у різні компоненти сучасного освітнього процесу для досягнення максимальної ефективності.

Література

1. Башкір О. І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 60. С. 33–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprkhnpu_ped_2018_60_6 (дата звернення: 10.02.2025).
2. Березка С. Використання методів фасилітації у соціально-психологічному тренінгу: практичні аспекти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2018. Вип. 4(96). С. 318–328.
3. Дольнікова Л. В., Гончаров М. С. Педагогічні підходи до формування громадянської компетентності студентів у закладі вищої освіти в період війни. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. № 21. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16877898>
4. Дубровіна І., Казакова Н., Юр'єв О. Формування комунікативної культури освітян як основа суб'єкт-суб'єктної взаємодії «викладач-студент». *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 4(9). С. 104–114. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-104-114](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-104-114)
5. Дяченко-Богун М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип. 14. С. 74–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2014_14_14 (дата звернення: 10.02.2025).

6. Квітка О. О. Формування компетентності культурної обізнаності й самовираження студентів гуманітарних спеціальностей. *Jurnalul Umanitar Modern. Republica Moldova*. 2019. № 1. С. 23–27.

7. Курило В. С., Караман О. Л. Фасилітація як метод формування сприятливого соціально-психологічного клімату та партнерства в закладі вищої освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 2(180). С. 59–69. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2\(180\)-59-69](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2(180)-59-69)

8. Нестеренко В. В. Фасилітативна підтримка студентів у процесі їхньої самореалізації і саморозвитку як суб'єктів самостійної навчальної діяльності. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 65. С. 248–254.

9. Нефедченко О. І. Розвиток технологій евристичної освіти в українській вищій педагогічній школі : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2023. 254 с.

10. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3. С. 24–31.

11. Hardika N., Aisyah E., Gunawan I. Facilitative Learning to Improve Student Learning Creativity. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research : Proceedings of the 3rd International Conference on Educational Management and Administration (CoEMA 2018)*. Vol. 269. Atlantis Press, 2018. P. 98–107. DOI: <https://doi.org/10.2991/coema-18.2018.44>

12. Munandar S. C. U. Creativity and Education: A Study of The Relationshis between Measures of Creative Thinking and A Number of Educational Variables in Indonesian Primary and Junior Secondary Schools. Jakarta : Ditjen Dikti Depdikbud, 1999. 128 p.

13. Rogers C. Freedom to Learn: A View of What Education Might Become. (1st ed.). Columbus, Ohio : Charles Merrill Excerpts, 1969. 358 p.

14. Print M. Education for Democratic Citizenship in Europe: Policies, Programs and Pedagogical Strategies. Strasbourg : Council of Europe, 2015. 123 p.

References

1. Bashkir, O. I. (2018). Aktyvni y interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Active and interactive teaching methods in higher education]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and Psychology*, (60), 33–44. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2018_60_6 (Last accessed: 10.02.2025) [in Ukrainian].

2. Berezka, S. (2018). Vykorystannia metodiv fasylytatsii u sotsialno-psykholohichnomu treninhu: praktychni aspekty [The use of facilitation methods in social and psychological training: practical aspects]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanisation of the educational process*, 4(96), 318–328 [in Ukrainian].

3. Dolnikova, L. V., & Honcharov, M. S. (2025). Pedahohichni pidkhody do formuvannia hromadianskoi kompetentnosti studentiv u zakladi vyshchoi osvity v period viiny [Pedagogical approaches to the formation of civic competence of students in a higher education institution during the war]. *Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (21). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16877898> [in Ukrainian].

4. Dubrovina, I., Kazakova, N., & Yuriev, O. (2022). Formuvannia komunikatyvnoi kultury osvitian yak osnova subiekt-subiektnoi vzaiemodii «vykladach-student» [Formation of teachers' communication culture as the basis for subject-subject interaction «teacher-students»]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations in Science*, 4(9), 104–114. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-104-114](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-104-114) [in Ukrainian].

5. Diachenko-Bohun, M. (2014). Aktyvni metody navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Active teaching methods in higher education institutions]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Sources of pedagogical mastery*, (14), 74–79. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2014_14_14 (Last accessed: 10.02.2025) [in Ukrainian].

6. Kvitka, O. O. (2019). Formuvannia kompetentnosti kulturnoi obiznanosti y samovyrazhennia studentiv humanitarnykh spetsialnestei [Formation of cultural awareness and self-expression competence in students of humanities]. *Jurnalul Umanitar Modern. Republica Moldova*, (1), 23–27 [in Ukrainian].

7. Kurylo, V. S., & Karaman, O. L. (2022). Fasylytatsiia yak metod formuvannia spryiatlyvoho sotsialno-psykholohichnoho klimatu ta partnerstva v zakladi vyshchoi osvity [Facilitation as a method of forming a favorable socio-psychological climate and partnership in a higher education institution]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 2(180), 59–69. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2\(180\)-59-69](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2(180)-59-69) [in Ukrainian].

8. Nesterenko, V. V. (2014). Fasylytatyvna pidtrymka studentiv u protsesi yikhnoi samorealizatsii i samorozvytku yak subiektiv samostiinoi navchalnoi diialnosti [Facilitative support for students in the process of their self-realisation and self-development as subjects of independent learning activity]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedagogichni nauky – Collection of scientific works of Kherson State University. Pedagogical sciences*, (65), 248–254 [in Ukrainian].

9. Nefedchenko, O. I. (2023). Rozvytok tekhnolohii evrystychnoi osvity v ukrainskii vyshchii pedahohichnii shkoli [Development of heuristic education technologies in Ukrainian higher pedagogical schools]. Sumy: Sums'kyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].

10. Pobirchenko, N. S. (2012). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoretychnyi aspekt [Competence-based approach in higher education: theoretical aspect]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, (3), 24–31 [in Ukrainian].

11. Hardika, N., Aisyah, E., & Gunawan, I. (2018). Facilitative Learning to Improve Student Learning Creativity. In: *Advances in Social Science, Education and Humanities Research : Proceedings of the 3rd International Conference on Educational Management and Administration (CoEMA 2018)*. (Vol. 269, pp. 98–107). Atlantis Press. DOI: <https://doi.org/10.2991/coema-18.2018.44>

12. Munandar, S. C. U. (1999). Creativity and Education: A Study of The Relationships between Measures of Creative Thinking and A Number of Educational Variables in Indonesian Primary and Junior Secondary Schools. Jakarta: Ditjen Dikti Depdikbud.

13. Rogers, C. (1969). *Freedom to Learn: A View of What Education Might Become*. (1st ed.). Columbus, Ohio: Charles Merrill Excerpts.

14. Print, M. (2015). *Education for Democratic Citizenship in Europe: Policies, Programs and Pedagogical Strategies*. Strasbourg: Council of Europe.

Краснова Н. П. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі закладу вищої освіти засобами фасилітації

У статті розглянуто можливості інтеграції фасилітаційного підходу у процес реалізації компетентнісної парадигми підготовки фахівців у закладах вищої освіти, визначено професійну компетентність як інтегративну характеристику професійної ідентичності особистості, яка вміщує спеціалізовану, соціокультурну, психоемоційну, інформаційно-аналітичну, комунікативну складові; охарактеризовано проблемно-орієнтовану модель на якій базується фасилітаційне навчання, ключовими характеристиками якої є: роль викладача як фасилітатора навчального процесу, визначення студентів як головних суб'єктів освітньої діяльності, використання індивідуального й колективного досвіду студентів як важливого навчального ресурсу, застосування фасилітаційної лексики та стратегій комунікації, зниження психологічної напруги у навчанні, акцент на креативності як очікуваному результаті освітньої діяльності, використання рефлексивних форм оцінювання, які поєднуються з розвитком критичного мислення. Визначено технології та методи, що моделюють технологічні та організаційні процеси навчання, такі як: кейс-метод, аналіз критичних інцидентів, метод свідомості конфронтації, діалогові практики, ділові ігри, проєктні та евристичні технології навчання, спрямовані на формування автентичного інтелектуального досвіду та комплексному розвитку професійних компетентностей студентів.

Ключові слова: компетентнісний підхід в освітньому процесі, професійна компетентність, засоби фасилітації, інтерактивні методи навчання, проблемно-орієнтована модель навчання в закладі вищої освіти.

Krasnova N. P. Implementation of a competency-based approach in the educational process of a higher education institution through facilitation

The article considers the possibilities of integrating the facilitation approach into the process of implementing the competency paradigm of training specialists in higher education institutions, defines professional competence as an integrative characteristic of the professional identity of an individual, which includes specialized, socio-cultural, psycho-emotional, informational-analytical, and communicative components. The problem-oriented model on which facilitative learning is based is described, the key characteristics of which are: the role of the teacher as a facilitator of the educational process, the identification of students as the main subjects of educational activity, the use of individual and collective experience of students as an important educational resource, the use of facilitative vocabulary and communication strategies, the reduction of psychological stress in learning, the emphasis on creativity as the expected result of educational activity, the use of reflective forms of assessment, which are combined with the development of critical thinking. Technologies and methods that model technological and organizational learning processes are identified, such as: case method, critical incident analysis, method of confrontation consciousness,

dialogic practices, business games, project and heuristic learning technologies aimed at the formation of authentic intellectual experience and the comprehensive development of students' professional competencies.

Key words: competency-based approach in the educational process, professional competence, facilitation tools, interactive teaching methods, problem-oriented model of learning in a higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Пирог Данило Анатолійович,

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.

d.pyroh@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0007-3553-7018>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАХИСТУ МОЛОДІ В ГРОМАДІ

Постановка проблеми. У сучасних реаліях формування законодавчого та нормативного поля в Україні, зокрема й щодо підготовки фахівців соціальної сфери, відбувається на декількох рівнях – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, профільні міністерства, регіональні й місцеві інституції. Це свідчить про багаторівневий і складний характер процесу, який потребує узгодженості дій між усіма суб'єктами законодавчої ініціативи та виконавчої влади. Кожен із зазначених рівнів має свою специфіку, компетенцію та сферу відповідальності, що визначає особливості прийняття, адаптації і реалізації правових актів у галузі соціальної політики.

Тому важливим етапом науково-теоретичного й практичного осмислення проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-економічного захисту молоді в громаді доцільно починати з аналізу нормативно-правової бази, яка є основою для її здійснення. Такий аналіз дає змогу не лише зрозуміти правові засади та механізми організації підготовки фахівців, а й виявити наявні прогалини, суперечності чи недосконалість окремих положень, що впливають на ефективність підготовки кадрів. Крім того, глибоке вивчення законодавчої основи створює підґрунтя для подальших наукових досліджень, порівняльного аналізу із зарубіжним досвідом та вироблення практичних рекомендацій для вдосконалення системи професійної освіти у сфері соціальної роботи. Саме системний

підхід до вивчення нормативно-правових документів забезпечує комплексне розуміння процесу підготовки майбутніх соціальних працівників і сприяє формуванню цілісного бачення державної політики в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу наукової розвідки покладено закони України й відповідні накази міністерств, які є фундаментальними при формуванні процесів побудови взаємодії між інституціями з підготовки кадрів та кандидатами на роль майбутніх фахівців здобуття знань зі сфери «Соціальна робота». Зокрема, у статті розглядається Закон України «Про вищу освіту», накази Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 556, № 557, а також Національна рамка кваліфікацій Національного агентства кваліфікацій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття. У статті розглядаються безпосередньо ті нормативи і правила, за якими відбувається процес формування майбутніх фахівців соціальної сфери до соціально-економічного захисту молоді в громаді, що є малодослідженим у галузі знань «Соціальна робота».

Метою статті є аналіз нормативно-правової бази підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-економічного захисту молоді в громаді як основи для організації якісного освітнього процесу. Зазначена мета передбачає не лише вивчення окремих законодавчих актів чи підзаконних документів,

а й глибоке осмислення цілісної системи правового забезпечення, що регулює діяльність у сфері соціальної роботи. Такий підхід дає змогу комплексно розглянути основні принципи, напрями та механізми формування професійної підготовки фахівців, які покликані забезпечувати соціальний добробут населення.

У межах цієї мети важливо акцентувати увагу на тому, що нормативно-правова база є не просто формальним набором документів, а фундаментом, на якому будується зміст, структура і методологія навчального процесу. Саме вона визначає вимоги до рівня компетентностей, професійних навичок і практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, які згодом ведуть діяльність у громадах. Крім того, системне вивчення правових засад сприяє більш глибокому розумінню сучасних тенденцій розвитку освіти, забезпечує єдність теоретичних знань і практичних умінь, а також допомагає адаптувати освітній процес до актуальних потреб суспільства. Так, аналіз нормативно-правової бази є ключовим чинником підвищення якості підготовки майбутніх соціальних працівників і створює основу для ефективного функціонування системи соціально-економічного захисту молоді в умовах сучасної громади.

Визначення методики дослідження. Методика дослідження ґрунтується на опрацюванні нормативних джерел з використанням теоретичних методів – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, що дає змогу розкрити бачення поточного стану напрацювань з обраної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Крім суто педагогічних аспектів, підготовка соціальних фахівців відбувається в межах певної нормативної і методичної бази. Закони, стандарти й професійні нормативи визначають мінімальні вимоги до освітніх результатів та компетенцій. Водночас вони залишають місце для адаптації: навчальні заклади отримують можливість коригувати програми під місцеві потреби громад, залучати спеціалізованих партнерів, розробляти додаткові модулі. Тобто нормативна база створює «каркас», а конкретна реалізація здійснюється в межах

цього «каркаса» з урахуванням локального контексту.

Закон України «Про вищу освіту» (Про вищу освіту, 2014) є базовим нормативним документом, який визначає стратегічні орієнтири розвитку вищої освіти в Україні, зокрема й у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників до виконання завдань соціально-економічного захисту молоді в громаді. Документ не лише встановлює принципи та цілі освітньої діяльності, а й задає межі для формування змісту освітніх програм, механізмів оцінювання результатів навчання тощо.

Одним з ключових положень закону є закріплення компетентнісного підходу як фундаментального принципу вищої освіти. Це означає, що результатом навчання має бути не лише засвоєння певного обсягу теоретичних знань, а й формування у випускників комплексу практичних умінь, особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, які безпосередньо впливають на їхню здатність ефективно діяти в реальних умовах. Для підготовки фахівців у сфері соціальної роботи це має особливе значення, адже діяльність соціального працівника пов'язана з вирішенням складних і багатогранних проблем, що потребують не тільки знань законодавства чи соціальних технологій, а й високого рівня комунікативної культури, емоційного інтелекту, етичної зрілості.

Отже, Закон України «Про вищу освіту» (2014) створює нормативну основу, яка дає змогу закладам вищої освіти не тільки реалізовувати загальні освітні стандарти, а й гнучко адаптувати їх до завдань підготовки майбутніх соціальних працівників, здатних ефективно діяти у сфері соціально-економічного захисту молоді. Його положення про компетентнісний підхід, академічну автономію і соціальні гарантії дають змогу інтегрувати в освітні програми спеціалізовані модулі, практики й партнерські проекти, що безпосередньо відповідають потребам молоді в конкретних громадах.

Наказ МОН України від 24.04.2019 р. № 557 (МОН, 2019) – стандарт бакалаврського рівня, який визначає чітку систему вимог до підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності 231 «Соціальна робота» в сукупності інтегральної,

загальних і спеціальних професійних компетентностей та програмних результатів навчання. У їхніх межах випускник має опанувати комплекс знань, умінь та здатностей, які допомагають йому ефективно діяти у сфері соціального захисту населення, зокрема працювати з вразливими групами, включно з молоддю. У переліку фахових компетентностей особливе місце посідає вміння визначати та аналізувати потреби таких груп, розуміння нормативно-правової бази й механізмів соціального захисту, здатність планувати та реалізовувати практичні заходи й соціальні інтервенції, а також уміння взаємодіяти в міждисциплінарних командах. Це означає, що під час підготовки студентів повинні закладатися основи операційної спроможності діяти у сфері соціально-економічного захисту молоді, спираючись на норми, процедури й конкретні методи роботи. Стандарт орієнтує університети на практикоорієнтований підхід, коли студенти ще в процесі навчання отримують можливість долучатися до діяльності соціальних служб і молодіжних програм у громадах, відпрацьовувати навички профілактики безробіття серед молоді, організації програм підтримки та профорієнтації. При цьому важливим аспектом є мультидисциплінарність підготовки, адже майбутній соціальний працівник має поєднувати знання з психології, педагогіки, права, економіки та соціальної політики. Для цього до навчальних планів включаються як базові курси («Вступ до соціальної роботи», «Соціальна політика та соціальний захист», «Педагогіка в соціальній роботі»), так і спеціалізовані дисципліни, орієнтовані саме на роботу з молоддю («Соціальна робота з молоддю», «Профорієнтація та соціальна інтеграція молоді», «Профілактика ризикових поведінок у молодіжному середовищі»). Важливим є те, що навчальні модулі мають бути чітко співвіднесені з компетентностями, закладеними в стандарті, що дає змогу вибудовувати навчальний процес логічно й послідовно, забезпечуючи досягнення цільових результатів. Практична підготовка починається вже з перших курсів і містить супервізовану роботу в громадах, участь у реальних проєктах, що сприяють соціально-економічному

захисту молоді, а завершальна виробнича практика передбачає розробку й реалізацію інтервенційного проєкту безпосередньо в умовах конкретної громади.

Наказ МОН України від 24.04.2019 р. № 556 (МОН, 2019) – стандарт магістерського рівня, у якому зроблено акцент на поглибленій підготовці фахівців, здатних виконувати складні аналітичні, дослідницькі та управлінські функції у сфері соціальної роботи. Вимоги цього стандарту передбачають, що магістр має бути спроможним проводити комплексні соціальні дослідження, моделювати інтервенційні програми, впроваджувати інноваційні рішення в практику соціального захисту, координувати діяльність команд різного профілю. Для вирішення проблеми соціально-економічного захисту молоді це означає, що випускник магістратури стає ключовою фігурою в проєктуванні та впровадженні політик, спрямованих на вирішення актуальних проблем молодого покоління. Аналітичний складник дає йому змогу оцінювати потреби громади, аналізувати масштаби таких явищ, як безробіття серед молоді, брак доступного житла чи проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб молодого віку. Проєктно-управлінська компетенція дає змогу не лише розробити програму чи проєкт, а й знайти для нього фінансування, організувати мультисекторальну співпрацю та контролювати ефективність реалізації. Стандарт також підкреслює важливість інновацій у соціальній сфері – від упровадження електронних сервісів до створення сучасних цифрових платформ підтримки молоді, що забезпечують швидкий доступ до консультацій і соціальних послуг. Магістерська програма за цим стандартом передбачає вивчення таких дисциплін, як «Методологія соціальних досліджень», «Проєктний менеджмент у соціальній роботі», «Оцінювання соціальних програм», «Інновації в соціальних послугах». Завершальним етапом стає підготовка магістерської роботи, яка повинна мати не лише теоретичну, а й прикладну цінність, наприклад, містити розробку й апробацію конкретного пілотного проєкту соціально-економічної підтримки молоді в певній громаді. Обов'язковим

елементом є партнерська співпраця з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та центрами зайнятості, що дає змогу перевірити ефективність розроблених рішень у реальних умовах.

Національна рамка кваліфікацій (далі – НРК) (НАК, 2020) визначає рівневу структуру освітніх і професійних результатів, встановлюючи дескриптори для кожного рівня, які охоплюють знання, вміння, комунікативні навички, автономію та відповідальність. У сучасній версії, оновленій у 2020 році, передбачено 8 рівнів, узгоджених з Європейською рамкою кваліфікацій (EQF), де бакалавр відповідає 6 рівню, а магістр – 7 рівню. Це забезпечує порівнюваність українських кваліфікацій з європейськими та сприяє академічній мобільності. Для підготовки соціальних працівників НРК дає змогу чітко розмежувати, на якому етапі має формуватися певна компетентність. Наприклад, на рівні бакалавра важливо забезпечити здатність застосовувати методи соціальної діагностики під супервізією, тоді як рівень магістра вимагає вміння самостійно проєктувати й оцінювати комплексні програми соціально-економічного захисту молоді. Крім того, рамка визнає можливість здобуття часткових кваліфікацій, що відкриває шлях для створення коротких сертифікаційних програм, які можуть бути корисними для швидкого підвищення кваліфікації фахівців або надання додаткових компетенцій у сфері молодіжної роботи. Це може бути, зокрема, сертифікат «Соціальна робота з молоддю в громаді», який передбачає опанування вузькоспеціалізованих знань і навичок. Міжнародна сумісність НРК також полегшує інтеграцію зарубіжних практик і сприяє визнанню українських дипломів за кордоном, що відкриває додаткові можливості для обміну досвідом і підвищення якості підготовки.

Реформа НРК, проведена у 2020 році, і подальші зміни у 2025 році суттєво вплинули на систему підготовки фахівців. Перехід на 8-рівневу модель дав змогу чіткіше структурувати очікувані результати навчання, особливо на рівні магістратури, де було закріплено вимоги до здатності проводити наукові

дослідження, генерувати нові знання та впроваджувати інноваційні рішення в практику. Це стимулює заклади вищої освіти посилювати дослідницький складник навчальних програм і створювати умови для розвитку проєктних та аналітичних компетенцій студентів. Важливою новацією стало заохочення модульності й упровадження мікрокваліфікацій, що дає змогу швидко реагувати на нові потреби громади, наприклад, створювати короткі курси на кшталт «Створення програм зайнятості для молоді». Крім того, зростають вимоги до чіткого опису результатів навчання відповідно до дескрипторів НРК, що спонукає розробників програм більш ретельно формулювати зміст і результати освітніх компонентів, забезпечуючи прозорість та вимірюваність досягнень студентів.

Аналіз нормативної, освітньої та наукової бази, наведений вище, дає змогу сформулювати цілісне бачення місця соціально-економічного захисту молоді в процесі фахової підготовки майбутніх соціальних працівників. Сукупність положень Закону України «Про вищу освіту», стандартів підготовки за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для бакалаврського й магістерського рівнів, Національної рамки кваліфікацій та актуальних наукових досліджень створює концептуальне поле, у межах якого вибудовується сучасна модель підготовки.

Найперше ключову роль відіграє ідея компетентнісного підходу, закріплена в законодавстві та деталізована в стандартах. Вона вимагає від закладів вищої освіти не лише передати студентам певний обсяг теоретичних знань, а й сформувати стійкі практичні навички, ціннісні орієнтири та здатність діяти в умовах змін. Саме соціально-економічний захист молоді є тією сферою, де компетентнісний підхід проявляється особливо виразно, адже робота з молодими людьми в громадах потребує від майбутнього фахівця гнучкості, ініціативності та здатності адаптувати методи до конкретних соціально-економічних умов.

На основі вимог стандартів підготовки бакалавра й магістра можна побудувати послідовну траєкторію формування професійної готовності. На рівні бакалаврату це засвоєння

базових знань про соціальну політику, інституції захисту населення, правові засади роботи з молоддю, а також початкові навички соціальної діагностики, профілактики, організації допомоги. На рівні магістратури це вже поглиблений аналіз потреб громади, проектування програм підтримки, вміння працювати в ролі координатора чи менеджера проєктів, проведення наукових досліджень та оцінка ефективності програм.

Важливим інтегративним елементом є Національна рамка кваліфікацій, яка визначає рівневі очікування та дає змогу співвіднести підготовку в Україні з міжнародними стандартами. Це створює підґрунтя для інтеграції європейських підходів до молодіжної політики до змісту навчання, а також полегшує академічну мобільність студентів і викладачів.

Наукові дослідження підтверджують, що ефективність підготовки значно зростає за умови активної взаємодії закладів освіти з громадами. Така взаємодія має містити не лише проходження практик, а й спільне планування та реалізацію проєктів, участь студентів у роботі молодіжних рад, партнерство із центрами зайнятості, створення студентських соціальних ініціатив, які спрямовані на вирішення актуальних проблем молоді.

Отже, соціально-економічний захист молоді в нормативному та науковому полі постає

не як додатковий чи факультативний аспект, а як органічний складник професійної підготовки соціального працівника. Він інтегрується в усі етапи навчання – від теоретичних дисциплін до польової практики, від наукових досліджень до управління проєктами. Саме завдяки такому підходу можна досягнути того, щоб випускники були не просто обізнаними в питаннях соціальної роботи, а й здатними безпосередньо впливати на підвищення рівня добробуту та соціальної інтеграції молоді в громадах.

Висновки. Наведений вище аналітичний матеріал становить перший етап дослідження, спрямованого на комплексне вивчення процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-економічного захисту молоді в громаді. Виокремлення й систематизація ключових нормативно-правових і стануть підґрунтям для розроблення ефективних освітніх програм у цій сфері. Використана нами модель аналітичної інтеграції вимог законів, державних стандартів, Національної рамки кваліфікацій та професійних компетентностей, релевантних завданням соціально-економічного захисту молоді, буде використовуватися для розробки теоретичних і прикладних засад процесу підготовки фахівців соціальної сфери до соціально-економічного захисту молоді в громаді.

Література

1. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 557. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-231-socialna-robota-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti>
3. «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 556. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-231-socialna-robota-dlya-drugogo-magisterskogo-rivnya-vishoyi-osviti>
4. Національна рамка кваліфікацій. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy?&tag=natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>
5. Національне агентство кваліфікацій. *Офіційний сайт*. URL: <https://nqa.gov.ua/>
6. Вісім кваліфікаційних рівнів замість одинадцяти: Уряд прийняв Національну рамку кваліфікацій. *Міністерство освіти і науки України*, 25 червня 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/news/visim-kvalifikatsiy-nikh-rivniv-zamist-odinadtsyati-uryad-priynuv-natsionalnu-ramku-kvalifikatsiy>
7. Уряд схвалив внесення змін Національної рамки кваліфікацій. *Міністерство освіти і науки України*, 11 червня 2025 р. URL: <https://mon.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-vnesennia-zmin-natsionalnoi-ramky-kvalifikatsii>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»]. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 «Sotsialna robota» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity»: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.04.2019 r. № 557 [On approval of the higher education standard for specialty 231 «Social Work» for the first (bachelor's) level of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 24 April 2019 No. 557]. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-231-socialna-robota-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].
3. «Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 «Sotsialna robota» dlia drugoho (magisterskoho) rivnia vyshchoi osvity»: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.04.2019 r. № 556 [«On approval of the higher education standard for specialty 231 «Social Work» for the second (master's) level of higher education»: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 24 April 2019 No. 556]. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-231-socialna-robota-dlya-drugogo-magisterskogo-rivnya-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].
4. Natsionalna ramka kvalifikatsii [National Qualifications Framework]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy?&tag=natsionalna-ramka-kvalifikatsiy> [in Ukrainian].
5. Natsionalne ahentstvo kvalifikatsii [National Agency for Qualifications] (n.d.). *Official website*. Retrieved from <https://nqa.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Visim kvalifikatsiinykh rivniv zamist odnadtsiaty: Uriad pryiniav Natsionalnu ramku kvalifikatsii [Eight qualification levels instead of eleven: Government adopts National Qualifications Framework]. (2020). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*, June 25. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/visim-kvalifikatsiinykh-rivniv-zamist-odinadtsyati-uryad-priinyav-natsionalnu-ramku-kvalifikatsiy> [in Ukrainian].
7. Uriad skhvalyv vnesennia zmin Natsionalnoi ramky kvalifikatsii [The government approved amendments to the National Qualifications Framework]. (2025). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*, June 11. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-vnesennia-zmin-natsionalnoi-ramky-kvalifikatsii> [in Ukrainian].

Пирог Д. А. Нормативно-правова база підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-економічного захисту молоді в громаді

Статтю присвячено аналізу нормативно-правових засад підготовки майбутніх соціальних працівників у контексті їхньої здатності забезпечувати соціально-економічний захист молоді в громаді. У роботі розглянуто ключові законодавчі та нормативні документи, що формують основу професійної підготовки фахівців соціальної сфери, зокрема Закон України «Про вищу освіту», стандарти вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (накази МОН № 557 та № 556), а також Національну рамку кваліфікацій, затверджену Національним агентством кваліфікацій. Проаналізовано вплив реформування рамки кваліфікацій (2020–2025 рр.) на структуру професійної освіти, визначено роль компетентнісного підходу та модульності у формуванні готовності майбутніх фахівців до практичної діяльності в умовах громади. Підкреслено взаємозв'язок освітніх стандартів із потребами соціально-економічного захисту молоді, зокрема через інтеграцію практикоорієнтованих дисциплін та співпрацю закладів освіти з громадами. Стаття містить виключно теоретичний аналіз нормативної бази та окреслює напрями подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення механізмів підготовки соціальних працівників і посилення їхньої ролі в розвитку молодіжної політики в Україні.

Головна мета статті полягає в тому, щоб отримати потенційне усвідомлення пропрацьованості сталого механізму формування «правил» гри у сфері соціальних послуг та в освітній галузі, адже важливим фактором є релевантність отриманих теоретичних знань, в ідеалі доповнених базових практичних під час здійснення студентами практичних стажувань, адже якість отриманої освіти та актуальність навичок і знань безпосередньо впливатимуть на потенціал щодо працевлаштування майбутніх фахівців та власне початкові результати їх діяльності. Так, завдяки початковому ознайомленню із законодавчою базою сформовано початкові висновки, що безпосередньо базовий та більш вузькопрофільний етапи підготовки загалом є вагомо регламентовано пропрацьованими й кожний має свої відокремлені норми оцінювання та запланованого потенційного результату. Подальша взаємодія держави з молодими фахівцями має критично важливий статус, оскільки Україна перебуває на етапі, коли % населення, що потребує послуг соціальних працівників росте в геометричній прогресії не від року до року, а фактично від кварталу до кварталу, тоді як вузькопрофільні потреби взаємодії з соціальними працівниками з регіонів, наближених до критичних зон, мають першочерговість своїх потреб, адже цим клієнтам соціальної сфери важливо відчувати, що вони «не забуті» і що вони «потрібні»,

що те, де вони опинились і в яких обставинах перебувають через прийняте власне рішення, є правильним на їхню думку, і соціум має поважати та підтримувати їх, допомагаючи в активізації внутрішніх потенціалів для розкриття їх власних можливостей та сприянню в реалізації їх амбіцій. Соціальні працівники і їх кваліфікація в таких ситуаціях є фундаментальною основою побудови взаємовідносин та конверсії успішних контактів і позитивних результатів в підсумках їх взаємодії.

Ключові слова: соціальна робота, підготовка фахівців, соціально-економічний захист, молодь, громада, нормативно-правова база, освітні стандарти.

Pyroh D. A. The regulatory framework for training future social workers for the socio-economic protection of youth in the community

The article analyzes the legal and regulatory framework for training future social workers in the context of their ability to ensure the socio-economic protection of youth at the community level. It examines the core legislative and regulatory documents shaping professional education in the social sphere, including the Law of Ukraine “On Higher Education,” the Higher Education Standards for specialty 231 “Social Work” (Orders of the Ministry of Education and Science No. 557 and No. 556), and the National Qualifications Framework developed by the National Agency for Qualifications. The study highlights the impact of the 2020–2025 reform of the Qualifications Framework on the structure of professional training, emphasizing the importance of the competence-based and modular approaches in developing future professionals’ readiness for practical work within communities. It stresses the alignment of educational standards with the needs of youth socio-economic protection, particularly through practice-oriented courses and partnerships between universities and local communities. The article is theoretical in nature and outlines further research directions aimed at improving the mechanisms of social workers’ training and enhancing their role in youth policy development in Ukraine.

The main goal of this article is to gain a clear understanding of how a sustainable system of “rules” in the field of social services and education can be developed. An important factor here is the relevance of the theoretical knowledge students receive – ideally, it should be supported by basic practical experience during internships. The quality of education and the relevance of acquired skills and knowledge directly affect the employment potential of future specialists and the initial results of their work. Based on the first review of the legal framework, it was concluded that both the basic and more specialized stages of training are well-regulated and have clearly defined assessment standards and expected outcomes. Further cooperation between the state and young specialists is critically important, as Ukraine is currently at a stage where the number of people needing social services is growing not just yearly but almost every quarter. At the same time, the specific needs of people living in regions close to critical zones must be prioritized. For such clients, it is vital to feel that they are “not forgotten” and “still needed.” They should know that the decisions they made and the situations they are in are respected and supported by society, which helps them unlock their inner potential and achieve their goals. In such cases, the qualification and professionalism of social workers become the foundation for building trustful relationships and turning these interactions into successful, positive outcomes.

Key words: social work, professional training, socio-economic protection, youth, community, legal framework, educational standards.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-183-189>

Пирог Анатолій Анатолійович,

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти,

спеціальність 231 «Соціальна робота»

ДЗ «Луганський національний університет Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

anatoliipyroh@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-3447-8825>

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Повномасштабні наслідки російсько-української війни спричинили стрімке зростання кількості вразливих категорій населення: внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій і ветеранів, членів сімей загиблих військовослужбовців, осіб з інвалідністю, малозабезпечених тощо. Їхні потреби є комплексними і включають насамперед соціально-психологічний вимір, який неможливо задовольнити без професійної підтримки. За таких умов формування готовності майбутніх соціальних працівників набуває статусу пріоритетного державного та суспільного завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження використано праці таких українських учених, як Н. Горішна, А. Дуля, О. Лозинський, І. Савельчук, Т. Семігіна, Я. Юрків та ін. У цих роботах висвітлено сучасні тенденції підготовки соціальних працівників, роль активних, інноваційних і практико-орієнтованих методів навчання, значення соціально-психологічного складника професійної освіти, а також специфіку роботи з вразливими групами в умовах воєнних викликів. Нормативно-правову рамку формують Закон України «Про вищу освіту», Державні стандарти вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота», професійні стандарти, Національна рамка кваліфікацій, що визначають компетентності для роботи з вразливими категоріями.

Виділення не вирішених раніше частин. Попри наявність численних наукових праць, проблема формування готовності до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення залишається недостатньо розробленою. У науковому дискурсі відсутнє єдине визначення поняття «готовність до соціально-психологічної роботи з вразливими групами» з урахуванням міждисциплінарних підходів, що ускладнює розуміння його сутності. Недостатньо чітко визначено структуру цього феномену – компоненти та їх характеристика.

Метою статті є розкриття сутності та обґрунтування структури готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення на основі аналізу наукової, нормативної та енциклопедичної літератури, а також узгодження запропонованої структури з вимогами державних і міжнародних стандартів соціальної роботи.

Визначення методики дослідження. Методика дослідження базується на сукупності взаємопов'язаних теоретичних методів, спрямованих на розкриття сутності та структури готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення: аналіз, синтез, узагальнення, класифікація.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з *першого напрямку* – з'ясування теоретико-методологічних підходів до визначення сутності

поняття «готовність майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення». Це допоможе окреслити ключові філософські, педагогічні, психологічні й соціологічні засади розуміння означеного феномену та створити методологічний фундамент для подальшого аналізу змісту й структури готовності.

Поняття «готовність» у контексті професійної освіти часто розглядається як інтегрована характеристика особистості, що поєднує когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий та операційно-діяльнісний компоненти. Академічний словник визначає готовність як «стан підготовленості до дії, наявність необхідних знань, навичок і внутрішньої налаштованості» (Академічний тлумачний словник, 2023). У науковому дискурсі готовність пов'язується з професійною ідентичністю та ціннісною орієнтацією майбутнього соціального працівника.

Зокрема, Н. Горішна зазначає, що соціальна робота передбачає взаємодію з емоційно вразливими клієнтами, тому для неї необхідні розвиток емпатії, стресостійкості та етичної свідомості – складники готовності до соціально-психологічної взаємодії. У нормативному контексті державні стандарти освіти за спеціальністю «Соціальна робота» (магістерський рівень) передбачають, що випускник повинен уміти здійснювати психосоціальну діагностику та проводити консультування й підтримку вразливих клієнтів. Це свідчить про інтеграцію соціально-психологічного складника до поняття професійної готовності на рівні державної політики. Також у дослідженні поняття готовності тісно пов'язується з професійною ідентичністю майбутнього соціального працівника та його здатністю до ціннісно орієнтованої практики. Авторка підкреслює, що соціальна робота передбачає роботу з емоційно вразливими клієнтами, а отже, вимагає розвитку емпатії, стресостійкості, етичної свідомості, що є складниками готовності до соціально-психологічної взаємодії (Горішна, 2017).

Окрему увагу слід звернути на нормативне підґрунтя порушеної проблеми. Державні стандарти вищої освіти за спеціальністю 231

«Соціальна робота» для бакалаврського та магістерського рівнів чітко визначають очікувані результати навчання, серед яких – здатність здійснювати психосоціальну діагностику, проводити консультування та підтримку вразливих клієнтів (Наказ МОН № 556, 2019; Наказ МОН № 557, 2019). Це свідчить про інтеграцію соціально-психологічного складника в поняття професійної готовності на рівні державної політики.

У роботі Т. Семигіної наголошується, що глобальні стандарти підготовки соціальних працівників, запропоновані IASSW та IFSW, також передбачають соціально-психологічну компетентність як невід'ємний компонент професіоналізму. Авторка відзначає, що готовність до роботи з вразливими категоріями передбачає глибоке розуміння психологічних механізмів травми, стигми, кризи і вміння надавати підтримку з урахуванням культурного й етичного контексту (Семигіна, 2020).

У роботі Я. Юрків зазначено, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників має бути заснована на суб'єктно-орієнтованому підході, який передбачає розвиток внутрішньої мотивації студента до професійної діяльності (Юрків, 2021). В іншому дослідженні Я. Юрків поняття готовності пов'язано з формуванням рефлексивного потенціалу та соціальної емпатії як передумови ефективної взаємодії з вразливими групами (Юрків, 2022). Схожі підходи продовжуються в роботі, де розглядається суб'єкт-об'єктна структура системи підготовки (Юрків, 2023).

Інший підхід спостерігається в роботі І. Савельчук, яка акцентує на ресурсному підході в освіті. Готовність майбутніх соціальних працівників розглядається тут як результат взаємодії особистісних ресурсів студента (мотиваційних, когнітивних, комунікативних) із навчальним середовищем університету. Авторка пропонує класифікацію ресурсів, необхідних для формування готовності до роботи з вразливими групами, зокрема інтелектуальних, емоційних, організаційних і соціальних (Савельчук, 2019, с. 154–158).

Цінним для нашого дослідження є внесок О. Лозинського, який визначає

соціально-психологічну готовність як один із ключових компонентів професійної компетентності майбутнього соціального працівника. Дослідник виокремлює такі її складники: емпатійність, толерантність, здатність до конструктивного вирішення конфліктів, рефлексивність та емоційна стабільність. Він також підкреслює роль практичної підготовки, зокрема – тренінгів і супервізій (Лозинський, 2023, с. 162–170).

Підсумовуючи, можна констатувати, що теоретико-методологічне осмислення поняття готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи має багатовимірний характер. У вітчизняному науковому просторі простежується тенденція до його міждисциплінарного розуміння, що інтегрує педагогічні, психологічні, соціальні та етичні компоненти. Таке осмислення створює основу для подальшого моделювання структури готовності, яку буде розглянуто в наступному аспекті.

Щодо *другого напряму* розкриття сутності поняття «готовність майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення», логічним є перехід до аналізу його внутрішньої структури. Комплексна характеристика цього феномену вимагає виявлення й обґрунтування компонентів, які відображають різні аспекти професійної підготовки, особистісної зрілості та мотиваційної налаштованості майбутніх соціальних працівників.

У наукових джерелах визначення структури готовності фахівців до соціально-психологічної роботи є неоднозначним. Проте більшість дослідників погоджуються з тим, що ця структура має бути цілісною, взаємопов'язаною та відповідати сучасним вимогам соціальної роботи в контексті підтримки вразливих категорій населення (Савельчук, 2019; Юрків, 2021).

Загально визнаними є чотири основні компоненти готовності:

1) **мотиваційно-ціннісний компонент** – охоплює усвідомлення студентом значущості соціально-психологічної допомоги вразливим групам, сформованість внутрішньої потреби реалізувати себе в цій сфері,

етичні орієнтири та професійну ідентичність. За Я. Юрків, цей компонент пов'язаний з розвитком гуманістичних переконань, емпатії та соціальної відповідальності як базових професійних цінностей. О. Лозинський підкреслює, що в умовах війни особливу вагу має здатність соціального працівника мотивовано підтримувати осіб, які перебувають у стані травматичного досвіду (Юрків, 2023; Лозинський, 2023, с. 163–165).

2) **когнітивний компонент** – утілює знання про теоретичні основи соціально-психологічної роботи, правове забезпечення, специфіку функціонування соціальних інституцій, типологію вразливих груп. Н. Горішна акцентує, що сучасний соціальний працівник повинен володіти міждисциплінарною системою знань, що охоплює соціологію, психологію, педагогіку, правознавство. Т. Семигіна вказує на важливість ознайомлення студентів із міжнародними стандартами та етичним кодексом професії. У цьому контексті особливо цінними є компоненти програм підготовки, що включають дисципліни соціально-психологічного спрямування (Горішна, 2017; Семигіна, 2020).

3) **операційно-діяльнісний компонент** – стосується практичних умінь і навичок проведення соціально-психологічних інтервенцій, консультивання, групової роботи, кризової допомоги, а також представництва інтересів клієнтів та адвокації. І. Савельчук наголошує на необхідності опанування технологій супроводу вразливих клієнтів через практикоорієнтоване навчання. А. Дуля аргументує, що до навичок цього компоненту варто включати здатність представляти інтереси соціально вразливих груп і проводити адвокаційну діяльність. У Стандарті вищої освіти закріплено, що формування таких практичних компетентностей є обов'язковим результатом підготовки соціального працівника (Савельчук, 2019; Дуля, 2024; Наказ МОН № 556, 2019).

4) **особистісно-рефлексивний компонент** – охоплює рівень саморефлексії, емоційної стабільності, готовність до міжособистісної взаємодії в стресових умовах. Я. Юрків розглядає його як важливу умову саморегуляції, запобігання професійному вигоранню,

розвитку стресостійкості. Цей компонент набуває особливої ваги в роботі з клієнтами, які мають травматичний досвід або потребують довготривалої підтримки (Юрків, 2023).

Отже, запропонована структура готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення є багатокомпонентною. Кожен компонент відіграє унікальну роль, доповнюючи інші та створюючи цілісну систему професійної підготовки. Подальший етап аналізу – узгодження цієї структури із чинними державними та міжнародними стандартами освіти й практики соціальної роботи.

Третій напрям дослідження спрямовано на узгодження запропонованої структури з вимогами державних і міжнародних освітньо-професійних стандартів у сфері соціальної роботи та є завершальним етапом дослідження в межах статті. Такий аналіз дає змогу перевірити релевантність виокремлених компонентів готовності до актуальних нормативних вимог і міжнародних орієнтирів професійної діяльності.

З позиції національного законодавства ключовим документом є Закон України «Про вищу освіту», який визначає принципи побудови освітнього процесу, орієнтованого на компетентнісний підхід, інтеграцію науки та практики, а також формування фахівця, здатного діяти в складних соціальних умовах. У контексті досліджуваної проблематики особливу увагу слід приділити Державним стандартам вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів. У цих документах окреслено перелік загальних і фахових компетентностей, зокрема: здатність до соціально-психологічної підтримки, психосоціального супроводу клієнтів, здійснення кризових інтервенцій, консультування, рефлексії власної професійної діяльності, дотримання етичних принципів (Наказ МОН № 556, 2019; Наказ МОН № 557, 2019).

Визначені в державних стандартах результати навчання прямо корелюють з компонентами запропонованої структури готовності. Так, мотиваційно-ціннісний компонент

узгоджується з компетентностями щодо формування гуманістичних цінностей, відповідальності, готовності до роботи в стресових і кризових ситуаціях. Когнітивний компонент відображає необхідність опанування теоретичних основ соціальної роботи, знань про вразливі групи та законодавчі засади діяльності. Операційно-діяльнісний компонент пов'язаний із здатністю застосовувати методи соціальної підтримки, організовувати інтервенції, проводити консультування, реалізовувати індивідуальні плани допомоги. Особистісно-рефлексивний компонент співвідноситься з умінням здійснювати самооцінку, аналіз власних дій, а також збереженням емоційної стійкості в процесі взаємодії з клієнтом.

Міжнародний вимір узгодження забезпечують стандарти, розроблені Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (IASSW) та Міжнародною федерацією соціальних працівників (IFSW). Глобальні стандарти освіти з соціальної роботи передбачають обов'язкову інтеграцію теоретичних знань, професійних цінностей, практичних навичок, етичних засад і рефлексії у підготовку фахівців. Зокрема, акцентовано на здатності працювати з людьми вразливих категорій, враховуючи культурний контекст, повагу до людської гідності, права людини, а також уміння діяти ефективно в кризових ситуаціях (IFSW & IASSW, 2020).

Отже, проаналізовані документи підтверджують, що запропонована структура готовності – мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний компоненти – відповідає як національним, так і міжнародним стандартам професійної освіти у сфері соціальної роботи. Це свідчить про її релевантність, концептуальну узгодженість і практичну значущість у підготовці фахівців до роботи з вразливими категоріями населення.

Отже, відповідно до поставленої мети статті, що полягала в розкритті сутності та обґрунтуванні структури готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення, нами здійснено поетапне теоретичне дослідження. По-перше, на основі аналізу

наукової, нормативної та енциклопедичної літератури з'ясовано теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття «готовність до соціально-психологічної роботи», а також виявлено його міждисциплінарну природу й професійно-психологічний зміст. По-друге, обґрунтовано структуру готовності майбутніх соціальних працівників, до якої віднесено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний компоненти. По-третє, доведено релевантність цієї структури вимогам чинних державних стандартів вищої освіти та глобальних стандартів соціальної роботи IFSW/ IASSW.

Також з'ясовано, що сформованість готовності до соціально-психологічної роботи

з вразливими категоріями населення є інтегративним показником професійної зрілості соціального працівника. Така готовність передбачає не лише знання і вміння, а й особистісну настанову, етичні орієнтири, емоційну стійкість і здатність до рефлексії. Запропонована модель дає змогу краще зрозуміти зміст професійної підготовки й забезпечити її цілісність та відповідність викликам сучасності.

Подальші дослідження будуть присвячені обґрунтуванню проблеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення в сукупності визначених у цій статті структурних компонентів в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Література

1. Академічний глумачний словник. 2023. URL: <https://sum.in.ua/>
2. Горішна Н. М. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2017. Vol. 4. No. 2. P. 8–22.
3. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ МОН № 556 від 24.04.2019 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/67331/
4. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ МОН № 557 від 24.04.2019 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/64423/
5. Семигіна Т. В. Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників як ідеалістичне бачення розвитку освіти із соціальної роботи. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук : колективна наукова монографія*. Вінниця : European Scientific Platform, 2020. Вип. 1. С. 75–84. DOI: <https://doi.org/10.36074/rodmmfssn.ed-1.07>
6. Юрків Я. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення : дис. ... д-ра пед. наук за спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 606 с.
7. Юрків Я. І. Характеристика суб'єкта професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів до роботи із вразливими категоріями населення. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 1(179). С. 91–98.
8. Юрків Я. І. Суб'єкт-об'єктний компонент системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2023. № 1(355). С. 187–195.
9. Савельчук І. Б. Ресурсне забезпечення інноваційного освітнього середовища підготовки соціальних. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Говерла, 2019. Вип. 2(45). С. 154–158. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.45.154-158>
10. Лозинський О. М. Соціально-психологічний компонент у підготовці соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2(11). С. 162–172. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(11\).2023.291892](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(11).2023.291892)
11. Дуля А. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до представництва інтересів соціально вразливих груп населення. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи : збірник наук. праць за матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер. (4 квітня 2024 року) / за ред. Л. Котлова, Л. Бутузова ; Держ. закл. «Житомирський державний університет імені Івана Франка»*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. С. 130–134.

12. Global standards for social work education and training. *International Federation of Social Workers (IFSW) & International Association of Schools of Social Work (IASSW)*, August 1, 2020. URL: <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>

References

1. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk [Academic Explanatory Dictionary]. (2023). Retrieved from <https://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
2. Horishna, N. M. (2017). Cuchasni tendentsii rozvytku sotsialnoi roboty ta pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Contemporary trends in the development of social work and the training of social workers]. *Social Work and Education*, 4(2), 8–22 [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 «Sotsialna robota» dlia drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz MON № 556 vid 24.04.2019 r. [On approval of the higher education standard for specialty 231 «Social Work» for the second (master's) level of higher education: Order of the Ministry of Education and Science No. 556 dated 24 April 2019]. (2019). Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/67331 [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 «Sotsialna robota» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz MON № 557 vid 24.04.2019 r. [On approval of the higher education standard for specialty 231 «Social Work» for the first (bachelor's) level of higher education: Order of the Ministry of Education and Science No. 557 dated 24 April 2019]. (2019). Retrieved from: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/64423/ [in Ukrainian].
5. Semyhina, T. V. (2020). Hlobalni standarty pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv yak idealistychne bachennia rozvytku osvity iz sotsialnoi roboty [Global standards of social worker training as an idealistic vision of the development of social work education]. *Reprezentatsiia osvitykh dosiahnen, mas-media ta rol filolohii u suchasni systemi nauk – Representation of educational achievements, mass media and the role of philology in the modern system of sciences*. (Vol. 1, pp. 75–84). Vinnytsia: European Scientific Platform. DOI: <https://doi.org/10.36074/rodmrfsn.ed-1.07> [in Ukrainian].
6. Yurkiv, Ya. I. (2021). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv ta sotsialnykh pratsivnykiv do roboty iz vrazlyvymy katehoriiami naseleennia [Theory and practice of professional training of future social educators and social workers to work with vulnerable categories of the population]. *Doctor's thesis*. Starobilsk [in Ukrainian].
7. Yurkiv, Ya. I. (2022). Kharakterystyka subiekta profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv ta sotsialnykh pedahohiv do roboty iz vrazlyvymy katehoriiami naseleennia [Characteristics of the subject of professional training of future social workers and social educators to work with vulnerable categories of the population]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and pedagogical science*, 1(179), 91–98 [in Ukrainian].
8. Yurkiv, Ya. I. (2023). Subiekt-objektnyi komponent systemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv ta sotsialnykh pratsivnykiv do roboty iz vrazlyvymy katehoriiami naseleennia [Subject-object component of the system of professional training of future social educators and social workers to work with vulnerable categories of the population]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical Sciences*, 1(355), 187–195 [in Ukrainian].
9. Savelchuk, I. B. (2019). Resursne zabezpechennia innovatsiinoho osvitnoho seredovyscha pidhotovky sotsialnykh [Resource provision of the innovative educational environment for training social workers]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social Work*, 2(45), 154–158. Uzhhorod: Hoverla. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.45.154-158> [in Ukrainian].
10. Lozynskiy, O. M. (2023). Sotsialno-psykholohichni komponent u pidhotovtsi sotsialnykh pratsivnykiv [Socio-psychological component in the training of social workers]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education*, 2(11), 162–172. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(11\).2023.291892](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(11).2023.291892) [in Ukrainian].
11. Dulia, A. V. (2024). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do predstavnytstva interesiv sotsialno vrazlyvykh hrup naseleennia [Preparation of future social workers for representing the interests of socially vulnerable groups of the population]. *Aktualni pytannia rozvytku osobystosti: suchasnist, innovatsii, perspektyvy – Current issues in personal development: modernity, innovation, prospects*. (pp. 130–134). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

12. International Federation of Social Workers (IFSW) & International Association of Schools of Social Work (IASSW). (2020). Global standards for social work education and training. Retrieved from <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>

Пирог А. А. Сутність і структура готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення

У статті проаналізовано сутність і структуру готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення. На основі міждисциплінарного аналізу наукової, нормативної та енциклопедичної літератури розкрито зміст та значення поняття «готовність» у професійному контексті. Зазначено, що ця готовність є інтегративною характеристикою особистості, яка містить 4 загально визначені основні компоненти готовності, як-от мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний.

Окрему увагу приділено нормативно-правовому підґрунтю підготовки майбутніх соціальних працівників, зокрема вимогам державних стандартів вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота», Національній рамці кваліфікацій, професійним стандартам, а також глобальним стандартам IFSW/IASSW. Акцентовано увагу на важливості врахування особливостей роботи з вразливими групами в процесі фахової підготовки.

Установлено, що запропонована структура відповідає чинним вимогам освіти та професії, охоплюючи як теоретичний, так і практичний складники фахової підготовки. Стаття також підкреслює потребу в розробці інструментів діагностики рівня сформованості готовності фахівців. У результаті зроблено висновок про концептуальну узгодженість і практичну доцільність такої структури як основи для подальшого вдосконалення навчального змісту в підготовці майбутніх соціальних працівників до соціально-психологічної роботи з вразливими категоріями населення.

Ключові слова: готовність, структура, підготовка майбутніх фахівців, соціально-психологічна робота, соціальний працівник, вразливі категорії населення.

Pyroh A. A. Essence and structure of future social workers' readiness for socio-psychological work with vulnerable categories of the population

The article analyzes the essence and structure of future social workers' readiness for socio-psychological work with vulnerable categories of the population. Based on an interdisciplinary analysis of scientific, regulatory, and encyclopedic literature, the meaning and significance of the concept of "readiness" in the professional context is revealed. This readiness is identified as an integrative personal characteristic comprising four generally recognized components: motivational-value, cognitive, operational-activity, and personal-reflexive.

Special attention is paid to the regulatory framework for training future social workers, particularly the requirements of national higher education standards for specialty 231 "Social Work," the National Qualifications Framework, professional standards, and global IFSW/IASSW standards. The importance of considering the specific features of working with vulnerable groups during professional training is emphasized.

It is established that the proposed structure aligns with current educational and professional requirements, encompassing both theoretical and practical aspects of professional preparation. The article also highlights the need to develop tools for assessing the level of professional readiness. As a result, the structure is found to be conceptually consistent and practically relevant as a foundation for improving the educational content in preparing future social workers for socio-psychological work with vulnerable populations.

Key words: readiness, structure, training of future professionals, socio-psychological work, social worker, vulnerable population categories.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

УДК 81'233:378

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-190-197>

Стежко Світлана Орестівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій,
м. Київ, Україна.
svitlinka@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3716-6541>

Кондратенко Наталія Юрївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій,
м. Київ, Україна.
nata2335@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2769-7413>

Ситник Людмила Іванівна,

старший викладач кафедри Інтернет-технологій
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій,
м. Київ, Україна.
sitniklyuda1983@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-2827-2059>

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО МОВНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується посиленням уваги до питань мовної політики, культури професійного спілкування та підвищення ролі української мови як державної в усіх сферах суспільного життя. Володіння державною мовою розглядається не лише як ознака національної ідентичності, а і як необхідний складник професійної компетентності майбутнього фахівця. Це зумовлює потребу в осмисленні нових підходів до організації мовної освіти у вищій школі, де навчання української мови має професійно орієнтований, комунікативно-діяльнісний і ціннісно спрямований характер.

Постановка проблеми. Попри значну кількість досліджень з методики викладання української мови, залишається актуальною проблема ефективності професійно

орієнтованого мовного навчання, яке має забезпечити не лише засвоєння норм літературної мови, а й формування здатності застосовувати її в типових ситуаціях фахової взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення психологічних і лінгвістичних чинників, що впливають на процес оволодіння студентами державною мовою в освітньому середовищі вищої школи.

З психологічного погляду ефективність мовного навчання зумовлюється низкою внутрішніх механізмів – мотиваційних, когнітивних, емоційно-вольових та соціально-комунікативних. Вони визначають ставлення студента до української мови, його готовність до саморозвитку, рівень мовної тривожності, саморегуляції та комунікативної впевненості. Водночас лінгвістичний компонент охоплює

мовну систему, стилістичні норми, дискурсивні особливості та комунікативні стратегії, що формують основу фахового мовлення.

Психолінгвістичний підхід до аналізу цього процесу дає змогу поєднати педагогічні, психологічні та лінгвістичні виміри навчання. Він сприяє розумінню того, як мовна діяльність студента розвивається у взаємодії з його мисленням, емоційною сферою та професійною ідентичністю. У цьому контексті важливо не лише навчити студентів граматично правильно висловлюватися, а й сформуванню у них усвідомлену мовну поведінку, здатність до адекватного, етичного й аргументованого мовлення в професійному дискурсі.

Тож проблема ефективності професійно орієнтованого навчання української мови у вищій школі полягає в необхідності гармонійно поєднувати психологічні та лінгвістичні чинники навчального процесу. Недостатнє врахування когнітивно-емоційних механізмів, мотиваційної сфери або специфіки мовної діяльності студентів знижує результативність засвоєння державної мови та гальмує формування комунікативної компетентності.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Теоретичні засади дослідження психолінгвістичних чинників ефективності професійно орієнтованого навчання української мови у вищій школі.

Психолінгвістичний підхід до вивчення мовного навчання має на меті розкрити механізми, що забезпечують взаємодію психічних процесів і мовної діяльності. Він ґрунтується на положенні, що мова є не лише засобом комунікації, а й інструментом мислення, пізнання та соціальної взаємодії. Відповідно, процес оволодіння українською мовою як державною передбачає не лише засвоєння мовних норм, а й формування мовленнєвої свідомості, розвиток мовної особистості майбутнього фахівця.

Психолінгвістична природа мовної діяльності студента. У контексті сучасних досліджень (Л. Барановська, Л. Башманівська, Г. Білавич, І. Білавич, Р. Мельник, О. Гандабура, Л. Глушок, Л. Шевчук, Л. Калініна, О. Мельник, Н. Сніжко, Л. Мацько та ін.) мовна діяльність розглядається як цілісна система

когнітивних, емоційних і мотиваційних процесів, спрямованих на сприймання, розуміння, осмислення та продукування мовлення. Вона реалізується через такі психічні механізми, як мовне сприймання, осмислення, внутрішнє програмування висловлення, відбір мовних засобів і зовнішнє мовлення.

Для студента вищої школи, який опановує українську мову з метою професійного спілкування, важливими стають такі психолінгвістичні параметри:

- усвідомлення комунікативної мети та контексту висловлення (когнітивно-прагматичний рівень);
- розвиток мовного мислення – здатність логічно структурувати думку через мовні засоби;
- автоматизація мовленнєвих навичок – перехід від свідомого контролю до спонтанного мовлення;
- внутрішня мовна мотивація, що забезпечує емоційно позитивне ставлення до мовленнєвої діяльності.

З погляду психолінгвістики, ефективність навчання української мови значно залежить від сформованості мовної свідомості, яка інтегрує мовну компетенцію, досвід спілкування, мовну пам'ять і соціокультурні уявлення студента.

Когнітивно-мотиваційні чинники мовного навчання. Провідним чинником засвоєння державної мови у вищій школі є мотиваційна сфера студента. Як доводять дослідження С. Максименко, саме внутрішня мотивація – усвідомлення значущості української мови як інструмента професійної реалізації – є визначальною умовою ефективності навчання (Максименко, 2004). Мовна діяльність активізується тоді, коли студент розуміє, для чого йому потрібна державна мова у фаховому контексті: для спілкування з клієнтами, ведення документації, участі в публічних заходах, створення професійних текстів.

Когнітивний аспект психолінгвістичних чинників охоплює особливості мислення, пам'яті, уваги, асоціативних зв'язків, які забезпечують розуміння й продукування мовлення. Засвоєння мовного матеріалу відбувається

ефективніше, коли навчання опирається на смислову переробку інформації, на рефлексію, на залучення попереднього досвіду мовної діяльності.

Емоційно-вольові чинники та мовна тривожність. Одним із найсуттєвіших психолінгвістичних аспектів є емоційний компонент мовного навчання. Дослідження показують, що мовна тривожність, страх помилки, невпевненість у власних мовних можливостях істотно знижують ефективність спілкування державною мовою. Емоційно-позитивний навчальний клімат, підтримка викладача, доброзичливе середовище сприяють зниженню афективних бар'єрів, формуванню впевненості та самоповаги у процесі мовлення.

Водночас вольова регуляція забезпечує подолання труднощів у засвоєнні мовних норм, стійкість до мовних помилок і готовність до самокорекції. Так, емоційно-вольова сфера є невід'ємним чинником формування мовної автономії студента – здатності самостійно планувати, контролювати та оцінювати власний мовний розвиток (Moskovchuk & Palchynska, 2023; Osidak, Natsiuk & Vogt, 2023).

Психолінгвістичні умови розвитку професійно орієнтованої мовної компетентності. Формування професійно орієнтованої компетентності з української мови потребує цілеспрямованої організації мовного середовища, у якому відбувається постійна взаємодія між мисленням, мовленням і комунікативними завданнями. До таких умов належать:

- контекстуалізація навчання – включення мовних завдань у реальні або змодельовані професійні ситуації;
- рефлексивна діяльність – усвідомлення студентами власних мовленнєвих стратегій;
- діалогічність освітнього процесу – створення умов для мовного партнерства між викладачем і студентом;
- мовне занурення – систематичне використання української мови як робочої, академічної та соціальної мови у вищому закладі освіти.

Тож психолінгвістичні чинники ефективності навчання української мови у вищій школі охоплюють мотиваційно-ціннісний,

когнітивний, емоційно-вольовий та комунікативно-діяльнісний рівні. Їх урахування забезпечує формування цілісної мовної особистості, здатної до свідомого, гнучкого й професійно адекватного використання української мови як державної.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні та науковому обґрунтуванні психологічних і лінгвістичних чинників ефективності професійно орієнтованого навчання української мови як державної у вищій школі, а також у визначенні шляхів підвищення мотивації та мовної компетентності студентів у контексті психолінгвістичного підходу.

Методика дослідження. Лінгвістичні чинники ефективності професійно орієнтованого навчання української мови у вищій школі.

Лінгвістичний підхід у сучасній методичці викладання української мови. Лінгвістичні чинники професійно орієнтованого навчання української мови у вищій школі пов'язані з особливостями самої мовної системи, її функціонування в освітньому процесі та відбором мовного матеріалу, що відповідає фаховим потребам студентів. У сучасній педагогічній науці підкреслюється, що навчання української мови у вищій школі має спиратися не лише на лінгвістичну теорію, а й на комунікативно-діяльнісний підхід, який розглядає мову як інструмент професійного самовираження.

Сучасна методика викладання української мови дедалі більше орієнтується на принцип навчання мови через мову – коли сам процес навчання здійснюється українською, а мова є не лише предметом, а й засобом пізнання. Такий підхід забезпечує мовне середовище, у якому студент не лише вивчає норми, а й постійно практикує комунікативну взаємодію, що сприяє формуванню активної мовної компетентності (Moskovchuk & Palchynska, 2023; Ukrayinska, 2024).

Комунікативно-дискурсивний вимір лінгвістичних чинників. Одним із провідних лінгвістичних чинників ефективного навчання є дискурсивна орієнтація мовного матеріалу. Це означає, що студент повинен оволодіти не просто мовними структурами, а вмінням

функціонально застосовувати їх у різних видах професійного дискурсу – академічному, офіційно-діловому, публічному, науковому. З цієї позиції важливим є формування навичок:

- розуміння текстів професійної тематики (лексико-граматичний і семантичний аналіз);
- створення власних текстів різних жанрів (резюме, доповідь, звіт, рецензія, стаття, службовий лист);
- володіння риторичними й прагматичними засобами української мови;
- дотримання норм культури фахового мовлення.

Педагогічна ефективність такого підходу полягає в тому, що студент усвідомлює мовну діяльність як професійно значущу, а не як формальну дисципліну. Комунікативно-дискурсивна орієнтація зміщує акцент із засвоєння правил на оволодіння мовними діями, тобто на здатність мислити, переконувати, презентувати та аргументувати українською мовою в професійному контексті.

Лексико-стилістичні та жанрові чинники. Ефективність навчання української мови у вищій школі значно залежить від відбору мовного матеріалу, який повинен бути релевантним до професійної підготовки студентів. Одним із ключових лінгвістичних чинників є професійна лексика – терміносистема галузі, яка забезпечує точність і змістову адекватність фахового спілкування. Крім того, важливо враховувати стилістичні особливості мовлення в різних професійних сферах (Мацько & Мацько, 2006; Струганець, 2015). Навчальні завдання мають охоплювати аналіз і створення текстів у межах конкретних жанрів професійного дискурсу, як от наукова стаття, презентація, доповідь, звіт, офіційний документ.

У цьому аспекті особливо значущим є формування мовної культури фахівця, що передбачає не лише знання норм літературної мови, а й уміння дотримуватися мовного етикету, адекватно добирати стилістичні засоби відповідно до комунікативної мети та адресата.

Методичні аспекти реалізації лінгвістичних чинників у викладанні. З педагогічного погляду лінгвістичні чинники ефективного

навчання української мови реалізуються через систему інтерактивних, проблемно-пошукових і комунікативних методів. До таких належать:

- проєктне навчання;
- дискусійно-аналітичні технології;
- рольові й ситуаційні вправи;
- лінгвокультурологічні підходи.

Застосування цих методів створює динамічне мовне середовище, у якому студенти не лише відтворюють зразки мови, а й активно взаємодіють українською як мовою навчання, наукового пошуку та професійної реалізації. Так, навчання української мови у вищій школі є інтеграційним процесом, що поєднує мовну, когнітивну, культурну та професійну підготовку.

Тож лінгвістичні чинники ефективності професійно орієнтованого навчання української мови у вищій школі виявляються через систему мовних, дискурсивних, стилістичних і методичних параметрів, які забезпечують повноцінне функціонування української мови як засобу пізнання й комунікації. Їх урахування в педагогічному процесі сприяє формуванню професійно компетентної, мовно свідомої особистості, здатної до ефективного самовираження українською мовою в майбутній фаховій діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Взаємодія психологічних і лінгвістичних чинників у педагогічному процесі професійно орієнтованого навчання української мови.

Педагогічна сутність взаємодії психолінгвістичних і лінгвістичних чинників. У процесі професійно орієнтованого навчання української мови ефективність формування мовної компетентності залежить від педагогічно зумовленої взаємодії психологічних і лінгвістичних чинників. Педагогічна наука розглядає цю взаємодію як цілісний освітній процес, у якому когнітивні, емоційно-вольові та мотиваційні особливості студента інтегруються з лінгвістичними закономірностями функціонування української мови.

Завдання викладача полягає у створенні освітнього середовища, що одночасно

активізує психологічні механізми пізнання і стимулює мовну діяльність (Максименко, 2019), тобто забезпечує внутрішню мотивацію до використання державної мови у різних видах академічного та професійного спілкування. Саме педагогічна організація навчання є «мостом» між психічними процесами студента (сприймання, мислення, емоції, воля) та мовними діями (говоріння, письмо, слухання, читання, аналіз тексту).

Мотиваційно-комунікативний аспект педагогічної взаємодії. Одним із провідних напрямів педагогічного впливу є формування стійкої позитивної мотивації до використання української мови. Викладач, моделюючи навчальні ситуації, має орієнтуватися на внутрішні мотиви студента – пізнавальні, професійні, соціальні. Важливо, щоб навчальні завдання сприяли усвідомленню студентом ролі української мови як інструмента професійного успіху.

Педагогічно виправданим є створення комунікативно насичених ситуацій навчання, у яких мова стає реальним засобом дії: обговорення кейсів, захист проєктів, створення презентацій, написання публічних виступів. Такі форми активізують мовну діяльність через емоційне залучення та спільну творчість, що знижує рівень тривожності й водночас посилює пізнавальний інтерес.

Когнітивно-рефлексивний рівень педагогічної взаємодії. Взаємозв'язок психологічних і лінгвістичних чинників у педагогічному процесі проявляється й на когнітивно-рефлексивному рівні. Ефективне навчання української мови передбачає активне осмислення студентами власної мовної діяльності – аналіз помилок, оцінювання мовних стратегій, рефлексію щодо використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях.

Педагогічна роль викладача полягає в спрямуванні мисленнєвої діяльності студентів: від простого запам'ятовування мовних одиниць до усвідомлення їх функції в реальному мовленні. Це забезпечує внутрішнє засвоєння лінгвістичних закономірностей, що є суттю психолінгвістичного навчання.

Емоційно-вольовий аспект педагогічної підтримки. Не менш важливим є емоційно-вольовий вимір взаємодії чинників. Ефективний педагогічний процес передбачає створення емоційно безпечного мовного простору, де студент не боїться висловлюватися, помилятися й удосконалюватися. Викладач має бути фасилітатором, який підтримує, надихає, формує довіру до власних мовних здібностей студента.

Педагогічна підтримка знижує мовну тривожність, стимулює саморегуляцію й розвиває внутрішню готовність до спілкування українською мовою. Така атмосфера сприяє переходу від зовнішньої мотивації (оцінки, контроль) до внутрішньої (саморозвиток, самоактуалізація).

Інтегративна педагогічна модель взаємодії чинників. Ураховуючи попереднє, педагогічно ефективним є інтегративний підхід до організації професійно орієнтованого навчання української мови, у якому взаємодіють такі компоненти:

1. Психологічний – мотивація, емоційна стабільність, саморегуляція, комунікативна впевненість.
2. Лінгвістичний – мовна система, дискурсивна компетентність, жанрово-стилістичне володіння.
3. Педагогічний – організація комунікативного середовища, інтерактивні методи, рефлексивне навчання.

Взаємодія цих компонентів створює педагогічну синергію, у якій навчання української мови перетворюється на процес формування мовної особистості – носія цінностей, мислення та культури українського слова.

Так, педагогічний аспект взаємодії психологічних і лінгвістичних чинників полягає в цілеспрямованому поєднанні внутрішніх психічних механізмів студента та мовних закономірностей у процесі навчання. Викладач є організатором цього поєднання, створюючи умови для розвитку мотивації, рефлексії, емоційної залученості та комунікативної активності студентів. Така інтеграція забезпечує високий рівень ефективності професійно орієнтованого мовного навчання, формуючи

у студентів не лише знання норм державної мови, а й готовність до її творчого, усвідомленого та відповідального використання в професійному середовищі.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу теоретично обґрунтувати й систематизувати психологічні, лінгвістичні та педагогічні чинники ефективності професійно орієнтованого навчання української мови як державної у вищій школі. У результаті аналізу встановлено, що продуктивність цього процесу залежить від інтегрованого поєднання внутрішніх психічних механізмів студента, лінгвістичних закономірностей мовної діяльності та педагогічних умов, які забезпечують їх гармонійну взаємодію. 1. Психологічні чинники визначають динаміку і результативність засвоєння української мови. Найбільш значущими виявилися мотиваційно-ціннісна спрямованість студента, його когнітивні особливості, рівень мовної тривожності, емоційно-вольова саморегуляція, а також комунікативна впевненість. Високий рівень внутрішньої мотивації та позитивне емоційне ставлення до української мови сприяють глибшому осмисленню мовного матеріалу, активізації мовленнєвих дій і формуванню стійких навичок професійного спілкування. 2. Лінгвістичні чинники охоплюють знання системи української мови, норм літературного мовлення, дискурсивних і жанрово-стилістичних особливостей професійного спілкування. Саме їх свідоме засвоєння створює основу для розвитку комунікативної компетентності, що виявляється в умінні добирати мовні засоби відповідно до мети, контексту й ролі мовця. Ефективне навчання передбачає не лише відтворення мовних структур, а й розвиток рефлексивного мислення, здатності аналізувати мовлення як соціокультурне

й інтелектуальне явище. 3. Педагогічні чинники системоутворювальними, оскільки саме педагогічна організація навчального процесу забезпечує взаємодію психологічних і лінгвістичних механізмів. До таких чинників належать: створення комунікативноорієнтованого середовища, упровадження інтерактивних методів навчання, поєднання когнітивної, емоційної та практичної діяльності студентів, розвиток рефлексії та самостійності у використанні української мови. 4. У педагогічному вимірі навчання української мови як державної має базуватися на принципах психолінгвістичної доцільності, що передбачає врахування особливостей мовного мислення, мотивації, пам'яті, уваги й емоційного стану студентів. Такий підхід сприяє формуванню мовної особистості, здатної не лише грамотно висловлюватися, а й мислити, аргументувати, ухвалювати рішення у фаховому контексті українською мовою. 5. Установлено, що педагогічна взаємодія психологічних і лінгвістичних чинників створює умови для цілісного розвитку мовної компетентності. Її результатом є не тільки засвоєння лінгвістичних знань, а й підвищення рівня професійної самоідентифікації, комунікативної культури, толерантності та громадянської свідомості майбутнього фахівця.

Отже, професійно орієнтоване навчання української мови у вищій школі має розглядатися як цілісний психолінгвопедагогічний процес, у якому поєднуються пізнавальні, емоційні та мовленнєві механізми розвитку особистості. Такий підхід забезпечує не лише високий рівень мовної культури, а й виховання громадянської, професійної та культурної відповідальності майбутніх фахівців, що є ключовою метою сучасної мовної освіти в Україні.

Література

1. Baranovska L., Simkova I., Akilli E., Tarnavska T., & Glushanytsia N. Development of Digital Competence of Future Philologists: Case of Turkish and Ukrainian Universities. *Advanced Education*. 2023. Issue 23. P. 87–102. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.295458>
2. Башманівська Л. Методика викладання української літератури як освітній компонент у системі підготовки майбутніх учителів мови та літератури. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2025. Вип. 1(120). С. 39–52. DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.1\(120\).2025.4](https://doi.org/10.35433/pedagogy.1(120).2025.4)

3. Bilavych H., Bilawicz J. Development of Ukrainian language competence among foreign students in the process of professional training at higher educational institutions of Ukraine. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2024. № 31. С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2024.31.26-31>
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. Вид. друге, перероб. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2004. 272 с.
5. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Вища школа, 2006. 2-ге вид., стер. 311 с.
6. Мельник Р., Гандабура О., Глушок Л. Викладання іноземної мови у закладах вищої освіти в контексті диджиталізації. Педагогічний дискурс. 2024. № 35. С. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.35.08>
7. Moskovchuk N., Palchynska M. Linguo-didactic model of Ukrainian language training of future foreign specialists taking higher education on socio-behavioral sciences specialties. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2023. № 6(57). С. 13–21. DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2023.297381>
8. Osidak V., Natsiuk M., Vogt K. Creating a questionnaire to explore language teacher multilingual beliefs and practices. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2023. Vol. 10, No. 1. P. 152–176. DOI: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2023.10.1.osi>
9. Shevchuk L., Kalinina L., Melnyk O. Ukrainian in education of students from Ukraine: Modern features. Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference. 2024. Vol. 1. P. 517–527. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7884>
10. Snizhko N. Implementation of bilingual education in Ukrainian institutions of higher education. *Viae Educationis*. 2023. Vol. 2, No. 3. P. 35–39. DOI: <https://doi.org/10.15804/ve.2023.03.04>
11. Струганець Л. В. Мовнокомунікативна компетентність учителя-лідера : навчальний посібник. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2015. 32 с.
12. Ukrayinska O. Synergies in developing pre-service teachers' language as assessment literacy in Ukrainian universities. *Education Sciences*. 2024. Vol. 14(3). Art. no. 223. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci14030223>

References

1. Baranovska, L., Simkova, I., Akilli, E., Tarnavska, T., & Glushanytsia, N. (2023). Development of Digital Competence of Future Philologists: Case of Turkish and Ukrainian Universities. *Advanced Education*, (23), 87–102. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.295458> [in English].
2. Bashmanivska, L. (2025). The methodology of teaching Ukrainian literature as an educational component in the training system of future language and literature teachers. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*, 1(120), 39–52. DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.1\(120\).2025.4](https://doi.org/10.35433/pedagogy.1(120).2025.4) [in Ukrainian].
3. Bilavych, H., & Bilawicz, J. (2024). Development of Ukrainian language competence among foreign students in the process of professional training at higher educational institutions of Ukraine. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, (31), 26–31. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2024.31.26-31> [in English].
4. Maksymenko, S. D. (2004). *Zahalna psykholohiia* [General psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Matsko, L. I., & Matsko, O. M. (2006). *Rytoryka* [Rhetoric]. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
6. Melnyk, R., Handabura, O., & Hlushok, L. (2024). *Vykladannia inozemnoi movy u vyshchii shkoli v umovakh didzhytalizatsii* [Teaching a foreign language in institutions of higher education in the context of digitalization]. *Pedahohichniy dyskurs – Pedagogical Discourse*, (35), 55–61. DOI: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.35.08> [in Ukrainian].
7. Moskovchuk, N., & Palchynska, M. (2023). Linguo-didactic model of Ukrainian-language training of future foreign specialists taking higher education on socio-behavioural sciences specialties. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 6(57), 13–21. DOI: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2023.297381> [in English].
8. Osidak, V., Natsiuk, M., & Vogt, K. (2023). Creating a questionnaire to explore language teacher multilingual beliefs and practices. *East European Journal of Psycholinguistics*, 10(1), 152–176. DOI: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2023.10.1.osi> [in English].
9. Shevchuk, L., Kalinina, L., & Melnyk, O. (2024). Ukrainian in education of students from Ukraine: Modern features. Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference, (1), 78–84. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7884> [in English].
10. Snizhko, N. (2023). Implementation of bilingual education in Ukrainian institutions of higher education. *Viae Educationis*, 2(3), 35–39. DOI: <https://doi.org/10.15804/ve.2023.03.04> [in English].

11. Struhanets, L. V. (2015). *Movnokomunikatyvna kompetentnist uchytelia-lidera* [Language communication competence of a teacher-leader]. Ternopil: Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University [in Ukrainian].

12. Ukrayinska, O. (2024). Synergies in developing pre-service teachers' language assessment literacy in Ukrainian universities. *Education Sciences*, 14(3), 223. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci14030223> [in English].

Стежко С. О., Кондратенко Н. Ю., Ситник Л. І. Психологічні та лінгвістичні чинники ефективності професійно орієнтованого мовного навчання у вищій школі

У статті досліджено психолінгвістичні та лінгвістично-педагогічні чинники, що визначають ефективність навчання української мови як державної в закладах вищої освіти. У центрі уваги перебуває взаємодія психологічних механізмів засвоєння мови та педагогічних підходів, які забезпечують формування професійної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. Теоретичні засади дослідження ґрунтуються на поєднанні когнітивних, мотиваційних і емоційних аспектів психолінгвістики із сучасними дидактичними принципами навчання мови. Емпіричні дані отримано шляхом анкетування 100 студентів технічних університетів з метою виявлення рівня мовної мотивації, труднощів у засвоєнні фахової лексики та ставлення до використання української мови в професійній діяльності. Результати засвідчили, що внутрішня мотивація та емоційна залученість студентів істотно корелюють з успішністю опанування професійно орієнтованої української мови. Визначено, що лінгвістично-педагогічні стратегії, зокрема інтегровані комунікативні завдання, проектне навчання та моделювання фахового дискурсу, підвищують рівень мовної компетентності та сприяють формуванню позитивного ставлення до державної мови. Отримані результати підтверджують необхідність урахування психолінгвістичних і педагогічних детермінант у розробленні ефективних моделей мовної освіти в немовних закладах вищої школи.

Ключові слова: українська мова, психолінгвістика, педагогіка, мотивація, технічні студенти, мовна компетентність, професійна комунікація.

Stehzko S. O., Kondratenko N. Yu., Sytnyk L. I. Integrating psycholinguistic and pedagogical approaches to enhance professionally oriented Ukrainian language learning in higher education

The article examines the psycholinguistic and linguistic-pedagogical factors determining the effectiveness of teaching Ukrainian as a state language in higher education institutions. The study highlights the interaction between psychological mechanisms of language acquisition and pedagogical approaches that ensure the formation of professional communicative competence among students of technical specialities. The theoretical framework combines cognitive, motivational, and emotional dimensions of psycholinguistic research with modern didactic principles of language teaching. Empirical data were obtained through a survey of 100 students in technical universities, aimed at identifying language motivation, perceived difficulties, and attitudes toward professional use of the Ukrainian language. The results demonstrate that students' internal motivation and emotional engagement significantly correlate with their success in mastering professional Ukrainian. Linguistic-pedagogical strategies, such as integrated communicative tasks, project-based learning, and profession-oriented discourse modelling, were found to enhance language proficiency and promote positive identity formation regarding the state language. The findings confirm the importance of considering both psycholinguistic and pedagogical determinants in designing effective language education models in non-philological higher education settings. The study's outcomes contribute to the development of innovative, competence-based methods for improving Ukrainian language instruction in technical education.

Key words: Ukrainian language, psycholinguistics, pedagogy, motivation, higher education, technical students, language competence, communicative approach.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Умяров Каміль Тагірович,

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету радіоелектроніки,

м. Харків, Україна.

kamil.umyarov@nure.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5842-6536>

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОГО ВЕБІНАРУ

Постановка проблеми. Актуальність наукового проєкту, присвяченого осмисленню та систематизації маркерів сучасного англомовного освітнього простору у форматі вебінарів з навчання англійській мові, визначається тим, що в процесі глобалізації та активного розвитку сучасних інформаційних технологій відбувається постійне оновлення мовного середовища, що супроводжується появою жанрів, які відображають ключові параметри англомовної освітньої інтернет-комунікації. Саме ці фактори є базовою платформою для впровадження в систему традиційної освіти нових методів та засобів, що забезпечують удосконалення сучасного освітнього процесу за допомогою опанування інтернет-інформації.

У наші дні в інтернет-просторі є безліч освітніх порталів, сайтів, блогів, акаунтів, ресурсів, орієнтованих на навчання іноземної мови, які взаємодіють і постійно оновлюються з огляду на нові реалії та потреби сучасного світу глобалізації. Значну роль у поповненні ресурсної освітньої бази сьогодні відіграє загострення обстановки у світі, що потребує вдосконалення лінгвістичного забезпечення численних проєктів навчання мови міжнародного спілкування – англійської. Це переконливий стимул для наукового осмислення англомовного інтернет-дискурсу, який забезпечує ефективні шляхи та способи використання інтернет-ресурсів у сучасній освітній парадигмі.

Одним із найбільш затребуваних засобів віртуальної навчальної комунікації в сучасних умовах по праву вважається вебінар. Його популярність як способу навчання зумовлена

низкою факторів, серед яких особливе місце посідають аудіо- та відеоматеріали, які забезпечують автентичний звуковий супровід, що створює адекватні умови для навчання коректної вимови, яка видається виключно важливою в навчанні англійської мови в термінах її варіантних різновидів. З іншого боку, живе спілкування з аудиторією студентів об'єктивно диктує свій режим роботи як з лінгвістичними, так і з екстралінгвістичними аспектами інформаційного контенту вебінарів. Вербальні маркери комунікації в межах навчальних вебінарів припускають активну роботу з вокабуляром та граматику англійської мови на рівні нормативних стандартів сучасної англійської мови, тоді як лінгвокультурологічний і невербальний складники вебінару традиційно спираються на супровідні відеоінформаційні джерела (Salmon, Trace, n.d.).

Очевидно, із цього випливає, що навчальні вебінари з англійської мови потребують розроблення науково обґрунтованих схем для адекватного опису ключових особливостей принципово нового виду навчальної комунікації. Унаслідок того, що вебінар є широко затребуваним жанром віртуального навчального дискурсу, можна сказати, що тема цього дослідження вирізняється доволі низьким ступенем розробленості, однак у більшості праць із вищеназваної проблематики зазвичай обговорюють та оцінюють прикладні параметри навчальної комунікації, що знаходить відображення в обміні практичним досвідом як модераторами, так й учасниками вебінарів, тоді як науково-теоретичне підґрунтя, що

забезпечує успішність того чи того заняття у форматі вебінару, залишається за межами уваги дослідників. Саме цією обставиною підтверджується своєчасність і доцільність спроби повноцінного аналізу когнітивно-прагматичних характеристик англомовного вебінару з навчання англійської мови.

Методи дослідження. Когнітивно-прагматичні аспекти англомовного вебінару передбачають аналіз особливостей сприйняття, побудови та функціонування вебінару як комунікативного жанру, у якому поєднуються мовленнєві, когнітивні та прагматичні чинники. Для дослідження когнітивно-прагматичних аспектів англомовного вебінару використано: дискурс-аналіз, аналіз мовленнєвих актів, фреймовий аналіз та контент-аналіз з метою виявлення мовних стратегій, що забезпечують ефективну комунікацію між викладачем і студентами.

Аналіз останніх досліджень. Внесок у вивчення дискурсу з позицій соціолінгвістики як складного комунікативного явища зробили: Т. Ван Дейк, Д. Кристал, Н. Ферклоу, П. Серіо. Дослідженнями освітнього дискурсу займалися чимало фахівців у галузі практичного навчання іноземної мови, як-от В. Г. Редько, О. М. Томілін, Г. Є.Бакаєва, О. А.Борисенко, І. І. Зуєнок, І. В. Іванюк, М. Х. Кабірі, М. Леврінц, М. О. Падалка та інші. У працях вивченню когнітивно-прагматичних аспектів англомовного вебінару з навчання англійської мови приділялося не дуже багато уваги.

Мета статті. Комплексне вивчення, опис і систематизація основних параметрів та мовних засобів, які реалізуються учасниками професійної педагогічної взаємодії на когнітивно-прагматичному рівні в англомовних вебінарах з навчання англійської мови, передбачає аналіз комунікативних стратегій, тактик і мовленнєвих актів, спрямованих на забезпечення ефективної трансляції знань, формування спільного когнітивного простору та оптимізацію педагогічного дискурсу. Особлива увага приділяється виявленню механізмів актуалізації прагматичних інтенцій, мовних і позамовних маркерів адресованості, моделюванню комунікативної взаємодії між викладачем

і студентами, а також способам вербалізації когнітивних процесів у межах професійного навчального середовища. Тому метою статті є когнітивно-прагматичні аспекти англомовного вебінару.

Виклад основного матеріалу. Однією з форм синхронного навчання є вебінар, що становить собою інтерактивне мережеве навчальне заняття, яке проводиться в режимі реального часу, дає змогу імітувати завчання face to face, надає інструменти для спільної роботи в дистанційному режимі, забезпечує високу інформаційну насиченість, темп та активність усіх суб'єктів навчання (Skylar, 2009). В. М. Кухаренко зазначає, що вебінар – це «віртуальний» семінар, організований за допомогою інтернет-технологій. Вебінару властива головна ознака семінару – інтерактивність (Кухаренко, 2011). Сучасні технології проведення вебінарів дають змогу організувати теоретичну підготовку майбутніх фахівців, сформувати інформаційну й професійну компетентність, забезпечити успішне засвоєння знань. Аналізуючи ефективність використання вебінарів для проведення практичних занять при навчанні англійської мови для студентів ЗВО, важливо відмітити когнітивно-прагматичні характеристики англомовного вебінару.

Когнітивно-прагматичні аспекти англомовного вебінару з навчання англійської мови – це сукупність комунікативних, дидактичних і когнітивних особливостей, які визначають, як подається, сприймається та засвоюється інформація в цьому форматі. Такий вебінар поєднує педагогічну мету з інтерактивною онлайн-взаємодією, що впливає на мовні стратегії та способи комунікації між викладачем і слухачами (Царенко, 2011).

Окреслимо когнітивні характеристики.

Інформаційна насиченість та структурованість є ключовими когнітивними характеристиками будь-якого навчального вебінару, особливо коли йдеться про викладання іноземної мови. Вони забезпечують ефективне сприйняття, обробку та засвоєння інформації слухачами, зменшують когнітивне навантаження та підтримують увагу аудиторії протягом заняття. Матеріал подається в логічній та

послідовній формі (вступ, пояснення, приклади, вправи, підсумок). Часто використовують слайди, таблиці, схеми, що сприяють зоровому сприйняттю. Інформаційна насиченість – це кількість та якість навчального контенту, який подається учасникам вебінару за обмежений проміжок часу. У контексті викладання англійської мови це: подання лінгвістичного матеріалу (лексика, граматики, вимова, функціональні структури); використання аутентичних прикладів – відео, аудіо, діалогів; поєднання теоретичних пояснень з практичними завданнями; оптимальний обсяг інформації для одного заняття, який відповідає когнітивним можливостям аудиторії. Структурованість означає логічну, поетапну організацію змісту вебінару, що допомагає студентам легко орієнтуватися в матеріалі. У типовому навчальному вебінарі вона реалізується через:

- вступний блок – установлення контакту, формулювання мети заняття (Today we'll learn how to use phrasal verbs in daily speech);
- пояснювальний блок – подання нового матеріалу з прикладами, візуалізацією, інтерактивними елементами;
- практичний блок – завдання для відпрацювання (усні вправи, чати, breakout rooms);
- підсумковий блок – узагальнення, рефлексія, відповіді на запитання. Таке структурування допомагає: підтримувати лінійність та логіку викладу; знижувати когнітивне навантаження; чітко позначати переходи між етапами навчання; активізувати увагу слухачів у ключові моменти.

Щоб підсилити структурованість, викладач використовує сигнальні слова та фрази, які допомагають слухачам орієнтуватися:

- First, let's look at... – початок нового етапу;
- Now, moving on to... – перехід до іншої частини;
- To sum up... – підсумок;
- Finally..., In conclusion... – завершення.

Інформаційна насиченість та структурованість англомовного вебінару забезпечують когнітивну доступність матеріалу, підтримують концентрацію уваги й ефективність навчального процесу. Саме чітке структурування контенту дає змогу учасникам не просто

отримувати інформацію, а засвоювати її свідомо та цілеспрямовано.

Прагматичні характеристики англомовного навчального вебінару включають особливості комунікативної організації дискурсу, які відображають цілі, інтенції та способи мовленнєвої взаємодії між викладачем і слухачами. Вони визначають як саме інформація подається, сприймається, осмислюється й використовується в процесі навчання. У контексті навчального вебінару з англійської мови прагматика відіграє особливо важливу роль, адже комунікація відбувається в онлайн-просторі, де для підтримки уваги та залучення слухачів використовують специфічні мовленнєві стратегії (Куц, 2021, с. 120).

До мовленнєвих стратегій належить навчально-комунікативна спрямованість. Основна мета навчального вебінару – навчити ефективного використання англійської мови, тому прагматичний аспект зосереджується на таких функціях:

- інструктивній (Listen and repeat after me);
- пояснювальній (This structure is used in everyday speech);
- мотиваційній (Great job, keep going!);
- регулятивній (керування увагою, темпом, активністю слухачів).

У прагматичному плані викладач не просто повідомляє інформацію, а спрямовує процес навчання через мову.

Прагматичні характеристики пов'язані з інтерактивністю комунікації. Інтерактивність – ключова прагматична характеристика вебінару, що створює ефект живої присутності. Вона реалізується через:

- пряме звернення до учасників (Can anyone give me an example?);
- опитування та тести в режимі реального часу;
- активне використання чату, реакцій (емоції, піднесення руки);
- короткі завдання в парах або групах (breakout rooms).

Усе це сприяє: формуванню діалогічності дискурсу, підтриманню уваги учасників. швидкому отриманню зворотного зв'язку та підвищенню рівня залучення.

Вагоме значення відіграє адаптація мовлення до аудиторії. Така адаптація зменшує комунікативні бар'єри та сприяє ефективному засвоєнню матеріалу. У прагматичному плані викладач пристосовує мовлення до рівня мовної компетенції слухачів. Це містить: контроль темпу мовлення та інтонації; спрощення синтаксичних конструкцій; пояснення нової лексики простими словами або через контекст; повторення та перефразування; використання невербальних сигналів (жести, візуальні акценти, слайди) (Григошкіна, Яненко, 2023).

Мовленнєві акти як прагматичний інструмент. У структурі вебінару переважають:

- директивні (спонукання до дії);
- інформативні (передання знань);
- пояснювальні (розкриття сутності та взаємозв'язків для кращого розуміння);
- мотиваційні (підтримка, заохочення).

Такі мовленнєві акти забезпечують функціональну динаміку заняття й структурують взаємодію.

Навчання онлайн часто супроводжується зниженням концентрації уваги, тому викладач активно використовує мотиваційні прагматичні стратегії, як-от позитивна оцінка, залучення до спільної дії, створення дружньої атмосфери. Мотиваційна прагматика допомагає знизити психологічний бар'єр, підвищити впевненість і сформувані позитивну навчальну установку.

Прагматичні аспекти англомовного навчального вебінару охоплюють: чітку навчально-комунікативну спрямованість, високу інтерактивність, адаптивність мовлення, використання мовленнєвих актів, спрямованих на навчання та мотивацію та прагматичне використання технічних інструментів. Вебінар перетворюється з простого онлайн-уроку на

ефективний комунікативний простір, у якому учасники не лише пасивно слухають, а й активно взаємодіють, засвоюючи нові знання в природному мовленнєвому середовищі.

Висновки. Когнітивно-прагматичні аспекти англомовного навчального вебінару базуються на: поєднанні вербальних та невербальних засобів комунікації, інтерактивності та адаптації мовлення, спрямованості на розвиток мовної компетенції через активне залучення слухача та чіткій структурі й мультимодальному поданні матеріалу.

Когнітивно-прагматичні аспекти англомовного навчального вебінару визначають його як особливий тип освітнього комунікативного простору, у якому поєднуються передання знань та інтерактивна взаємодія. Такий формат має не лише дидактичну, а й комунікативну, когнітивну та мотиваційну функції, що забезпечує ефективне опанування іноземної мови.

З прагматичного погляду визначальними є: інтерактивність комунікації між викладачем і слухачами, що створює ефект присутності та співпраці. адаптація мовлення до рівня аудиторії, яка підвищує доступність і зрозумілість матеріалу; використання мовленнєвих актів із домінуванням директивних, пояснювальних і мотиваційних стратегій.

Так, когнітивно-прагматична організація вебінару не лише забезпечує засвоєння мовного матеріалу, а й створює динамічне комунікативне середовище, орієнтоване на активну участь, розвиток критичного мислення, мовленнєвих навичок та мотивації до подальшого навчання. Ефективність вебінару залежить від збалансованого поєднання когнітивних і прагматичних чинників, які визначають якість навчальної взаємодії та глибину засвоєння іноземної мови.

Література

1. Григошкіна Я., Яненко І. Мовні практики та комунікативний підхід у викладанні англійської мови: аналіз впливу на результативність навчання. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 8(14). С. 54–70. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8\(14\)-54-70](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-54-70)
2. Кухаренко В. М. Використання вебінарів у навчальному процесі. *Комп'ютер в школі та сім'ї*. 2011. № 2(90). С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.17161/folklorica.v16i1.4209>
3. Куц Е. О. Прагматичні характеристики англомовного корпоративного дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32(71), № 1, Ч. 2. С. 119–125. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/21>

4. Царенко В. О. Вебінар як технологія навчального співробітництва учнів і вчителів середніх шкіл. *Інформаційні технології в освіті : зб. наук. пр.* Херсон : ХДУ, 2011. Вип. 9. С. 89–93.

5. Salmon M., Trace N. Talk English – a whole community approach to learning English and integration. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/news-and-events/webinars/webinars-teachers/talk-english-whole-community-approach-learning-english>

6. Skylar A. A. A comparison of asynchronous online text-based lectures and synchronous interactive web-conferencing lectures. *Issues in Teacher Education*. 2009. No. 18(2). P. 69–84.

References

1. Hryhoshkina, Ya., & Yanenko, I. (2023). Movni praktyky ta komunikatyvnyi pidkhid u vykladanni anhliiskoi movy: analiz vplyvu na rezultatyvnist navchannia [Language practices and communicative approach in teaching English: analysis of the impact on learning effectiveness]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 8(14), 54–70. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8\(14\)-54-70](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-54-70) [in Ukrainian].

2. Kukharenko, V. M. (2011). Vykorystannia vebinariv u navchalnomu protsesi [Using webinars in the learning process]. *Kompiuter v shkoli ta simi – Computer at School and Family*, 2(90), 12–16. DOI: <https://doi.org/10.17161/folklorica.v16i1.4209> [in Ukrainian].

3. Kushch, E. O. (2021). Prahmatychni kharakterystyky anhломovnoho korporatyvnoho dyskursu [Pragmatic characteristics of English-language corporate discourse]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Zhurnalistyka. Hermanski movy – Scientific Notes of V. I. Vernadsky TNU. Philology. Journalism. Germanic Languages*, 32(71), 1, Part 2, 119–125. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/21> [in Ukrainian].

4. Tsarenko, V. O. (2011). Vebinar yak tekhnolohiia navchalnoho spivrobitnytstva uchniv i vchyteliv serednikh shkyl [Webinars as a technology for educational collaboration between secondary school students and teachers]. In: *Informatsiini tekhnolohii v osviti – Information Technologies in Education*. (Issue 9, pp. 89–93). Kherson: Kherson State University [in Ukrainian].

5. Salmon, M., & Trace, N. Talk English – a whole community approach to learning English and integration. Retrieved from <https://www.teachingenglish.org.uk/news-and-events/webinars/webinars-teachers/talk-english-whole-community-approach-learning-english> [in English].

6. Skylar, A. A. (2009). A comparison of asynchronous online text-based lectures and synchronous interactive web-conferencing lectures. *Issues in Teacher Education*, 18(2), 69–84 [in English].

Умяров К. Т. Когнітивно-прагматичні аспекти англомовного вебінару

Стаття аналізує когнітивно-прагматичні аспекти англомовного вебінару як інструменту формування іншомовної комунікативної компетентності студентів. Розглядаються теоретико-методологічні засади застосування вебінарів у процесі викладання англійської мови, їх структура та функціональні особливості. Акцентовано увагу на ролі інтерактивних технологій, що забезпечують активну взаємодію між викладачем і студентами та сприяють підвищенню рівня залученості й мотивації до навчання. Представлено когнітивні характеристики. Доведено, що інформаційна насиченість та структурованість є ключовими когнітивними характеристиками будь-якого навчального вебінару, особливо коли йдеться про викладання іноземної мови. Висвітлено структурованість, яка означає логічну, поетапну організацію змісту вебінару. Розкрито прагматичні характеристики англомовного навчального вебінару, що містять особливості комунікативної організації дискурсу, які відображають цілі, інтенції та способи мовленнєвої взаємодії між викладачем і слухачами. Прагматичний аспект зосереджується на таких функціях: інструктивній, пояснювальній, мотиваційній та регулятивній. На основі аналізу виявлено, що прагматичні характеристики пов'язані з інтерактивністю комунікації. Інтерактивність – ключова прагматична характеристика вебінару, що створює ефект живої присутності. Розглянуто мовленнєві акти як прагматичний інструмент. У структурі вебінару переважають директивні, пояснювальні та мотиваційні мовленнєві акти. Прагматичні характеристики англомовного навчального вебінару охоплюють: чітку навчально-комунікативну спрямованість, високу інтерактивність, адаптивність мовлення, використання мовленнєвих актів, спрямованих на навчання та мотивацію і прагматичне використання технічних інструментів. Підкреслюється значення поєднання когнітивних механізмів сприйняття інформації з прагматичними стратегіями комунікації для досягнення максимальної ефективності дистанційного навчального процесу.

Ключові слова: когнітивно-прагматичні характеристики, англомовний вебінар, інформаційна насиченість, структурованість, вебінар, мовленнєві акти.

Umyarov K. T. Cognitive-pragmatic aspects of an English-language webinar

The article analyses the cognitive and pragmatic aspects of English-language webinars as a tool for developing students' foreign language communication skills. It considers the theoretical and methodological foundations for using webinars in English language teaching, their structure and functional features. Attention is drawn to the role of interactive technologies that ensure the active interaction between teachers and students and contribute to the level increasing of engagement and motivation to learn. Cognitive characteristics are presented. It is proven that information saturation and structure are the key cognitive characteristics of any educational webinar, especially when it comes to teaching a foreign language. The structure which means the logical, step-by-step organisation of the webinar content is highlighted. The pragmatic characteristics of an English-language educational webinar are revealed, including the features of communicative discourse organisation that reflect the goals, intentions and methods of verbal interaction between the teacher and students. The pragmatic aspect focuses on the following functions: instructive, explanatory, motivational and regulatory. Based on the analysis, it is found that pragmatic characteristics are related to the interactivity of communication. Interactivity is a key pragmatic characteristic of a webinar, creating the effect of a live presence. Speech acts are considered as a pragmatic tool. Directive, explanatory and motivational speech acts predominate in the structure of a webinar. The pragmatic characteristics of an English-language educational webinar include: a clear educational and communicative focus, high interactivity, adaptability of speech, the use of speech acts aimed at learning and motivation, and the pragmatic use of technical tools. The importance of combining cognitive mechanisms of information perception with pragmatic communication strategies to achieve maximum effectiveness of the distance learning process is emphasised.

Key words: cognitive-pragmatic characteristics, English-language webinar, information density, structure, webinar, speech acts.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

УДК 364-787.522-056.26:364-43

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-4-204-212>

Казаннікова Олена Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Комунального закладу вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна.

e.v.kazannikova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7900-9424>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПІДТРИМЦІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПІДХОДИ

Постановка проблеми. Процес соціальної адаптації осіб з інвалідністю є важливим складником забезпечення їх повноцінного функціонування в суспільстві. У сучасних умовах зростання уваги до прав людини, інклюзії та соціальної рівності потребує розробки нових підходів до інтеграції осіб з інвалідністю. Відсутність належної підтримки може призводити до соціальної ізоляції, обмеження доступу до освіти, працевлаштування та інших сфер життя. Як свідчать сучасні дослідження, соціальні працівники відіграють ключову роль у сприянні адаптації через використання інноваційних технологій та міждисциплінарний підхід.

Соціальні працівники забезпечують формування умов для самореалізації осіб з інвалідністю, їх залучення до активного суспільного життя та подолання соціальних бар'єрів. Як зазначено в дослідженнях, ефективність соціальної адаптації значно залежить від професійних якостей соціальних працівників, здатності адаптувати сучасні методики під індивідуальні потреби клієнтів.

Вивчення ролі соціальних працівників у процесі соціальної адаптації осіб з інвалідністю є важливим не лише з теоретичного, а й з практичного боку. Це дослідження

спрямоване на вирішення актуальних питань соціальної роботи: удосконалення механізмів підтримки осіб з інвалідністю, впровадження інноваційних стратегій роботи та подолання стигматизації, про що йдеться в роботах.

Аналіз актуальних досліджень. Соціальна адаптація осіб з інвалідністю є однією з ключових тем сучасної соціальної роботи. Теоретичні аспекти адаптації аналізує І. В. Кулик, яка підкреслює важливість індивідуального підходу до кожної особи, враховуючи її внутрішні ресурси та вплив зовнішнього середовища. Проте роль культурного контексту в адаптаційних процесах залишається недостатньо розкритою (Кулик, 2020). В. В. Корнієнко, О. В. Шевяков та О. В. Сергієні досліджують інтеграцію інклюзивних послуг у систему освіти, акцентуючи увагу на розвитку інклюзивного середовища для дітей з інвалідністю, однак їх робота не охоплює реабілітацію та адаптацію дорослих осіб з інвалідністю (Корнієнко, Шевяков, Сергієні, 2023). І. В. Маслянікова, А. М. Османова та Г. В. Давиденко вивчають психологічні аспекти адаптації та підтримки, зокрема розвиток самооцінки та стійкості до стресу, пропонуючи модель, засновану на когнітивно-поведінковій терапії (Маслянікова, Османова, Давиденко, 2023).

В. М. Логвиненко та В. В. Грицанюк акцентують увагу на використанні соціальних мереж як інструменту підтримки адаптації, показуючи, що інтерактивність мереж допомагає зменшити почуття ізоляції. Проте питання інформаційної грамотності та безпеки особистих даних залишаються відкритими (Логвиненко, Грицанюк, 2022). К. І. Савостікова та М. Г. Мошовська аналізують індивідуальний підхід у діяльності соціальних працівників, зокрема створення персоналізованих планів адаптації. Однак цей аналіз обмежується дослідженням лише певних категорій осіб з інвалідністю і не охоплює проблеми осіб із комплексними порушеннями (Савостікова, Мошовська, 2023).

О. М. Волгіна та О. Л. Іванова у своїй роботі підкреслюють важливість підвищення кваліфікації соціальних працівників для створення інклюзивного середовища, але недостатньо аналізує соціально-економічні фактори, що впливають на доступність послуг (Волгіна, Іванова, 2018). І. М. Тимів та І. В. Тимів описують інноваційні методи соціальної роботи, зокрема арт-терапію (Тимів, Тимів, 2022). О. І. Логвінова розкриває ефективність коучингу у сфері соціальних послуг, досліджує партнерство між соціальними працівниками та громадськими організаціями, підкреслюючи важливість комплексного підходу. Водночас ефективність міжвідомчої взаємодії потребує додаткового аналізу (Логвінова, 2020).

О. В. Кузьменко та Т. П. Мінка відмічають серед основних проблем, які залишаються недостатньо вивченими, стигматизацію осіб з інвалідністю та зазначають, що недостатня просвіта громадськості є бар'єром для соціальної інтеграції, проте механізми подолання цієї проблеми в Україні не розроблені (Кузьменко, Мінка, 2022). С. Р. Конський аналізує вплив економічних факторів на соціальну адаптацію, акцентуючи увагу на проблемі недостатнього фінансування соціальних програм. Водночас можливості залучення додаткових ресурсів через приватно-державне партнерство не досліджені (Конський, 2023). Л. Б. Лук'янова вивчає використання інклюзивних технологій у громадах, але її дослідження не враховує

специфіки адаптації в сільській місцевості, що є важливим для України. Дослідниця підкреслює необхідність залучення осіб з інвалідністю до розробки адаптаційних програм, однак ефективність таких ініціатив у довгостроковій перспективі не аналізується (Лук'янова, 2024).

Так, попри значний прогрес у вивченні теоретичних та практичних аспектів соціальної адаптації осіб з інвалідністю, залишаються відкритими питання, які потребують подальших досліджень. Серед них: адаптація дорослих осіб з інвалідністю, подолання стигматизації, інтеграція сучасних технологій у соціальну роботу та забезпечення фінансової стійкості програм соціальної підтримки.

Мета статті полягає в аналізі та обґрунтуванні ефективних стратегій і підходів соціальної роботи для підтримки соціальної адаптації осіб з інвалідністю, зокрема через аналіз теоретичних основ, наявних практик і викликів, що виникають у цій сфері. Реалізація мети зумовлює постановку й реалізацію таких завдань: проаналізувати ключові аспекти соціальної адаптації осіб з інвалідністю, включно з їхніми потребами, бар'єрами та чинниками успіху; визначити ефективні стратегії, технології та методи соціальної роботи, які сприяють соціальній адаптації осіб з інвалідністю; оцінити основні виклики, з якими стикаються соціальні працівники в роботі з цією категорією населення, та запропонувати способи їх подолання.

Методи дослідження. Методика дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує методи соціальної роботи, психології, педагогіки та нейропсихології. У процесі дослідження використано такі методи: теоретичний аналіз, синтез та узагальнення наукових джерел; порівняльний метод; методи емпіричного дослідження; спостереження; методи статистичного аналізу. Одиницями вимірювання основних характеристик дослідження є відсоткові значення, шкали самооцінювання та середні показники змін, які відображають динаміку розвитку адаптаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Соціальні працівники виконують ключову функцію

в процесі соціальної адаптації осіб з інвалідністю, що є одним із пріоритетних завдань сучасної соціальної політики. Згідно з дослідженнями, адаптація осіб з інвалідністю є складним багатовимірним процесом, що охоплює фізичну, психологічну, соціальну та економічну сфери. Аналізуючи наукові джерела, можна стверджувати, що ефективна адаптація залежить від комплексного підходу до соціальної роботи, який ураховує потреби кожної окремої особи.

О. М. Волгіна та О. Л. Іванова відмічають, що індивідуальний підхід є базовою передумовою для ефективної соціальної адаптації осіб з інвалідністю, оскільки він дає змогу врахувати унікальні особливості, потреби та обставини кожного клієнта. У сучасній соціальній роботі він посідає центральне місце, адже забезпечує персоналізований підхід до розв'язання проблем клієнта та сприяє його ефективній інтеграції в суспільне життя (Волгіна, Іванова, 2018).

Як зазначає І. В. Кулик, цей підхід дає змогу соціальним працівникам виявляти специфічні проблеми кожного клієнта та розробляти стратегії, спрямовані на їх вирішення. Основна перевага індивідуального підходу полягає у створенні гнучких і динамічних планів адаптації, які можуть бути змінені або доопрацьовані залежно від проміжних результатів. Це дає змогу не лише забезпечити вирішення актуальних проблем клієнта, а й стимулювати його особистісний розвиток, формувати почуття самодостатності та впевненості у власних силах (Кулик, 2020).

Емпіричні дані підтверджують, що такий підхід має чотири ключові етапи: діагностику потреб, планування індивідуальної програми

підтримки, соціально-психологічну допомогу та моніторинг результатів. Діагностика є першим і найважливішим етапом, адже саме на основі детального аналізу фізичних, психологічних, соціальних і навіть економічних факторів формується розуміння ключових проблем клієнта. Розробка індивідуального плану дає змогу створити чіткий алгоритм дій, який ураховує як короткострокові, так і довгострокові цілі (Коробка, 2017; Гоффман, 2021).

І. Маслянікова, А. Османова та Г. Давиденко відмічають, що особливе місце в цьому підході посідає соціально-психологічна підтримка, яка сприяє формуванню в клієнта навичок ефективного спілкування, самостійного вирішення проблем та управління емоціями. Навчання соціальних компетенцій, як правило, передбачає індивідуальні та групові заняття, які дозволяють особі з інвалідністю не лише адаптуватися до умов життя, а й активно включитися в суспільну діяльність (Маслянікова, Османова, Давиденко, 2023).

Наукові дослідження підтверджують, що індивідуальний підхід сприяє не лише інтеграції особи в соціальне середовище, а і її самореалізації. Наприклад, у межах програми Хмельницького національного університету продемонстровано, що персоналізований супровід сприяє зростанню самооцінки, покращенню навичок спілкування та активнішої участі осіб з інвалідністю в суспільному житті. Такі заходи дозволяють особам з інвалідністю не лише пристосуватися до суспільства, а й бути активними учасниками соціальних процесів.

Досвід упровадження індивідуальних програм у закладах соціальної підтримки також свідчить про важливість моніторити результати. Регулярне оцінювання ефективності

Таблиця 1

Компоненти індивідуального підходу в соціальній роботі

Компоненти	Зміст
Оцінка потреб	Глибокий аналіз медичних, психологічних та соціальних факторів клієнта
Розробка адаптаційного плану	Індивідуалізоване визначення цілей і методів їх досягнення
Соціально-психологічна підтримка	Надання допомоги в установленні соціальних зв'язків, формування впевненості у власних силах
Навчання соціальних компетенцій	Формування комунікативних навичок, управління емоціями, навички самостійного вирішення проблем
Моніторинг результатів	Аналіз ефективності реалізації плану, внесення коректив

адаптаційних заходів дає змогу коригувати плани відповідно до змін у потребах клієнта. Так, індивідуальний підхід стає ключовим інструментом для забезпечення сталих результатів у роботі з особами з інвалідністю, сприяючи їх інтеграції, особистісному розвитку та підвищенню якості життя.

Інноваційні технології, які застосовують у соціальній роботі, значно змінюють підходи до підтримки осіб з інвалідністю, сприяючи не лише їх соціальній адаптації, а й підвищенню рівня самостійності. Відповідно до аналізу І. М. Тимків, І. В. Тимків та О. І. Логвінової, використання сучасних методів роботи, як-от арт-терапія, коучинг, цифрові платформи, навчальні програми та групова терапія, дає змогу соціальним працівникам ефективно вирішувати широкий спектр завдань. Ці технології забезпечують гнучкість підходів до кожного клієнта, що особливо важливо в умовах обмежених ресурсів або під час дистанційної роботи (Тимків, Тимків, 2022; Логвінова, 2020).

І. М. Тимків та І. В. Тимків відзначають арт-терапію як дієвий засіб емоційної підтримки клієнтів. Вона сприяє зниженню рівня стресу та тривожності, допомагає особам з інвалідністю знаходити нові способи самовираження та долати психологічні бар'єри. Практичне впровадження арт-терапії демонструє її ефективність у створенні позитивного емоційного фону для соціальної адаптації (Тимків, Тимків, 2022).

Коучинг, орієнтований на розвиток життєвих та професійних навичок, є важливим інструментом для підвищення самостійності осіб з інвалідністю. Згідно з аналізом О. І. Логвінової, клієнти, які брали участь у коучингових сесіях, демонструють покращення в постановці життєвих цілей, самоменеджменті та вирішенні особистих проблем (Логвінова, 2020).

Цифрові платформи, які активно впроваджуються в соціальну роботу, розширюють доступ клієнтів до послуг. Наприклад, мобільні застосунки для моніторингу психологічного стану клієнтів дають змогу здійснювати дистанційний супровід, забезпечуючи зручність і регулярний зворотний зв'язок. Дослідження В. М. Логвиненко та В. В. Грицанюк доводить, що використання цифрових рішень не лише спрощує комунікацію, а й дає змогу соціальним працівникам швидше реагувати на запити клієнтів (Логвиненко, Грицанюк, 2022).

О. Н. Коркушко зауважує, що реалізація навчальних програм, спрямованих на розвиток професійних і соціальних навичок осіб з інвалідністю, є важливим етапом їх адаптації в суспільстві. Практика державних соціальних служб підтверджує, що участь клієнтів у таких програмах підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці, що є ключовим чинником соціальної інтеграції (Коркушко, 2017).

Використання сучасних технологій у соціальній роботі (арт-терапії, коучингу, цифрових платформ, навчальних програм групової терапії) є ефективним методом для зменшення почуття ізоляції серед осіб з інвалідністю. Вони сприяють формуванню почуття належності до соціальної групи, розвитку комунікаційних навичок і вирішенню міжособистісних конфліктів, позитивно впливають на соціалізацію клієнтів.

Взаємодія соціальних працівників із громадами, освітніми закладами та громадськими організаціями є важливим інструментом створення інклюзивного середовища. Ця співпраця дає змогу реалізовувати комплексні адаптаційні програми, спрямовані на зменшення стигматизації осіб з інвалідністю та покращення їхньої соціальної інтеграції. Інноваційні технології в поєднанні з міжсекторальною

Таблиця 2

Сучасні технології в соціальній роботі

Технологія	Мета
Арт-терапія	Емоційна підтримка, самовираження
Коучинг	Розвиток самостійності, постановка життєвих цілей
Цифрові платформи	Дистанційний супровід, моніторинг стану клієнта
Навчальні програми	Розвиток професійних та соціальних навичок
Групова терапія	Соціалізація, зменшення ізоляції

взаємодією формують основу сучасної соціальної роботи, яка орієнтована на довготривалий позитивний ефект для клієнтів.

Форми співпраці соціальних працівників із громадами є одним із ключових інструментів для створення сприятливого середовища, яке підтримує соціальну адаптацію осіб з інвалідністю. Взаємодія на місцевому рівні дає змогу об'єднувати зусилля різних секторів – громадських організацій, закладів освіти, бізнесу та органів місцевого самоврядування – для досягнення спільної мети. Зокрема, така співпраця сприяє реалізації ініціатив, спрямованих на зменшення соціальної ізоляції осіб з інвалідністю, підвищення їхньої активності та забезпечення рівного доступу до ресурсів громади.

О. Н. Коркушко та Н. С. Кушнір відмічають грантові проекти як ефективні механізми забезпечення фінансування програм соціальної адаптації. Вони дають змогу залучити додаткові ресурси для реалізації інноваційних заходів, як-от створення адаптованої інфраструктури чи проведення навчальних програм. Наприклад, у межах інклюзивних проектів, зокрема, було відкрито центри підтримки осіб з інвалідністю, де вони отримують комплексну допомогу, включно з консультаціями, професійною орієнтацією та психологічною підтримкою (Коркушко, 2017; Кушнір, 2023).

Співпраця з громадськими організаціями сприяє підвищенню обізнаності населення щодо проблем осіб з інвалідністю та формуванню позитивного ставлення до них. Громадські організації часто є ініціаторами проведення тематичних семінарів, тренінгів чи культурних заходів. Наприклад, організація семінарів у громадах дає змогу соціальним працівникам доносити інформацію про можливості

адаптації та залучення осіб з інвалідністю до активного соціального життя.

Локальні ініціативи є важливим компонентом створення дружнього соціального середовища. Завдяки підтримці місцевих громад відкриваються нові можливості для соціалізації, наприклад, через створення інклюзивних просторів, як-от кафе, бібліотеки чи спортивні майданчики. У кількох громадах України було реалізовано проекти з відкриття інклюзивних підприємств, де працюють як особи з інвалідністю, так і волонтери, що сприяє розвитку комунікаційних навичок та взаємній інтеграції.

Аналіз практичних кейсів демонструє, що впровадження комплексних підходів до адаптації осіб з інвалідністю забезпечує суттєве покращення їхнього соціального становища. Наприклад, за даними програми Хмельницького університету, рівень соціальної інтеграції клієнтів зріс на 35% після реалізації адаптаційних заходів. Ці результати свідчать про ефективність програм, які поєднують індивідуальну роботу з клієнтами, використання сучасних технологій та активну співпрацю з громадами.

Отримані результати можуть стати основою для розробки нових програм соціальної роботи, які орієнтовані на довготривалий ефект. Особливу увагу слід приділяти впровадженню інноваційних технологій, а також розширенню взаємодії між соціальними працівниками, громадами та державними установами. Це дасть змогу створити більш ефективну систему соціальної підтримки осіб з інвалідністю, яка враховуватиме їхні потреби та сприятиме повноцінній інтеграції в суспільство.

Отримані емпіричні дані свідчать про те, що комплексний та інтегративний підхід до соціальної адаптації осіб з інвалідністю

Таблиця 3

Форми співпраці з громадами

Форма співпраці	Переваги	Приклад реалізації
Грантові проекти	Забезпечення фінансування, розширення можливостей адаптаційних програм	Інклюзивні проекти
Партнерство з ГО	Підвищення обізнаності, проведення спільних заходів	Організація семінарів у громадах
Локальні ініціативи	Залучення громади, створення соціальних просторів	Відкриття інклюзивних кав'ярень

позитивно впливає на їх соціальну інтеграцію, рівень самостійності та активну участь у житті громади. Значне підвищення показників, зафіксованих у табличних даних, є важливим доказом на користь систематичної та багатомірної роботи із цією категорією клієнтів.

Сучасні підходи передбачають урахування індивідуальних характеристик клієнтів, упровадження інноваційних технологій, а також використання наявних ресурсів громад та організацій. Розвиток інформаційних платформ, арт-терапевтичних практик, коучингових програм та групової роботи створює умови для формування стійких позитивних змін у поведінці, самооцінці та рівні соціальної активності клієнтів.

Дані підтверджують те, що ефективність соціальної роботи з особами з інвалідністю значно залежить від здатності інтегрувати різні елементи професійної практики: індивідуальну підтримку, технологічні рішення, партнерства з громадами, громадськими організаціями та освітніми закладами. Така синергія дає змогу підвищити якість наданих послуг, сприяти більшій включеності осіб з інвалідністю до суспільного життя та реалізації їхнього потенціалу.

Позитивна динаміка цих показників демонструє, що інвестування в розробку та впровадження таких програм має високу соціальну віддачу. Зазначені результати також указують на необхідність подальшого розвитку як теоретичних аспектів соціальної роботи, так і практичних технологій утручань. Формування нових концептуальних підходів,

розробка інноваційних методик, а також систематичний моніторинг отриманих результатів є складниками підвищення ефективності соціальної підтримки осіб з інвалідністю в майбутньому.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують, що впровадження інтегративного підходу до соціальної адаптації осіб з інвалідністю є ефективним шляхом до покращення їхньої соціальної інтеграції, рівня самостійності та активної участі в громадському житті. Системне застосування сучасних технологій, індивідуальних програм підтримки, а також співпраця між соціальними працівниками, громадами та громадськими організаціями забезпечує позитивну динаміку в цих аспектах.

Інноваційні технології, як-от арт-терапія, коучинг, використання цифрових платформ, а також групова терапія, не лише дають змогу знижувати рівень стресу і тривожності в осіб з інвалідністю, а й сприяють розвитку їхніх життєвих навичок, самооцінки та професійної орієнтації. Крім того, партнерство з громадами й громадськими організаціями є важливим чинником для створення інклюзивного середовища, що знижує стигматизацію та сприяє активній соціалізації осіб з інвалідністю.

Отримані результати свідчать про необхідність подальшого розвитку теоретичних і практичних аспектів соціальної роботи для підтримки осіб з інвалідністю, що передбачає вдосконалення методик, розширення міжсекторальної співпраці та інтеграцію інноваційних технологій у соціальну практику.

Таблиця 4

Зміни показників адаптації (на основі емпіричних даних)

Показник	До впровадження (%)	Після впровадження (%)	Зростання (%)
Соціальна інтеграція	40	75	+35
Рівень самостійності	30	70	+40
Участь у громадських заходах	20	60	+40

Література

1. Волгіна О. М., Іванова О. Л. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці : посібник. ПРООН в Україні, Спільна Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ : Ваїте, 2018. 36 с.
2. Гоффман Ю. О. Психологічна підготовка до коучингу. *Соціальна робота в Україні*. 2021. Вип. 6. С. 12–23.

3. Корнієнко В. В., Шевяков О. В., Сергієні О. В. Соціально-психологічна реабілітація особистості : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2023. 56 с.
4. Кузьменко О. В., Мінка Т. П. Проблеми удосконалення сучасної системи надання соціальних послуг особам з інвалідністю. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування : електрон. нак.-практ. журн.* Чернігів, 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-4-01-10>
5. Кулик І. В. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 236 с.
6. Конський С. Р. Науково-теоретичні засади процесу реінтеграції осіб з інвалідністю в процесі працевлаштування. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2023. Вип. 43. С. 245–255.
7. Коробка Л. М. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження психологічних стратегій адаптації. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 104–114.
8. Коркушко О. Н. Працевлаштування людей з фізичними обмеженими можливостями: державна соціальна політика. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 24-25 квітня 2017 року) / Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж «ВЕКТОР».* Вип. 2. Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2017. С. 37–39. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.84-87>
9. Кушнір Н. С. Особливості соціалізації та інтеграції молоді з інвалідністю на прикладі польської інтеграційної програми «REHABILITACJA 25 PLUS». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2023. № 1(52). С. 84–87.
10. Логвиненко В. М., Грицанюк В. В. Цифрова трансформація суспільства та інформаційно-комунікаційні технології в професійній діяльності фахівців соціальної роботи: сучасні виклики. *Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2022. Вип. 87. С. 53–57. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.11>
11. Логвінова О. І. Коучинг для соціальних послуг: результати пілотних проектів. *Журнал соціальних досліджень.* 2020. № 12(2). С. 22–36.
12. Лук'янова Л. Б. Моделі підтримки осіб з інвалідністю у реалізації права на працю: зарубіжний досвід, українські реалії. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.* 2024. № 23. С. 67–87. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.231>
13. Савостікова К. І., Мошовська М. Г. Засоби інтеграції осіб з інвалідністю в сучасному суспільстві. *Публічне управління та соціальна робота.* 2023. № 1. С. 45–50.
14. Соціально-психологічна підтримка осіб з інвалідністю в умовах війни : кол. моногр. / І. Маслянікова, А. Османова, Г. Давиденко та ін.; за заг. ред. І. Маслянікової. Київ : Університет «Україна», 2023. 216 с. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-7>
15. Тимків І. М., Тимків І. В. Гармонізація внутрішнього світу людини методами арт-терапії. *Innovations and prospects of world science: The 15th International scientific and practical conference (October 12–14, 2022).* Vancouver : Perfect Publishing, 2022. P. 362–367.

References

1. Volhina, O. M., & Ivanova, O. L. (2018). Sotsialnyi suprovid liudei z invalidnistiu na robochomu misti [Social Support for People with Disabilities in the Workplace]. PROON v Ukraini, Spilna Prohrama «Spryiannia intehratsiinii politytsi ta posluham dlia liudei z invalidnistiu v Ukraini». Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
2. Hoffmann, Yu. O. (2021). Psykholohichna pidhotovka do kouchynhu [Psychological Preparation for Coaching]. *Sotsialna robota v Ukraini – Social Work in Ukraine, (6)*, 12–23 [in Ukrainian].
3. Korniienko, V. V., Sheviakov, O. V., & Serhieni, O. V. (2023). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia osobystosti [Socio-Psychological Rehabilitation of Personality]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
4. Kuzmenko, O. V., & Minka, T. P. (2022). Problemy udoskonalennia suchasnoi systemy nadannia sotsialnykh posluh osobam z invalidnistiu [Problems of Improving the Modern System of Social Services for Persons with Disabilities]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: Pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of Modern Transformations. Series: Law, Public Administration and Management, (4)*. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-4-01-10> [in Ukrainian].
5. Kulyk, I. V. (2020). Sotsialna robota z riznymy hrupamy kliientiv [Social Work with Different Client Groups]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].

6. Konskyi, S. R. (2023). Naukovo-teoretychni zasady protsesu reintehratsii osib z invalidnistiu v protsesi pratsevlashtuvannia [Scientific and Theoretical Principles of the Reintegration of Persons with Disabilities into Employment]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Serii yurydychna – Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, Economic series. Legal series, (43), 245–255* [in Ukrainian].

7. Korobka, L. M. (2017). Spilnota v umovakh voiennoho konfliktu: teoretychni zasady doslidzhennia psykholohichnykh stratehii adaptatsii [Community in a Situation of Armed Conflict: Theoretical Foundations for Studying Psychological Adaptation Strategies]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific Studies in Social and Political Psychology, (39), 104–114* [in Ukrainian].

8. Korkushko, O. N. (2017). Pratssevlashtuvannia liudei z fizychnymy обмеженymy mozhlyvostiamy: derzhavna sotsialna polityka [Employment of People with Physical Disabilities: State Social Policy]. In: *Innovatsii partnerskoi vzaïemodii osvity, ekonomiky ta sotsialnoho zakhystu v umovakh inkluzii ta prahmatychnoi reabilitatsii sotsiumu – Innovations in partnership cooperation between education, economy and social protection in the context of inclusion and pragmatic rehabilitation of society: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “VECTOR”. (Vol. 2), (pp. 37–39). Kamianets-Podilskyi: Aksioma* [in Ukrainian].

9. Kushnir, N. S. (2023). Osoblyvosti sotsializatsii ta intehratsii molodi z invalidnistiu na prykladi polskoi intehratsiinoi prohramy «REHABILITACJA 25 PLUS» [Features of Socialization and Integration of Youth with Disabilities: The Case of the Polish Integration Programme “REHABILITACJA 25 PLUS”]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Pedagogika. Sotsialna robota» – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social Work, 1(52), 84–87. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.84-87>* [in Ukrainian].

10. Lohvynenko, V. M., & Hrytsaniuk, V. V. (2022). Tsyfrova transformatsiia suspilstva ta informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v profesiinii diïalnosti fakhivtsiv sotsialnoi roboty: suchasni vyklyky [Digital Transformation of Society and ICT in the Professional Activities of Social Work Specialists: Contemporary Challenges]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedagogichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats – Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects, (87), 53–57. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.87.11>* [in Ukrainian].

11. Lohvinova, O. I. (2020). Kouchynh dlia sotsialnykh posluh: rezultaty pilotnykh proektiv [Coaching for Social Services: Results of Pilot Projects]. *Zhurnal sotsialnykh doslidzen – Journal of Social Research, 12(2), 22–36* [in Ukrainian].

12. Luk'yanova, L. B. (2024). Modeli pidtrymky osib z invalidnistiu u realizatsii prava na pratsiu: zarubizhnyi dosvid, ukraïnski realii [Models of support for persons with disabilities in the implementation of the right to work: foreign experience, Ukrainian realities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, (23). DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.231>* [in Ukrainian].

13. Maslianikova, I., Osmanova, A., & Davydenko, H. (Eds.). (2023). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka osib z invalidnistiu v umovakh viiny [Socio-Psychological Support for Persons with Disabilities in Wartime]. Kyiv: University «Ukraine» [in Ukrainian].

14. Savostikova, K. I., & Moshovska, M. H. (2023). Zasoby intehratsii osib z invalidnistiu v suchasnomu suspilstvi [Means of Integrating Persons with Disabilities into Modern Society]. *Publichne upravlinnia ta sotsialna robota – Public Administration and Social Work, 1, 45–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-7>* [in Ukrainian].

15. Tymkiv, I. M., & Tymkiv, I. V. (2022). Harmonizatsiia vnutrishnoho svitu liudyny metodamy art-terapii [Harmonization of the Human Inner World through Art-Therapy Methods]. In: *Innovations and Prospects of World Science: 15th International Scientific and Practical Conference (October 12–14, 2022). (pp. 362–367). Vancouver: Perfect Publishing.*

Казаннікова О. В. Роль соціальних працівників у підтримці соціальної адаптації осіб з інвалідністю: ефективні стратегії та підходи

У статті розглянуто ключові аспекти соціальної адаптації осіб з інвалідністю та роль соціальних працівників у цьому процесі. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує соціальну роботу, психологію, педагогіку й нейропсихологію, розглядаючи адаптацію як багатовимірний процес інтеграції людини в суспільство.

Проаналізовано основні підходи до соціальної адаптації – структурно-функціональний, психосоціальний і когнітивно-поведінковий. Підкреслено важливість індивідуального підходу, який ураховує психологічні,

фізіологічні та соціокультурні особливості клієнтів. Особливу увагу приділено інноваційним технологіям соціальної підтримки: арт-терапії, коучингу, цифровим платформам, освітнім програмам і груповій терапії, що сприяють розвитку саморегуляції, мотивації до навчання й праці та зниженню соціальної ізоляції.

Наголошено на значенні партнерської взаємодії соціальних працівників із громадами, освітніми та медичними закладами, громадськими організаціями. Міжсекторальна співпраця визначається як ключовий чинник формування інклюзивного суспільства, заснованого на рівності, доступності й повазі до гідності.

Ефективна адаптація осіб з інвалідністю можлива за умови реалізації інтегративного підходу, що поєднує індивідуальну роботу, інноваційні соціальні технології та підтримку державних і громадських інституцій. Отримані результати можуть бути використані в практиці соціальних служб, закладів освіти й реабілітації, а також при розробленні програм соціального захисту та інклюзивного розвитку.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціальна робота, міждисциплінарний підхід, психосоціальна підтримка, інноваційні технології, соціальна інтеграція, інклюзивне суспільство.

Kazannikova O. V. The role of social workers in supporting the social adaptation of persons with disabilities: effective strategies and approaches

This article explores the key aspects of social adaptation of persons with disabilities in the modern society, focusing on the role of social workers in this multidimensional process. The research employs an interdisciplinary approach integrating social work, psychology, pedagogy, and neuropsychology, providing a comprehensive understanding of adaptation as a complex form of social integration.

The paper outlines the main theoretical foundations of social adaptation, including structural-functional, psychosocial, and cognitive-behavioral approaches. Special attention is given to individualized support that considers the psychological, physiological, and sociocultural characteristics of each client. The study highlights innovative social support methods: art therapy, coaching, digital platforms, educational programs, and group therapy which foster self-regulation, enhance motivation for learning and employment, and reduce social isolation.

The article emphasizes cross-sectoral collaboration among social workers, communities, educational institutions, healthcare professionals, and NGOs. Such cooperation is crucial for building an inclusive society based on equality, accessibility, and human dignity.

The findings suggest that effective social adaptation of persons with disabilities requires a holistic approach combining personalized support, innovative practices, and systemic involvement of state and public institutions. The results may be useful for social service centers, educational and rehabilitation institutions, and policymakers developing inclusive strategies at regional and national levels.

Key words: social adaptation, social work, interdisciplinary approach, psychosocial support, innovative technologies, social integration, inclusive society.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2025 р.

Прийнято до друку 21.11.2025 р.

Опубліковано 19.12.2025 р.

НОТАТКИ

Наукове видання

Соціальна педагогіка: теорія та практика

№ 4 (2025)

Коректура – І. М. Чудеснова
Комп'ютерна верстка – О. І. Молодецька

Підписано до друку 21.11.2025 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 24,88. Замов. № 0126/021. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
вул. Інглєзі, 6/1, м. Одеса, 65101
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.